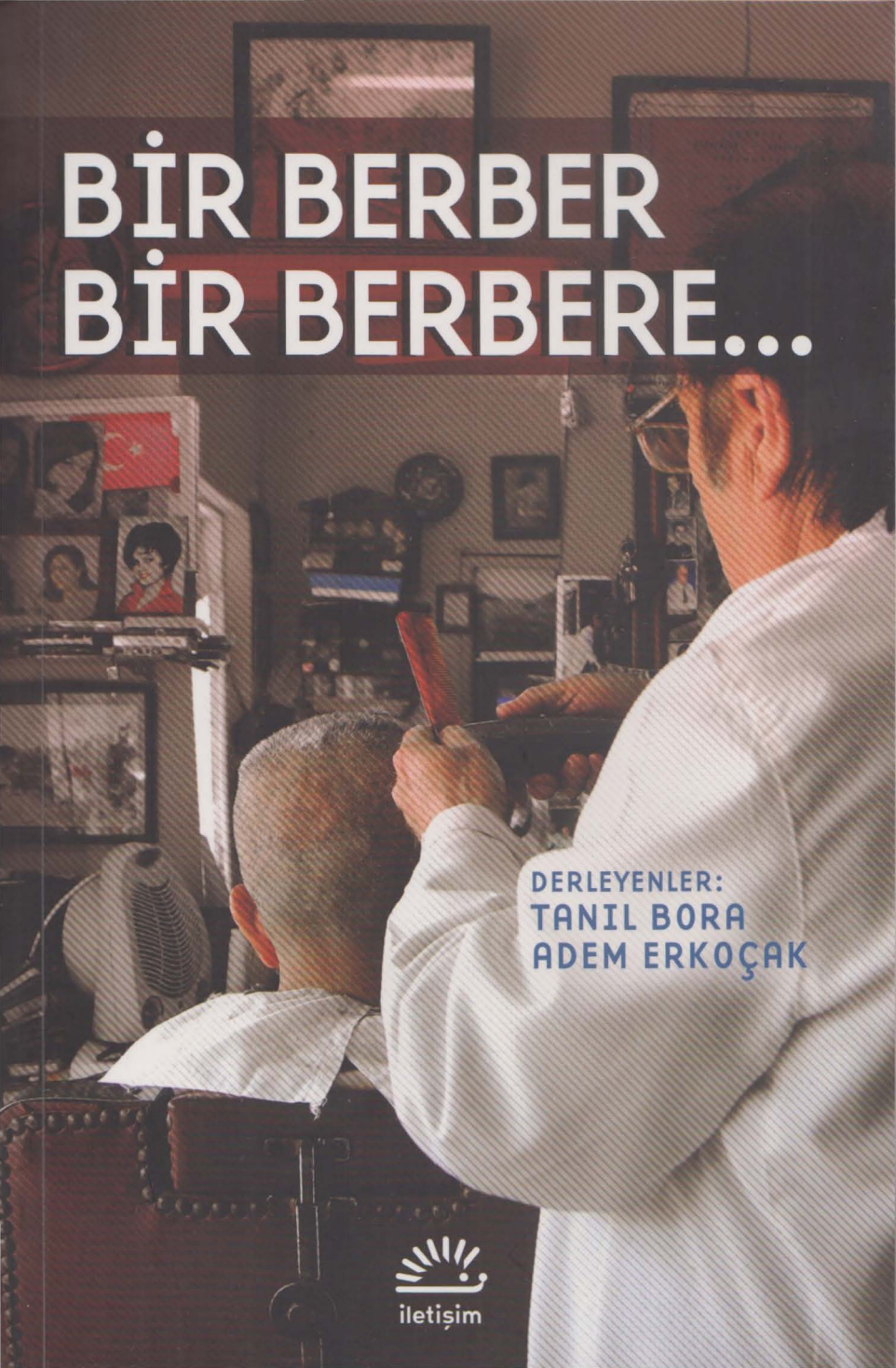
BİR BERBER BİR BERBERE...



DERLEYENLER:
TANIL BORA
ADEM ERKOÇAK

iletişim

İletişim Yayınları 2172 • Bugünün Kitapları 186
ISBN-13: 978-975-05-1772-3
© 2015 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2015, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Adem Erkoçak
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Birhan Koçak
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

Derleyenler
TANIL BORA - ADEM ERKOÇAK

Bir Berber Bir Berbere...

iletişim

İçindekiler

SUNUŞ

BERBER ORTAMI
TANIL BORA 6

HAYATIMI DEĞİŞTİREN TIRAŞLAR
ADEM ERKOÇAK 14

AYLAK ADAM TIRAŞI
BARIŞ BIÇAKÇI 24

BAYRAM TIRAŞI PEŞİNDİR
HASAN ALİ TOPTAŞ 28

İNSANIN 7 BERBER EVRESİ
ERCAN KESAL 36

DÜNYA BERBERLER GÜNÜ
AHMET BÜKE 48

BERBER DEDİĞİN...
MUSTAFA ÇİFTÇİ 52

PASUR'UN KULAĞI BERBER İLYAS
ABDULLAH ÇELİK 64

BARINAK BELBELİ
TARHAN GÜRHAN 72

BİR ERKEK MEKÂNI OLARAK BERBER: FRAGMANLAR
H.BAHADIR TÜRK 94

KUAFÖR SABRİ BİLGİLENDİRİYOR
MURAT TOKLUCU 106

PİRELER BERBER İKEN
Çerçeve: **EDEBİYATIMIZDA BERBERLER**
GÖKHAN AKÇURA 114

BERBER DÜKKÂNLARI: İKİ KURU LAVABO, İKİ AYNA, İKİ DE KOLTUK
ADEM ERKOÇAK 158

BERBER KOLTUĞU
GÜLNAME TURAN 178

"ÖMER AMCA, O BERBER ÖLDÜ ARTIK"
SÜHA ÜNSAL 196

DEDEM BERBERDİ
ÖZER KORKUNÇ 210

KASIMPAŞA'DA BİR BERBER DÜKKÂNI
NECİP SARICI 244

ÖDEMİŞLİ BERBER SARKIS PARSEG'TEN BİRGİ'DEKİ BERBERE YOLCULUK
ÖZER KORKUNÇ 254

KADINLARA KAPALI MEKÂNLAR: MAHALLENİN DEMİRBAŞLARI ERKEK BERBERLERİ
SİNEM ERENLER 274

YAZARLAR HAKKINDA 284

SUNUŞ

BERBER ORTAMI

TANIL BORA

"Bense berbere uğrayacağım, şu saçlarıma bakın!"
– Edip Cansever (Umutsuzlar Parkı)

Burhan Asaf (Belge) 1920'lerin sonlarında *Hakimiyet-i Milliye*'de B. A. rumuzuyla "Şehirde" sütunu yazmış.[1] Ankara'nın şehir hayatına dair izlenimler aktararak asrîlik ve medenîlik kantarında tartan yazılar. Birkaç defasında, bu fasılda berberleri konu etmiş.

9 Ekim 1928'deki yazısında, açılmaya hazırlanan bir berber dükkânına gözü takılmıştır: "Enfes porselen küvetleri... beyzi şekilde kristal aynalar ve raflar... amerikan usulü temiz bir tuvalet salonunun doğmakta olduğunu" müjdeliyordur. Akşam aynı yerin önünden geçerken, "bizim tospaha biçimindeki hantal ve rahatsız koltukların" getirildiğini görüp, hayal kırıklığına uğrar.

20 Mayıs 1929 tarihli yazısında, doğru düzgün bir berber dükkânının asrî bir şehir manzarasının olmazsa olmazı olduğunu daha etraflı anlatma fırsatı bulacaktır. Ankara'nın "temiz bir berber salonu ihtiyacını tatmin etmeye" çalışan Tahsin Efendi'dir bunun vesilesi: "Meydana getirdiği eser-

1 Bu arşivden yararlanma imkânını, *Burhan Asaf Belge: Üç Dönem Bir Aydın* (İletişim, İstanbul 2011) kitabının yazarı Aytaç Yıldız'a borçluyuz.

le meslektaşlarının seviyesini aşmıştır. Her şeyden evvel temizliğe riayet etmesi lazım olan bu meslek, bana Anafartalar caddesinde bile, bazen, kötürüm sandalyalı ve en büyük hünerleri, saça ne dereceye kadar deva olacağı meçhul bir mahlûlle kötü bir şampuan yapmak olan dükkânlarla temsil edilmekte idi." Tahsin Efendi'nin salonu, "Avrupa'daki emsaline nispeten henüz hayli büyük farklar olmakla beraber," ileri bir adımdı. Burhan Asaf, Tahsin Efendi'ye tebriklerini sunuyor, "diğer berber ustalarını onu geçmeğe davet" ediyordu.

Günümüzde galiba berberlerimizdeki konfor, büyük şehirlerde, Avrupa ve Amerika'yı geride bırakacak kadar artmıştır. Lüks ve 'VIP' berber salonları gırla. Dükkân değil artık, *salon*. Bunlar kendilerine berber demeyi de zûl addediyorlar: onlar *kuaför*'dürler. 1980'lere kadar kadınlara mahsus olan kuaför adını kuşanmak, epeydir züppelik veya 'efeminelik' sayılmıyor. Hatta "kuaför"ün de harcıâlemleştiğini düşünenler, "saç tasarımcısı" veya *hair-dresser* (saç terbiyecisi mi diyelim!) adını takınarak daha fazlasını vaat ediyorlar.

*

Burhan Asaf'ın Anafartalar Caddesi üzerindeki bir berber dükkânının önünde durmuş, içerisini seyreden bir adamı tasvir ettiği 7 Kasım 1928 tarihli yazısı, berberlik 'hizmetinin' sınıfsal yanını gösterir: "Gözlerinde, lokanta camekânlarının önünden ayrılamayan sefillerin hasret nöbeti yanıyordu." Adam, "Kırk yaşıma geldim, böyle tıraş olmadım" diye izahatta bulunur, "*Ne bakıyorsun, hemşerim,*" diye, –dostça olduğunu düşündüğü bir edayla– kendisine takılan yazara. "Seyrine daldığı dükkânda yirmi kuruşa tıraş olabilmesi için hiç olmazsa elli lira masraf etmesi lazımdı", der Burhan Asaf. Peşinden, yoksul mahallelerindeki saç

kestirme çilesinin hazin bir manzarasını çizer: "İç mahallelerden birinin sokağında, çömelmiş, başı sabunlu bir mahlûkun saçları arasında bir usturanın gezdiğini görmüştüm. Berber ayakta. Müşteri çömelmiş, köşede belediye memurunun omuzu belirse sıhhat ve Devlet kanunları haricinde aktedilen bu mukavelenin, önde hurçlu bir adam, arkada başı sabunlu bir adam halinde gülünç bir nisbette hazin firarına şahit olacaksınız. Köpekler bile daha müsait şartlar dahilinde kırkılmağa götürülür."

Bazı kıraathanelerde, bir de hastanelerde hizmet veren seyyar berberleri bir yana bırakırsak, sokak berberine artık rastlanmaz ama yoksulun kafasını ittire ittire saç kırkan mahalle berberleri elbette vardır. (Nizamiye girişindeki, açıkça "kötü muamele ve eziyet" sınıfına giren asker tıraşını saymıyoruz.) Ama insana hiçbir *hair-dresser*'in veremeyeceği huzuru veren, muhabbetli ve mahir, mütevazı kenar mahalle berberleri de vardır. Onlara bu kitapta da rastlayacaksınız...

*

Burhan Sönmez'in *İstanbul İstanbul* romanındaki Berber Kamo, derin konuşan, Rusya'da doğsaydı Dostoyevski karakterlerinden hangisi olacağına dair akıl yürüten, entelektüel bir tiptir. Gözaltına düştüğünde, hücre arkadaşlarından biri şaka yollu çıkışır ona: "Tanıdığım bütün berberler konuşmayı sever, futboldan ya da kadınlardan söz ederler. Sen neden böyle konuşuyorsun? Senin müşterin olsam ikinci defa uğramazdım dükkânına. Belki de berberler üniversite okumamalı, yoksa erkeklerin futbol ve kadın kültürü yok olup gidecek."[2]

Gül Özsan, iki erkeklik tipolojisini, iki berber kardeşin anlatıları üzerinden kurgularken, berber dükkânlarına cin-

2 Burhan Sönmez, *İstanbul İstanbul*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 28.

siyet anlatılarının kurulduğu mekânlar olarak dikkat çekiyordu.[3] Oğlan çocuğu için berbere gitmek, erkekliğe geçiş/giriş ritüellerinden biri değil mi zaten? Erkeklik, bir defa adım atmakla 'olunan' bir şey de değil üstelik; sürekli yeniden kanıtlanması gereken bir kimlik. Berbere gidip o erkek meclisindeki iddialı, iddiacı, ahkâm ve racon kesen sohbete katılmak veya efendiabi rolüne bürünüp ağır takılmak, erkekliği yeniden üretmenin ritüeli...

Berber sohbeti, müşteri veya müşterilerle berberin beraberce geliştirdiği bir *performans*tır. Kâh diyalog sanatının, kâh retoriğin, kâh efsane ve hikâye anlatıcılığının, kâh palavracılığın önemli bir dalı.

Berber 'ortamı', sadece kadın ve futbol sohbetine dalmaz ama, bir yandan da siyaset meydanıdır. Berberin genellikle nabza göre şerbet verdiği, ama bazen de –Dostoyevskigil Kamo kadar olmasa bile– kitap gibi konuştuğu, hikmetler yumurtladığı bir siyaset meydanı. Bu kitapta, halk filozofluğunu kendine yakıştıran berberlere de rastlayacaksınız.

*

Berber Ercan Buyruk 2009 yılında 24 saat içinde 366 kişiyi tıraş ederek "dünya saç tasarımı şampiyonu" olmuştu. Berberimizin 24 saatte kaç kişiyle sohbet kotardığını ölçen bir rekor denemesi de yapılsa iyi olmaz mıydı?

Lakin gayet ketum berberler de vardır – ve elbette berberlik, esasen el ustalığı, el sanatıdır. Eskiden el ustalığının dört kol çengisi oldukları biliniyor: Diş çekerlerdi, hacamat yaparlar, sülükle kan alırlardı. Halk tababetinin neferleri olarak, hekimlere mahsus el ustalığına da ortaktılar. Bugün sadece saçla sakalla uğraşıyorlar, makine kullanımı arttı fakat maharet yine eldedir. Kolay kolay "alet işler el övünür"e tes-

3 Gül Özsan, "Beyoğlu'nda iki berber: İki ayrı anlatı tipi ve iki ayrı erkeklik", *Toplum ve Bilim*, sayı 117 (2010), s. 86-117.

lim olmayacak bir zanaat... Esnaf-zanaatkârlığın belki son kalelerinden biri.

*

İki komşu kitaba selâm verelim. Fatma Aysu Aksu'nun *Geleneksel Erkek Berberliği*'nde (Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996) bol malzeme vardır. Berber deyimleri, berber fıkraları, berber türküleri-şarkıları dahil. Yazarın bizzat meslek erbabından derlediği deyimler arasında, bilhassa anti-berber olanları ilginçtir: "Acemi berber kel başta öğrenir", "Berber aynası gibi ikiyüzlü", "Berbere sır verilmez" – ve en fecisi: "Şu dünyada güvenmeyeceksin ibne ile berbere"... Bu kitapta da aktarılan tarihsel ve güncel saç-sakal-bıyık modelleri, Emine Gürsoy Naskali'nin derlediği *Saç* kitabında (Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004) çok daha çeşitli ve teferruatlıdır: Uygurlardan Bektaşilere, saç stilinin ikonografisini ve toplumsal anlamlarına dair yazılar bulabilirsiniz orada. Şehnaz Aliş'in, Türkçe edebiyatta berberin özellikle toplumsal hiciv açısından üstlendiği rolle ilgili yazısını okuyabilirsiniz.

*

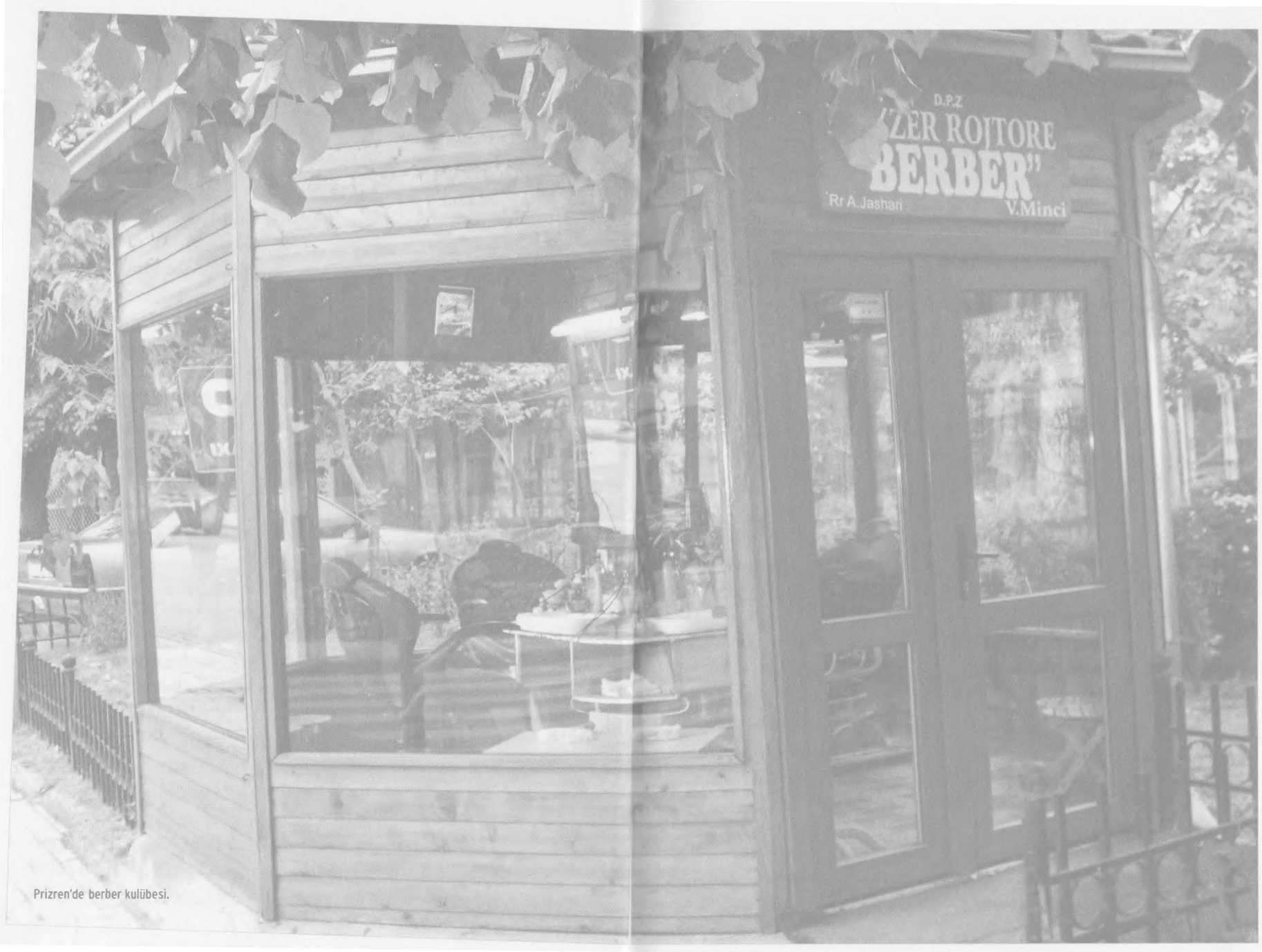
Elinizdeki derleme, berber hikâyelerinin bereketine ve berber hatıralarının –hele aile büyükleri arasında bir berber varsa!– dayanıklılığına dair bir işaret veriyor bize. Berber ortamının sohbet açan, dilleri çözen sihrini, berber sosyalliğinin gücünü hatırlatıyor.

Bu derlemeyi Adem Erkoçak akletti. Kitabı şenlendiren fotoğrafların, arşivlerden çıkanlar dışında, güncel olanları da onun objektifi eseridir.

Özer Korkunç'un da katkısı kitaptaki iki yazısından ibaret değildir. Adem'in attığı tohumu ilk o suladı, baştan itibaren bilfiil destek oldu. Gökhan Akçura, eksik olmasın, gönüllü editör desteği sundu, bazı yazarlara onun sayesinde ulaştık.

Bir zamandır kadın kuaförleri erkek müşteri de kabul ediyor ama erkek berberlerinde kadın müşterinin yeri yoktur. Bu da bir *erkek berberi* kitabı, yine de içeri iki kadın yazar aldık! Birisi zaten berberlerin nasıl *erkek* mekânları olduğunu çarptı yüzümüze. (Bu arada, bir kadın kuaförü kitabı için ilgililerini harekete geçirmeyi ihmal etmedik.)

Fazla tıraş cildi bozar, siz yazılara buyurun.



Prizren'de berber kulübesi.

Fotoğraf TANIL BORA

HAYATIMI DEĞİŞTİREN TIRAŞLAR

ADEM ERKOÇAK

Berberle tanışmam, çoğumuzun başına geldiği gibi, ilk kez babamla birlikte gittiğimizde olmuştur. Gördüğüm bu ilk berber çok düşünceli bir insandı. Tıraş olurken vücudu fazlaca müşteriye yakınlaştığından, hep güzel kokmaya dikkat eder, yakın mesafede sohbet edildiği için ağzının kokusu rahatsızlık vermesin diye de, naneli sakız çiğnerdi. O gün anlamam mümkün değildi ama babamın beni kendi berberine götürmesinin altında şöyle bir neden de gizliydi: Ağabeyim artık başka bir berbere gideceğini söylemişti ve şimdi sıra bendeydi. "Bakın, bu benim oğlum. Benim gibi bir *erkek*. Ve benimle aynı berbere gelecek." Bu özellikle yapılan bir şey değildi. Herkes tarafından yapıldığı için garip!iği sorgulanmayan bir durumdu.

İlk tıraş günümde, babamın torpili sayesinde dükkânın gözdesi bendim. Tıraşımı da o düşünceli berber amca yapmıştı. Çok geçmeden yalnız gittiğim bir gün berber amca sordu: "Nasıl kestireceksin saçını?" Ben de "alabros" dedim. Kalfasına dönüp, "Gökhan çocuğu sen kes, onunki kolay" demiş ve beni ikinci sınıfa itmişti. O günden sonra hiç

"O"na tıraş olamadım. Erken yaşta öğrendiğim bu statü durumu kalbimi kırmıştı. İlerleyen dönemde, berberimi değiştirerek, ben de babamın kalbini biraz kıracaktım.

*

Berberle ilişkimiz ne olursa olsun, hayatımızın bir parçası haline geldikleri açık, ister gidelim, ister gitmeyelim. Berberde güzel bir tıraş olup topluma katılmanın yanında, tıraşını berberde olmak da başka bir sosyal durum. Saçlar uzadığında, şemalimiz bozulduğunda kimimiz düzeltilecek olmanın gerginliğini yaşarken, kimimiz de bunun tatlı huzurunu duyumsarız. Fakat ne olursa olsun, görünümümüzle (ya da imaj) ilgili bir kaygıyı hepimiz duyarız. Mesela, saçlarını düzenli olarak kısacık kestiren ve yıllardır aynı görünümüyle arzı endam eden birini eleştiren bir arkadaşım da, yıllardır uzun saçlarının şeklini ya da uzunluğunu değiştirmeyerek, aynı şeyi yapıyordu. Bu sebeple ilki uyumlu, ikincisi uyumsuz bir eylemin parçası gibi dursa da, aynı ölçüde muhafazakâr bir tutum bu, bir bakıma. Tabii, yıllar ilerledikçe saçtan ziyâde başka bir kıl örgüsünün hayat görüşünü daha doğrudan yansıttığını anladık: bıyık.

*

Gerçek bir meslek erbabı ismiyle anılmak ister: Berber Ali, Berber Kemal gibi. Basit ve açık, sizi neyin ve kimin beklediğini bilirsiniz. Aranızda bir mesafe yoktur, ki mesleğin icrası da buna izin vermez. Böyle bir yakınlık kurulunca sohbet de başlar. Saç ıslatma ve tarama hoşbeşle, nasılsınla geçer. İlk makas darbeleriyle iş-güçten konuşulmaya başlanır. Berber elini saçlara daldırıp, parmaklarının arasından fırlayan fazla kısmı kesmeye hazırlanırken aynadan bir bakış atar ve sorusunu sorar: Evli misin? Bu sınırı ilk geçişidir. Bundan sonra tıraşın hızını sohbetin hızı belirler. Muhabbet ne kadar ko-

yulaşırsa tıraş da o kadar yavaşlar. Bir süre sonra iş öyle bir noktaya gelir ki, tıraşı kimse önemsemez. Bir anda üzeriniz fırçalanırken bulursunuz kendinizi. Acı gerçek ise evde ayna karşısına geçilen anda fark edilir: Saçlar oransız kesilmiştir! Ne de olsa onlar "hair stylist" ya da "image maker" değillerdir.

*

Bir erkek, futbol takımını ve berberini kolay kolay değiştirmez. İkisi de genellikle babadan oğula geçer. Oğul için babayla çatışacağı önemli adımlardan biridir, onun futbol takımını ya da berberini bırakmak. Fakat sonunda huzur vardır; herkes kendi tutkusunu yönlendireceği bir takıma ve sadakati ile gidebileceği bir berbere sahiptir; ister çatışsın, ister geleneği sürdürsün. Bir futbol takımının her maçtan galibiyet çıkarması nasıl imkânsızsa, bir berberin de her tıraşının iyi olması imkânsızdır. Üst üste gelen yenilgilerde nasıl ki teknik direktör değişir, kötü tıraşlardan sonra berberin değişmesi de elzemdir.

*

Toplumun en küçük biriminin aile olması gibi, erkekliğin yeniden üretildiği en küçük birim de berber dükkânlarıdır. Bunun için, iki er kişinin bulunması yeterlidir. İster kadınlardan, ister futboldan, isterse de siyasetten bahsedilsin, bir "bayanın" yanında asla konuşulmayacak kelimelerle anlatılır meseleler. Erkeğin imgelem gücü küfürdür; hayatın ne kadar çok alanına dair edilirse o kadar yaratıcı olunur. Felsefesi "koymak" olan biri bunu en akla, hayale gelmeyecek kişilere/uzuvlara ulaştırdığında kahkahanın ve alkışın çoğunu alır.

*

Newton, hareket yasaları üzerine düşünürken, not kâğıtlarından birine çoğumuzun ilk kez burada öğreneceği şu cümleyi karalamıştır: Başkasının berberi her zaman daha iyi tıraş eder. Bir karar alıp, artık o berbere giderseniz, yeni durumda şöyle bir şeyle karşılaşırsınız: Başkasının tıraşı kadar iyi sonuç alınmaz. Tekrar eski berbere dönmek istenir; fakat o, iki tıraş arasında verilen aranın uzunluğundan aldatıldığını anlar. O andan itibaren siz ebediyete kadar lanetlenir ve bundan sonraki hiçbir berberde terk ettiğinizdeki kadar güzel tıraş olamazsanız. Newton, bu karalamayı ertesi gün tekrar okuduğunda beyninde şimşekler çakar ve "etki-tepki" yasasını nihayet formüle eder.

*

Kar kaplanları gibi nesli tükenen bir tür de berber çırakları. Bu tür genellikle kapı ağzında dikilir, gelene gidene kapıyı açar, ustasına sakal tıraşında kullanması için su ısıtır, sabununu, fırçasını çıkarırdı. Saç ya da sakal fark etmez, her tıraşı pür dikkat ve yakinen takip eder, saç tıraşının artıklarını süpürür, tıraştan kalkan müşterinin üzerini fırçalardı. Günde üç kezden az olmamak kaydıyla kapı önünü süpürür, gün sonunda da dükkân içini ertesi güne hazırlardı. Boyları 140-150 santimetre, yaşları ise 4000 gün civarında olurdu. Az konuşur, kendisinden bekleneni en hızlı şekilde yerine getirir, pır pır topçu gibi ortalıkta dolanırdı. İşten çıktığında hava karanlık, kendisi yorgun olurdu. En büyük hayali çalışma saatleri ile çakışan mahalle maçlarında koşturmaktı.

*

Sıra olan bir berberde, vakit gelip de berber, havlusunu koltuğa vurarak sizi çağırdığında, iktidarı ele geçirmiş gibi olursunuz. Artık odak olmuş ve ne derseniz o yapılacaktır; "Kes" deseniz kesilir, o derece yani. Emri alan görevli bu-

nu kusursuz biçimde gerçekleştirmek ve sizi memnun etmek için tüm gayretiyle çalışır. "Böyle iyi mi, oldu mu?" gibi sorularla onayınızı almaya, gözünüze girmeye devam eder. Hareketlilik azalıp, nihayetinde göremediğiniz kısımlar ayna tutularak yansıtıldığında görürsünüz ense tıraşını. İşte o an iktidarı kaybettiğiniz, gözden düştüğünüz andır. Bu kez siz görevliyi memnun etmek adına bir hareket yapar ve mekânı terk edersiniz. İktidara aday olan kişi, tıpkı sizin bir önceki kişiye yaptığınız gibi, arkanızdan bakar ve içinden "Yürü de ense tıraşını görelim" diye geçirir.

*

Bugüne kadar yazılmış en huzurlu senfoniyi ne Beethoven, ne Mozart, ne Demet Akalın, pardon, ne de Bach bestelemiştir. Bu beste anonim olarak yazılmıştır. İsmi de "Makasların Dansı"dır. Küçük, sakin, cadde üzerinde olmayan ve fazla teknolojik aygıtın kullanılmadığı berber dükkânlarında dinlemek mümkün bu senfoniyi: Saçınızdan kesilen ilk tutamla açılır. Tepelerdeki saç yükünüzü hafifletirken tempo hızlanır: Şık, şık, şık, şıkırt! Sonra sağ ve sola doğru dalgalanarak devam eder. Kulak arkalarına gelindiğinde tempo düşmesine rağmen, seslerin yoğunluğu doruk noktasına ulaşır ve tüm ayrıntılar duyulur: Makasın saç tutamlarını kırparken tüylerden gelen tiz hışırtılar, makas bıçaklarının birbirine sürtmesinin derinden gelmesi, bıçakların birleşimindeki vidanın duyulur duyulmaz bir sesle gıcırdaması. Tüm bunları bitiren berberin makası boşluğa çekip havada birkaç kez şıkırdatması olur.

Ense tıraşına gelindiğinde eser sona yaklaşır ve gittikçe yumuşar. Makasın gıdıklarcasına tenle yaptığı temas ve senfoninin etkisi, gerilen tüm sinirleri gevşetir ve insan bu anda yavaşça uykuya teslim olur. Berber koltuğunda, bu senfoniyle birlikte uyumak gibisi yoktur. Çocukluğun tatlı anıla-

rının hafızadan silinmesi gibi bu eseri icra eden berber dükkânları da yavaşça şehirlerden silinir.

*

Aklım başıma gelip de hayatı kavramaya başladığım ilk yıllarda kendime şu öğüdü verdim: Tıraş olmayı ve yeni kıyafetler edinmeyi gerektiren girişimlerden kaçın. Bu yüzden hayatımda bazı eksiklikler oldu:

Saat kullanmadım. Alarmla uyanmak zorunda kalmadım. Gün isimlerini ezberlememe ve bunları düzgün bir sıralama ile takip etmeme gerek yoktu. Piknik yapmak için pazar günlerini, sevdiklerimi görmek için tatilleri beklemek zorunda değildim. İş arkadaşlarım ve onlarla zoraki eğlenmek için dışarı çıktığım cuma akşamlarım olmadı. Taksitle mal edinip, bankalara ve böylelikle herkese, en azından taksit sayısı kadar ay boyunca yaşayacağımın garantisini vermedim. Acele etmem ya da en az sekiz saatimi iradem dışında bir yere kapatılarak geçirdiğim için, en az iki saatimi o yere gidiş ve oradan kurtuluş için ayırmam, yorgun yatağa girmem ve iradem dışında geçireceğim ertesi gün için en az sekiz saatlik bir uyku ile enerji depolamam, iradem dışında geçirdiğim zamanların acısını çıkarmak için bayılana kadar alkol almam, tatile gitmek zorunda hissetmem, yeni kıyafetler satın almam, tüketim miktarımı karşılamayan bir kazancım olduğu için kredi kartı borcu ödemem, kredi kartı borcum olduğu için patronun kötü davranışlarını sineye çekmem, duygusal boşalmamı ise anbean sosyal medyada paylaşmak üzere bir akıllı telefon edinmem, edindiğim anda yeni modelinin çıkması yüzünden kendimi kötü hissetmem, kendimi kötü hissettiğim için bunu anında paylaşmam ve elde ettiğim beğeni sayısının çokluğuna göre iyi hissettiğimi zannedip kendimi kandırmam gerekmedi.

Evet, kabul ediyorum, yukarıda saydığım ve sizin hayatlarınıza benzeyen, zengin ve hareketli bir yaşamım yok. Böyle kısır bir hayatım olmasının en büyük nedeni ise annem. Kısa saçlı halimi çok sevmeyip, sık sık beni tıraşa göndermese, berberlerin kendi hayatlarını tanımlamak üzere söyledikleri "yarı açık cezaevi burası" cümlesini fazlasıyla işitmeyecek ve belki de yaşam üzerine bu kadar düşünüp "durmayacaktım". Ama oldu bir kere. Hadi geçmiş olsun!



Fotoğraf ADEM ERKOÇAK

AYLAK ADAM TIRAŞI

BARIŞ BIÇAKÇI

Şehrin duvarlarında şairlerin dizeleri var. Biz yaşayanlar böylece buluyoruz yönümüzü, yolumuzu.

Berber, ellilerinde kır saçlı bir adam. O da bu sabah duvarlardan birinde bir dize okumuş da öyle bulmuş dükkânının yolunu. Yüzünden hemen anlaşılıyor; hâlâ geçmemiş sevinci, şaşkınlığı.

"Bizim sokaktan caddeye inerken gördüm," diye heyecan ile anlatıyor. "Fakültenin bahçe duvarına kırmızıyla yazmışlar. *Aşk örgütlenmektir bir düşünün abiler*. Nasıl hoşuma gitti!"

Tıraş ettiği adam ile aynada göz göze gelince tekrarlıyor: "*Aşk örgütlenmektir bir düşünün abiler*."

Sonra birden dönüp bize, sırasını bekleyen üç müşterisine bakıyor, "Ne güzel değil mi?" diye soruyor. Elinde makasıyla bir koro şefine mi benziyor yoksa biz mi hemen bir koroya dönüşüyoruz? Üçümüz de başımızı sallayarak, bir şeyler mırıldanarak şefimizi onaylıyoruz.

Şehrin duvarlarında şairlerin dizeleri var ve biz yaşayanlar en azından o dizelerin güzelliğini teyit ederek onurumuzu kurtarıyoruz.

*

Bazen sokağa, insanların arasına bir roman kahramanı kılığında çıkmam gerekiyor. Bütünlüğümü koruyabilmek için. Böyle zamanlarda evden çıkmadan sevdiğim romanlardan birini alıp şöyle bir karıştırıyorum. Rastgele okuduğum birkaç sayfa tesirini hemen gösteriyor.

Berbere gelmeden önce *Aylak Adam*'ı almıştım elime. Bir berber dükkânındaki protokol ile ancak üzerimde Aylak Adam kostümü varken baş edebilirim, diye düşünmüştüm. Sayfaları karıştırırken kahramanımızın sıra beklemeden tıraş olabileceği bir berber dükkânı aradığı bölüme denk geldim, sevindim. Aylak Adam berber koltuğuna oturur oturmaz aynada suratına bakıyor ve aklına, başkalarının gördüğü suratın da bu olduğu düşüncesi geliyordu. (Tehlikeli bir düşünce!) Sonra berber "Nerede tıraş olursunuz beyim?" diye soruyordu. Kahramanımız bütün berberlerin "bu dümeni kullandığını", hiçbirinin ondan önceki berberi beğenmediğini düşünüyordu. Tam ondan bekleneceği üzere, pantolonunun cebinden çıkardığı parayı tezgâhın üzerine koyuyor, "Tıraş bitinceye kadar konuşmazsan bu teklik senin olur, konuşursan geri alırım," diyordu. Öteki koltukta tıraş olan adam gülüyor, berberin neşesi kaçıyordu.

Okurken, romanda bir berber sahnesi daha olduğunu hatırlamıştım. Biraz aramam gerekti.

Bu sahnede Aylak Adam tıraş olurken kendini bir dedikodunun ortasında buluyordu. Berber, kalfa ve kahramanımızın yanındaki koltukta tıraş olan Seyfi Bey hep birlikte karşı apartmandaki kadından, kadının kocasını aldattığından söz ediyorlardı. "Sokağın namusu var, değil mi Seyfi Bey?" diye soruyordu berber. Kahramanımız, kocasına "Artık sevmiyorum seni. Bir başkası var, ayrılalım," demediği için kadını suçlamak istiyor ama sokağın namusundan, ahlak düş-

künlüğünden söz edenler ile aynı safta olmamak için suçlayamıyordu. Dükkânda tıraş sırası bekleyen bir başka adam daha vardı, konuşmaya katılmıyor, elindeki dergiyi karıştırıyordu. Kahramanımız aynadan izlediği bu adamın da kendisi gibi kadını suçlu bulamadığını düşünüyordu. Dedikoducular, kadının kocasına haber vermek gerektiğini, bunun insaniyet borcu olduğunu söylediklerinde kahramanımız ile sıra bekleyen adam göz göze geliyorlardı. Aylak Adam, berberin saçlarını ıslatma ve kolonya önerisini reddediyor, dükkândan çabucak çıkmak istiyordu. Çıkınca hem duyduğu şeyleri hem de hiç konuşmadan sırasını bekleyen adamı düşünüyordu. Sırtında bir kaşıntı hissediyordu. (Bu kaşıntıyla insanların arasına katılması epey zor!) Berber, kendini dedikoduya kaptırdığı için boynuna sardığı peşkiri iyi sıkıştırmamış olmalıydı.

Ben de sırtımda bir kaşıntı hissederek kitabı kapattım. Bir an evden çıkmamayı, berbere gitmemeyi düşündüm. (Demek roman kahramanı kılığı her zaman korunaklı bir şey değil.)

Ama dayanamadım çıktım, hava güzeldi, ılık bir haziran günü. Biraz dolaştım, fazla sıra beklemeden tıraş olabileceğim bir berber aradım. Aylak Adam'ın aynada kendine bakışı aklıma takılmıştı. Ne zor şeydir! Aynada kendini görmek, uzun süre kendine bakmak gündelik olanın kabuğunu sıyırıyor galiba. "Başkaları da beni böyle mi görüyor?" sorusu, hemen ardından gelen "Ben kimim?" sorusu. Aylak Adam'ı berberde huzursuz eden şeylerden biri bu olmalı. Ama asıl huzursuz eden, kaşındıran, karşılıklı birbirini onaylamak üzerine kurulu protokol ve bu protokolün, ikiyüzlülüğe doğru kayması, dalkavukluk ile temas etmesi.

Onaylamaya bir önceki berberin kötülüğünden başlıyoruz, diye düşündüm, sonra hep birlikte sokağın namusuna varıyoruz. Bu ikisi arasında da ülke gündemine dair geçer

akçe görüşleri sıralıyoruz. Konuştukça, vasat fikirlere ve vasatın ahlak anlayışına sahip pürüzsüz bir insana dönüşüyoruz. Sanki berber dükkânında kendimiz olmamız ancak susmak suretiyle mümkün. Aylak Adam ve sırasını bekleyen müşteri gibi. Üstelik Aylak Adam, berber konuşmasın diye para teklif edecek kadar "bozguncu" biri. O bile susuyor.

Berber dükkânı, makas ve ustura gibi kesici aletlerin hüküm sürdüğü tehlikeli bir yer olduğu için mi durmadan birbirimizi onaylıyoruz? Örtünün altında kendimizi bir çeşit tutsak gibi hissettiğimiz için mi? Yoksa aynaların marifetiyle her yerde kendimizi görmekten, bu ontolojik şakadan şaşkına döndüğümüz için mi? Bütün bunlar olabilir, diye düşündüm, ama şu da olabilir: Berber tıraşı bitirip elinde küçük bir aynayla arkamızda dikildiğinde bize aslında insanın arka bahçesini gösteriyor. Duvarında, "Sürüden ayrılanı kurt kapar!" diye yazan arka bahçeyi.

*

"Nasıl yapalım?" diye soruyor berber.

"Aylak Adam tıraşı olsun," diyorum. Sıralarını bekleyen iki müşterinin bakışlarını ensemde hissediyorum.

Berber şöyle bir duruyor, aynadan bana bakıyor. Göz göze geliyoruz. *Aylak Adam*'ı okumuş olabilir mi?

Tezgâhın üzerindeki tarakları makasları kendince sıraya sokuyor. Sanki zaman kazanmaya çalışıyor. Sonra "Estağfurullah," diye mırıldanıyor, "O zaman natürel yapıyorum." Başımla olurluyorum. Demek *Aylak Adam*'ı okumamış.

Tıraş boyunca hiç konuşmuyor berber, hiç soru sormuyor. Halden anlıyor. Aylak Adam'ın kim olduğunu, nasıl biri olduğunu belki bilmiyor ama şiirden ve halden anlıyor.

Aylak Adam bu berberi severdi, diye düşünüyorum. Sokağın namusunu değil ama onurunu kurtaran bu berberi severdi. Koromuza o da katılırdı, hem de sırtı hiç kaşınmadan!

BAYRAM TIRAŞI PEŞİNDİR

HASAN ALİ TOPTAŞ

Berberlerin kan çıbanlarını yarıp temizlemekte, diş çekmekte, sünnet etmekte ve hacamatta mahir olduğunu büyüklerimizden işitmiştim. Çocukluğumu yaşadığım 1960'lı yıllarda bizim kasabada o devir kapanmıştı çünkü; iğne vurmak, pansuman yapmak ve sünnet etmek gibi işlere elindeki enjektörle geceleri çocukların rüyalarına giren Sıhhiye İsmail bakıyor, ağrıyan dişleri de –bazen kandilin şavkında– insanları kerpetenin ucuna takıp yerlerde sürükleye sürükleye Ali Dayı çekiyordu. Cerrahlık yapan o namlı berberler, hacamat edilince ağrısı dinen, baş dönmesi geçen, ruhu ferahlayan yahut kuş gibi hafifleyip delirmekten kurtulan insanların hatıralarında kalmıştı artık. Başka bir ifadeyle, köy köy dolaşan çerçilerle yeşil şişeli sülükçülerden evvel çekilmişlerdi ortalıktan; kasaba tarihinin tozlu sayfaları arasında kaybolup gitmişlerdi.

Benim çocukluğumda, kerpiç odalardan ibaret iki küçük berber dükkânı vardı kasabada. Bu dükkânlardaki berberler de başkaca bir işe karışmıyor, insanların sadece saçını sakalını tıraş ediyorlardı. Kasabalılar bir hasat mevsiminden öteki ha-

sat mevsimine kadar bu iki berberden birine tıraş oluyorlardı o yıllarda. Tabii, baba hangi berberde karar kılmışsa o hanenin erkek çocukları da mecburen aynı berbere gidiyordu.

Tıraş ücreti aynî ödendiği için, yıl boyunca omzunda mavzeri, elinde sopasıyla kasabanın bağına bahçesine, tarlasına tapanına mukayyet olan deşdivan gibi, berberler de hak toplamaya çıkıyorlardı harman sonunda. At arabasıyla, kağnıyla yahut bacakları titreyen bol sinekli sıska bir eşekle sokak sokak gezip kendilerine bağlı olan hanelerin kapısında duruyor, hatırladığım kadarıyla her erkek başı için bir ölçek (dört tas) buğday yahut arpa alıyorlardı. Hak toplama işi sona erdiğinde, hangi berberin ne kadar zahireye sahip olduğu günlerce konuşuluyordu kasabada. Berberlerden birinin evine giren zahire geçimini sağlayamayacak kadar azsa, hak yerini bulsun diye, insanlardan bazıları kendi berberini bırakıp ertesi yıl ona tıraş olmaya başlıyorlardı.

Kasaba meydanındaki bu iki berber dükkânından biri, beş-altı yıl boyunca benim ikiz dayılarıma aitti; dolayısıyla babam, kardeşim ve ben orada tıraş oluyorduk. Oluyorduk olmasına da, ne vakit gitsem bana sıra gelmiyordu bir türlü. Dayılarım kapıdan giren her müşteriyi berber koltuğuna buyur ediyorlardı çünkü. Müşteri bana bakıp tereddüt ettiğinde de, "Buyur sen buyur, o bizden!" diyorlardı. Böylece, duvar dibine dizilen tahta sandalyelerden birinin üstünde ben gıkımı bile çıkaramadan, kırış kırış bir alınla saatlerce oturuyordum. Dayılarım hemencecik alnımı okuyorlardı tabii ve onlara karşı isyan bayrağı açmışım da kalplerini kırmışım gibi, arada bir bana doğru insanın ciğerini delen küçük bakışlar fırlatıyorlardı. Ne kadar küçükse o kadar keskin oluyordu bu bakışlar. Ne kadar eksikse o kadar tamam oluyordu. İşte o vakit ben de bu bakışlarla karşılaşmamak için, mecburen etrafı seyretmeye başlıyordum. Bir vakit ustura kılağılamaya yarayan, tezgâhın kenarına çivilenmiş ka-

yışı seyrediyordum sözgelimi; bir vakit pudra kutusunu, kolonya şişelerini ve onların yanında duran pamuğu, bir vakit tıraş makineleriyle tarakları, bir vakit de aynanın kenarındaki siyah-beyaz fotoğraflarla kartpostalları seyrediyordum. Derken, müşteriye hâl hatır soruyordu dayılarım yüksekten yüksekten dökülen munis bir sesle. Koltuktaki müşteriye değil, gözlerini dikip özellikle müşterinin aynadaki görüntüsüne soruyorlardı. Müşteri de aynadaki berbere veriyordu cevabını. Yahut bir şey soracaksa aynadaki berbere soruyordu. Böylece ikisi de içinde bulundukları dünyanın içinden çıkıp başka bir dünyaya taşınıyorlardı sanki ve ben onları her iki dünyada da görüyordum. (*Gölgesizler*'in merkezinde yer alan berber dükkânının inşasında, defalarca tanık olduğum bu büyülü anın payı vardır muhtemelen.)

Aynadaki sohbet tıraşın sonuna kadar sürüyordu çoğu zaman; kasaba dışarıdan alınıp hayalî bir masaya yatırılıyor, yatırılınca da her tarafı didik didik ediliyordu. Sandıkta sepette ne varsa ortaya döküldüğü için, haliyle, berber dükkânının içinde ışıl ışıl parlayan ıslak tüyleriyle yeni doğmuş buzağılar, oğlaklar ve kuzular geziniyordu o sırada. Küçük bir çağrışımla açılan husumet defterlerinin gölgesinde eski öfkeler yeşeriyor, eski yaralar kanıyordu. Sonra zahire yüklü, tezek yüklü, saman yüklü kağnılarla at arabaları geçiyordu benim dizlerimin dibinden. Onlar böyle geçerken, delikanlılar bir köşeye sinip uzaktan uzağa cep aynası tutuyorlardı çeşme başındaki kızların yüzüne. Derken, kafa dengi bir grup insan yarenlik ede ede, ellerinde kırma tüfeklerle keklik avına çıkıyordu. Onlar dağlara doğru uzaklaşıp gözden kaybolunca, üzüm bağlarına dadanan yaban domuzlarıyla kümeslere dalıp tavukları telef eden tilkiler beliriyordu ansızın. Sonra, odun yüklü eşeklerin ardı sıra eli nacaklı karaltılar, bu karaltıların izinden de üniformaları yeşil yeşil parlayıp sönen, atları terlemiş ormancılar geçiyordu. Bütün bunlar aynaya da

yansıyordu tabii ve gerçekte olduğundan daha canlı ve daha hakiki görünüyordu benim gözüme. Aynı zamanda bizim kasabaya değil de, uzak bir hayata aitmiş gibi de görünüyordu. Sohbet boyunca, kasabada dolaşan rivayetlerin cilası da orada atılıyor, dedikoduların püskülü de orada takılıyordu tabii. Vakit kaldığında, neredeyse Osmanlı'dan bir asır evvel kurulan kasaba yıkılıp yeniden inşa ediliyordu hatta; sokaklar yeniden çiziliyor, avluların şekli yeniden düzenleniyor ve böylesi daha münasiptir diye, zamanın tekerleği gerisingeri çevrilerek, çoluk çocuğa karışan insanların çoğu başka insanlarla yeniden evlendiriliyordu. Her şey yıkılıp yeniden inşa edilirken, tepedeki mezarlığın girişinde yedi yüz elli yıldır duran ve görüntüsü *Kayıp Hayaller Kitabı*'na vuran Hüsamettin Dede Türbesi'ne dokunulmuyordu sadece. Tabii, bir de kasabanın başucundan yükselen dağlara dokunulmuyordu.

Müşteri ketumsa daha ilk cümlede aksıyor, dayılarımın gösterdiği onca çabaya rağmen bir türlü yürümüyordu sohbet. Ketum olanlar, yüzleri sabunlanırken gerdanlarını sarkıtıp gözlerini de yumuyorlardı zaten ve işte o vakit dayılarımın ağzından çıkan kelimeler onların gözkapaklarından sekiyor, sekince de sapır sapır yere düşüyordu. Sözün yere düştüğünü gören dayılarım da ne yapsın, çaresiz, vazgeçiyorlardı konuşmaktan. Bu vazgeçişle birlikte dükkânda bir sessizlik başlıyordu haliyle ve giderek derinleşen bu sessizliğin içinde dayılarım, koltukta oturan müşterinin uzantısıymış gibi görünüyorlardı. O sırada onların sessizliği de müşterinin oluyordu sanki. Hatta benim sessizliğim de müşterinin oluyordu. Tıraş bitince de, "Neredeyse uyuyacaktım yahu, insanın yüzü birkaç dönüm olsa ne iyiydi!" diyerek yahut bunu içlerinden geçirmişçesine etrafa şöyle bir bakarak koltuktan kalkıyordu bu müşteriler. Sonra da dükkândan çıkıp gidiyorlardı tabii. Bazıları, saçı sakalı değil de yürüyüşü tıraş edilmiş gibi hafifçe geriye kaykılarak, gayet ölçülü ve

narin adımlarla uzaklaşıyordu o sırada, bazıları ikide bir çenesine ve saçlarına dokunarak, bazıları da başını çevirip sağa sola bakarak uzaklaşıyordu.

Nihayet sıra bana geliyordu dükkân boşalınca, dayılarımdan birinin işaretiyle koltuğa geçip oturuyordum. Dayılarım aynadaki görüntüme dönüp muzip bir sesle, "Kuşun ötmeye başladı mı len?" diye soruyorlardı ilkin. Ardından da, "Tıraş başına ücret almadığımız için aklına esen tıraş olmaya geliyor işte yeğenim, yıl boyunca elli kere olmuşlar, yüz kere olmuşlar fark etmiyor nasılsa!" diye yakınıyorlardı. Aynı bahsi Recep Amca tıraş olmaya geldiğinde de açıyorlardı bazen. Daha doğrusu, rençperliğin yanı sıra kasabanın tellallığını da yapan ve siması tıpatıp Omar Sharif'e benzeyen Recep Amca'ya, "Biz emeğimizin karşılığını senin gibi peşin almıyoruz, bizimkisi harmandan harmana!" diye takılıyorlardı. Recep Amca da hafifçe gülümseyerek, "Evladım, Cenabıhak ciğer taksimatı yaparken bana Hazreti Hamza'nınkilerden vermiş; benim tellallığım ciğerlerimin zekâtıdır, vatandaş cebime birkaç kuruş tellaliye koysa da olur koymasa da!" diye cevap veriyordu onlara.

O yıllarda, tıraş ücreti dinî bayramlarda peşin alınıyordu sadece; bunu müşterilere hatırlatmak için de arife günü berberler aynalarının kenarına, üzerinde BAYRAM TIRAŞI PEŞİNDİR yazan birer kâğıt yapıştırıyorlardı. Arifeden bir gün önce, dayılarım her defasında bana sipariş ediyorlardı bu yazıyı. Göze çarpacak kadar şatafatlı yazıp yazmadığımı kontrol etmek için, o akşam dükkânı kapattıktan sonra ikisinden biri bizim eve geliyordu hatta; yanı başıma oturarak bana, şu harfin kulağı şöyle, bunun kuyruğu böyle olsun diye çeşitli talimatlar veriyordu. Kandilin şavkında saatlerce sürüyordu bu yazıyı yazmak. Teker teker renklendirip harflere can veriyorduk çünkü, gölgelendiriyorduk ve harflerin boyunu bosunu öne çıkarsın diye bu gölgeleri de uzun tartışmalar so-

nucunda kararlaştırılan başka bir renge boyuyorduk. Dayım o sırada beklemekten sıkılıyordu tabii, kollarını dirseklerine kadar sıvayıp dikkatle inceliyor, bazı kıllarla göz göze gelince de tutup onları, "Şu benim değil, şu benim değil!" diye koparmaya başlıyordu. O böyle hareketlenince, yerimizden fırlayıp hep birlikte onun başına çokuşuyorduk haliyle; olup bitenleri kocaman gözlerle yakından seyrediyorduk. Mesleğini icra ederken kollarına sıçrayan müşterilerin kılları makul bir sürede temizlenmezse, bulundukları yere kök salıyorlardı dayıma göre. Ne kadar yakından bakarsak bakalım, onun kollarına kök salan yabancı kılları ötekilerden ayıramıyorduk biz; ancak dayım parmağının ucuyla gösterince ikna oluyorduk. Annem bir türlü inanmıyor, kandili yaklaştırıp bakıyor, sonra da duvar dibindeki minderin üstüne çekilerek oradan her defasında, "Bizim oğlan, başkasının kılı çim gibi biter miymiş hiç, boşu boşuna kıllarını yolup durma!" diyordu. Onun uyarısına kulak asmadan kılları bulup bulup koparmaya devam ediyordu dayım. Kopardıklarını da, müşteriler kıl kılığına girip kollarını istila etmişler de onları bacaklarından tutup uzaklaştırıyormuş gibi, öfkeli homurtular eşliğinde bir kâğıdın üzerine fırlatıyordu. Biz çocuklar gözümüzü bile kırpmadan hayretle izliyorduk dayımın hareketlerini. Müşteri olmadığı vakit, bazen dükkânın önünde de yapıyordu bunu; tahta sandalyelerden birine oturuyor, dağ yamaçlarından yuvarlanıp gelen çan sesleriyle kekik kokularının gölgesinde kollarındaki kılları koparıp duruyordu.

1970'li yılların başında, aynî ödeme ortadan kalkmıştı artık; kasabadaki berberler harman sonunda hak toplamaya çıkmıyor, kimi ne zaman tıraş ederlerse ücretlerini peşin alıyorlardı. Dayılarımın dükkânı kapandığı için biz de hangi berberi istersek oraya tıraş oluyorduk.

Dayılarımdan sonra, bugüne kadar benim hiç belli bir berberim olmadı. Yaşadığım yerlerde evime en yakın berber

hangisiyse ona gittim her defasında. Orada sıra bekleyen varsa, kendimi hâlâ dayılarımın dükkânındaymış gibi hissetmemek için içeri bile girmedim tabii; beklemem gereken süreden daha fazlasını harcayarak başka semtlerde başka berber buldum. Ayrıca, hayatım boyunca ya üç ya dört defa sakal tıraşı oldum berberlerde; hafızamı ne kadar kurcalarsam kurcalayayım, imkânı yok beşe çıkmaz bu sayı. Zaten ben ta baştan beri, berberlere sakal tıraşı olmaktan fena halde korkarım. Onların duvarlarını süsleyen işyeri açma ruhsatı, ustalık belgesi ve vergi levhası gibi şeylerin arasında, asabiyet testine tabi tutulduklarına dair herhangi bir belge göremediğim için korkarım. Çenemin altında, şahdamarımın civarında yahut gırtlağımın üstünde ustura gezdirecek olan kişinin böyle bir testten geçmesini, hatta bu testin de belli aralıklarla tekrarlanmasını isterim çünkü. Osmanlı'da ilkel yolla, bir kereliğine de olsa bu yapılırmış bildiğim kadarıyla. Devlet eliyle değil de esnaf eliyle yahut ahali eliyle yapılırmış sanıyorum. Birisi bir berber dükkânı açtığında, öfke eşiğini ölçelim diye, ertesi gün hemen seçilmiş bir müşteri gönderirlermiş ona. Berberi zıvanadan çıkarmak için, akla gelebilecek her yolu denermiş bu müşteri. Bazen abuk sabuk konuşurmuş sözgelimi; bazen dükkândaki bazı şeyleri kırar, bazen ana avrat düz gider, bazen de zıpladığı gibi berberin sırtına binermiş.

Velhasıl, ben berber dükkânlarına uzaktan bakmayı severim. Bakarken de, Edip Cansever'in dizelerini hatırlarım her defasında.

"Vardır ya, hani hep görürsünüz, berber dükkânlarında
Tam önünde kapının, beyazla kırmızı bir şey döner
Döner de döner öyle; hani bir simge, bir şey
Hani ne başlar ne biter
Hani ne vardır ne yoktur"

İNSANIN 7 BERBER EVRESİ

ERCAN KESAL

1. AMERİKAN ALABRUS TIRAŞ, ÖNDE HAFİF BİR PERÇEM KALACAK!

"Senin paran burada geçmez" cümlesinin çok sık duyulduğu mekânlara ancak kasabalarda rastlarsınız. Paranın bir sermaye aracı olarak serbest dolaşımı, nev-i şahsına münhasır özellikler taşır buralarda ve şehirlere pek benzemez.

Çocukluğumda, para vererek tıraş olduğum bir berber hatırам yok mesela.

"Babam sonra verecekmiş", ya da "Dayımın selamı var, o uğrayacakmış bi' ara", "Abim, 'İçerde gazozdan alacağımız var, ona saysın,' dedi".

İşin esası, ödemeye kalksan da pek fırsat vermez esnaf: "Hadi git sen, ben babanla hallederim!"

Saçımı kestirmek için berbere ilk ne zaman gittim, tam olarak hatırlamıyorum. Ama, berberin oğlu ile kasabın oğlunun güreş hikâyesini iyi hatırlıyorum.

Mevzu şöyle: "Bir zamanlar bir kasabada yaşayan iki çocuk

varmış. Birisi kasabın oğlu, öbürü de berberin. Bunlar her yer ve ortamda birbirleriyle yarışan, rekabetçi çocuklarmış. Babaları da aynı durumda. Günlerden bir gün babaları, bu iki çocuğu güreştirmeye karar vermişler. Güreşin yapılacağı o büyük güne gelinceye kadar taraflar bütün güçleriyle müsabakaya hazırlanmışlar. Kasap, oğluna her gün envai çeşit etlerden kızartmalar, pirzolalar, etli güveçler yediriyormuş. Berber ne yapsın, o da iki günde bir tıraş ediyormuş oğlunu. Haftalar süren hazırlıktan sonra nihayet güreş günü gelip çatmış ve taraflar çıkmışlar meydana. Kasabın oğlu, yediklerini hiç inkâr etmeyen bir cüsseyle dolanıyormuş meydanda. Berberin oğlu ise cılız bir çocuk tabii ki, ama kafa tıraşlı. Bunlar bir tutuşmuşlar güreşe, daha ne oluyor demeden, berberin oğlu çelik gibi bir bilekle kaldırmış kasabın şişman oğlunu ve çalmış yere! Berberin oğlu, kasabın oğlunu yenmiş. Çünkü saç, insanın gücünü, kuvvetini alır, onu halsiz bırakırmış."

Kasabın oğlunun yaşadığı trajedinin sebebi, kocaman kafasının kesilmeyen saçları!

Hikâyeyi galiba ilk Çavuş mahallesinde oturan, mahalleye adını da veren Mustafa'nın dedesi Çavuş dededen duymuştum. Sonradan düşündüğümde hayatımdaki birçok ilki de Mustafa'dan ve dedesinden öğrendiğimi hatırlıyorum. Paslı para yutarsan ne olur, gusül abdesti ırmakta iken nasıl alınır, söğüt dalından düdük olur mu, ırmakta yıkandığının anlaşılmaması için ne yapmak lazım, kurban bayramında kesilen koyunların kaval kemiğinden çıkardığımız "aşşık"ın, her attığında "süp" gelmesini istiyorsan, ne tarafını cilalayıp, neresine zift damlatacaksın, en iyi ceviz kimin bağından "başaklanır"... gibi hayati meseleler.

Berberin oğluyla kasabın oğlu kıssasından sonra, zaten mümkün olamayacağı çok aşikâr olan "her gün pirzola yemek" yerine, sık sık tıraş olmaya karar vermiştim.

"Mırız'a git, tıraş etsin, babam sonra uğrayacakmış dersin," dedi babam o sabah. Mırız, adamın lakabı; asıl adını bilmiyorum. Orta mahallede berber. Tuhaf bir haykırışla, bağırır gibi gülen, ablak yüzlü, tombul bir abi. Uzun yıllar yaptığı berberlikten sonra, galiba Ziraat Odası'na kapıcı olarak girdi, oradan da emekli oldu. Ziraaat Müdürlüğü'nü denetlemeye gelen müfettişin, arabasını garaja yerleştirmesi sırasında yardımcı olmak, biraz da yağ çekme gayretiyle verdiği komutlar kasabada hâlâ anlatılır: "Gel müfettiş bey gel, gel gorkma, götün götün gel..."

İçimde garip bir heyecanla, ilk berber deneyimini yaşayacağım yolculuğa çıkarken, babam, her şeye rağmen estetik kaygılarından da vazgeçmeyen bir ses tonuyla, arkamdan seslendi: "Söyle Mırız'a, Amerikan tıraşı yapsın, alabrus... Bilir o, önde hafif perçem kalacak..."

Allah'ım, hiçbir şey değişmiyor aslında yeryüzünde ve belki de her şey bir ezberin tekrarı. Üç-dört yaşlarında iken, annesiyle birlikte Poyraz'ı ağıt figan Ataşehir'deki modern kuaföre(!) götürdüğümüzde, adama söylediğim ilk cümle, "Amerikan tıraşını bilir misiniz?.. Alabros da derler... Şöyle, önde hafif bir perçem kalıyor, ondan olsun!'

2. BİR İSYAN MERKEZİ OLARAK BERBER, "KABAK TIRAŞINDAN KAÇAMAZSIN!"

Ortaokul 2. sınıftayız, bak arkasına da yazmışım: "Sınıf öğretmenimiz Mine Hanım'la çektirdiğimiz hatıra fotoğrafı, 15 Mayıs 1972." Havalar iyice ısınmıştır artık ve tatile de pek bir şey kalmamıştır. Piknikler, fotoğraf çektirmeler, akrostişli şiirler çoğalır, biliyorsun. Fotoğrafta nerede miyim? İyice dikkatli bakarsan görürsün. Evet, önde soldan ikinci benim. Ya-

nımdaki Ertaş, mühendis oldu. Şimdi Bursa'da, en iyi arkadaşımdır. Elimi omzuna koyduğum çocuk da Hasan, Çavuşinlidir; o öğretmen oldu. Arkada ayaktaki, biraz yanlamasına çıkmış, o Metin. İyi çocuktur, öğretmen olmuştu, darbeden sonra içeri attılar, epey yattı, öğretmenlik de yapamadı zaten.

Bi' detayı anlatmalıyım ama; fotoğrafa dikkatli bakarsan, kafamda arkaya, enseye doğru uzayan bir beyazlık görürsün, fotoğrafın kusuru değil o; hikâyesi var.

70'li yıllar. Artık ortaokuldayım. Takım elbise ve askerlerin giydiklerine benzeyen şapkalar giymeye başlamışız. Ufaktan da olsa kendini göstermeye başlayan ergenlik macerasından payımıza düşense iki masum istek: Pantolonun paçası İspanyol paça olacak, bir de saçlar hafiften kulağın üzerine doğru sarkacak.

O zamanlar, müdür başmuavinimiz Rıza Bey. Kendisi Talat Aydemir'in yol arkadaşlarından olur. Rıza Bey, Harp Okulu son sınıfında öğrenci iken ve iki ay sonra Üsteğmen rütbesiyle mezun olacakken, 1459 arkadaşıyla birlikte emekli edilen askerlerden birisidir. Albay Talat Bey, bir sene kadar önce başaramayıp emekli edildikleri askerî darbenin yarım kaldığını düşünüp, tamamlamak üzere, tekrar yola çıktığı gecenin sabahı, kendi ifadesiyle, "bir radyoya yenilince" darbe macerası yine akim kalmıştı. Tutuklanan ve cezaevlerine gönderilen darbeci subaylar yargılanmış, mahkemenin sonunda Talat Aydemir ve Fethi Gürcan asılmış, 1459 asker de sivil hayatın içine, sudan çıkmış balıklar misali salıverilmişlerdi.

Rıza Bey, askerlikten bakiye kalan tüm heves ve hıncını, bizim çelimsiz kollarımızdan ve haftada bir analarımızın, el büyüklüğündeki sert Hacı Şakir Sabunları'yla zaten yeterince didiklediği zavallı saçlarımızdan çıkarırdı.

Rıza Bey, sabahları okulun kapısında elinde makasla bekler, uzun saçlı olduğuna karar verdiği tüm öğrencilerin saçlarını keserdi. Makasla, "eşek tıraşı" denilen tarzda, saçın üzerinden, tren yolu gibi. Yeterince anlaşıldı değil mi? Öğrenci de mecburen berbere gider, "kabak tıraşı" dediğimiz tıraşını olurdu. En dipten, usturaya yakın, üç numara.

O yıllarda, kısa boylu, zayıf, çelimsiz ve soluk benizliydim. İştahım iyiydi, lakin hiç kilo almıyordum. Anama bakarsan, karnımda kurt varmış. Bir de, yazları Kızılırmak'ın soğuk sularından çıkmayan kafamın hediyesi, durmadan akan bir sol kulağım vardı. Bayrak ve resmi geçitlerde en arka sıraya koyarlardı beni ve sanki babamdan başka sevenim yoktu bu dünyada. Bu yüzden, kitaplardan başka çaresi kalmayan bir çocukluğum oldu. Kimsenin aşağılamadığı, hesap sormadığı, coşkun ve rüya gibi bir çocukluk yaşadım, bozkırın ortasında. Avanos Halk Kütüphanesi'nin kitapları yaptı tüm bunları. Kerime Nadir, Jules Verne, Viktor Hugo, Ömer Seyfettin, Oğuz Özdeş, Kemal Tahir, İvo Andriç ve diğerleri... Okul birincisi, sürekli takdirnameler alan bir öğrenciydim. Fazlasıyla da gururlu. Babam okula başlarken Terzi Celal'e güzel bir kumaştan takım elbise yaptırmıştı. Bütün bir yaz provaya gittiğimi hatırlıyorum Celal Abi'ye. Bütün derdim paçalar hafif İspanyol olacak. İstediğim gibi de oldu, şükürler olsun. Gömlek yakaları tavşan kulağı, saçlar da uzarsa biraz, ne güzel işte!

Ama, kader utansın; o meşum sabah, Rıza Hoca çevirdi kapıda, dedi: "Saçların uzamış, tıraş ol!" Her zaman uyumlu bir öğrenciydim, ama neden o gün öyle davrandım, bilmiyorum: "Uzun değil saçlarım, normal bence!"

Rıza Bey, her zamanki gibi, gülüyor mu, kızıyor mu anlayamadığım bir tebessümle baktı yüzüme ve elindeki makasla önden arkaya doğru tıraş etti kafamı. Hiç sesimi çıkarma-

dım; gittim sınıfa oturdum. Sınıftakiler kıkır kıkır gülüyorlar halime.

Berbere gitmedim ama, aylarca gezdim, "eşek tıraşı"yla! Kafamdaki beyazlık odur.

İnsan değişmiyor kolay kolay. Hâlâ geziyorum kafamdaki izlerle.

3. BİR ERGENLİK GEÇİŞİ OLARAK BERBER DÜKKANI

O yıl parasız yatılı lise sınavlarına girmiş ve Niğde Lisesi'ni kazanmıştım. Okula kayıt yaptırdıktan sonra, hemen yakınlardaki bir tuhafiyeciden, bir takım çizgili pajama, diş fırçası, sabun, havlu ve terliklerimi alan babam, kafamdan öperek, nedense kokusu 40 yıl sonra bile burnumdan gitmeyen okulun yanındaki yatakhanelere bıraktı gitti beni. Dayanırım sanmıştım, ama erkenden su koyverdim. Birkaç ay sonra da, çıktı geldi babam. Bu sefer dolabımı boşaltıp, kasabaya geri götürmek için. Senenin ortasında, biraz da yenik bir vaziyette Nevşehir Lisesi'ne gitmeye başladım. Ferdi Tayfur şarkılarının ilk çıktığı yıllardı ve bir öğle arası, okulun kıdemli haytalarından Yusuf, arkadaki kurumuş dere yatağının kenarında, Fruko'yla karıştırdığı votkadan ikram etti. Ağızda koku yapmıyordu ve ayaklarım yerden kesilmişti sanki.

Bir hafta sonra Avanos'ta, bir Hıdrellez günü, "Balıklıova"nın envai çeşit meyve ağaçları arasına kurulmuş eğlenceli yer sofralarında ikram edilen ev yapımı kurma şaraplarının hepsini içtiğim yetmezmiş gibi; radyo tamircisi bir arkadaşımın dükkânında, bir kesekâğıdı fıstık içiyle bir şişe votkayı hevesle bitirdim. Ondan sonrasını hatırlamıyorum. Orta mahalleden arkadaşım Uğur, okulu erkenden bırakmış,

babası bir berberin yanına, "sanata vermişti". Babasına göre, "çocuğun berberliğe öteden beri istidadı vardı zaten".

İlk hatırladığım, Uğur kafamı çeşmenin altına tutmuş, yıkıyor. Su değdikçe köpüren, bir türlü tam olarak durulanamayan tuhaf bir şampuan refakatinde. Neden sonra ayılmış, kafamda Uğur'un hatırlı müşterilere sakladığı eprimiş havluyla, aynada kendime bakıyorum.

Nereden aklına geldiyse, "Oğlum, senin sakal tıraşın da gelmiş artık!" dedi Uğur. "Hazır burdayken, dur bi' tıraş edeyim seni!

Uzun uzun köpürttü yüzümü. Kemal Tahir'in "Yediçınar Yaylası"ndaki berberin, Kambur'a söylediği gibi: "Köpüğünü iyi yaparsan, tıraşın da iyi olur, perdaha gerek kalmaz."

Uğur perdah da yaptı: "Sakallar daha gür ve hızlı çıkarmış." (bkz. İnebahtı'daki Sokollu'nun söyledikleri!)

Ergenliğe geçiş sürecimin tören şefidir Berber Uğur. Hiç unutmam...

4. YÜZÜMÜZÜN BIYIKLA İMTİHANI, BERBERDEKİ BIYIK EVRESİ

Siyasaldan ve Ankara'dan kaçar gibi gitmiştim İzmir'e. Heyhat! Ege Üniversitesi'nde de boykot var. Sırtımda, Deniz Gezmiş parkası, ayağımda abimin askerlik dönüşü getirdiği botlar; "Küçük Kantin"e çadırlar kurmuşuz, yurtların önündeki bahçede yatıp kalkıyoruz. Aylarca sürdü galiba. Bornova'nın sonbaharı pek soğuk olur. Geceleri özellikle. Neyse, boykot bitti nihayet ve tekrar yurtlara yerleştik. Günlerdir ne banyo yapmışım ne de tıraş olmuşum! Meczup gibiyim. Basmane'de çokça bulunan sıhhi banyolardan birine gittim. Hazır sıcak su, hem kirli çamaşırlarımı yıkarım, hem de kendimi. Gıcır gıcır çıktım banyodan. Basmane Bulvarı'nı kesen

sokakların birinde meşhur bir Bit Pazarı vardır. Yeni aldığım öğrenci kredisiyle, kendime ikinci el, orjinal 501 Levis alacağımı, öyle bakınıyorum. İkinci el giysi satan dükkânın yanında bir berber dükkânı var. Nasıl davetkâr. Vitrin camından da zaten pek sevmedim suretimi. Girdim içeriye. Saçlarım temiz, yeni banyo yapmışım, yıkanmasına gerek yok. "Sadece sakal, bıyık" diyorum. Güzelce sabunluyor. Sağdan başlıyor kesmeye sakallarımı. Çeneme kadar gelip, bırakıyor. Kafamı yana yatırıyor tatlı bir bükme hareketiyle, geçiyor öbür yanağa. Ordan iniyor aşağıya. Tam bıyığa girecek, "Dur!" diyorum, "Bıyıklar kalsın!"

Kalış o kalış işte. Geceyarıları penceresine ufak taşlar atarak sabahlara kadar beklediğim sevgililerim oldu, ağlayarak sabahladığım ve öleceğimi zannettiğim ayrılıklar yaşadım, kendime geri dönülmez yollar çizip gurbetlere, uzak ülkelere attım gövdemi, boğazlı kazak ve parkamla dünyaya meydan okuyup, kucağımda arkadaşlarımın öldüğü günler geçti başımdan, büyüdüm, acı çektim, çok sevindim, artık iflah olmam dedim, ulan ne kadar şanslıyım diye kıpırdandım yerimde, boşandım, evlendim, oğlum oldu, babam öldü, yaşlandım... Bıyığım hep vardı... Hâlâ var...

5. BİR MESLEKTAŞ OLARAK BERBER, MASAJ VE KAFAYI KÜTÜRDETMEK!

Doktor oldum. Mecburi hizmet yılları. Gezegenin ortasına atılmış yirmi üç yaşında bir çocuk. Acemi reçeteler. Sabahlara kadar korkuyla tutulan nöbetler. Sabah gün ağarır, Kasım Efendi'nin, kırık dökük çaydanlıkta nasıl devirip dökmeden hazırladığına şaşıp kaldığım çayından birkaç bardak çay ve ekmek arası kaşar peyniri. Ardından kasabanın tek cadde-

sindeki "Berber Salih"in dükkânı. Beyaz önlüğüyle ve hep bir meslektaş duygusu vermeye çalışan utangaç ses tonuyla, Berber Salih. En son, saç çıkarsın diye kafasının üzerine usturayla çizikler açıp, sarımsakla ovaladıktan sonra ortaya çıkan yaraların tedavisi için hastaneye gelen Kel Naci'nin müsebbibi Berber Salih, nam-ı diğer doktor Salih.

Salih, sadece saç çıkartma ameliyesiyle yetinmez, tırnak çekme, siğil yakma, et benini koparma, apse boşaltma ilh. işlerine de girer. En yakıcı olanı da şu "sünnet" meselesi. Tartışmalı işlerini meşrulaştıracak korkusuyla çoğu zaman önünden geçmemek için yolumu değiştirdiğim bir dükkândı Berber Salih'in dükkânı. Ama, eninde sonunda yakalanırdım ve Salih beni hiç kimselere çıkartıp sıkmaya kıyamadığı parfümlerle, paketinden yeni çıkmış mis gibi havlularla, kendi çanağından köpürtmeli Arko sabunuyla değil, hazır tıraş köpükleriyle karşılardı. Bir müşteri olarak değil, bir meslektaş olarak kabul ederdi beni.

Koltuğa bir kez oturduktan sonra zaten tüm ipler Salih'tedir. Bir yandan tıraşını yapar, bir yandan da sessizce, hiçbir şey yapmıyormuş gibi, algı çalışmasını sürdürür.

"Bir kere, sünnet yaptığı falan yalandır! Aslında, rahmetli ustası Müslüm Abi'den öğrenmiştir sünneti, alâsını yapar ama niye yapsındır, o kadar doktor, sağlık memuru varken. Ama, kimse kimsenin kısmetine mani olamaz, herkes ekmeğini yiyecektir. Şimdi, adam gelmiştir, "Salih Abi, şu et beni elime takılıp duruyor, geçen hamamda kese yaptırırken, kenarından koptu, acayip kanadı, alıver şunu!" dediğinde ne yapsın'dır. Veyahut da, tırnak meselesi. Bu meret bi kere ete batmışssa, bi daha doğru düzgün çıkamaz. Şimdi, sakın yanlış anlama hocam, affedersin doktora gittiğinde hemen çekelim diyorlar. Neyi çekiyorsun kardeşim, tırnak da olsa, en nihayetinde Cenab-ı Allah'ın bahşettiği bir organ değil mi bu! Olmaz! Üstelik, çekti-

ğin tırnağın yerine yeni çıkan tırnak da batacaktır ete! Ne yapmak lazım peki? Ben, tırnağın altını hafif şöyle kaldırıyorum hocam, oraya biraz pamuk ya da gazlı bez koyuyorum. Yani tırnağa doğru yolu gösteriyorum. Sonra da güzelce tendürdiyotla siliyorum, bezinen de sarıyorum, tamam mı. Zaten tendürdiyot, oksijenli su hiç eksik olmaz dükkânda. Ha, ama et beni öyle değil. O fazlalık. Sonradan çıkma. Rabbim istese hepimizin her tarafına verirdi o et benlerinden, fakat vermemiş, ne yapacaksın, koparacaksın, atacaksın!"

Salih, bu arada, tıraşa ara verir, bir meslektaş sıcaklığı ve muhabbetiyle et beninin boynuna ipi nasıl geçirdiğini, iki günde bir onu nasıl sıktığını, onuncu günün sonunda kansız kalıp, nasıl kendiliğinden kopup düştüğünü uzun tariflerle anlatır. Tıraş biter, saçlar zorla yıkanır. Sobanın üzerindeki sıcak suyla dolu tencerenin içindeki bezlerle yüze buhar uygulaması yapılır, ardından da en tehlikeli şov başlar: Boyun kütürdetmek. Bir yandan korkarsınız, öte yandan alışmışsınızdır artık, Salih'in maharetli parmaklarının boynunuzu yavaş yavaş oğduktan sonra, aniden çevirmesine. Korksanız da o tuhaf rahatlamayı özlersiniz.

"Sen korkma hocam, affedersin ama, biz de bu işin doktoruyuz!"

6. BERBERSİZ HAYAT EVRESİ... "KENDİ TIRAŞIMI KENDİM YAPARIM!"

Sondan bir önceki evredir burası. Artık berbere pek ihtiyacınızın kalmadığı, önünden geçtiğiniz berber dükkânlarına eski bir sahafa bakar gibi baktığınız dönemler gelip çatmıştır. Zamanınız yoktur zaten, girip bir berber dükkânına; usulunce ve hevesle bir saç kesimi tarifi yapmaya. Hadi

açıkça söyleyelim o zaman, saçlarınız da yoktur zaten, dökülmüştür.

İlk seferinde, anatomi vizelerine çalışırken, uykusuz ve mebzul sigarayla yüzünüzü gömdüğünüz Sobotta Atlası'nın sayfalarına düşen saçlarınız; giderek, devlet korkusu, arkadaş ölümleri, ayrılık üzüntüleri, geçim sıkıntısı ve envai çeşit korkulara dayanamayıp, birer birer ya da tutam tutam terk etmiştir başınızı. En sonunda; "Zaten bizim sülalede kellik mukadder, rahmetli babam da keldi, abilerim de öyle" cümlesine sığınıp, bırakırsınız ipin ucunu...

Gittiğiniz en son berbere, yelelerini hak etmiş bir müşteri azametiyle değil de, feleğin çemberinden geçmiş, geçerken de ister istemez hırpalanmış bir kul hasebiyle, kurabileceğiniz en hükümran cümle şu olabilir: "Bıyıkların kırığını al, enseyi de usturayla temizle, o kadar!"

Yaşlandıkça hoşgörüsü azalıyor belki insanın. Bir türlü yetişkin olamayıp, kafasının tepesindeki üç-beş tel saçı atkuyruğu yaparak lastiklerle düğüm atan, inatla ergen kalmakta ısrar eden hemcinslerimi gördükçe, seviniyorum doğrusu. "Şükürler olsun, Allah'tan saçlarım yok!"

Son on yıldır, tıraşımı kendim oluyorum. Mutemet Sezai, Sirkeci Tahtakale'den güzel bir tıraş makinası bulmuş, şarj cihazıyla birlikte, çok memnunum.

Sadece arkalara ulaşamadığım için, enseye sıra geldiğinde karımı çağırıyorum. Sağolsun, klozet kapağına oturtup, eğiyor kafamı, ustaca topluyor ensemi.

Hikâyenin sonu...

Berber, Azrail olur gelir bir gün. "Mehmet, babam artık pek çıkamıyor dışarı, öğleden sonra bir ara gel de tıraş et!"

Berber Mehmet, ikindiye yakın mobiletle gelir durur kapıya. Motorun arkasındaki sepette bir naylon poşet. Sakin ve yumuşak hareketlerle motoru bindirir ayaklarının üzerine ve poşet elinde girer içeriye. Mehmet, teyzemizin torunu zaten, akrabamız; sıradan öper büyüklerin ellerini.

"Maşşallah çok iyi gözüküyorsun Mevlüt Amca!" yalanlarıyla poşetin içinden havluya sarılı tıraş takımını çıkartarak, sohbetle karışık, tıraşa başlar.

Sakin, sessiz, karıncaezmez Mehmet, yatağın başucunda, azrail olmuş çökmüştür babamın göğsüne.

Babam da bilir ki, şehir kulübünde prafa oynarken, "Beni sıraya koysun, tıraşa geleceğim" haberini gönderdiği berber, şimdi, gerçekten de onu sıraya koymuştur.

İşte böyle! İnsanoğlunun 7 berber evresi vardır. Hepsi de bihakkın yaşanır. Yatağın başucuna berber geldikten sonra da, ömür defterin tamam olur.

Kimseler fark etmez belki ama, "ölü defin raporunu" aslında berberler imzalar, keskin bir usturanın ak köpük üzerinde bıraktığı iz gibi temiz, parlak ve dönüşsüz...

DÜNYA BERBERLER GÜNÜ*

AHMET BÜKE

"Berberlerin tarihte yeri nedir? Büyük İskender, Tito, Çan Kay Şek, Giáp, Carlos Fonseca ve Cihat Duman. Hepsinin berber çırağı olarak hayata atıldığını biliyor musun? Bu iş önemli. Çok önemli hem de! Çünkü mahalle atomaltı parçacıklar gibidir. Yani lepton ve kuarkları düşün. Bunlar temel parçacık. Yani kendilerini oluşturan başka parçacık yok. Şimdiki bilgilerimize göre yok. İşte mahalle de böyle. Bir mahalle bir ötekiyle birleşir. Böyle devam eder. Şehirleri, bölgeleri, özerk alanları, eyaletleri, federasyonları ya da milli devletleri oluştururlar. Ama her şeyin temeli işte burası. Şu gördüğün soğan ve ıspanak kokan sokaklar. Yazın da kiraz. Kesinlikle kiraz. Şeftali değil. Bizim mahallede şeftali sevilmez. Daha doğrusu yiyene iyi bakılmaz. Yıllar önce eşeğinin iki yanındaki küfesiyle yaşlı bir bahçıvan gezerdi burada. Evet, yanlış duymadın. Aynadan öyle aval aval bakma bana. Doğru söylüyorum. İzmir öyle bir yerdi. Şehrin göbeğinde bile at, eşek çıkıverirdi insanın karşısı-

(*) Bu yazı daha önce 1 Eylül 2014'te internette yayımlanmıştı: http://www.on8kitap.com/blog/016-dunya-berberler-gunu

na. Hatta bazen süvarisiz. Gençler başıboş hayvanlara binip Kokaryalı'nın iskelesinden denize atlarlardı. Güya şans getirirmiş. Boğulan bile oldu. Üzengiye dolandı kimi salaklar. Hayvan korkudan kıyıya değil açığa yüzünce 'gurk' gittiler. Ama benim bahsettiğim adam, eşekli satıcı, epey ihtiyardı."

Bir berber asla kurguda çuvallamaz.

"Kaldır şöyle çeneni... Yaşlı adam hep aynı şeyleri satardı. Sen de bilirsin işte: Patateeees, soğaaaan! Fakat iki küfe yük –birinde soğan, ötekinde patates– sardığı için eşeğin dengesini bozmaması lazım. Mesela soğan 15 kilo sattı, patates 45 kilo. İşte olmadı o zaman. Eşeğin yükü bir yana iyice kayar, hayvan bir süre sonra yamuk yürümeye başlar, belkemiği ve ayak bilekleri incinir. Hatta çilesine dayanamayıp şak diye sekteikalpten bile gider."

"Kâzım Abi!"

"Hay Kâzım Abi'nin... Oynama. Elinde ustura olan bir adama gırtlağını emanet ediyorsun. Sonra da oran buran oynuyor. Kımıldama tamam mı? Sakın!"

"Tamam abi."

"Aslında eskiden böyle değilmiş, biliyor musun. Reşat Ekrem Koçu da yazar bunu. Berberler müşteriyi önce sol dizine yatırıp sağ tarafını, sonra sağ dizine yatırıp sol yanını tıraş edermiş. Ardından perdaha geçermiş. Yaşlı bahçıvan da biriki gelmişti bana. Fakat köseydi. Hep saç istemişti. Kesimden sonra saçını yıkatmazdı ama. Onun itikadına göre saçına başkasının dokunması iyi değilmiş. Şimdi diyeceksin ki, neden tıraş ettiriyor o zaman. Mecbur. Çünkü karısı ölmüş. Çocukları da yokmuş. Yoksa ancak aileden birisinin dokunmasına izin varmış. Ama adam tığı teber şahı merdan kalmış işte. İş bitince, yerden bütün saçlarını toplar, bir beze sarıp götürürdü. Gömermiş. Öyle duydum. Bana söylemedi ama, günahı diyenin boynuna."

"Abi, Allah aşkına, bu mahallede neden şeftali yenmez, o meseleye gelecek misin?"

"Evet, aslında seni kesip arka bahçeye gömmeliyim. Arayanın soranın yok nasılsa... Burada şeftalinin adı bile anılmaz çünkü bir gün yaşlı adam, Laz Osman' ın –şu köşe evde oturan katil– balkonunun altına geldi. Laz Osman on beş kilo patates istedi. Adam da haklı olarak, o kadar patates satmak istemedi. Çünkü eşeğin dengesi bozulacak. Birden on beş kilo veremez. Beş kilo vereyim, dedi. Biraz soğan sattıktan sonra yine gelir patates tartarım, dedi. Ama Laz Osman bu, Allah rahmet eylesin, çok inatçı adamdı. İki saat tartıştılar. Verirsin, vermem. Seni belediyeye şikâyet ederim, edemezsin... Yaşlı adam balkonun gölgesindeydi ama bizim Laz, ağustos sıcağının altında, iyice beyni pişmiş. Sonra küt gözler gitmiş, dengesini kaybetmiş, yallah aşağıya. Sen üçüncü katın balkonundan düş. Hem de eşeğin üzerine..."

"Yok artık!"

"Yalan mı söyleyeceğim lan! Ha, sana yalan borcum mu var? Bak elim de ademelmana kayıp duruyor zaten."

"Aman abi. Öyle der miyim. Vallahi billahi..."

" İşte adam orada öldü. Eşeğin de beli kırıldı. İnme indi. Sonra kalbi durdu. Gitti. Yaşlı bahçıvan dövünüp duruyor. Laz Osman'ın oğluna haber vermişler. Koş, baban gitti, diye. O zamanlar Selçuk Vapuru'nda çımacı çocuk. Koşa koşa geldi. Babasını öyle soğan, patatesin arasında, bir eşeğin yanında uzanmış halde görünce, doğru benim dükkâna fırladı. O zamanlar böyle uyduruk, jilet takılan usturalar yoktu. Harbi çelikten, adamı ikiye bölen bıçakları kullanırdım. Çekti aldı birini. Koşa koşa geri döndü. Eve çıktı. Tak tak tak. Annesini kesti, attı..."

"Ama abi, neden annesini?"

"Bir batımda hem baba, hem ana gitti. Epey miras kaldı. Zengin oldu genç yaşta çocuk."

"E, içeri atmadılar mı?"

"Yok, deli raporu vardı onun. Küçükten belliydi onun garipliği. Bir türlü altını tutamaz, hayvanların kuyruklarını keserdi. Ha, bir de kibritle sağı solu ateşe verirdi. Bir manyağın tipik çocukluğu yani."

"Vay vay vay!"

"Öyle işte. İhtiyar bahçıvan, eşeğinin ölümünden sonra ayar tutmadı. Saçlarına gazyağı döküp yakmış bir gün. Şu Yahudi Hastanesi var ya, işte orada on gün yattı. Sonra öldü. Çok güzel saçları vardı. O yaşında lepiska gibilerdi, ya."

"Ama.."

"Aması yok Ahmet. Her şeyin temeli mahallelerdir. Kuarkları düşün. İşte bu parçacıkları bir arada tutan bağ da berberlerdir. Bir berber her şeyi duymalı, bilmeli, okuyup anlamalı."

Berber Kâzım yüzümü iyice yıkadı. Kuruladı.

"Bugün bendensin. Bugün 10 Ağustos Dünya Berberler Günü. Bugün İsmet Paşa, hususi berberi verem olduğu için ilk defa cephede kendini tıraş etti ve aynaya bakıp, 'Bunu da başardın İsmet,' dedi."

Kalkmak için davranmıştım ki, eliyle omzuma bastırdı.

"Şeftaliyi neden yemiyoruz sormadın ama," dedi.

"Evet, abi neden?"

"Çünkü Laz Osman'ın oğlu şeftaliden nefret ederdi ve cinayetinin ertesi günü, mahallenin ortasına çıkıp bağırdı: 'Birinin yediğini duyarsam...' Elindeki usturayla boğazı kesme işareti yaptı."

Berberler bir evrenin yapı taşlarıdır. Gırtlağınızı hiç tanımadığınız –ya da tanıdığınızı sandığınız– bir berbere emanet ederken bunu düşünün, tamam mı!

*

Hamiş: Dünya Berberler Günü'nün 22 Mayıs olduğunu Berber Kâzım asla kabul etmiyor. İsmet Paşa ile ilgili elindeki kanıtların doğruluğundan şüphesi yok.

BERBER DEDİĞİN...

MUSTAFA ÇİFTÇİ

BU ŞEHRİN ÜÇ KAPISI YOK AMA...

Tahsil hayatımın uzun bir döneminde yatılı öğrencilerle okudum. Sınıf arkadaşlarımın yarıdan fazlası yakın köylerden geliyor ve yatılı kalıyorlardı. Sebebini bilmiyorum ama hemen hepsi aynı berbere giderdi. Berberin adı Tosun. Tosun el kadar dükkânında hiyerarşi kurmuş adamdı. Ve bu hiyerarşinin en tepesinde kendi vardı. Cama yakın yerde Tosun tıraş eder bir liraya, orta koltukta kalfa tıraş eder yetmiş beş kuruşa, son koltukta çırak tıraş eder elli kuruşa. Eh bu da yeni bir şey değil. Her dükkânda az çok böyledir. Farkı şurada arayacağız. Tosun ne yapar nasıl ederse köyden gelen çocukları bağlardı kendine. Arkadaşlarım hipnoz olmuş gibi oraya giderlerdi. Tamam, ucuzdu piyasaya göre ama Tosun kadar ucuza tıraş eden bir sürü berber varken neden Tosun? O zaman aklım yetmiyordu ama şimdi anlıyor gibiyim. Köyden pazara gelen vatandaşın malzemesini koyduğu dükkânlar vardır. Güvendikleri esnafın dükkânına emanet ettikleri poşet, heybe çuval ne varsa akşama

kadar dükkânda bekler ve köylü vatandaş bu emanetçiliğin karşılığını o esnaftan alışveriş ederek ya da o esnafın işaret ettiği adamdan alışveriş ederek öder. İşte o esnaftan biri de Tosun'du. Köylü vatandaş sabah erkenden gelir. Emanetini Tosun'a bırakır. Köyden onunla gelen oğlu da Tosun'a emanet edilir, Tosun'un keyfine göre tıraş yapılır. Modeli Tosun belirler. Ve işte orada tıraş olan çocuk için güvenilir bir yerdir Tosun. Bilinen tek berberdir belki. Çanta, torba, çuval heybe ne varsa emanet ediliyorsa baş da emanet edilir. İşte arkadaşlarımı tıraş eden Tosun'un bağlantısı ta köydeyken yapılır. Peki, Tosun nasıl tıraş eder? İşte benim içimi en çok acıtan da budur. Köyden yatılı gelen arkadaşlarım. Kendilerine tembihlenen; "Aman ha tıraşına dikkat et. Berduş gibi gezme. Koltuk altın kokmadan yun, yıkan, hamama git" sözlerini tutarlar ve Tosun'a giderlerdi. Ama Tosun müşteri kitlesine hiç iyi davranmazdı. Dedim ya, içim acırdı. Arkadaşlarım berberden değil de harpten çıkmışlardı sanki. Hatta yeni tıraş olmuş biri gelince, arkadaşlar Tosun'un hangi koltuğunda tıraş olduğunu tahmin etmeye çalışır, gülüşürlerdi. Çırak koltuğu mu, kalfa koltuğu mu, yoksa Tosun'un koltuğu mu? Ama hem ortaokul hem liseyi beraber okuduğum arkadaşlarım lise bire gelinceye kadar hiç Tosun'a tıraş olamadılar. Ancak, çırağa ya da kalfaya tıraş oldular. Ve her tıraştan sonra saçlarıyla dalga geçildi. Liseye geçince artık köyden tembihle gidilen Tosun dışında da berberler olduğunu ve Tosun'un çırağı gibi dilini ısırarak, ıh tıs arasında terleyerek tıraş olmanın mecburiyet olmadığını anladılar. Tosun'un dükkânına ilk giren orta birinci sınıf çocuğu çırakta tıraş olur. Çırak acemiliğini atıncaya kadar kim bilir kaç arkadaşımı perişan etmiştir. Daha sonra kalfaya geçen arkadaşlar; "Ula, gardaşım çıraktan daha fazla para alıyor ama bunun makinesi de yoluyor" diye kızaran yerlerini gösterirlerdi. Tosun'un makinesi de yolar mıydı bilmiyo-

rum. Hiç gitmedim. Bizim berberler bürokrat tıraşı yapan ve üç kelimesinden biri; "Tabii efendim" olan steril adamlardı. Hülasa, arkadaşlarım bu şehre geldiklerinde üç masadan geçip tıraş olarak şehre dâhil olurlardı.

SPA MERKEZLERİ HİÇ KUSURA BAKMASIN

Evet, hiç kusura bakmasınlar. Onlar yokken berberler vardı. Taş ile terapiler ortada yokken kan taşıyla jilet kesiğinden kanı durdurmayı biliyordu berberler. Sadece kan taşı değil. Aslında kişisel bakım denilen hizmeti her berber kendi meşrebince verirdi. Bazı berber sadece tıraş yapar, vatandaşın türlü talepleriyle ilgilenmezdi. Ama kendi çapında şöhreti olan ve artık ekeleşmiş, uzmanlaşmış olanlar hemen her şeyi yaparlardı. Neler yaparlardı anlatalım.

Saçkıran tedavisi: Müşteri derdini anlatır. Tabii ki dertli olan erkektir. Burada bayan kuaförü bizi aşan bir alandır. Neyse işte, derdi saçkıran olan vatandaş kaderine razıdır. Nedir kaderi? Saçkıran tedavisinin gözden yaş getiren acısı vatandaşa kader olmuştur. Babam diyor ki, "Kırıkkale'de bir berber var dediler. Gittim. Saçkıran var bende deyince, 'Otur' dedi. Ben koltuğa oturunca diğer müşteriler sessizce çıktılar. O zaman anlam veremedim neden hepsi birden gittiler. Ama tedavi başlayınca anladım. Meğer tedavinin acısından vatandaş bağırırmış. Millet de dayanamazmış bağırtıya. O sebepten usulca çıkarlarmış." Tedavi şöyle: Jilet ya da ustura ile saçkıran olan yer küçük küçük kesilir. Sonra kanamaya başlayan yaraya, ucu açılmış sarımsak sürülür. İşte bu kanamalı, sarımsaklı tedavi sırasında babam bağırmamış ama pek de iyi olmamış. Gözümden yaş geldi, diyor...

Saç boyama: Erkekler için, hele belli bir yaştan sonra saçını boyatmak. Kişisel bakımdan ziyade bir direnme aracı olu-

yor. Yaşlanmaya karşı ne kadar direnebilirse o kadar. Saçıyla, sakalıyla, bıyığıyla direnmek isteyen müşteri saçını evde boyamak külfetine katlanmaz. Ya da esasen evde hanımı bu işi yapamıyorsa çaresiz berbere gelecektir. Hanımı becerikli olanlar sadece boyayı alırlar ve evde rahat rahat boyatırlar saçlarını. Böylece hanım da direnişe katılmış olur. Ama berbere gelen artık mahrem bir meselesini dostuna açar gibi boyanmayı bekler. Saçını boyatacak vatandaş günün her saatinde gidemez berbere. Vatandaş ile berberi arasındaki bir kavli karar sayesinde belli bir günde, muayyen bir saatte müşteri gider. Kafasını bıyığını teslim eder. Al, der al, ne yapacaksan yap bu yaşlılık alametlerini. Berber genelde akşama doğru gelmesini ister boya yaptıracak müşterisinin. Müşteri gelince genelde dükkân boş olsun ister. Çünkü saç boyamak. Yaraya merhem sürmek gibi mahrem bir iştir. Müşteri yokluğuna çırağın, kalfanın yokluğu da eklenir. Çünkü usta onları "Haydi bugün erken çıkın gezin ecik" diye gönderir. Onlar da saf değil ya anlarlar ki bugün hatırlı müşteri saçını boyatacak ve ıpıl ıpıl yapacaktır. Bakımlı olmak denilen şeye burada ıpıl ıpıl yanmak denir. Boya sürülürken hem müşteri hem berber, saç dipleriyle ilgili, dökülen yerlerle ilgili, beyaz saçların artıp artmadığı ile ilgili yorum yaparlar. O zamanki ses tonlarını bir görseniz, zannedersiniz ki insanlığın varlık yokluk meselesidir konuşulan. Hayır, efendim onlar nasıl konuşur ne kadar önem verirlerse versinler, bu altı üstü bir saç boyasıdır. Ama işte yaptığı işe gizemli bir hava vermek berberin hoşuna gider. Ne de olsa müşteri hanımına bile güvenmemiş de berberine gelmiştir. Az iş midir canım? Boya sürülür, kına yakılır. Ve kafası uzaylılar gibi bir hal alan müşteri beklemeye başlar. Bazen bekleme sırasında yarı kahvaltı, yarı beş çayı gibi bir şeyler yenir. Bu atıştırma esnasında dışarıdan birinin gelmemesi lazımdır. Çünkü kafayı bu halde gören millet epeyce kafa bu-

lur. O sebepten bir an evvel boya işi bitsin diye bekler hem vatandaş hem berber.

Kıl yakma: Hoş bir konu değil ama ne yaparsınız ki erkek kısmının kaşları ve kulak kılları bazen cenge çıkmış gibi şaha kalkar. Sağa sola dal budak saran bu kıllardan kurtulmanın biraz yanık kokulu bir çözümü vardır. Ucuna pamuk sarılmış bir tele kolonya döküp ateşe vermek ve değdirip çekerek, değdirip çekerek kulak kıllarını yakmak. Kaz, hindi tütsüler gibi dükkânı bir koku alır. Bazısı hiç sevmez. Bazısı ortalığı kaplayan kokudan memnundur. Neticede kulak kıllarından kurtulan müşteri kelle kebap kokusunu andıran bu kokuya yabancı değildir. Kaşlar ise kaş alır gibi değil de köye yol açar gibi bir havada yapılır. Neticede yapılan hizmet değil midir? Kaş aldırmak kadınsıdır ama kaşların yaptığı da ayıptır. Erkeklerin kaşlarına düzen vermek kolay değildir. Alınmış gibi durmayacak ama alınacak bir kaştır karşımızdaki. Berber dediğinin ustalığı da buradadır. Saç kesmek, sakal kazımak kolay da kaşlarıyla güreşen müşteriye el atıp yardım etmek bildiğin ustalık işidir.

Burun kılları: Dedik ya, kıl bir mesele bu. Ama burun kıllarının ıslah edilip tarıma elverişli hale getirilen topraklar gibi olması için yine yakmalı bir tedavi uygulanır. Çakmakla değdir çek, değdir çek ile burun kılları da kıl olmaktan çıkarılıp müşteri insan içine çıkabilecek bir duruma getirilir.

Meraklısına not kabilinden söyleyelim. Çırak kısmının öğrenmesi lazım gelen bir iş sır tutmaktır. Kaşlarını aldıran, saçını boyatan, burun kıllarını yaktıran adamın düştüğü halleri başka yerde ağzından kaçıran çırak makbul değildir. Vegas'ta olan Vegas'ta kalır gibi bir koruma ilkesidir bu. Çırak dediğin susmayı öğrenen adamdır vesselam...

Berberlerde siyaset konuşulurmuş. Memleket siyaseti orada şekillenirmiş. Eh, öyle olsun bakalım. Ama benim bildiğim berber, siyaset konuşan değil, konuşturan adamdır. Müşteri gelir, sırasını beklerken, usta berber benzin kokusuna bile alev alan çakmaklar gibi hemencecik çakar. Beyefendi kimdir, necidir, gazeteyi nasıl okur, kılığı kıyafeti nasıldır, çırağın verdiği çayı nasıl içer? Bütün bunlar büyük işaretlerdir anlayana. Ve berber her bir işaretin gösterdiği tabloyu zihninde oluşturunca ortaya yuvarlama başlar. Yuvarlanan laflar açık olan radyodan ya da televizyondan tıpır tıpır dökülür zaten. Terör eylemi oldu denirse, berber, "hepsini asmaktan" bahseder. Veya benzin mazot meselesi konuşuldu. "Vay ben böyle hükümetin yapacağı icraatın..." diye yuvarlarsın bir laf, olur biter. Beyefendi ufak ufak açılır. Ondan sonrası kolay. Müşteri konuştukça berber deşeler. O deşeledikçe müşteri konuşarak rahatlar. İçindeki zehri atar. İşte bu gaz alma seansına siyaset konuşmak denir. Aslında yapılan iş siyaset konuşmak değil, memleket derdinden karnı şişmiş müşteriyi rahatlatmaktır. Yani berber asli vazifesini yapar. Müşteriyi bir şekilde rahatlatır. Bazen tıraş ile, bazen muhabbet ile ama neyle olursa olsun maksat müşteriyi eve rahatlamış olarak göndermektir. Bazen mevzu tehlikeli, netameli yerlere girer. Mezhep, grup, kimlik konularında müşteri ya da berber mayına basabilir. İşte benim bildiğim usta berber baltayı taşa vuran müşteriyi bir sihirli cümleyle kurtarır. "Olsun gardaşım hepimiz milliyetçi deel miyik?" "Evet" der müşteri. "Evet aslında öyle." Ve herkes gibi olma, herkes gibi düşünme limanına tekrar kavuşur ve rahatlar müşteri. Yani ben hükümete atsam da milliyetçiyim. Hükümeti desteklesem de milliyetçiyim. Partisiz olabilirim ama partilere sığmayacak kadar milliyetçi olduğumdandır.

Hepimizin ortak yolu milliyetçiliktir. Sağcı ol, solcu ol fark etmez. Her kanadın içinde milliyetçilik vardır. Merkezden, taşradan, mezhepten, meşrepten, artık hangi mahalleden konuşursan konuş herkes milliyetçilik ipine sarılarak kurtulur. Yakından bakınca marazi bir durum olan tablo berber siyasetinde cankurtaran simidi olur. Milliyetçiliğe kim itiraz edebilir ki? İşin teorisini yapanlar, milliyetçiliği nasıl tanımlarız diyerek çırpınsınlar. Milliyetçilik yoldaki her şeyi toplayan belediye araçları gibi her hassasiyeti, her endişeyi, her anlayışı, her tasarıyı, her çözümü içine alarak, karnı genişleyerek yoluna devam eder. Bu haliyle herkese yer vardır milliyetçiliğin karnında. Berberler bu emniyetli köşeyi herhalde sağa sola karışmadan biraz kurnaz ama emniyette yaşamanın sırrını keşfetmiş ustalarından öğrenmişlerdir. Tabii akıllı olanlar keşfeder. Aklı yetmeyen berber de, müşteri acep ne düşünür diye kıvranır durur. Ya bir yanlış yaparsam diye endişelendiğinden havadan, sudan konuşur. Halbuki salla gitsin. Yanlış yaparsan yerimiz hazır: "Hepimiz milliyetçi deel miyik gardaşım?"

KOZMETİKLER AVRUPA'DAN

O zamanlar Avrupa'da bulunan gurbetçiler için Avrupa efsaneydi. Almanya'nın yaptığı yollar şöyledir, Hollanda'nın inekleri beş ineğe bedeldir, daha neler neler. Yaz geldi mi her yer yabancı plakayla dolardı. Esnaf azıcık da olsa gülerdi. İşte bol Almancı dolu günlerimizde berber kısmı da payına düşeni fazlasıyla alırdı: şampuanlar, kokulu sabunlar, özel jilet ve usturalar. Bunlar öyle her müşteriye harcanmaz. Gıdım gıdım kullanılır. Şampuanın son kullanma tarihi varmış, kokulu sabunlar çok bekletilirse kururmuş; bunlar boş laf. Şampuanın bitmesinin bilmem kaçıncı sene-i devriyesi

kutlanırdı sanki. Uzun yıllar kullanılan şampuan bitince de şişesi atılmazdı. Sabit dursun diye içine bir miktar kum konulup berberin uygun gördüğü bir yerde sergilenmeye başlardı. Şampuan şişelerindeki ablalarıma bakarak çok tıraş oldum ben. Ablaların saçları nasıl böyle değişik oluyorsa diye merak ederdim. Bizim annelerimizin saçları gibi değildi hiç. Şişelerdeki kadınlara bakıp bizim deli Saliha gibi olmuş diyen çıraklar, kalfalar için bu kadınlar güzeldi ama saçları abartılı olduğu için deli kızın saçı gibi geliyordu besbelli. Onların sevdiği kızlar da güzeldi ama saçları böyle değildi tabii ki. Avrupa'dan gelen kozmetiğin kokusuna razıydılar ama resimdeki kızlar, uzak bir yerde saçları, başları ama en çok akılları karışık kızlardı. Onun için bize yaramazlardı. Şişelerin üzerinde öylece dursunlardı.

BÜROKRAT BERBERİ

Berber Rahmi'ye bu aklı kim verdi bilen yok. Akıl şu; oğlum sen ufak tefek adamla uğraşma. Hele zibidi ayak takımı tıraşı hiç yapma. Sen bürokrat kısmına bak. Onlar temiz olur. Temiz adamın tıraşını yapmakta ne var? Adamın ensesi kafası yağdalı olmaz. Mis gibi. Hem konuşmayı bilir. Konuşmasını bilmeyen adam dan dun eder, canını sıkar. Sen bürokrata bakacaksın. Sen de onlar gibi her gün kravat takacaksın. Her gün iki cins gazete alacaksın. Gazeteleri orta yoldan al. Sağa sola karışma. Ortada giden gazeteler olsun.

Rahmi bu akılları bir bir işledi. Ve düzenini kurdu. Savcı, hâkim, vali, amir, memur, bunlar birbirini kollar. Nerede kebap yenir, nereden gömlek kravat alınır, nerede tıraş olunur, bu adamlar hep birbirini gözetir. Yeni tayin olan adamı berber Rahmi bir çiçekle ziyaret eder. Düşün, sen makam sahibi bir adamsın, kapıya berber geliyor. Hoş geldiniz

ilimize, diyor. Berber içeri girince bir güzel parfüm kokusu alıyor odayı. Hoşuna gitmez mi? Makam sahibi de senin benim gibi bir adamdır. Etkilenir hoş sohbetten, güzel kokudan. Sonra ufak bir soruşturma yapar. Meğer her makam sahibi Rahmi'de tıraş olurmuş, öğrenir. Rahmi böyle bir düzen kurmuş ama rakibi hiç olmamıştır. Millet nedense amir, memur kısmıyla muhatap olmak istemez. Belki korkar, belki Rahmi gibi olamayacağını düşünür. Rahmi dediğin adamı götür müsteşar yap, bir kimse "Hayır olmaz" diyemez. Öyle kadillak yapılıdır. Genelde berber kısmı başkasının kılını, kılçığını temizler de kendi kıyafeti, tıraşı ile uğraşmak zoruna gider. Kendine bakmaz. Ama Rahmi öyle değildir. Fener gibi yanar, fırıldak gibi döner. Rahmi uzun yıllar bürokrat berberi oldu. Evi, arabası, iki oğlu ve hanımıyla yaşadı teker meker. Oğulları okudu. Rahmi yaşlandı. Ama hâlâ kırt mırt eder, makas oynatır. Er sabahtan dükkân açar, çırak yetiştirir, Ihlamur kaynatır, haber izler, yaşar gider...

HASTA BERBERİ

"Eve berber getirmişler" denildi mi, anlardın ki hastanın ölümü yakındır. Artık ne kadar hastaysa adam tıraş olmaya bile gidemiyor, denirdi. Berberler ise gittikleri evde gizli bir formül ile ilaç yapıyor gibi ya da devlet sırrına muttali olmuş gibi pek konuşmak istemezlerdi. Ama eskiden biraz meraktan, biraz komşuluk hukukundan gelen sorularla herkes hastanın durumu nasıl diyerek berbere sorardı. Evde tıraşın en az merak edileni herhalde felçli ya da yatalak hastaların tıraşıydı. Herkes bilirdi ki adam evden çıkamadığı için berber gelir. Herkes felçli hastaya, felçli hasta da evde tıraş olmaya alışkın olduğundan pek merak uyandırmazdı. Evvel verem, sonra kanser sebebiyle evlere berber servisinin hızı

hiç kesilmedi. Hâlâ hastalar ve berberleri var. Sıhhatler olsun demek en çok buraya yakışır herhalde...

DAMAT TIRAŞI

Belgeselde seyrettim. Çok güzel bir çiçek meğer ağzı açık avını bekleyen bir canavarmış. Çiçek açılmış olarak duruyor. Çiçeğin rengine, kokusuna aldanan sinek, böcek kısmı çiçeğe konunca çiçek hemen kapanıyor ve yakaladığı avıyla bir güzel karnını doyuruyor. İşte damat tıraşının hali budur. Tıraş olacak kişi, yani damat, akılsız sinek gibidir. Gelir konar berberin koltuğuna ve berber avını evire çevire yutar. Tıraş parası o kadar uçuk olur ki, üzerine biraz daha eklesen bir tüplü şahin alırsın da hanımınla gezersin yalan dünyada. Normalde yarım saat sürmeyecek tıraş, olur sana iki saat. Aman saç yıkanır, aman taranır, aman fazlalık alınır, aman sim serpilir. Hiç kimse sormaz; yahu bir erkeğin saçına ne yapılabilir ki. Bayan olsa uçsuz bucaksız bir alan, her dileğini berberin sanat kudretiyle yaparsın da erkek öyle değil. İşte berberin ustalığı damat tıraşını uzatabilmesinde yatıyor. Ben bunu bilir bunu söylerim. Damat kısmını yolmak üzere kurgulanmış âdetlerin liste başında damat tıraşı gelir. Damat, ustaya, kalfaya, çırağa sırasıyla minik servetler ödeyerek dükkândan çıkar. Aslında tıraş olduğu için değil, bu derdi de böylece atlattık şükür Yarabbi, dediği için rahatlar. Ama şimdilerde tıraş bitince kurtulmak yok. Berberler gelin arabası süslemeye başladılar. Sanki az evvel bahşiş alan çırak başkasıymış gibi, aynı çırak bu sefer de arabayı süslediği için bahşiş ister. Hasılı damat oldun mu yandın, haberin olsun.

Ankara bizim için hastanedir, eğlencedir, memuriyettir, doyduğumuz yerdir, kazandığımız-harcadığımız yerdir. Berber kalfasıyken askere giden genç anlatıyor: "Askerliğimi Ankara'da yaptım ben. Tezkereyi aldım. Gelmedim buraya. Orada Ulus'ta bir berber yanına kalfa oldum. Düşün bak, buraya gelsem kendi dükkânımı açacağım. Ama orada kalfa olmaya razı oldum. Neden dersen, burada herkes aynı tıraşı yapıyor. Köylü tıraşı işte. Hayır, ben de köylüyüm ama köylülük dediğim başka şey. (Nasıl bir şeyse?) Ben Ankara'da kaldım. Parmak arası tıraşı belledim. Bu memlekete parmak arası tıraşı ben getirdim. Ankara'da kalfa yevmiyesine razı oldum, kaldım bir sene. Sonra geldim buraya açtım dükkânı. Millet görmemiş ki. Parmak arası tıraşımı yaparım. Vatandaşa kolonya sürmem de parfüm sürerim. Saç boyarım amma öyle ayakkabı boyası gibi değil, Alman malı boya kullanırım. Sosyete berberi derler bana. Hem de sosyete berberiyim, ne zannettin!"

BODRUM'A, MARMARİS'E...

Berber zengin olur mu? Bu sorunun cevabı meçhuldür. Memurundan, milletvekilinden mal beyanı alan devlet, berber kısmının malına karışmaz. Devletin boş bıraktığı yere kendi usulünce akan vatandaş bu sorunun cevabını bulmuştur. Aklını kullanırsa berber zengin olur. Amma erkek tıraşıyla değil. Erkek kısmından para çıkmaz. Sakalını kazıtsa, saçına yalandan düzen verdirse tamamdır. Berber sanatını kadın saçına kondurursa işte o zaman parayı bulur. Peki, bozkırda erkek berberi olarak başlamış, o şekilde dükkân açmış adam nasıl kuaför olacak? Cevap hazır: Burada olmaz. Pe-

ki, ne yapacak? Para kazanmak isteyen herkesin yaptığı işi yapıp gurbete gidecek. Berber kısmına akıl verenlerin rotası bellidir: Para kazanacaksan Ankara'dan öteye geçeceksin. İstanbul'a gidersen boğulursun. Sen Antalya'ya bak. Bodrum'a, Marmaris'e bak. Ama hemen dükkân açma. Hele oradaki otellerde makas tıkırdat. Orayı tanı. Sonra muhakkak orada yerleşmiş hemşerimiz vardır. Ama unutma, hemşerimiz seninle tanışmak istemez, senden kaçar. Bana zarar verir diye korkar. Sen oradaki hemşeri dernek başkanını bulacaksın ve sürekli beleş tıraş edeceksin. Dernek başkanı yavaş yavaş seni millete tanıtır. Sabredeceksin. Yani yavaş yavaş Bodrum'un, Marmaris'in eteğine yapış. Bir kere tutturursan daha ne? Yalan dünyanı tamam edersin de ahrete çöp çekersin. Aman ha İstanbul'a gitme. Orada büyütmezler. Hırlayan çok olur. Sen deniz kenarına bak. Hem sıcaktır oralar. Karnın, kasığın ısınır, rahat edersin. Hem de güneş vurdukça kendi saçı adama yük olur. Gelir senin koltuğuna kurulur. En sosyetesi bile sıcağı görünce dağılır.

Berber olan ve kariyerinin başındaki herkese az çok bu nasihatler yapılır da ancak gözü kara olanlar niyetini bozar, düzülür yola. Arada bir haberi gelir. Hem otel içinde hem dışarıda iki dükkânı varmış. Dükkânı kalfalar çeker çevirirmiş. Ancak çok kalantor müşteri gelirse tıraş edermiş. Yoksa gözünde gözlük, elinde kaçak Marlboro, üfürürmüş dumanı havaya...

Lafı uzattık. Berberler okusaydı "Kes tıraşı" derlerdi. Onlar demeden biz lafın ucunu bağlayalım ve Almancı hediyesi kokulu sabunlar kadar güzel günler dileyelim. Yine bekleriz efendim...

PASUR'UN KULAĞI BERBER İLYAS

ABDULLAH ÇELİK

Berber koltuğuna ne zaman oturduğumu hatırlamıyorum ama saçımı kesen ilk berberimi çok iyi hatırlıyorum. Belki de koltuk yerine bir ağaç kütüğü kullandığı için hatırlamıyorum ilk ne zaman bir koltukla tanıştığımı. Çünkü o yıllarda berberlik parayla yapılan bir iş değildi. Herkesin evinin bahçesinde böyle işler için konulmuş bir ağaç kütüğü bulunurdu. Pasur'un güzel saç kesen birkaç berberinden biriydi o ve oldukça da saftı. Birileri ona, "Berberlik camiasının Hipokrat'ı var, sen onun üzerine yemin ettin mi?" diye sorsaydı, herhalde en önce o imzaya koşardı. İlk zamanlarını hatırlıyorum da, saç kesmede kötü olduğu kadar, muhabbette de kötü biriydi. Konuşmayanı zorla konuşturur, konuşanın da sözünü durmadan keserdi. "Kafaya uygun saç modeli benden sorulur," derdi. Hatta bir seferinde köyden evimize misafirliğe gelen babamın bir yakınının saçını Elvis Presley'in saçına benzer bir modelde kesmişti. Adamın sızlanmalarına aldırış etmeden, "Kafan için en uygun saç modeli bu efendi," deyip adamı ikna etmişti. Köylü, gönülsüz evimizden ayrılırken muhtemelen aklında, köylülerin onunla nasıl alay

edecekleri vardı. Köylü, gecenin on ikisinde kapısına dayanıp, "saçımı eski haline getir, yoksa yakarım seni de senin o Elvis Presley'ini de!" diyene kadar da yarattığı sanat eserinden gurur duymuştu. Gecenin bir vakti mecburen adamı evinde ağırlamış, elinde mum ışığıyla köylünün saçını yeniden kesip göndermişti. Adamın arkasından, "Köylü adam ne anlar sanattan, saçtan!" deyip ardından bir dolu küfür etmişti. Bütün bu olup biteni dün gibi hatırlıyorum. Komşumuzun oğluydu, babam yıllar sonra bile ne zaman aptalca bir şeye yeltensem onun isminden bahsedip dururdu. Hatta bana kızdığında onun adıyla seslenirdi. Geçen bunca zamanın ardından bile onun saflığından bahsedip durdu hep, onun ismi ile benim adım hep yan yana anılır oldu. Babamın onun adını zikrederken, bana bakıp bir suçlama mı yaptığını yoksa onun saflığına atfen sevecen bir söz mü söylediğini anlamadım hiç.

Adı İlyas'tı. Benim için aylık ritüellere dönüşen saç kesme mevzusunun sıradanlığı, onu da tıpkı diğer berberler gibi unutturabilirdi belki, olmadı, aklımın bir köşesinde kaldı hep. Çünkü o kötü bir insandı, başta değildi belki, fakat o güzel insan saflığını koruyabilseydi eğer belki de dünyanın en güzel insanı olarak kalacaktı aklımda. Babam onun bu akılsızlığını, deliliğini, saflığını babasının erken ölümüne vermişti. Babam bazen istemeden de olsa onun hakkında bir şeyler anlatırdı. Uzaklara dalar, "Yazık oldu bu çocuğa, dokuz kardeşe bu yaşta bakmak kolay mı?" derdi. Fakat bunu öfke ve nefretle söylerdi. Bu sözlerinin arkasındaki öfkesinin nedeninin o saf adama konduramadığı bazı şeyler olduğunu yeni anlıyorum. Haksız da sayılmazdı, çünkü Berber İlyas'ın adım adım değişen yaşamı aynı zamanda değişen bir dünyanın da izdüşümü gibiydi.

Yıllar sonra saç kesmenin parayla yapılan bir işe dönüştüğü yıllarda, eski püskü koltuklarıyla bir dükkâna sahip oldu

Berber İlyas. Sahip olduğu kırık sandalyelere koltuk demek çok iddialı gelebilir belki. Ama o zamanlar bir kütük parçasından sandalyeye terfi etmek insanlar için büyük bir lükstü. Sahip olduğu dükkân da şimdiki gibi yukarıdan aşağıya cam değildi, küçücük penceresi olan bir duvardı yalnızca. Belki de en ilginç olanı tabelasının olmamasıydı, çünkü o yıllarda insanlar yolunu ışıklı tabelalarla değil konuşarak bulmanın telaşındaydı.

Kasabanın ölümüne yakın Berber İlyas, can kulağıyla koltuğuna oturttuğu insanları dinlerdi. Böylesi zamanlarda kimin konuştuğuna bakmaz, yalnızca susardı. Bazı zamanlar dili hiç çözülmez, işine kendini kaptırır, bir uzun sessizlik olurdu. Koltuğuna yorgunlukla çöken insanların konuşmalarını dinler; "Bizim zamanımızda hikâyeler böyle anlatılmazdı," diye sitem ederdi. Hikâyelere susmayı bilmek kadar hikâyelere konuşmayı bilmek de önemliydi ona göre. İçindeki gürültüyü yatıştırmasını bilen kişi asıl susmayı becerebilen kişidir, hikâye anlatırken susarak, biraz da tevekkül ederek anlatmak gerekir, derdi. Berber'in bu sitemkâr ve akıl veren tarafını herkes çok severdi. O da kasabadaki birçok yaşlı gibi hikâye anlatmasını severdi. Bu huyu babasından geçmişti ona. Yıllar yılı diyar diyar gezmiş bir tüccardı babası. Her duyduğu hikâyeyi terkisine koyar, sırası geldiğinde çocuklara şeker uzatır gibi uzatırdı onları. Babası, anlatıldığına göre kurulan şevbuherk'lerde günlerce durup dinlenmeden hikâye anlatırmış, hem de aynı hikâyeyi ikinci defa anlatma yanlışlığına düşmeden. Zaten ölümüne yakın anlattıkça anlatır olmuştu, sanki ölüm kısa bir süre sonra onu yakalayacak da aklının bir köşesinde kalanları ona "neden orada o hikâyeleri tutuyorsun" diyecekmiş gibi korku ve telaşla anlatırdı.

Yirmi bir yaşında ölümünden yedi gün önce babasının yatağının başucunda onu dinlemeye başladığında vakit akşa-

müzeriymiş. Uyku bulanıklığıyla dinlenen hikâyeler, korkuyla beslenen o bakışlara aldırmadan, yemeden içmeden, yorgun geçen yedi günün sonunda, son hikâyesini anlatıp bitirdiğinde hakkın rahmetine kavuşmuş babası. Ölümüne yakın ayakları buz gibi olmuş. "Ölümüne yakın taş kesiliyor insan, ölümüne yakın taş gibi soğuk kesiliyor insan," diyormuş sayıklayarak. Berberin dinlediği bütün hikâyeler bir vasiyet gibi aklının bir köşesine kazınmış. Boz bulanık hatırladığı birkaçı dışında unuttuğu yokmuş neredeyse. Belki de Berber İlyas'ın ilk zamanlarda kütüğün üzerine oturttuğu insanları konuşturmaması, hikâye dinlemeye korkması bundandı. "Ya anlatan kişi babam gibi ölürse," diye ödü kopardı herhalde. O yıllarda o da, herkes gibi ne doğru zamanda susmayı öğrendi ne de doğru zamanda konuşmayı.

Sanırım yedi yaşındaydım, Berber İlyas saçımı kestikten sonra okula gitmiştim, herkesin gülümseyen ve alaysayan yüz ifadesiyle karşılaşınca da anlamıştım onun ilk berberlik deneyimi için beni seçtiğini. Sonradan kasabanın en yetenekli berberi oldu. O da herkes gibi düşünceleri parçalanmış bir halde gitmek ile kalmak arasında, kasabanın yaşamının bir parçasına dönüştü. Tıpkı diğer kasabalılar gibi bedeni ve düşüncesi ayrı yerlerde yaşayıp durdu. Garip biriydi, hayatında mecazdan, imadan eser yoktu. Her şeyi duyduğu ya da okuduğu şekliyle anlardı. Bir seferinde bir arkadaşının ona; "Hızlı giden atın boku seyrek olur," dediğini anımsıyorum. Uzun zaman arkadaşıyla konuşmamış, neden konuşmuyorsun diye soranlara da, "Bana at dedi de ondan," diye cevap veriyormuş. Bir insanın yaşamından mecaz anlamlı sözler eksiltilince geriye dümdüz bir insan kalır derler, onun sıradanlığı tam da böyleydi. Bu yanıyla Don Quijote ve Prens Mişkin benzeri biriydi. "Bu çocuğun saflığı aptallık derecesinde," derdi babam sık sık. Ve babamın bu sözüyle neyi kastettiğini yeni anlıyorum. Bir

gün Berber İlyas evimizin önünden geçerken, babam nereden geldiğini ve nereye gittiğini sordu. Benim anlam dünyamın epey uzağında bir cevap vermişti babama: "Hevallere baktım, bir şeylere ihtiyaçları var mı diye yokladım onları." Babamın öfkeli bir yüz ifadesiyle söyledikleri hâlâ kulaklarımdadır. "Bu hevaller senin başını yiyecekler oğlum, sağda solda konuş bakalım, bak bakalım başına ne gelecek! Bir daha bu hevaller bahsini bir yerde açtığını duyarsam senin kafanı kırarım, tamam mı?" Koca burnunun üzerindeki küçücük gözleriyle babama şaşkın "bunda ne var ki?" der gibi baktığını anımsıyorum. İlyas durmadı tabii, her fırsatta hevallerin ziyaretine gitti. İnsanlarla konuşurken onlarla kurduğu muhabbetin en önemli kısmı hevallerdi onun için. Aslında haksız da değildi, çünkü İlyas ne vakit onlardan bahsetse insanlar etrafına toplanır, onun anlattıklarını dinlerdi. Kendisini ilk defa babası gibi görmeye başlamıştı; hikâye anlatırken etrafına topladığı insanların ilgili davranışları, onu babasının ruhunu içinde taşıyan birine dönüştürmüştü herhalde. Gerçi babasının anlattığı halk masalları, hikâyeleri, destanları gibi değildi anlattıkları ama olsun. O zamanlar anne ve babadan miras kalan bu tür hikâyelerin anlamını yitirdiği hatta değersizleştiği yıllardı. Hevaller bütün hikâyelerin başlangıcı ve sonuydu çünkü. Her evin bir masal kahramanı ve her masalın bir anlatıcısı vardı o yıllarda. Bizim evin masalcısı da annemdi. İnsanlar masalcıyı, gecenin ilerleyen saatlerinde, yanan mum ışığının altında dinlerdi; Rızganê Nuro, Zembilfroş, Filîtê Quto, Memê Alan ve daha birçok halk hikâyesini o yıllarda annemin ağzından dinlediğimi hatırlıyorum. Aklımın bir köşesinde onlardan kalanları düşünüyorum da, o canım hikâyelere karşı bitmeyen bir suçluluk duyuyorum şimdi. Bu unutulan geçmişin, bu yaralı bilincin tek nedeni olabilirdi, o da hayatımıza hevallere dair hikâyeleri sokan Berber İlyas. Annem sevmezdi

onu, galiba anlattığı hikâyelerin onun hikâyelerine baskın gelmesini kabullenemiyordu.

Yedi düvele nam salmış zalimliğiyle kasabayı iğneden ipliğe dayaktan geçiren karakol komutanı Deli Reco'nun kasabayı yakmasından iki yıl evvel, annemin ısrarlarına daha fazla dayanamayan babam, Diyarbakır'a yerleşmeye karar verdi. Yanlış hatırlamıyorsam doksan üç kışıydı. Biz taşındıktan bir yıl sonra, "Hevallere" muhbirlik yaptığını, onların ihtiyaçlarını giderdiğini duyan karakol komutanı nam-ı diğer Reco, Berber İlyas'ı gözaltına almış, kırk gün süren sorgu ve işkencenin ardından serbest bırakmış. Annemin "Deli Reco keşke onu serbest bırakmasaydı," dediğini hatırlıyorum. Annem, değişen dünyanın eşiğinde duran o saf berberin, anne babasından duyduğu hikâyeleri karanlık bir çağa hapsettiğini düşünüyordu herhalde. Öyle ya, değişen kasaba, annemin hikâyelerini çaldığı yetmiyormuş gibi, bol ışıklı bir karanlığa da teslim ediyordu onu. Babam, en çok da yoksulluğu nedeniyle şehirde daha fazla kalamayacağımızı anlayıp kasabaya, baba ocağına döndüğünde çok şeyin değiştiğini o da diğerleri gibi anlamıştı. Sanırım biz de herkes gibi gitmek ile kalmak arasındaki arafta uzunca bir süre öylece kaldık.

İlyas, bırakıldıktan sonra kahraman olmuştu. Berber İlyas'ın o yıllarda berberlik dışında birçok işle meşgul olduğunu, hatta arada sırada Diyarbakır'a gelip gittiğini duyuyorduk. Gözaltına alındığını duyduğumuzda şaşırmadık hiçbirimiz. Babamın meşhur ifadesiyle, "ağzı delik olanın" başına gelebilecek şeylerdi bunlar ve pek tabii ki normal şeylerdi. Bırakıldıktan sonra, uzunca bir süre kendine gelemedi. Saç kesmek bir yana, insan içine dahi çıkmaktan imtina eder olmuştu. Ta ki Deli Reco onu ikinci defa gözaltına alıncaya dek. Bu sefer de bir hafta kalmıştı içeride, çıktığında değişmişti. Bu sefer kesin insan içine çıkamaz diyenlere inat serbest bırakılmasının hemen ertesinde işine döndü. Deli Re-

co ondan dilini alıp yerine koca bir kulak takmıştı sanki. Uzun bir sessizlik olmuştu berber. Kulağı açılınca da koltuğuna oturttuğu insanların taleplerini dinler olmuştu, belki de yaşadığı o kısacık zaman diliminde öğrendiği en iyi şey bu olmuştu. Kasabalı her ergenin ve damat adayı gencin tıraşı ondan sorulmaya başlanmıştı. Hatta kendine özel bir saç kesme stili dahi vardı. "Bir santimlik alanda tam yüz makas açıp kaparım, bu zanaat başka bir şeye benzemez. Var mı jilet kullanmadan bu kadar inceden saçı biçimlendiren?" derdi sık sık. Bütün olanlardan sonra her berber gibi onun da kulağı delik olmaya başlamıştı. Tıraş olan biri kendini tutamadı mı onun yumuşak ellerine teslim olur, başlardı anlatmaya. Kim kiminle nerede, ne iş çeviriyor anlatırdı bir bir. Berber İlyas yarı ilgili biraz da bilgili görünüp bütün konuşulanları aklının bir kenarına not alırdı. Hatta onun için, kasabanın hikâye biriktiricisiydi demek yerinde olur. Gözaltı sonrası bütün o konuşulanlardan öğrendiği tek şey susmak olmuştu. Kasabanın gözü vardı, dili de öyle, kasabanın kulağı da Berber İlyas'tı. Bazen insanların ne kadar çok konuşacak şeyi var diye hayretler içerisinde çevresindekilerle şaşkınlığını paylaşırdı. "Oysa doğru zamanda susmayı bilen her insan yarım psikologdur," derdi çevresindekilere. Tuhaf ama o saf adam bir bilgin kesilmişti.

İnsanlar Berber İlyas'ın değişimini o kırk günde yaşadığı ağır işkencelere bağlıyordu. Konuşmak bir yana, susmayı isteyen bir hali vardı. İnsanların gözlerinin içine odaklanır, konuşmaları için yalvarır gibi bakardı. Bunu neden yaptığını kimse anlamıyordu tabii, değiştiği muhakkaktı ve sanki başka bir dünyaya gidip de dönmüş gibiydi. O kasabanın değişen ruhuydu. Kasabaya dönüşümüzün üzerinden kısa bir süre sonra yine yollara düştük, bu seferki durağımız İzmir'di. İzmir'de geçen yıllar, içimdeki kasabalılık halinden hiçbir şey götürmemişti, aksine arkamızda bıraktıklarımızı

daha beter özler ve arzu eder olmuştuk. Galiba bunun nedeni o sıcak görünen buz gibi şehirdi. İzmir sürekli kırmızılar giyerdi. Şehir, neredeyse her ay özel bir kutlama yapar, miting düzenler ya da yürüyüş organize ederdi. Atılan birçok sloganın içinde bizden bahsediliyordu. O yıllarda Berber İlyas'ın anlattığı hikâyeler aklımın bir köşesinde yankılanıp dururdu hep; Berber'in o hiç görmediğim hevalleri içimde taşıdığım bir kimliğe dönüşmüştü. İçten içe onlarla konuşur, onlara konuşur, onlara susardım. Bir abi gibi, korunaklı bir ada gibiydi onları düşünmek.

Doksanların sonuydu, İzmir'in kırmızı elbiselerini giydiği o günlerin birinde, babamın Pasur'da kalan dedemle yaptığı telefon görüşmesini hatırlıyorum. Annemin babama bakarken yüzünde beliren korku ve acıma duygusu evin küfüne kadar sirayet etmişti. "Ee bunun olacağı daha ilk günden belliydi!" Babamın dudaklarından dökülen sözler, bizim için bir şeylerin sonu anlamına geliyordu. Annemle konuşurken çok şey anlattı babam, en çok da Berber İlyas ve Deli Reco'dan bahsetti. Kasabada konuşulan tek bir şey varmış; Reco'nun kasabayı yakacağı. Devlet, resmi milis güçleri oluşturmuştu kasabada, silah altına girmek istemeyenlerin de bir an önce kasabayı terk etmeleri istenmişti. Kalanlar da bir şartla kalacaktı. Sanırım bütün o yaşananların özeti, babamın dedeme "nasılsın?" Dedikten sonra aldığı cevapta gizliydi: "Nasıl olabilirim ki oğlum, Berber İlyas'a 'Komutanım!' diyorum. Nasıl olabilirim ki?"

BARINAK BELBELİ

TARHAN GÜRHAN

Herkesin, her şeyin zamanı gelip geçiyor. Ben de size bir geçmiş zaman anlatacağım.

1978 senesinin içinde, baharın o diri atmosferinin içinde, Ankara'nın içinde, Maltepe semtinin içinde ve Barınak Oteli'nin içinde, bir berber dükkânı vardı. Fantastikti! 9 yaşında Ankara'ya geldikten sonra, dedem beni ilk oraya götürdü.

"Kazık herif kalk da şu çocuğu tıraş ettir gel! Bak saçları uzamış gözlerine giriyor!" derdi babaannem.

Kardeşimi götürmezdi dedem. Ben de onunla anneannemlere gidince bir daha tıraş olurdum. Saçım kısa olduğundan uçlarını aldırmayı erken öğrendim bu sayede. Günlere takla attıran gündü benim tıraşa gittiğim günler. Nadiren kalabalık olur ya insanın içi, işte o nadir anlardandı.

Sevgi Soysal'ın Ankara'yı yazdığı yıllardı. Sokakta pek çok erkeğin koltuk altında katlanmış gazeteler vardı. Portmanto cüzdanlar bileklerdeydi. Tanışmayanlar bile selamlaşırdı caddelerde, sokaklarda... Samimiyet eski bir alışkanlık-

tı, geçti. Artık dostlarımızdan daha iyi tanıyoruz dizilerdeki karakterleri. Eskiden adres verirken, ıhlamur ağacından sağa dön, yüz metre ilerideki heykelin karşısındayız falan denirdi. Şimdi varsa yoksa AVM'ler üzerinden tarif ediliyor adresler. Kimsenin zamanı kimseye uymuyor. O zamanlar, zaman daha yavaştı sanki. İnsanlar cep telefonsuz buluşuyorlardı. Zaman bıraktığın yerde durmuyor ki...

Bahçeli dolmuşları Kumrular'dan kalkar, Maltepe üzerinden giderdi. Bu devasa, makaslı sekiz silindir Amerikan arabalarına binmek çok hoşuma giderdi. Fakat biz yürüyerek giderdik. Troleybüsler var o vakitler. Ulus-Kızılay-Cinnah çalışıyorlar. Troleybüslerin boynuzları vardı üstlerinde, "çatal otobüs" derdik. Elektrikler kesilince duruyor, o kadar insan troleybüsün içinde bekleşiyorlardı. İçinde sigara bile içiliyordu mübareğin. Favoriler ve saçlar uzundu, gömlek yakaları da. Paçalar İspanyol... Mantar topuklu pabuç giyen kadınlar...

Şu eski suratlı apartmanlar gece daha köhne, gündüz yılışıklar. Sırıtıyorlar bizi içeri alıp dışarı saldıkları için. İçleri oturulası, dışları bakılası değil. Ama oturuyoruz işte sabırla. Sokağa çıkmak belki de bundan güzel. Solgun bir güneş var üstümüzde. Kızılay'dan Maltepe'ye yürürken ağaçlara dokunarak onları sayardım. Kavak yapraklarının her biri birer küçük cep aynası gibi, dallarında dünyayı yansıtması kadar güzel başka ne olabilir ki? Ipıldamak bu kadar şahane bir sesle nasıl bütünleşebilir? Bir seferinde hiç unutmam, asfaltın ortasında güvercini ezmişler, yerle sıfır olmuş hayvan, kanatları açık kalmış, sanki yerden havalanıverecekmiş gibi duruyor öylece. Gözüm hep o güvercinde kaldı.

Sekerek koşar gibi yürümeyi severdim, dedem de elini tutmamı isterdi. Dede, torun berbere giderdik. Her şeyi sorar-

dım. Bu ne, bu ne, bu ne?... Her yer pavyondu. Şimdi bazıları düğün salonu oldu. Eti Sineması vardı hemen Maltepe Camii'nin yanında. Şimdiki üstgeçit yoktu o vakitler. Ankara'da bir sokağın karnından ağaçlarla yarılmış olduğu başka bir sokak var mı acaba? Koç Yurdu'nun orada, küçük yokuşun bitimindeydi Barınak Otel. Bir otel adı olarak pek evcil, içinde yaşananlara bakarak çok vahşi bir yerdi.

Otele girince lobide sağdaki ilk dükkândı geldiğimiz. Giren çıkanın en iyi göründüğü yerde. Mustafa Amca, dedemi görünce, "Vay babam, vay vay vay," deyip elini öperdi.

"Nasılsın?" diye sorardı dedem.

"Ekmek teknesi işte, bekliyoruz n'apalım," diye cevaplardı.

Selvi ağacı gibi bir gölgesi, burnunda çirkince bir kamburu vardı Mustafa Amca'nın.

Dedem onun amcasıydı. Yanağımı makaslardı sıkarak, canım yanardı. Sonra da benim başımı yalancıktan okşar, "Uzatmışsın saçları delikanlı," derdi.

Dedem de "Babalı yetim bunlar, yok ki bir babaları berbere götürsün," derdi.

Ben de "Benim babam var!" deyip kafamı Mustafa Amca'nın ellerinden kurtarırdım.

Çocukluk her şeyin ilk defa denendiği, tecrübe edildiği bir dönem. Örneğin kokuları fark etmek. Her şeyin bir kokusu olduğunu sezmek. Berber dükkânı en çok kokudur bence. Hiç uçmayan bir koku. Kolonya, sakal tıraşı sabunu, krem, pudra, sprey karışımı bir koku. Her berber dükkânında buna benzer bir koku var sanki. Beni hep çocukluğuma götürür. Sonra da alıp buraya getirmez, işte.

Dükkânın atmosferi aynaya yansıyordu. Yekpâre aynanın etrafını çepeçevre plastik çiçeklerle süslemişler. Sarmaşık

plastik çiçekler. Berbat bir görüntü. Kapının iki yanında da kılıç ve köklerini dışarı vermiş devetabanı duruyordu. Masif gürgenden lambrileri vardı.

Kruvaze düğmeli beyaz bir önlük giyerdi Mustafa Amca. Elleriyle sık sık tik gibi üstünü silkelerdi. *Hayat* dergisi vardı ortadaki sehpanın üzerinde. Berber çırağının bıyıkları yeni bitmişti. Onun çıraklığı benim saçlarımı süpürmekle, dedemlere çay getirmekle geçti. Repliksiz figüran gibiydi.

"Ömrüne bereket yavrum," derdi dedem çayları getiren çırağa.

Otel çok ince bir mevzu üzerine kuruluydu. O zamanlar Sovyetler dağılmadığı için Rus kadınlar ortalarda yoktu. Yüzde yüz yerli bir sermayeyle çalışılıyordu.

Üç koltuklu dükkânın yekpâre upuzun bir dikdörtgen aynası vardı. Erken boy attığımı için sandalyeyi tahtayla yükseltmek ritüelinden yırtmıştım. Kurulurdum rahat berber sandalyesine. Büyürdüm.

Mini etekli ve süslü kadınlar geçerdi o yekpâre aynanın içinden. Hayal kılıkları vardı sanki. Benim içimde de hissettiğim, ama anlam veremediğim kıpırtılar. O kadınlar gündüz gözüne süslenip aynamdan geçer kaybolurlardı. Gör de inanma. Bedenler mi bizi hapsediyordu? Kafam her kaydığında, kadınlara her daldığımda, parmaklarını konik bir hale sokup başımı sertçe düzeltirdi Mustafa Amca. Bir süre sonra kafam yine kayardı.

Dedem gözucuyla da olsun kadınlara bakardı. Sonra da, "Cık cık cık... orrrospular! Tövbe tövbe!" derdi.

Ben "Kim bu ablalar?" diye sorduğumda, "Umumi kadın bunlar," derdi dedem.

Mustafa Amca hemen atlar, "Bin erkeğin artığı bunlar," derdi.

"Ne yapıyorlar?", diye merakla sorardım.

"Orospuculuk yapıyorlar, ne yapacaklar!" derdi Mustafa Amca.

Tartışmalı orospuymuşlar onlar. Orospusu kötü, tartışmalısı iyi.

"Eski fingirdek bunlar," derdi Mustafa Amca.

Kadınlara bakarken hep kafamı oynatırdım. Sertçe geri çevirirdi başımı. Bir karış sınır vardı kadınlarla aramızda. O gün bugün kadınları hep o elbiselerle görmek isterim.

Önce benim saçımı kestirirdi dedem. Diken altında beklerdim. Saçımı yine benim istediğim gibi kesmeyecek mi? Kesilen saçlarım omzuma düştükçe bir yük kalkardı üzerimden. Ağır ağır dökülen saçlarıma baktıkça içimi tuhaf bir huzur kaplardı. Saçıma kolonya sürdüğünde tıraşın sonuna geldiğimizi anlardım. Dedem demir iki buçuk lira verir, "Git ne istiyorsan onu al," derdi.

Ben de otel lobisinde sağa sola bakınırdım. Biraz önce aynada gördüğüm kadınların benzerleri lobide geniş geniş otururlar, yüksek sesle konuşurlardı. Kadınların erotik rahatlığı... Eskiden "sokak karısı" diye bir laf vardı, bugün yok. Acaba "sokak karısı" mıydı bunlar? Bilmiyorum ama, gördüğüm ilk bacaklar bunlarınkiydi. Rengarenk, parıltılı, simli, pullu elbiseleri vardı. Yırtmaç erotikse içindeki kadından dolayıdır. Bana da laf atıp utandırmayı ihmal etmezlerdi. Bacaklar, kalçalar gırla giderdi. Tam olarak ne yaşadığımı bilemiyorum, ama başımı döndürüyordu o dükkânda dönen ve ayıplanan hareketler. Yeryüzünde ne yapacağımı bilemiyordum onlar bana baktığında. Boyalı kadınlardı bunlar. Ancak ağır makyajın kaldırabileceği bir hayatları vardı. Ama makyaj yalnızlığı gizleyemez ki... Bu kadınlar bakılmalıktı sanki, do-

kunmalık değil. Ailemizdeki hiçbir kadına benzemiyorlardı. Buna sevinmeli miydim? Giyinmek çıplaklığı örtmek için değilmiş, onlardan öğrendim. Bu çocuk nasıl iflah olsun!

Odalara girip çıkan adamlar da tıraş olurlardı bazen. Onlardan ne dedikodular dinlemişti Mustafa Amca. Kadın parası bulamayan adamlar, yine de gelip lobide bekleşiyorlardı. Kedinin ciğere baktığı gibi bakıyorlardı kadınlara. Adamlardan biri, bana bakıp, "Türk kahvesi mi istersin delikanlı?" dedi yaklaşarak, "yoksa Türk lokumu mu?" deyip poposunu çimdikledi ablalardan birinin.

Bazen pezevenkler bu adamları kovalarlardı yaka paça. Ben hep kaybedenlerin yanında rahat ettim. Kendi üzerime kapanışını gibi bir keder kapladı içimi, yüreğimi, aklımı, handiyse gövdemi. O adamlar ne kaybetmişlerdi. Kimin ne kazandığı ya da ne kaybettiğini bilemeyiz. Çünkü kazanacak ya da kaybedecek bir şey yoktur aslında.

Dedem yaşlı ben yaşsızdım. Ankara'da Anafartalar Çarşısı'na yürüyen merdiven koymuşlardı. İlk defa yürüyen merdiven gören çocuk ve yaşlılar arasındaki kapanmaz fark vardı aramızda. Çocuklar biniyorlar ve çığlık çığlığa eğleniyorlar. Yaşlılar şaşkınlıktan kalakalmışlar. Merdivenler bir noktadan kayboluyor başka bir noktadan ortaya çıkıveriyorlar. Yeni şeyler çocukları güldürüyor, yaşlıları korkutuyor. Bu hiç değişmiyor. Bir çocuğun yüzünde hep gelecek, bir yaşlının yüzünde hep geçmiş. Her gelecek bir geçmiş. Belki de bu yüzden dedem biraz hüzünlü, biraz pişmanlıkla bakıyordu o kadınlara.

Dedemle Mustafa amca laflıyorlardı. Anarşistler, "anarişler" derdi babaannem, gelecek diye korkutuyorlardı bizi. Duvarlar hepten kırmızı, hepten slogan. "Tek Yol Devrim", yıldız yumruk... Devrim yakındı. Üniversiteli ağabeyler, ab-

lalar sokaklarda eylemde, tahta inşaat duvarlarının üzerinde Yılmaz Güney'in Sürü filminin afişleri. Çağdaş Sahne'de teyzemle seyrettiğimiz efsane film. Sokak ortasında öldürülen insanlar. Ne için öldürülüyorlardı?

Tıraş bitince kafamdan 50 kg ağırlık gidiyordu sanki. Saçımın arkasını hiç ayna tutup göstermezdi Mustafa Amca. Ben kalktıktan sonra da minderle döverdi koltuğu uzun uzun. Tıraştan sonra akide şekeri tutardı, fındıksız. Saçımın kesilen yeni biçimini hiç beğenmez, dakikalarca ayna karşısında parmaklarımı tarak yaparak düzeltirdim, Mustafa Amca'ya ters ters bakarak. Bir türlü istediğim gibi kesilemedi saçım. Hâlâ da öyledir.

"Bombe yapsana ensemi," derdim.

O da inatla yapmazdı.

"Küçük çocuklara yakışmaz," diyerek.

Sonra da sigarasını uzun namlulu bir mermi gibi çıkarırdı paketinden.

Bir şeyin hatıra olabilmesi için zamana dayanması lazım. Zamana dayanmazsa hatıralaşamaz. Bu kadınlar benim hafızam. Yıllar sonra lisede edebiyat sınavında, "Gerisini siz düşünün" diye yazdığım, kompozisyon sınavında bu berberi yazmış, geçer not almıştım. Yazdığım için mi aklımda kaldı, yoksa aklımda kaldığı için mi yazdım hâlâ bulanık.

Tüterdi Ankara benim çocukluğumda, için için tüterdi. Kötü kömürden başkent karası. Öyle olmadığı günler enfes maviler çizerdi gökyüzü kararırken. Güneş göğe saplardı kendini. Eskidi ne varsa buralarda. Eskimeyen, kedilerin piyanonun tuşlarında dolaşır gibi dolaşmaları şehrin içinde. Patilerlerdi günleri, en çok da cumaları. Ben başkası için tıraş olmam ki derken, "Dedee ne zaman berbere gidicez!" der olmuştum.

Oyuncak duygular yaşıyor, içime patlıyordum. Olan şeyler ya çok erken ya da çok geç oluyordu. İkisi de tat vermiyordu. Kocaman bisikletim çok küçücükken oldu. Bisikletim olduğunda çok mutlu oldum, fakat kullanamadım çünkü çok büyüktü. Yıllarca evde büyümemi bekledi. Kocaman kadınlar hep ben çocukken girdi hayatıma o berber aynasından. Erken büyüdüm.

"Uzatmayın bu kadar saçlarınızı," diye uğurlardı bizi.

Dedemin, Mustafa Amca'ya para verdiğini hiç görmedim.

Okullar kapanınca bir de "yaz kafası" kestirirdik kardeşimle anneannemlerde. İşte o zaman anlardım Barınak Otel'in kıymetini. Hiç beğenemedim Kurtuluş'taki o berberi, renksiz, sıkıcıydı. Aynası lekeli, sırları yer yer akmıştı. O kadınlardan eser yoktu. Berberleri hiç sevmedim o berber yüzünden. Tıraş sırasında pipilerini omzuma dayadılar. Ben de dirsekledim hep. Çocuğun tıraşla imtihanı...

Öteden beri rahat edemem berber koltuklarında. Oysa ki en rahat koltuk olduğunu söylerler. Biz büyüdük, dünya küçüldü. Global köy oldu buraları hepten. Şimdi eski Barınak Oteli'nin yerinde yeller esiyor. Hâlâ aklıma geldiğinde kolonya kokuyor. Bir Sevil Berberi değil tabii ama bu da benim berberim işte. Çocukluğuma gömülü birçok mekândan biri. O vakitlerdeki saç tıraşlarından sonra yüzüme vuran güneşi arıyorum hâlâ. Gözüm aynalara o günlerden dadanık.

1978 senesinin içinde, baharın o diri atmosferinin içinde, Ankara'nın içinde, Maltepe semtinin içinde ve Barınak Oteli'nin içinde, bir berber dükkânı vardı. Fantastikti!

O kadınlar otelin içindeki öykülerin içinde, berber dükkânında kalsın, biz eve gidelim.


Fotoğraflar ADEM ERKOÇAK
AÇIK


Hoş Geldiniz




FENERBAHÇE
BJK
GS

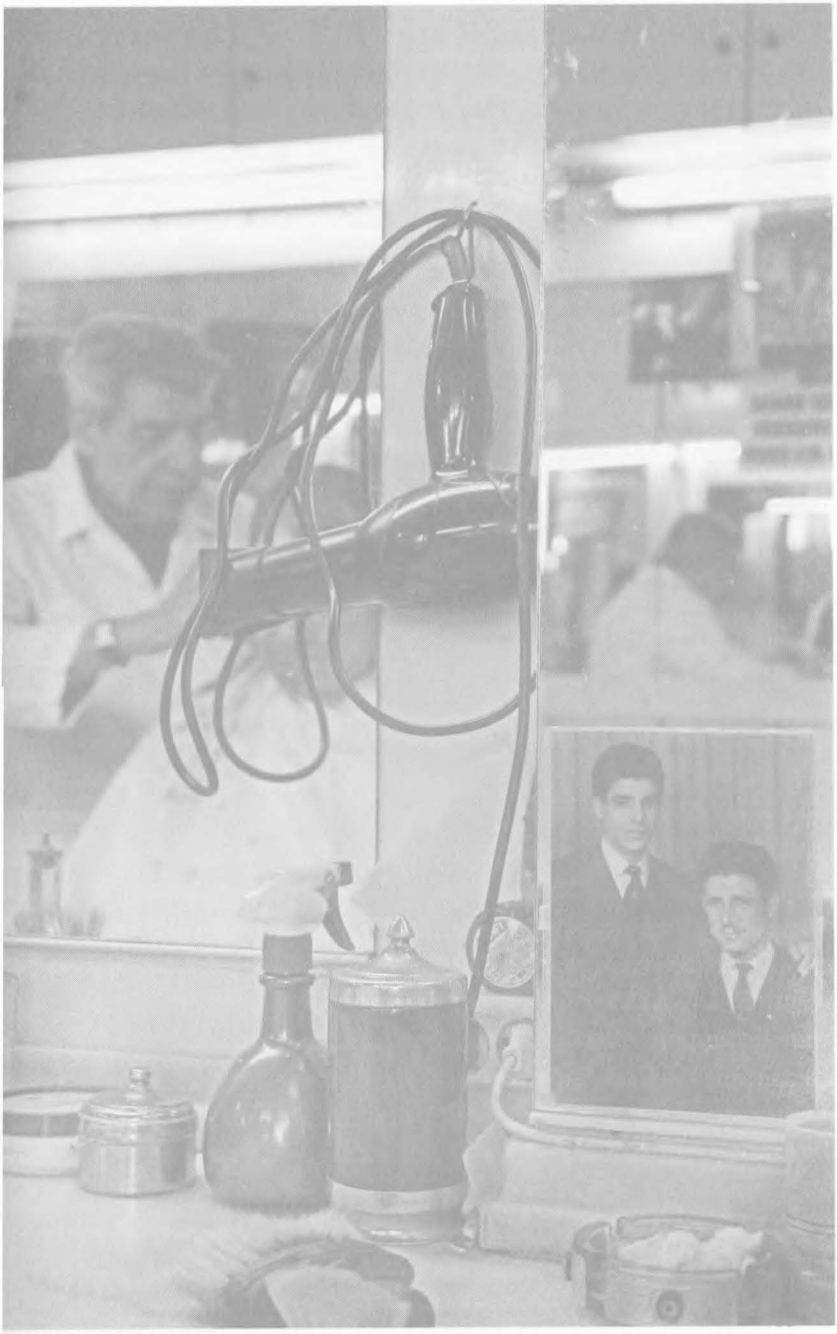






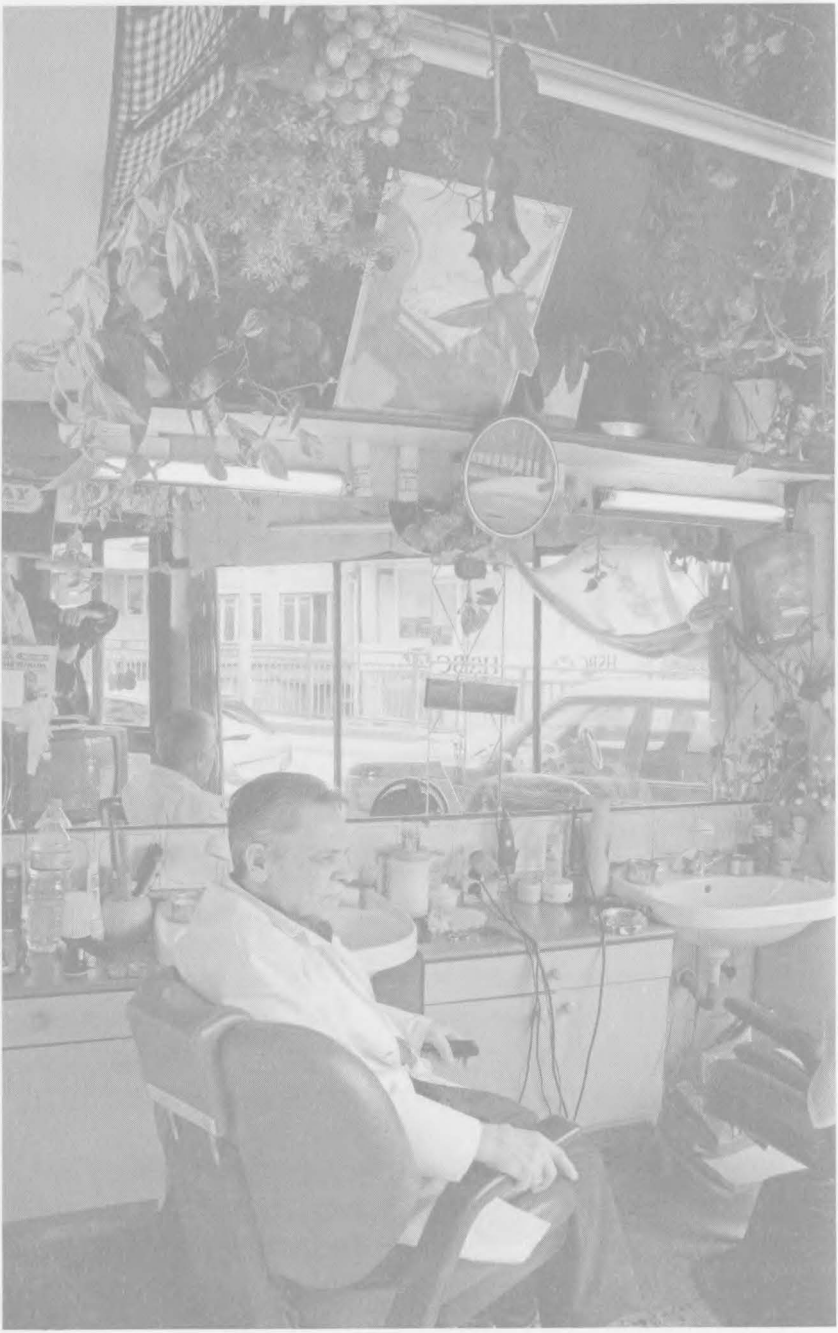







YEDİKULE ZİNDANLARI







BİR ERKEK MEKÂNI OLARAK BERBER: FRAGMANLAR

H.BAHADIR TÜRK

"Berberin, şampuan şişesine, şişenin üzerinde yazan markadan farklı ve daha ucuz bir şampuan koymasını büyüleyici buluyorum."
– Michel de Certau, *Berberlik Üzerine*, 1968.

Berbere gidiyorum. Berberim ayakta durmuş, elindeki havluyu katlayarak ya da dükkânının tavanına değen televizyona muhteşem bir heykele hayretle bakarmış gibi bakarken aniden televizyonun kumandasını elinden bırakıp oturduğu koltuktan kalkarak "Hoşgeldin abi!" diyor. Göz ucuyla, *Fotomaç* okuyan ve koltuğunun yanındaki üzeri cam kaplama sehpada yarım kalmış çayını soğutan adama bakıp "Hoşbulduk. Sıra var mı?" diye soruyorum.

Berberim mutlu bir vazife bilinciyle, "Yok abi, gel hemen alayım seni," diye cevaplıyor beni. "Nasılsın Ali? İşler güçler iyidir inşallah," diyorum. Bu kalıbı babamın beni götürdüğü berberle konuşmasından ezberlemişim gibi hissediyorum hep. "İyi abi, Allah'a şükür..." diyor. Ali'ye gittiğimde bir kız arkadaşı vardı, nişanlanmak üzereydi, sonra evlendiler ve şimdi Ali, üçüncü çocuğunun doğuşuyla birlikte hayata karşı daha sakin ve kelimenin her anlamıyla babacan bir tavır takınmaya özen gösteriyor sanki. Müşterisini tanıyan

her akıllı berber gibi hemen konuya girip "Her zamanki gibi yapıyoruz di mi abi?" diyor.

Onayımla birlikte saçlarım, üstümdeki parlak bordo önlüğe düşmeye başlıyor. Berberdeyim ve tıraş oluyorum.

Hiçbir erkek, berberiyle kurduğu bu mutlu ilişkiye öyle kolayca ulaşamaz. Berberler, erkek olmak macerasının gizli tanıklarıdır. Erkeklik hikâyelerinin üretildiği ve yayıldığı asli mecralar arasından kendilerine has konumlarıyla sivrilmeyi başarırlar. Berber, bir erkek ritüeli alanıdır. Bu kısa denemede bir erkek mekân(ı) olarak berber üzerine birkaç şey söylemeye çalışacağım.

1. ÇOCUKLUKTAN ERKEK-ADAMLIĞA GEÇİŞİN TANIĞI BİR MEKÂN OLARAK BERBER

"Adının Michel olduğunu öğrendiğim bu genç çocuğa, meraklı sorularından ve içinde hapishane, akıl hastanesi, cinsellik gibi birtakım lakırdılar geçen laflarından dolayı kızmadım. Tüm yorgunluğuma rağmen suallerini tek tek cevapladım. Yatma saati geldiğinde ona *économie politique* çalışmasını ya da askeri okula yazılmasını söyledim. Dikkatimi çeken bir başka husus da bu gencin kötü tıraşıydı. Hem dostum hem doktorum olan babasına 'Böyle giderse bu çocuk kel olur azizim' diyerek latife ettim."

– "Şu Avrupa Dedikleri...", Miralay Müfit Nazım'ın Avrupa Seyahatleri (Yazı Dizisi), *Tan* gazetesi, 12 Ekim 1943

1.1. Ben çocukken beni berbere dayım götürürdü diye hatırlıyorum. Bugün hâlâ standart semt berberlerinin kullandığı bir aparat, büyüklerin oturduğu berber koltuğuna iliştirilir, çocukların da o koltukta tıraş olması sağlanırdı.

1.2. Bu aparat, bugün lüks semtlerdeki erkek kuaförlerinde oyuncaklı bir görünüm ya da bizzat diğer yetişkin erkek koltuklarından ayrı bir tür oyuncak-koltuk olarak çıkabiliyor karşımıza. Benim bahsettiğim aparatın en temel ve ilkel örneği tahtaydı: Berber tahtası.

1.3. Erkek çocuğun, yetişkin erkek koltuğunda konumlanmasına yardım eden bu aparat, çocuğu ileride dahil olacağı erkeklik dünyasına bağlayan bir tür yapay göbek bağı olarak da düşünülebilir. Çocuğun erkek-adama dönüşme yolculuğunun belirleyici anlarından biri, berberin onu koltuğa oturtmak için kullandığı bu aparata artık ihtiyaç duyulmadığı andır.

2. BABA-OĞUL MEKÂNI OLARAK BERBER YA DA "BABANIN BERBERİNDEN KURTULMAK"

"Babanın adı ve Babanın Hayır'ı arasındaki deneyimin ilk şekillendiği yer çocukken onunla birlikte gidilen berberdeki koltuk ve kendi yüzümüzü gördüğümüz aynadır."
– Jacques Lacan, *Favorinin Üç İşlevi*, 1957

2.1. Babayla birlikte berbere giden erkek çocuk olmak, insana hem bir güven hem bir huzursuzluk hissi verebilir. Benim için babamla birlikte berbere gitmek tam olarak böyle bir şeydi. Yanımda babam olduğu için kendimi güvende hissediyordum, ama asıl tıraş olanın (sakal tıraşı dahil) babam ve babam gibi başka adamlar olması bana gösterilen ilginin sahteliğine dair bir kuşku ve huzursuzluk duymama neden oluyordu.

2.2. Doğrusu, bugün hâlâ babayla birlikte berbere gitmenin bir erkeğin kişisel hikâyesi içinde önemli olduğunu düşünü-

yorum. Sadece çocuk için değil, baba için de anlamlı bir an olduğuna inanıyorum bunun.

2.3. Babanın tarif ettiği şekliyle kesilen saçın çocuk tarafından daha ayrıntılı ve zamanla farklı anlatılmaya başlaması, babanın götürdüğü berberin beğenilmemesi ve başka berber arayışları, babanın gittiği berberden her anlamda uzak (tarz, mekân, berber profili, mesafe) bir berber bulmak, erkeğin büyüme hikâyesinin önemli duraklarındandır.

2.4. Babanın berberinden başka bir berbere gitmek arzusu, bağımsız erkekliğe giden yolda atılan küçük ama önemli bir adımdır.

3. BERBERDE TEKİNSİZ BİR YABANCI: ÇOCUĞUNU TIRAŞ ETTİRMEYE GELEN KADIN

"Bir kadın olarak erkekler üzerinde geçici de olsa bir otoritem olduğunu hissettiğim yegâne an, kız kardeşimin oğlunu banliyönün erkek berberine götürdüğümde berberdeki diğer erkeklerin aniden suskunlaşmasına tanık olduğum andı."
– Betty Friedan, *Kadınlığın Gizemi Üzerine Bir Ek*, 1974

3.1. Bazen bir erkek mekânı olan berberin tekinsiz bir ziyaretçisi çıkagelir. Bu ziyaretçi, erkeklerin kendilerini onun gibi olmamak ve ona dönüşmemek üzere konumlandırdıkları özneden, bir kadından başkası değildir.

3.2. Erkek çocuğu berbere götüren anne/abla/teyze/hala/büyükanne karşısında, mekânın erkeklik kodlarına uygun bir şekilde sohbet konusu bir anda değişir, üslup bariz bir şekilde yumuşar ya da sessizlik ağır basmaya başlar. Sözcükler daha özenli seçilir, hatta bazen kanal bile değiştirilir.

3.3. Yanındaki çocuğun tıraşının nasıl olacağını anlatan bu tekinsiz yabancıya, bir başka erkeğin hanımı, anası ya da bacısı olan bu kadına saygıyla kulak verilir. Berberden gelen "Önden az alayım o zaman abla" gibi son öneriler ve saçın nasıl kesileceğine yönelik tarifi onaylatma isteği ile sarf edilmiş birtakım sözlerle diyalog sonlandırılır.

3.3. Bunu size şu yüzden anlattım: Memleketimizdeki hiçbir erkek, berberine bir kadın girdiği zaman hissettiği tuhaf gerilimi hissetmeden aramızdan ayrılmaz.

4. HOMOSOSYAL MEKÂN OLARAK BERBER: SPOR, SİYASET, ERKEKLİK

"Zengin semtlerdeki erkek kuaförlerinin sözde liberal duruşuyla, tavizsiz mahalle berberinin otoriterliği arasında şöyle bir fark yok mu? Liberal berber, saçınızı kendi istediği gibi keser ve bunun sizin istediğiniz model olduğunu iddia eder. Otoriter berber ise saçınızı kendi istediği gibi keser ve bunun olması gereken model olduğunu söyler. Bu neoliberal korku siyaseti çağında, ben her zaman otoriter berberin acımasızlığını, liberal berberin sinizmine tercih etmekten tekinsiz ve neredeyse mahrem diyebileceğim bir haz alıyorum."
– Slavoj Žižek, *On Barbarians and Barbers*, 2014

4.1. Berber, erkeğin meşru kanaat beyan etme alanıdır. Orada kendini çok ciddiye almadan ülke gündemi, siyasal hadiseler, kadınlar ve tabii ki futbol üzerine özgürce konuşulabilir. Aslında berberin işi, basitçe saç kesmek değil, kiminle neyi konuşabileceğini kestirmek ve mümkünse herkesi dahil edebileceği sohbetler açmaktır.

4.2. Berber, aynı zamanda erkek için sınırsız bir tahmin alanıdır. Seçimler de, ülkenin hali ve Türkiye'nin geleceği de, hafta sonu oynanacak maç da berber sohbetinin temel dinamiğinin tahmin üzerinden işlediğini gösterir bize. Bu yüzden berber sohbetinin aslında bir tür oyun olduğunu da düşünebiliriz. Oyuncular belli konular üzerinde fikir beyan eder, daha doğrusu tahminde bulunurlar. Birbirini tanımayan müşteriler arasında fikir ayrılığı olduğunda bu ayrılığın derinleşmesine izin verilmez. Bu sohbetlerde berber hem moderatör, hem katılımcıdır. Hem sorar, hem fikir beyan eder.

4.3. Sizce de aşikâr olduğuna emin olduğum bir genel eğilimi yine de hatırlatmak isterim müsaade ederseniz: Berber mekânındaki muhabbet, özü itibariyle erkek muhabbetidir. Bu muhabbetin asli gerilimini ve dinamiğini kontrol eden de –dedim ya– berberin ta kendisidir. Müşterilerini dinlerken, saç kesmeye devam eden berberin; söz alıp konuşacağı zamanlar, eğer söyleyeceği şey önemliyse tıraşa saniyelik aralar verip elindeki makası bir kalem gibi sallayarak konuşmasında bu hakikatin izlerinin saklı olduğuna inanırım ben.

4.4. Berberin erkekler için bir homososyal mekân olması, kendi içinde berbere atfedilen bir dizi özgürlükle ilintilidir. Erkekler, kendi erkekliklerini kuran ortak bir payda olarak homofobiyi, uzak durulması ve düşünülmesi bile rahatsızlık veren bir hal olarak başka bir erkekle yakınlaşmayı berberdeki sohbetlerinde de tabii ki vurgularlar.

4.5. Tam da bu noktada eril dünyanın paradokslarından biri gösterir yüzünü. Berberin, koltuktaki müşterisinin bilhassa saçının yanlarını keserken müşterinin koluna temas etmesi hadisesinin erkek literatüründeki adının –son derece saf, doğrudan, hiç hesapsız ve acımasız bir biçimde– "berber da-

yaması" olması bize bir fikir veriyor olmalı. Bu adlandırmanın ima ettiği şeyle, erkek dünyasında asla kabul edilemeyecek bir büyük endişe kaynağının, üzerinden şakalar yapılan ve nihayetinde hiçbir erkeğin kaçamayacağı bir gerçek olarak sunulmasında dikkate değer bir şeyler vardır.

4.6. Bu, berber koltuğuna oturmuş erkeğin başka erkeklerle paylaştığı bir tecrübe olarak hem ortak bir büyük erkeklik anlatısının küçük bir parçasıdır hem de –tabii ki şakayla karışık– berbere başka bir erkeğe gösterilemeyecek bir hoşgörü ve ayrıcalık alanı sağlar: Bu temas, berberin özgürlüğüdür.

4.7. Bir erkek mekânı olan berberin yazılı olmayan kurallarından biri olarak; korkulan, kınanan, iğrenç bulunan, hoş karşılanmayan, en mesafeli ifadeyle tarafı olunmak istenmeyen bir yakınlaşma biçimin ve temas anının kolektifleştirilerek tehdit olmaktan çıkarılması anlamlıdır. Korkunun, gülme konusu yapılarak doğallaştırılması ve erkeklik cemaatinin üyeleri tarafından eşit bir deneyim olarak paylaşılması erkeklik aleminin olmazsa olmazlarındandır.

5. BERBERİM BENİ *GERÇEKTEN* SEVİYOR MU?

"Standart bir saç kesiminin belirleyici momenti saçın yıkanmasıdır. Saçı yıkanan öne doğru, suyun altına yatırılır. Ya da geriye ve suya doğru çekilir. Her durumda suya dalmak ve sudan çıkmak, bize yaşama arzumuzun büyüklüğünü hatırlatır. Berberimizi, içten içe bize bu küçük gerçeği hatırlattığı için de severiz."
– Hans Blumenberg, *Suyun İçinde ve Dışında*, 1983

5.1. Bir berberin size olan sevgisinin nihai ölçütü, saçınıza gösterdiği ihtimamdır. Berberin bizi gerçekten sevmesi ve

bize özel biri gibi davranması yönündeki isteklerimizin doruğa çıktığı zamanlar ergenlik zamanlarıdır. Ergen erkek, berberiyle olan bağını güçlendirmek ister ve bunu erkekleşmek yolunda önemli bir adım olarak görür.

5.2. Memleket ruhunu taşıyan birkaç esnaf türünden biri olarak berber, ergen erkeğin ruhunun ihtiyaçlarına uygun hareket eder genellikle. Onu kırmaz, umursamazlık etmez, bazen istediği modeli yapamadığında bu huzursuz genci neyin onun için gerçekten iyi olduğuna inandırır, hatta bazen zorunlu olarak kandırır.

5.3. Berberle kurulacak bir ilişki bir denge ilişkisidir. Devamlı gidilen berberin hangi esprisine gülünüp hangisine gülünmeyeceği, açacağı konuların hangisine ne oranda dahil olunacağı küçük ve fakat mühim hesaplardır.

5.4. Berber-müşteri ilişkisinin samimileşmesi, berberi hem erkeğin huzur bulduğu bir limana çevirir, hem de tehlikelidir. Berbere yüklenen anlam ile birlikte ondan vazgeçmek yolunu açan türlü alınganlıkların da kapısı açılır. Berber, müşterisini "Abi sen yabancı değilsin"le yaralar kimi zaman ve müşteri artık özel olmadığını hissetmeye başlar. Her erkeğin berberini değiştirme kararının arkasında bu türden hikâyeler vardır. Özenmeme-umursamama-ciddiye almama-yakınlığı suistimal suçlamaları, berber değişikliği gibi zor ve kritik bir kararın gerekçeleri arasında her daim kendine yer bulur.

5.5. Müşterilerinin arkasından konuşan, başka müşterilerini çekiştiren bir berber, koltuğunda oturan müşterisine ne kadar özen gösterirse göstersin, ona ne kadar saygılı davranırsa davransın; kendisine ihtimam gösterilen müşteri, berberin kapısından çıktığı anda kendisinin de benzeri bir sohbe-

tin konusu olacağını düşünmeye başlar: Acaba berberim benimle de ilgili böyle şeyler söylüyor mudur endişesi, her erkeğin kalbine bir kere de olsa uğramıştır.

5.6. Türlü berber değiştirme maceralarından sonra kalbi kırılmış, mutsuz yetişkin erkeğin berberinden tek beklentisi, saçının istediğine olabildiğince yakın ve çabuk bir biçimde kesilmesidir.

5.7. Bir gözlemimi aktarmama izin verirseniz söyleyeyim hemen: Erkeğin, berberine yüklediği duygusal anlam, "saçımın nasıl kesilmesi gerektiğini en iyi o biliyor" kanaati ve alışkanlığın getirdiği huzur duygusuyla ilgilidir. Bazı mücbir sebeplerden dolayı bir erkeğin hiç tıraş olmadığı bir başka berberin koltuğunda hissettiği endişe hissi yabana atılır gibi değildir. Sohbet ve aşinalığın getirdiği küçük bir önemli hissetme anıdır erkeği berberine bağlayan. Belki de bu yüzden erkekler için berber, ergenlikten sonra, bir de yaşlılık zamanında önemli olur.

6. SON BİRKAÇ ŞEY

"Erkek yapay süs gereçlerine yüz vermez, çünkü erkek güzelliğinin buna gereksinimi yoktur."
– Ahmet Haşim, *Erkek* (*Gurabahane-i Laklakan*), 1928

Sabrınıza sığınarak, kısaca değinmeye çalıştığım bu noktalara ilaveten son birkaç şey söyleyip bitiriyorum:

6.1. Berber, Türk erkeğinin erkek olmayı, diğer erkekler gibi davranmayı öğrendiği bir mekândır. Bu haliyle mekândaki değişiklikler, erkeklik hallerindeki değişiklikleri de yansıtır. Erkeklerin de bakımlı olmasının arzulanır olduğu, met-

roseksüel erkek tipi denen bir figürün güçlü erkek imajına eklemlendiği zamanlarda lüks erkek berberlerinin kadın manikürcü/pedikürcü çalıştıran yerlere dönüşmesi tesadüf değildir.

6.2. Tıpkı üst sınıf modasının alttakiler tarafından kendilerine uyarlanma çabasının ürünleri ortaya çıktığında, üst sınıftakilerin başka bir moda yaratmaları gibi, "bakımlı erkek" görüngüsünün bir değere dönüşmesi, mahalle berberlerini işin "estetik" tarafını da öne çıkarmaya zorlamıştır. Berberlerimizin ispirtolu pamuklu çubukla kulak kılı yakma, hatta bazen kundaklama girişimleri öncesi müşterilerine ağda seçeneğini sunmaları ya da sadece berberlere çalışan toptancıların sattığı "naturel cilt bakımı maskesi" türünden özü itibariyle yüze yapışan ve iki dakikada etkisi geçen kremler kullanmaya başlamaları bu eğilimin doğal bir sonucudur. Öyle ya da böyle, ister kendi halindeki bir mahallenin berberi, ister gösterişli bir AVM'de konuşlanmış bir "hair design by" mekânı olsun, nihayetinde erkek berberi bir erkek modasının da ipuçlarını sunar.

6.3. Saç kesiminden sonra geçilen yıkama evresinin tamamlanmasının ardından gelen mutluluk hissinde, tıraşla birlikte doğan ferahlıktan çok, bir tür mutfak lavabosu sayılabilecek bir yerde ne kadar özenirse özensin her zaman bir şekilde haşin kalmayı beceren berber elinin şampuanla sizi boğmaya çalışmasının son bulmasının da etkisi vardır.

6.4. Çok uzun yıllar aynı berbere gitmek, berberi hem mekân hem kişi olarak erkeğin kendilik algısının bir parçası yapar. Erkek, belki de hayatında her şeyin olması gerektiği gibi olduğunu en çok berberinde oturmuş sırasını beklerken ya da tıraş olurken hisseder.

6.5. Babamı kaybetmeden önce, onu hayatında hiç olmadığı kadar sakallı gördüğümüz hastane günlerinde, neşelenmesini sağlamak için yıllardır gittiği berberini hastaneye çağırmıştık. Babam, çok zor hareket etmesine ve konuşmasına rağmen, doğrulup "Nasılsın Ahmet? İşler güçler iyidir inşallah," demişti.

KUAFÖR SABRİ BİLGİLENDİRİYOR

MURAT TOKLUCU

Berberler müşterileriyle yakın ilişki kuran, sosyal yönü kuvvetli insanların oluşturduğu bir meslek grubudur. Koca bir aynanın karşısında, ortalama bir saat boyunca birbirlerine bakan berber ve müşterinin hiç konuşmaması ürkütücü olacağından berberler müşterileriyle konuşmak, onları tıraş esnasında ve sıra beklerken oyalamak durumundadır. Teamüllere göre berberin tıraş olan kişiyle konuşmaya öncelik vermesi, sıra bekleyenlerin gazete okuyarak ya da televizyon izleyerek oyalanması gerekir.

Berber kişi mesleğinde ilerledikçe sohbet yeteneğini de geliştirir. Müşterinin suyuna gitmesi gerektiğinden, kiminle ne konuşacağını, nasıl konuşacağını zamanla iyice öğrenir. "Müşterisiyle konuşmayı beceremediği için nice berber bu mesleği bırakmıştır" desek biraz iddialı olur ama hoşsohbetliğin başarı kriterlerinden biri olduğu da açıktır. Berberlerin geveze olduğuna dair tezviratın en önemli sebebi de budur.

Konuşkanlık yönü kuvvetli berberlerden biri de uzun zamandır tanıdığım kendi berberim Engin'dir. Kendisiyle Kadıköy Bahariye'deki Kuaför Basri'nin müşterisiyken karşılaş-

tığımda ben üniversite öğrencisiydim, o çırak olarak berberliğe yeni adım atmıştı. Çıraklıktaki en önemli görevi ustasının at yarışı kuponlarını yetiştirmekti. Zaman ilerledi, Engin önce kalfa, sonra usta oldu. Ayrılıp kendi dükkânını açmaya karar vermişti. Son zamanlarında "Uzun saç, şekilli sakal geldi mi hemen kaçıp gidiyor, bütün zor işleri bana yaptırıyor," diye patronu Basri ağabeyi çekiştirirdi.

Kendi yerini açınca Engin'in dükkânına gitmeye başladım. Patron olduktan sonra artık müşteriyi tek başına oyalamak zorunda. Bu nedenle eskisinden daha konuşkan biri oldu. Elbette berberin sadece kendisinin konuşması yeterli değildir, müşteriyi de konuşturması gerekir. Engin de, bugüne kadar sohbet açmak için "Abi sen bilirsin bu hipnoz dedikleri şey doğru mu acaba?"dan "Kıbrıs'a kumara gitsem yanıma ne kadar para almam lazım?"a kadar, neden bana sorduğunu hiçbir zaman çözemediğim sayısız soru yöneltmiştir.

BERBERDEN AL HABERİ

Her çiçekten bal toplayan arı gibidir berber. Biraz ondan biraz bundan alıp depoladığı bilgiler, sonraki sohbetlerde kullanacağı cephanesi olacaktır. Berberlerin birinden duyduğu bilgiyi başkasına aktarması, dedikoducu oldukları yönündeki kara propagandanın da en önemli dayanağıdır.

Gazetecilerin yaptığı da benzer bir şeydir aslında. Biz de çeşitli insanlardan çeşitli yollarla bilgi toplayıp başkalarına aktarırız. Üstelik kimsenin ense tıraşını yapmak zorunda değilizdir ve sırf aktardığımız dedikoduların doğru olmasına biraz daha dikkat ediyoruz diye bize ödeme de yapılır. Halbuki berberler yalnızca işleri için para alırlar, haber aktarımı bedavadır. Bunun istisnaları da vardır tabii.

Türkiye 1946'da çok partili rejime geçtikten sonra, çok

sayıda yeni gazete ve dergi yayımlanmaya başlamış, bu durum basın sektöründe kıyasıya bir rekabete yol açmıştı. Rekabetin sonuçlarından biri de bütün gazetelerin taşra ağlarını kurma, oralarda da muhabir istihdam etme yarışına girmeleriydi. Ama ihtiyaca cevap verecek sayıda gazeteci yoktu. Bu nedenle, 1950'li yıllarda birçok yerde taşra muhabirleri avukat, öğretmen gibi başka meslekten olurdu. Gazeteci Yılmaz Çetiner, anılarında o dönem *Dünya* gazetesinin Çanakkale muhabirinin berber olduğunu anlatır.[1] Üstelik bu berber-gazeteci diğer muhabirleri atlattığı birçok sıkı haber yapıp dikkat de çekmiştir. Kentin en meşhur berberi olması sebebiyle dükkâna gelen giden çoktur; bütün yöneticiler ve karar alıcılar müşterisidir. Bu sayede kulis bilgisinin dibine vurmuş olması ve atlatma haberler yapabilmesi şaşırtıcı değildir.

Yalnızca örnekteki Çanakkaleli berber değil, tüm berberler kendi ölçülerinde birçok meslek grubundan insanla ilişki kurup "samimi" olma şansı yakalar. Ama bunun sonucu –gazetecilerde de sık rastlanan– kendini her konuda uzman sanma yanılsaması ve lüzumsuz bir kendinden emin olma hali olabilir. Bizim Engin de kendine aşırı güven konusunda hiç fena değildir doğrusu. Bir keresinde televizyonda kanal değiştirirken bir belgesel kanalında durdu ve tıraşa devam etti. Kısa süre sonra ekranda su içen bir aslan göründü. Engin'in de senelerdir bildiği gibi ben hayvanlar birbirini yerken bakamayanlardanım. Aslanı görünce refleks olarak başımı aksi yöne çevirdim ve "Şunu değiştirir misin, birini yiyecek şimdi" dedim, "Yok abi yemez merak etme" diye karşılık verdi. Kendinden emin olma hali derken böyle bir şeyden söz ediyorum.

1 Yılmaz Çetiner, *Nefes Nefese Bir Ömür*, Epsilon Yayınları, 2005, s. 140-144.

Berberlikle ilgili bir yazıda, berber esnafının en temel sohbet gıdası olan futboldan söz etmeden geçemeyiz. Maç analizi yapmak hiç hoşlandığım bir şey değildir ama bir berber dükkânında bu tip ilke kararlarının hiçbir hükmü yoktur maalesef. Mecbursunuzdur.

Engin'in dükkânında belgesel ve müzik kanalları da izlenir ama daha çok spor kanalları açıktır. Eğer ekranda bir futbol yorumcusu görünürse Engin'in sormaktan asla bıkmayacağı sorusu gelir: "Bunlara gerçekten para veriyorlar mı?" Çünkü Engin'e göre bu iş için para verilemez, veriliyorsa bunu bütün gün gönüllü olarak yapan kendisine de verilmelidir.

Berber-futbol ilişkisiyle ilgili en ilginç deneyimimi, 2001-2002 yıllarında çok eğlenerek çıkardığımız *Tribün* dergisinde yaşamıştım. Futbol yazarlığı alemindeki seviye düşüklüğüne dikkat çekip biraz da dalga geçmenin yolları üzerine konuştuğumuz bir toplantıda, bir berbere köşe verip analiz yaptırmayı önerdim. Fikir beğenildi. Dergiyi Mehmet Şenol'un Abbasağa'daki ajansında hazırlıyorduk. Hiç vakit kaybetmeden en yakındaki berber olan Sabri'yle anlaştık. Mehmet Şenol'un berberi olan Sabri konuyu açtığımızda en ufak bir şaşkınlık belirtisi göstermedi, işi kıvıracağından hiçbir şüphesi yoktu. "Bunlardan da kötü yazacak değilim ya" diyerek birkaç isim saydı, doğrusu haksız da değildi. Köşesinin adını Altın Makas koyacağımızı söyledik, beğendi. Bir tek şartı vardı, niyeyse fotoğrafının altında "Kuaför Sabri bilgilendiriyor" yazmasını istiyordu, kabul ettik.

İlk iki yazısı gerçekten futbol yazısıydı, sonra başka alanlara da el attı Sabri. Bir yazıda televizyonda izlediği bir gömlek reklamını eleştiriyor, bir başkasında Barbaros Bulvarı'nın trafiğinden şikâyet ediyordu. Köşe yazarı kaprisleri de ufak-

tan başlamıştı. Bir seferinde yazısının "Her yer lavuk doldu" başlığını değiştirdik diye, bir başka seferde de köşesini küçülttüğümüz için kızdı ama dergiyi çıkardığımız beş-altı sayı daha yazmaya devam etti sağolsun.

BERBERİN ARKADAŞI

Son olarak berber dükkânlarının birer sosyalleşme alanı olmasından söz etmek isterim. Engin'in dükkânı müşteriler randevuyla geldiği için genelde tenha olur. Bir de hep kalabalık olan berberler vardır. Müşterilerin beklemesi için sandalyelerin, spor sayfaları okunacak gazetelerin, çayın-kahvenin ve en önemlisi muhabbetin olması berber dükkânlarını bir toplanma yeri de yapar. Türkiye'de Soğuk Savaş dönemindeki komünizm paranoyası üzerine gazete arşivlerinde çalışırken, 1950'li yıllarda fabrika işçileri ve öğrencilerden sonra komünizm propagandası yaptığı için en çok ihbar edilen meslek gruplarından birinin berberler olduğunu görmüştüm. Bunda bazı berberlerin sınıf bilincinin gelişmiş olması ya da çenelerini tutamama zaafları da etkilidir elbette. Ama sürekli insanların girip çıktığı dükkânlar siyaset konuşulmaya müsaittir ve berberlerin komünistlikle suçlanmasına zemin hazırlayan sebeplerden biri de bu olmalıdır.[2]

Bugün Anadolu'nun birçok yerinde hâlâ bir çeşit kahvehane gibi sosyalleşme mekânı işlevi görür berberler. Trabzon'da gittiğim bir berberde, her iki müşteri koltuğu dahil oturulacak her yer berberin arkadaşları tarafından işgal edilmiş, hararetle bahis kuponu doldurulmaktaydı.

Yeri gelmişken söylemek gerekir ki, berber dükkânlarının

2 O dönemde aynı nedenle başı derde sık giren bir başka grupsa bakkallardır. 1960'lı yıllarda bayrağı şoför yoldaşlar teslim alır, zira ulaşım olanaklarının gelişmesi, toplu taşıma araçlarının ve "kızıl şoför"lerin sayısını arttırmıştır.

en önemli unsurlarından biri de "berberin arkadaşı"dır. Daha çok komşu esnaftan ya da civarda oturanlardan olan bu kişiler arada dükkâna gelir; jöle, kolonya, parfüm, fön makinesi, canı ne isterse izin almadan kullanır. Aynada saçını başını düzeltir. Bazen oturup gazetelere göz atar, bazen gazeteyi alır kendi dükkânına götütür. İçeri girdiğinde konuşulan bir konu varsa balıklama dalar. Yoksa da zaten kendisi bir konu açacaktır.

"Berberin arkadaşı" denen insanı hakkını vererek anlatabilmek bu mütevazı yazının sınırlarını aşar elbette ama bu konudaki küçük bir anımı da anlatmak isterim. Birkaç yıl önce Bursa Nilüfer'deki bulvarda sakal tıraşı olurken köşedeki durakta çalışan bir taksi şoförü içeri girmişti. Sıradan bir taksi şoförü değildi bu kişi, berberin arkadaşıydı. Selam verdikten sonra boş olan müşteri koltuğuna oturdu, bir süre aynada kendini inceledi. Sonra aniden Bursa'daki motosikletli kuryelerin artmasından şikâyet etmeye başladı. Trafiği mahvediyorlardı. İstanbul'dakileri anlıyordu ama Bursa'da bu kadar kurye gereksizdi. Epey sayıp döktükten sonra, "Aslında" dedi, "Bu kuryelerin hepsini motorlarıyla birlikte askere alacaksın. Savaş çıkınca giydir hepsine kamuflajı, 100'er metre arayla diz, düşmanı görünce hemen atlasın motora bizim tankları çağırsın". Bir gazeteci, bir taksici ve bir berberden oluşan, belki de dünyanın en berbat sohbet halkasının ortasındaydım. Taksici söylediklerine yorum yapmamı beklediğini aynadan bana bakarak gösteriyor, bu durum sıkıntımı daha da arttırıyordu. Allah'tan berber arkadaş devreye girip "Motora ne gerek var, koy ceplerine birer telefon, düşmanı görür görmez açsınlar telefonu çağırsınlar tankları" diye görüş beyan etti. Taksici "O zaman motorları ne yapıcaz?" diye sorup dışarı çıkarak bizi yeni bir muammayla baş başa bıraktığında, ben henüz "Tank çağırmak neyin nesi acaba?" sorusunun yanıtını arıyordum.



Âyinedâr Berber Çırağı
(Resim : S. Bozcalı)



İstanbul Berberi
(Bir XVII. asır minyatüründen)



İstanbul Berberi, XIX. asır sonu

Necip Sarıcı Arşivi'nden

PİRELER BERBER İKEN

GÖKHAN AKÇURA

Aslında konu çok eskilere gider. Hani develer tellal, pireler berber iken devirlerine. Pirelerin de neden berber olduklarını bir türlü anlamış değilim... Bu nedenle ben size Osmanlı'dan başlayıp, geçen yüzyılın ortalarına uzanan bir berber tarihi anlatayım.

İtalyanca sakal anlamına gelen "barba"dan gelen "berber" sözcüğü Osmanlı İmparatorluğu'nda muhtemelen 16. yüzyıl başlarında kullanılmaya başlandı. Berber sözcüğünün geçtiği ilk resmi belge ise Yavuz Sultan Selim Kanunnâmesi. Osmanlı kaynaklarında berber karşılığı olarak ayrıca hallâk (Arapça berber) ve ser-terâş sözcüklerinin de kullanıldığı görülüyor.[3]

Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nin İstanbul bölümünde "berberler esnafı"na da yer verir. Çelebi önce "berberlerin piri" Selmân-ı Pâk'ı bize tanıtır. Selmân-ı Pak Hz. Muhammed'i tıraş eden berberin adıdır: "Selmân-ı Pâk, Hz. Peygam-

3 Sadık Müfit Bilge, "Osmanlı İstanbul'unda Berber Esnafı," 2. Uluslararası Osmanlı İstanbul Sempozyumu'nda (27-29 Mayıs 2014) sunulan bildiri. http://openaccess.29mayis.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/29mayis/1549/SADIK%20MÜFİT%20BİLGE.pdf?sequence=1&isAllowed=y

ber'in mübarek başlarını pâk bıçak ile müzeyyenân (süslüce) edip tıraş etti. Selmân-ı Pâk bütün berberlere pâk pir oldu." Yine Çelebi'nin demesine göre, yılda bir kez bütün berberler bir olup Bağdat civarında olan türbesini ziyaret ederlermiş. Yirminci yüzyıl başlarına kadar berber dükkânlarında yazılı bir levha bu ilişkiyi bize hatırlatırdı:

"Her seherde Besmeleyle açılır dükkânımız
Hazret-i Selmân-i Pâk'dir pîrimiz üstâdımız."

Gelelim "berber esnafı"na. Evliya Çelebi onların şenliklerde nasıl yer aldıkları şöyle anlatır: "Bu berber esnafı tahtırevanlar üzere dükkânlarını çeşit çeşit camlar ile, sarı pirinçten leğen ve ibrikler ile, nice bin tür Alman usturaları ile dükkânlarını süsleyip bellerinde pâk ibrişim ve altınlı peştemallar ile güneş parçası berber civanları kendilerini süsleyip geçerler."

Bu anlatıda yer alan "güneş parçası berber civanları" methiyesini daha sonra üzerinde durmak üzere bir kenara kaydedip, Evliya Çelebi'nin konumuzla ilgili olarak aktardığı 17. yüzyıl istatistiklerini ele alalım:

"Sünnetçi berberler esnafı: 300 dükkânda, 400 nefer. Bunlar daha çok saçı ustura ile kazıyarak berberlik yaparlardı.

Yaya berberleri esnafı: Dükkânları olmayan bu esnafın sayısı 2000'dir.

Ustura çarkçıları esnafı: "Bunlar tahtırevanlar üzere araba tekerleği gibi çarklarda ustura" bilerler. 40 dükkânda 100 neferdirler.

Ustura kuyrukçuları esnafı: Ustura sapları ve kuyrukları yapan bu esnaf, 12 dükkânda 45 neferden oluşmaktadır."[4]

---

4 *(Günümüz Türkçesiyle) Evliya Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, 1. Cilt, 2. Kitap, YKY, İstanbul 2004, s. 609-611.

Evliya Çelebi'yi bir kenara koyarsak, Osmanlı döneminde berberlik üzerine en geniş çalışmayı Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'nde buluruz.[5] "Berber, berber dükkânları, berberler" başlıklı madde "İstanbul'un fethinden Kanuni Sultan Süleyman zamanında kahve keyfinin yayılmasına ve büyükşehirde ilk kahvehanelerin açılmasına kadar berber dükkânlarının nasıl yerler olduğu hiç bilinmiyor," diyerek başlar.

Kahvehanelerin açılmasından sonra berberlerin bu mekânların bir köşesinde icrayı sanat eylediklerini gösteren birçok kanıt olsa da, bazı berber dükkânlarının varlıklarını koruduklarına işaret eden veriler de bulunmaktadır. 1579 yılına ait bir mühimme ile: "Berberlerin dükkânlarının arka bölmelerini ve üst odalarını uygunsuz kullandıkları, bu mekânlarda 'fenalık yaptıkları'" tespit ediliyor ve bunun hemen arkasından dükkânların yıktırılması emrediliyor.[6]

Sultan İbrahim döneminde (1640-1648) kaleme alınmış bir nizamname berber esnafı hakkında bilgiler verir: "Berberler, adam başından bir akçe alalar. Mürüvveten bir akçeden ziyade verende, gülsuyu ile riâyet edeler. Ve ayak berberlerinden maada, dükkânda oturanlar ibrişim peştemal kuşanıp pâk esvap istimâl edeler. Sıtılı [stili] ve leğenlerini kalaysız istimâl etmiyeler ve usturalarını gayet keskin ideler. Tıraş ve hacamat ve cerrahların sanatlarını öğrenmek için şâkird olanlara beş seneden eksik icâzet verilmeye. Ancak tıraş öğrenmek için şâkird olanlara iki seneden eksik te icâzet verilmeye. Üç ayda ve altı ayda başa çıkup tıraş etme-

5 *İstanbul Ansiklopedisi*'nde yer alan berber metinleri, Doğan Kitap'tan çıkan: Reşat Ekrem Koçu, *Tarihte İstanbul Esnafı*, İstanbul 2002'de de yer alıyor.

6 Akt. Selma Akyazıcı Özkoçak, "Kamusal alanın üretim sürecinde erken modern İstanbul Kahvehaneleri," *Osmanlı Kahvehaneleri (Mekân, Sosyalleşme, İktidar)* içinde, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2010, (2. baskı) s. 20.

de mahâretleri olanlara taarruz olunmayup elleri ham olanlar, kethüdaları ve yiğit başları marifetleri ile geri çırak olup tıraşta üstad olunca hizmet edeler."[7]

Koçu'nun belirttiğine göre 17. yüzyılın ortalarında 4. Murat tüm Osmanlı İmparatorluğu'nda kahve içmeyi yasaklayıp, kahvehaneleri de kapatınca, berberler yine bağımsız hale geliyorlar. Fakat 4. Murat'ın ölümünden sonra bu yasak kalkıyor ve berberler yeniden kahvehanelerin içine giriyorlar. Bu beraberlik Yeniçeri Ocağı'nın kaldırıldığı 1826 yılına kadar sürüyor. Kaynaklara göre yeniçerilerin son döneminde İstanbul esnafları içinde kahveciler ve berberler de yeniçeri ocağına kayıtlı veya "yeniçerilik güder, yeniçeri taslakcısı" olarak yer almaktalar. Reşat Ekrem Koçu, yeniçerilerin kahvehanelerinde florya yahut kanarya kuşunu maskot, uğur, ve kazanç tılsımı olarak bulundurduklarını, bu geleneğin zamanla berberlere de geçtiğini söyler.[8]

III. Selim (1789-1807) döneminde çıkarılan *Nizâm-ı Teftiş-i İstanbul* kapsamında 1792 ve 1793 yıllarında İstanbul'da esnaf sayımları yaptırıldı. Berberler ve diğer esnaflarla işsiz, bekâr ve kefili olmayan kişilerin kaydedildikleri yoklama defterleri düzenlendi. "Bu defterlere göre İstanbul'da kahvehanelerden sonra dükkân sayısı en fazla olan iş kolu 1046 dükkânla berberlerdi. Kahvehaneler ve hamamlar içindeki odalar ve berber dükkânlarının kiralanması hatta dükkânlara koltuk konulması yasak edildi."[9]

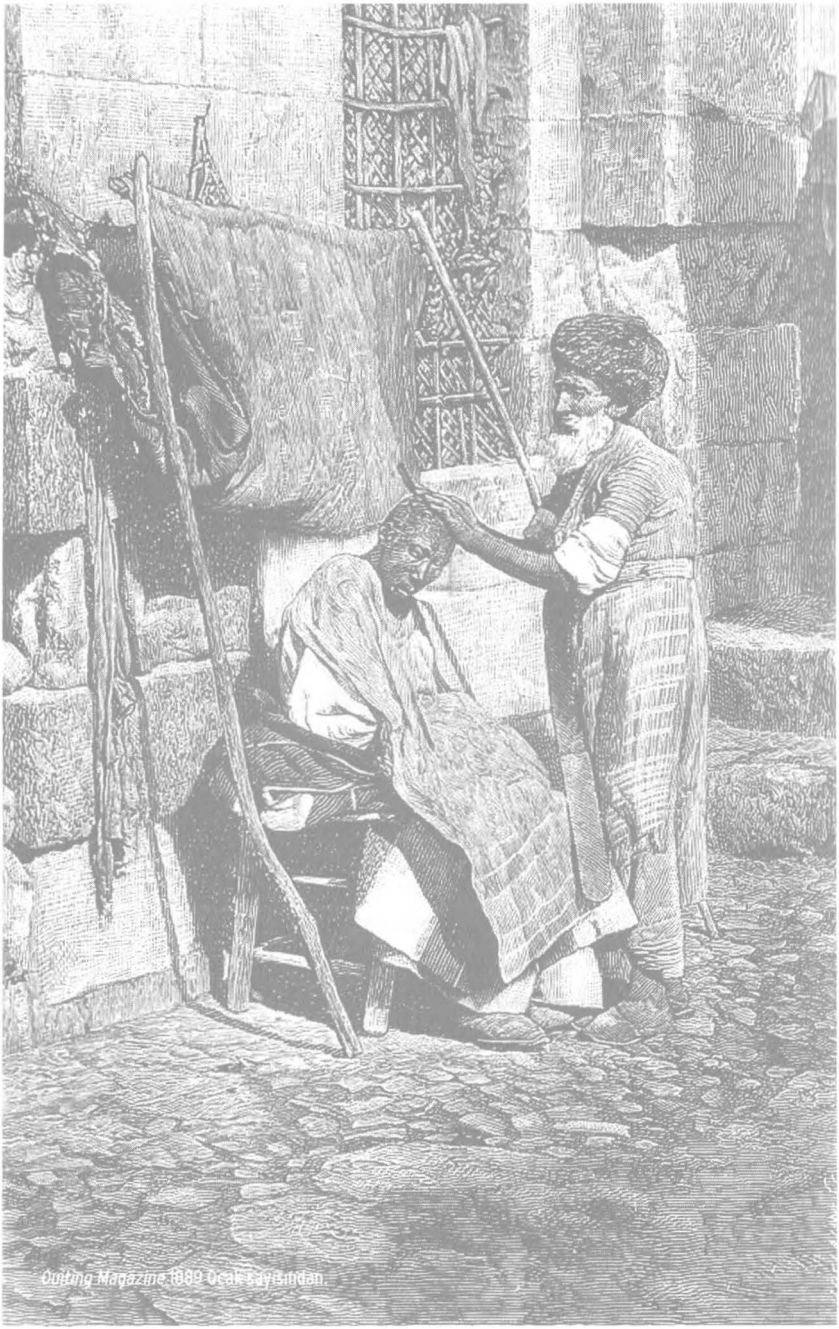
II. Mahmut döneminde yeniçeriliği kaldıran Vakayi Hayriye ile kahvehaneler de kapanır. Berberlerin dükkân açabilmesi için de yeniden berber gedikleri kurulur. Bu gelişmeleri Vakanüvis Lütfi Efendi, 1827-1828 yılı olayları arasında

---

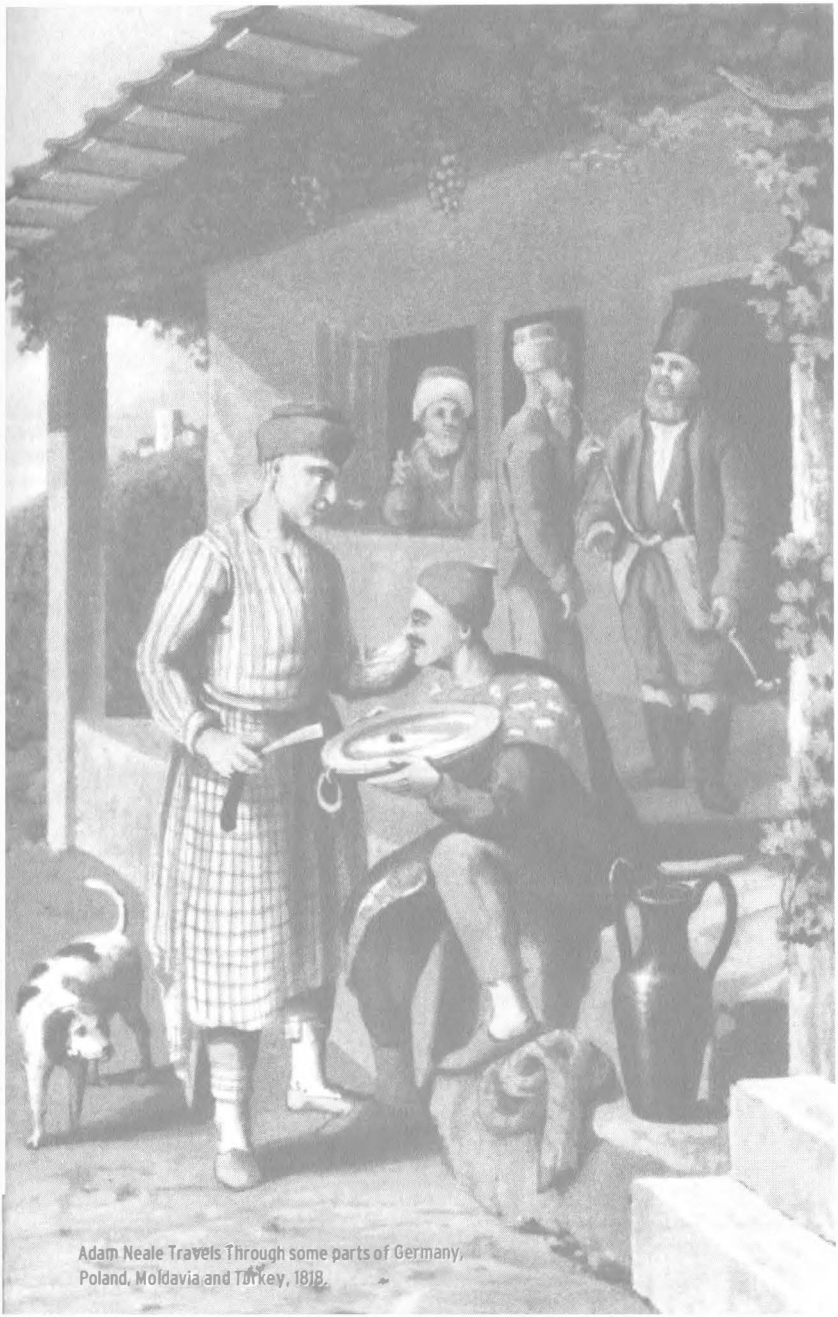
7 *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 2516-2517.

8 Reşat Ekrem Koçu, "Eski İstanbul'da berber," *Hayat Tarih Mecmuası*, C. 10, s. 5 (1974).

9 Sadık Müfit Bilge, *a.g.y.*



Outing Magazine 1889 Ocak sayısından.



Adam Neale Travels Through some parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey, 1818.

şöyle anlatır: "Vak'ai Hayriye'den sonra Dersaadet ve Boğaziçi'nde ne kadar kahvehaneler varsa ocakları yıkılarak sed ettirilmişti. Bunların ekser eshâbı fukaradan olduklarından başka ehalinin tıraş olması ve teneffüs etmesi için bu kahvehanelerin berber dükkânına tahvil ile evkafı hümâyundan Berber Gediği nâmı ile müceddeden senet alınarak bazılarının küşadına ruhsat verildi." Bir süre sonra kahvehaneler yeniden açılır. Koçu bunun "tarihini maalesef tesbit edemedik" diye özür diler ve devam eder: "Yine her kahvehanenin bir köşesine bir berber yerleşti, fakat berberler kahvehanelere müstakil gedik sahibi olarak girdiler. Bir kısım berberler de dükkân istiklalini muhafaza ettiler."[10]

Bir başka araştırma aynı süreci şöyle değerlendirir: "Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında kaldırılması ile İstanbul'da önemli bir mülkiyet boşluğu doğdu. Bu dönemde, gedik sahipleri, dükkân gediklerini aynı yıl kapatılmış olan kahvehanelere naklettiler. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını izleyen ilk yıllarda, merkezî hükümet kahvehanelerin yeniden açılmasını sakıncalı görmüş, bu nedenle ancak birkaç yıl sonra kahvehanelerin berber dükkânlarına dönüştürülmesine izin vermişti. Yeni berber dükkânlarının kahvehane görünümünde olmaması için Hassa mimarları görevlendirilerek dükkânların yüzeyleri ölçtürüldü. Yapılan ölçümlerde kadı'nın yanı sıra ihtisab nâzırı ve ölçümleri kaydeden bir yazıcı bulunmuştu, ihtisab nâzırı, yazıcı, kadı ve mimarlardan oluşan bir heyet ile, yeni berber dükkânlarının kontrolleri yapıldı ve bunların ahalinin sosyalleşmesine mahal vermeyecek fiziksel büyüklükte olmamasına özen gösterildi."[11]

---

10 Akt. *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 2514.

11 Nalan Turna,, "Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da berber olmak, berber kalmak," *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü Yakın Dönem Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 9 (2006).

Yani berberler tarihi kahvelerin açılıp kapanması tarihiyle paralel bir gelişme gösterir. Herhalde, kahvelerin çok faal bir mekân olması, berberlerin bu yapıların içinde yer almayı tercih etmelerinin ana nedeni olsa gerek. Ama kahveler kapatılınca da, çaresiz yeniden dükkân açarak icrayı sanat eyliyorlardı.

BERBERLER NASIL GİYİNİR, ÇALIŞIR

Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*'nde de berberlerin giysilerini anlatır. Dükkânlarda zemin taş olduğu için kadılık nizamıyla "berber kalfaları ile çıraklarının" yaz ve kış yalın ayakla ve nalın giyerek çalıştıklarını söyler. Bu mecburiyetin "çıplak ayağın çoraplı ayaktan daha kolaylıkla temiz tutulacağından ileri geldiği"ni düşünür. Bu "çıplak ayaklara giyilen nalınlar da alâlade şeyler olmamıştır" diyen Koçu şöyle devam eder: "Ya abanoz, yahut şimşirden yapılmış olan nalınlara kadifeden, atlastan tasmalar konmuş, tasmaların üstü de ayrıca sırma işlemeler, hurda inci işlemeler, ayna parçalarıyla süslenmiştir."

Çıplak ayak ve süslü nalınları bir kenara bırakıp elbiselere gelirsek: "Sırtlarına ne giyerlerse giysinler ilk şart tertemiz olmasıydı. İç gömleğinin ve onun üstündeki mintanın kolları dirseklere kadar mutlaka sıvanır idi. Gömlek üstüne göğüs kısmı işlemeli bir fermene-yelek, yahut yine işlemeli bir câmedan, kısa kollu cepken giyilirdi. Bele bir kuşak, kıymetli bir şal kuşak, kendileri böyle bir kuşak tedarik edemezlerse ustaları tarafından, dükkânın şerefi icabı emaneten kuşatılır, kuşağın üstüne de ibrişimden bir futa, peştemal bağlanırdı. Başlarında en eski devirlerde beyaz keçeden külâh, sonraları fes giymişlerdi; keçe külâhlarına bir ağabâni sarık sararlardı, fes devrinde feslerini de ya ağabâni sararak, yahut

EDEBİYATIMIZDA BERBERLER

Bu oldukça geniş bir bahis. Ben sadece bu alanda araştırma yapmayı düşünenlere bazı ipuçları sunacağım.[1] Değineceğim eserler de dar anlamda edebiyat içinde yer alanlar olacak. Halk kültüründe yer alan türkü, destan, fıkra, atasözü vb. gibi ürünler ayrı bir inceleme konusu olabilir.[2] Şiir faslına ise hiç girmedim, cesaret bile edemedim.

Berberlerden söz eden ilk edebiyat eserlerinden biri Direktör Ali Bey'in *Geveze Berber* (1873) adlı oyunudur. Bu oyunda bir berber ana kahramanlar arasında yer alır. Avrupa'dan yeni dönen Firuz Bey, evde tıraş olmak için "aile berberi"ni çağırır. Ama onun gevezeliğinden kısa sürede yaka silker. Cumhuriyet dönemi oyunlarında da berber tiplemeleri bulabiliriz. Güngör Dilmen *Midas'ın Kulakları*'nda (Bilgi, 1965) Midas'ın eşek kulaklarını bilen tek kişiyi yani berberini, asal oyun kişilerinden biri yapar. Aziz Nesin'in *Karagöz'ün Berberliği* (Düşün, 1968) ve Haldun Taner'in *Eşeğin Gölgesi* de (Bilgi, 1995) berber kişileri barındıran oyunlar arasındadır. Turgut Özakman'ın "Berberde" (*Türk Dili,* Kısa Oyunlar Özel Sayısı, 1969) adlı kısa oyunu da tahmin edileceği gibi mekân ola-

1 Bu bölümde Şehnaz Aliş'in "Berberlik ve Sosyal Hiciv" adlı incelemesinden yararlandım. Bak: *Saç Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 373-406.

2 Bu konuda bkz. Fatma Aysu Aksu, *a.g.y.*, s. 68-141.

sarıksız dalfes giydiler. Fes devrinin ilk zamanlarında da feslere tel ipekten büyük mavi püsküller takıldı, öyle ki püskül fesin alt kenarını aşar, hemen omuza kadar inerdi."[12]

Tıraş nasıl yapılırdı peki? Müşteri peykeye oturtulurduktan sonra berber yüzün iki yanındaki sakalları usturayla kabaca kazırdı. Ardından önce sol ayağını müşterisinin oturduğu peykeye dayayıp dizine temiz bir peşkir koyar, müşterisinin başını da dizine yatırırdı. Böylece önce sağ yanağını perdahlar (yani parlatacak düzeyde tıraş eder); sonra sağ ayağını peykeye dayayıp aynı işlemi sol yanağında tekrarlar-

12 Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Güncel Yayıncılık, İstanbul, 1996, 2. baskı, s. 34.

rak bir berber dükkânını seçmiştir.

Halid Ziya'nın *Mai ve Siyah*'ı (ilk basımı 1897) ise sanırım berberlerden söz eden ilk romanımızdır. Bu romanda Beyoğlu berberlerinin içki ve eğlenceye düşkünlükleri gündeme getirilir. Recaizade Mahmut Ekrem'in Türk edebiyatının ilk realist romanı kabul edilen *Araba Sevdası*'nın (ilk basımı 1898) baş kahramanı Bihruz Bey'in Beyoğlu'nda gittiği mekânlardan biri de Berber İzidor'un dükkânıdır. Sait Faik'in *Medar-ı Maişet Vapuru* romanının (kendi yayını 1944, 1952'de ise *Birtakım İnsanlar* adıyla yayımlandı) ana kahramanları Heybeliada'da dükkânı bulunan Rum berber Dimitro ve onun yanına çırak olarak giren Melek'tir. Orhan Kemal'in *Hanımın Çiftliği* (Remzi, 1961) adlı romanı Berber Reşid'in dükkânında başlar, Reşid romanın önemli kişilerinden biridir.

Samim Kocagöz'ün, *Nabi'nin Park Kahvesi* (Remzi, 1948) romanında bir bölüm "Yusuf'un berber dükkânı" adını taşır Tarık Dursun K.'nın *Rıza Bey Aile Evi* (Varlık, 1957) adlı romanının "Aldı 'Güzel İbram'" başlıklı bölümüne ad veren İbram bir erkek berberidir. Zihni Küçümen'in 1940'lı yılları anlatan anı nomanı *Si Minör Ortaköy*'ün (Remzi, 1993) baş kahramanlarından biri "seyyar berber, ayaklı laboratuvar, hezarfen" Şarlo Abdullah'tır. Kendi babası da bir berber olan Metin Kaçan'ın *Ağır Roman*'ında (Metis, 1990) anlatılan Kolera Sokağı'nın sakinlerinden biri de Berber Ali'dir. Mıgırdıç Margosyan, *Tespih Taneleri* (Aras, 2006) adlı anı romanında çocukluğunda bol bol tıraşa gittiği, "Diyarbakır Balık-

dı. Sabunu ise berber leğeninde eliyle köpürtür ve yüz kıllarını sabuna bulanmış eliyle yıkayıp ovuşturarak yumuşatır, usturayı sonra vururdu. Tıraştan sonra baş mutlaka "stil" altında yıkanırdı. Stil, berber dükkânlarında tavana asılmış maşrapa veya küp şeklinde su kabının adıydı. Bunun dibinde bir musluk vardır. Baş yıkanırken çırak leğeni tutar, berber de stilden akan su ile başı yıkardı.[13]

On dokuzuncu yüzyılın başlarına ait kaynakları elden geçiren Süheyl Ünver de, kahvehanelerin bazılarında tezgâhın yakınında yer alan berber köşelerinden söz eder: "Berberlerin baş yıkadıkları hususi takımlar da bu mahallin he-

13 *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 2515.

çılarbaşı'ndaki eski tarihî postanenin tam karşısındaki dükkânda" bulunan Süryani Berber Yakup'u anlatır. Sırrı Ayhan'ın *Berberin Dansı* (Belge, 2008) adlı romanında ana kahraman bir akıl hastanesinde çalışan berber Can'dır.

Hikâyelere gelirsek. İlk olma onuru Ömer Seyfettin'e verilmelidir. "Cesaret" adlı hikâyesi bütünüyle bir Rum berberin dükkânında geçer. Sadri Ertem'in *Korku* kitabında yer alan "Çekirdekten Yetişme Tüccar" (Remzi, 1934) adlı hikâyesinde kasabanın sohbeti seven berberi Hasan Efendi'den söz edilir. Sabahattin Ali'nin *Yeni Dünya* (Remzi, 1943) kitabındaki "Selam" hikâyesinde ise meslektaşı için fedakârlık yapan bir berber anlatılır. Burhan Arpad'ın *Taşı Toprağı Altın* (İzlem, 1945) içinde bulunan"Sefa Perukâr Salonu" adlı hikâyesinde Berber Necati'nin dükkânına gelen insanları tanırız. Ümran Nazif de *Tepedeki Ev* kitabındaki "Süslen Berberi"nde (Seçilmiş Hikâyeler Dergisi Yayını, 1954) İstanbul'da tramvay caddesi üstünde yer alan bir berber dükkânını ayrıntılarıyla anlatır. Oktay Akbal aynı adı taşıyan kitabında yer alan "Berber Aynası"nda (Varlık, 1958) berber dükkânlarının sosyal yaşamdaki önemli yerini vurgular.

Nevzat Üstün'ün *Çıplak* (Yar, 1970) içinde yer alan "Bir Aşk Cinayeti"nde katil olan bir berberin öyküsü aktarılır. Mitat Enç ise *Uzun Çarşının Uluları* (İnkılâp ve Aka, 1977) kitabında bulunan "Berber Hüseyin" adlı öyküde bir Anadolu kentinde bulanan berber dükkânını çok ayrıntılı

men daima sağ tarafındadır. Demirden mamul bir kol demiri duvara tutturulmuş ve bunun ucuna dibi üç büyüklüğünde musluklu bir güğüm [stil] ince zincirle asılmıştır. Berberlerin tıraş leğenlerinin üç büyüklüğünde kenarı halkalı ve duvara asılı duran bir leğen içine uzatılan baş, asılı güğümden akan su ile yıkanır."[14]

Bu tür kahvehane içi berberlerin son tanıklarından biri de Burhan Felek'tir. Doğup büyüdüğü semt olan Üsküdar'ı anlatırken Hacı Ahmet'in kahvesinden de söz eder: "Ahmet hem kahveci, hem berberdi. Kapıdan içeri girince solun-

14 Süheyl Ünver, "Türkiyede Kahve ve Kahvehaneler", *Türk Etnografya Dergisi*, s. 5 (1962).

olarak gözler önüne serer. Mustafa Kutlu'nun *Ortadaki Adam* (Hareket, 1970) kitabında bulunan "Anlayacağınız Tıraş Oluyorum" adlı hikâye de, berbere tıraş olmaya giden bir adamı anlatır. Yazarın daha sonra yayımlanan birçok eserinde de berberliğe gönderiler yapılmakta, berber roman kişileri bulunmaktadır. 2011 yılında yayımlanan *Hayat Güzeldir* adlı kitabında yer alan "Sırılsıklam" hikâyesinde berber çırağının aşkı konu edilir. *Beyhude Ömrüm*'de ise Berber Hacı kahramanlardan biridir.

İçinde berberlerden söz edilen öykü kitaplarını sıralamaya devam edelim. Adnan Özyalçıner'in *Yıkım Günleri* (Bilgi, 1972) kitabında bulunan "Sağanak", Rıfat Ilgaz'ın *Cumhuriyet Dönemi Türk Mizahı* (Akbaba, 1972) adlı derlemede yayınlanan "Nerde o eski Usturalar", Orhan Kemal'in *Kırmızı Küpeler-Hikâyeler 2* (Bilgi, 1974) kitabındaki "Berber," Necati Cumalı'nın *Kente İnen Kaplanlar*'ında (Sander, 1976) karşımıza çıkan "Gençlik Berberi" öyküleri bu kapsamda akla gelen diğer edebiyat ürünleri. Yeni dönem yazarlarından Didem Uslu ise *Göçüp Gitti Göçmen Kuşlar* içinde bulunan "Berberdeki Bir Damla Kan" (YKY, 1997) hikâyesinde Bosna-Hersek'te savaşın içinde yaşamını sürdüren bir berberi anlatır.

Elbette daha titiz bir araştırma ile edebiyatımızda berberlerden söz eden birçok oyun, roman ve öyküye ulaşabiliriz. Şiirlerde de belki berberlerle ilgili mısralar vardır. Bu kısa "çerçeve yazı"yı bir ilk adım sayalım. Yapılacak çok daha geniş araştırmaları ise özlemle bekleyelim. ■

da bir ayna ve bir de berber koltuğu vardı. Tavana yakın bir yerde pirinç gerdan leğenleri asılı idi. Taa delikanlılığıma kadar saçımı hep Hacı Ahmet kesmiştir."[15]

Osmanlı döneminde sakal bırakmak sünnet kabul edildiği için memurluk yapanlar, ilmiyye sınıfındakiler, din adamı olanlar başta olmak üzere çoğu ergin erkek sakal bırakırdı. Sakal bırakacak bir gencin bu amaçla yaptırdığı ilk tıraş ise kendi halinde bir tören sayılabilirdi. Öncelikle berber ile sakal bırakacak gencin mutlaka abdestli olması gerekirdi. Abdülaziz Bey bu töreni şöyle anlatıyor: "Önce berber Selman-ı Farisî hazretlerinin mübarek ruhları için Fatiha okuduktan sonra

15 Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974, s. 82.

Besmele çeker, Salavat-ı Şerife getirir. Ardından kıbleye karşı oturtulan gencin önce özel tabirince 'sakal başını çevirir' [yani saçla sakalın başladığı yerden aşağısı tıraş edilmez], sonra da sakal bırakan her sınıftan kimse gibi zorunlu olarak başını ustura ile tıraş eder. Daha sonra tıraş olan, Beytullah'a gidip bizzat orada sürmek temennisiyle kendi eliyle çenesine zemzemi şerif suyunu sürer. Düşen kıllar atılmaz, bir yere gömülür."[16]

BERBERLERİN DİĞER GÖREVLERİ

Berberlerin sünnetçilik de yaptığından Evliya Çelebi'den beri haberdarız. Öte yandan Tanzimat'tan önceki dönemlerde berberlerin diş çektiklerini, deri hastalıklarını tedavi ettiklerini (kellik, uyuz, sıraca, egzama gibi) ve cerrahlık yaptıklarını da biliyoruz. Hacamat yapmak da berberlerin işleri arasındaydı. Bunlar kan almak için ayrıca dükkânda bir kavanoz içinde sülük bulundururlardı. Tüm bu tür işler için gerekli tıbbi ilaç ve merhemleri imal edip halka satma konusunda bazı eski berberlerin yetkileri de bulunmaktaydı. Berber-cerrahlar, üstünde cerrahlık alâmeti olan kerpeten resminin bulunduğu bir fes takarlardı. Kerpeten bilineceği gibi, özellikle dişçilikle kullanılan bir alettir.[17] "Esnâf-ı cerrahân'dan sayılan berberlerin bu konularda bilgi ve ihtisas sahibi olanlarına Hekim-başı tarafından bir izin-nâme verilir, berberler böylece cerrahlık yapabilirdi. Berberler kethüdasının Hassa Cerrah-başı tarafından tayin edilmesi de berberlerin cerrahlık yapmalarının neticesidir."[18]

16 Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, Birinci Kitap, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995, s. 99.

17 Nalan Turna, "Ondokuzuncu yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da berber olmak, berber kalmak," *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü Yakın Dönem Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 9 (2006).

18 Sadık Müfit Bilge, *a.g.y.*

Abdülaziz Bey de hacamatçı ve sülükçü berberlerin hemeh hepsinin Ermeni olduğunu söyler. Çok eski zamanlardan beri süren bir inanışa göre, yaz başlarında vücuttaki kanın eskimiş ve koyulaşmış olduğuna inanılırdı. Bu nedenle mayıs ayında mutlaka kan aldırılırdı. Bu da ya hacamat yaptırılarak, ya da sülük tutturularak yapılırdı. Bu işlemlerin nasıl yapıldığını ise şöyle anlatır: "Başvurulanların sağ kolunu dirsek üstünden boğup bağladıktan sonra, büklüm yerinden nişter [neşter] adı verilen aletle yüz dirhem kadar veya vücuduna göre kan aldırır, akan kan yeterli bulunursa, kolu boğan şerit çözülür, kan alınan yere bir miktar yanmış pamuk konur, sıkıca bağlanırdı. 5-10 saat sonra bağ açılırdı. Sülük için yine berbere başvurulurdu. Orta boy 11-15 sülük, ekseriya makada yapıştırılırdı. Bunun için de oturma yerinde büyük bir deliği bulunan sandalyeye oturtulur, altının iki tarafına sülükler yapıştırılırdı. Sülüklerin kanla şişip kendiliklerinden düşmeleri beklenirdi. Kan emilen yerlere yine yanık pamuk külü konur, üzerine keten tohumu lapası vurulurdu."[19]

Berberlerin tedavi uğraşları Osmanlı dönemi fetvalarına da yansımıştır. Örneğin bir fetvadan berberlerin dilin altındaki damardan kan aldıklarını öğreniyoruz. Ancak, örneğimizde, "kan alırken damarın gereğinden fazla kesilmesi nedeniyle kan veren kişinin hastalanarak vefat etmesi üzerine vârisleri tarafından diyet talebinde bulunulmuş, neticede berberin yarım diyet vermesi gerektiğine hükmedilmiş, diyetin miktarı da beş bin dirhem olarak belirlenmiştir".[20]

Bir başka fetvada ise berberin diş çekerken yanlışlıkla sağlam dişi çekmesi nedeniyle "kusurundan dolayı berberin dişin diyetini ödemesi gerektiğine" hükmedilmiştir. Kölenin sünnet edilmesiyle ilgili bir diğer fetvada da, "hatalı sünnet

19 Abdülaziz Bey, *a.g.y.*, İkinci Kitap, s. 350.

20 Nalan Turna, *a.g.y.*

nedeniyle kölenin erkekliğinin zail olmasından dolayı kıymetinin berber tarafından tazmin edilmesi gerektiği hükme bağlanmıştır".[21]

Nuran Yıldırım'a göre, 1840 yılında ülkenin sivil sağlık işlerine bakmak için kurulan Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane kapsamında faaliyete geçen Meclis-i Tıbbiye'nin ilk kararlarından biri "sağlıkla ilgili işler yapan esnafın, bu meslekleri icra edebilecek bilgi ve beceriye sahip olup olmadıklarının anlaşılması için sınava tabi tutulmasıydı. Başarılı olanlara ruhsat verilecek, sınava girmeyenler bir hak iddia edemeyeceklerdi. Bu karardan sonra imtihana giren berberlere diş çekme ruhsatı verilmeye başlandı". Yine Yıldırım'ın aktardığına göre, "Şubat 1851'de berber esnafından Mardiros'un bazı emsali gibi imtihan edilerek fes nişanı takmasına müsaade olunması için verdiği dilekçe, gereği yerine getirilmek üzere Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Nezareti'ne gönderildi. Aynı yılın ağustosunda İstanbul'a gelen Erzurumlu berber ustası Serkisoğlu Haci İstefan, Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de 'cerrah imtihanı komisyonu' tarafından imtihan edilmiş, maharetini kanıtladığından kendisine kan alma ve diş çıkarma izniyle, fesine buna dair nişan takma ruhsatı verilmişti. Daha sonra tekrar İstanbul'a gelen Haci İstefan, 7 Haziran 1851 günü Sadaret'e bir arzuhal vererek, Erzurum'da sanatını icra etmesine engel olunmaması için bir 'mektup emirnamesi' istedi. Bunun üzerine Erzurum vilayetine; Haci İstefan'ın sadece kan almak ve diş çekmek sanatlarını icra edebileceği, hekimlik ve cerrahlık gibi işlere karışmamak üzere emsali gibi fesine nişan takabileceği bildirildi. Bu fes nişanının diş çekmenin sembolü kerpeten olduğu düşünüyor".[22]

---

21 Tahsin Özcan, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 185 (Fetvalar 17 ve 18. yüzyıllara aittir).

22 Nuran Yıldırım, *Bilimsel Dişhekimliğinin 100. Yılında Meslek Tarihine Bakış* (Ajanda), İstanbul 2008. Ayrıca bkz. Nuran Yıldırım, "Berberlerden diş hekimlerine: İstanbul'da Dişçiler Mektebi kurma çabaları ve Dişçi Mektebinin açılı-

Münir Süleyman Çapanoğlu ise, berberlerin dişçilikleri hakkında iyi şeyler söylemez: "Diş tedavisi bilmezler, müşterinin ağrıyor diye gösterdiği dişi çekerlerdi. Meraklıları çektikleri dişleri atmaz, toplar, bu dişlerle, sathı boyanmış bir tahta üstüne tesbit sureti ile mesela 'Berber Ali Usta' diye kendi isimlerini yazarak bir levha, tabela yaparlar ve dükkânlarının göze çarpacak bir yerine asarlardı."[23] Süheyl Ünver de, berberlerin 1950'li yıllara kadar "cilt hastalıkları, yaralar tedavi ettikleri gibi sünnetçilikte de mütehassıs" olduklarını ve "al'an şurada burada kaçak suretiyle diş çekip çene kemiklerini sakatladıklarını" yazar.[24]

SEYYAR BERBERLER

Yerleşik berberler dışında seyyar olan ve "ayak berberi" denilen berberler de vardı. Sermet Muhtar Alus, ayak berberlerini anlatırken "arkalarında zenbil; zenbilinde takım taklavat; ellerinde küçük bir iskemle" taşırlar diye söze girer ve devam eder: "Hacı babalar –şerait üzere– çenber sakallarının kenarlarını, bıyıklarının altlarını kırptırır, mülâzımlıktan mütekaid, alaylı, kıranta Ağalar usturayı yanaklarına kadar vurdurur! Hamal camal makuleleri enseyi kafa tasının altına kadar Acemkâri kazıyıp, tepeyi düz değirmi tıraş ettirir, yaşlı nineler de ahretliklerinin cılk yara başlarını kelciye götürmeden, bunlara perdahlatıp aynaya çevirtirlerdi."[25]

Bu berberler hakkında en ayrıntılı bilgiyi Münir Süleyman Çapanoğlu verir:

şı," *Toplumsal Tarih*, s. 146 (Şubat 2006).

23 *İstanbul Ansiklopedisi*, s. 2519.

24 Süheyl Ünver, *a.g.y.*, s. 61.

25 *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 3, s. 1391.

"Ayak berberleri sıra sıra yol kenarına, duvar diplerine dizilerek müşteri beklerlerdi. Müşterileri izinli neferler, ayak takımı esnaf, amele, ırgat makulesiydi. 1908-1912 arası sakal tıraşına on para, yirmi para, saçla beraber kırk para alırlardı. Ekserisi eski güzel tabiri ile hamdest, önlerinden kalkan müşterilerin yüzlerinde daima ustura çentikleri görülürdü. Enseyi ustura ile kazırlardı. Bu şekilde tıraşlarda saç, ensede dümdüz bir hatt-ı fasıl şeklini alır, buna da 'Yenicami işi', 'Tahtakale işi' yahud 'Acem tıraşı' denilirdi. Bazen de bütün saçlar kesilir, yalnız tepede bir tutam saç bırakılır, bunun üstüne de 'ayıp kapatan' yahud 'kelörten' tabir edilen kalıplara vurulmuş bi fes otutulurdu. Bıyık düzeltmeleri de kendilerine mahsustu, yalnız alt tarafından dümdüz kesilir, uçları gayet sivri bırakılırdı. Sonra çürük fındık yağı yahud hacı yağı ile bükülür, burulurdu. Buna da 'bıyık terbiyesi' denilirdi. Bazı gür kaşlı müşterilerinin talep üzerine kaşlarını da düzeltirlerdi. Ayak takımından, hâne berduş boyundan uygunsuz gençler de kaş inceltirlerdi. Ayak berberlerinin çoğunun esnaf ruhsat tezkeresi yoktu, belediye çavuşlarının baskınlarına uğrar idi; çavuşun geldiğini görür gömez hemen iskemlesini, seyyar mangalını, zembilini alıp kaçar, müşterilerini, yüzünün bir tarafı tıraşlı, öbür yanı tıraşsız ve sabunlar içinde bırakırlardı."[26]

Anadolu'da da seyyar berberlik kurumu vardı. Bu berberler Ankara'da Samanpazarı'nda bulunurdu. Diyarbakır'da ise küçük kulübelerde icrayı sanat ederler bu nedenle kendilerine "haraba berberleri" denirdi. Bunlar da hem kulübelerinde tıraş yaparlar, hem de çevrede seyyar olarak çalışırlardı. "Seyyar berberler köylere de giderlerdi. Bazı yerlerde iki veya üç köy birleşerek bir berber tutardı. (...) Tutulan bu berber, onbeş günde veya ayda bir belirli bir gün köye tıraşa gi-

26 *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 2520.

derdi. Berberin tahtadan bir çantası olurdu. Malzemelerini bu çantada muhafaza ederdi. Eğer berberin sandalyesi varsa o berber lüks berber sınıfına girerdi. Müşterilerini köy meydanında, bir taşın üzerinde tıraş ederlerdi ve ücret almazlardı. Yıl sonu, harman zamanı sırayla köyleri, evleri eşekleriyle gezerek haklarını toplarlardı. Topladıklarını eşeklerinin iki yanındaki sepetlere bırakırlardı. Bazı köylerde her tıraşın belli bir ücreti vardı. Mesela bir tıraş için üç yumurta, iki tıraşa bir kalıp peynir, bir saç kesmeye bir piliç gibi..."[27]

BERBER CİVANIM

Bu başlığa bakıp da "Doktor Civanım" şarkısından esinleme sanmayın. Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'nde bir madde bu başlığı taşıyor: "Berber güzelleri, civanları". Berber civanları *İstanbul Ansiklopedisi*'nin sadece bu madde açısından değil, dipten dibe neredeyse tümüne sızmış olan pederasti kültürünün önemli bir figürüdür. Maddeden anlarız ki berber çırakları divan edebiyatında da pek özel bir yer tutar. Bu çıraklara âşık şairlerimiz "dizine baş koyayım, koklayayım gül bedeni" türünden övgüler düzerler.[28] Bazıları ise "berberin makasının halkasından zincir vurulsa da dert etmem" diyerek teslimiyetini ifade eder. Koçu, bazı "Berbername"lerin son bölümlerinin iyice müstehcen oldukları için ansiklopediye aktarılamayacağını belirtir.

Reşat Ekrem Koçu ansiklopedisinde önce, Cumhuriyet'e kadar berberlik ve tellaklığın "aynı seviye ve mahiyette" gö-

27 Fatma Aysu Aksu, *Gelenksel Erkek Berberliği*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1996, s.19.

28 Bkz. İncinur Atik Gürbüz, "Divan şiirinin sevimli yüzyeri. Osmanlı şiirinde berberler," *Turkish Studies*, C. 7/3, Yaz 2012.

rüldüğüne dikkatimizi çeker: "Ancak ayak takımı çocukları berber olur, çıraklığından sakal bırakıncaya kadar da kötü nazar altından kurtulamazdı." Ardından 1223 (1808) olayları sırasında bu nedenle yaşanmış bir olayı Müverrih Câbi Said Efendi'den aktarır: "Üsküdar'da Zağarcılar Ocağına berber çıraklığından yetişmiş güzel ve pek genç bir delikanlı nefer yazılır. Bu asker ocağının yoldaşlarından Kürt Mehmet ile Dervişoğlu adında iki nefer bu oğlan berberdir diye delikanlıya kötü gözle bakarlar ve hakkında çirkin şey düşünürler. Fakat arzularına kolay nail olmak için güzel delikanlıya evvela yoldaşlık muhabbetleri gösterirler, onu güya himaye eder ve şerirlerden korur görünürler. Mutlak itimadını kazandıktan sonra 16 Recep çarşamba günü (7 Eylül 1808) uşağı alub kıra götürürler ve kötü maksadla üzerine saldırırlar; fakat delikanlı ellerinden her nasılsa kurtulur kaçar, fakat sırtındaki binnişi ile tütün kesesi ve sâir eşyası (pabucu, külahı, cepkeni, kuşağı olacak) vak'a yerinde kalır. Hadiseyi gelir anasına nakleder. Kadın kışlaya gidip mütecâvizlerden oğlunun eşyasını ister, onlar inkâr eder: 'Ne böyle bir şey oldu; ne de eşya gördük' derler. Bunun üzerine Üsküdar Ustasına gider: 'Eğer bunları yakalayup hapsetmez isen ben Sadrazam Efendimize arzuhal vermeğe gidiyorum!..' der (O tarihte sadrazam amansız diktatör ve yeniçeri düşmanı Alemdar Mustafa Paşa'dır). Kendi başından korkan Üsküdar Ustası adamlarına ve zabitlerine Kürd Mehmet ile Dervişoğlu'nun nerede iseler heman bulunup hapsedilmelerini emreder." Neyse uzatmayalım, adamlar yakalanır, ama biri kaçar; diğeri ise Irgad Pazarı'nda idam edilir.

İstanbul Ansiklopedisi'nin Mesmûat'dan alıntıladığı şu öykü de konumuzu aydınlatıcı mahiyettedir:

> "Mahbubdost bir adam İstanbul'a gelir, çarşı ve pazar dolaşır iken bir berber dükkânında bir çırak görür, çocuğu

bir müddet yakından temaşa için dükkâna girer, baş tıraşı olur, saçlarını kazıtır. Oradan çıkıp beş on adım atınca başka bir dükkânda birincisini gölgede bırakan başka bir güzel görür, oraya da girer, sakalını kestirir, kırk yıllık sakalı beş on dakikalık göz zevkine feda eder. Fakat on adım sonra üçüncü dükkân, öbürlerinden dilber bir berber civanı, oraya da dalar, bıyıkları gider. Dördüncü dükkânda kaşlarını kazıtır, fakat İstanbul'da ne berber dükkânı biter, ne de berber güzeli. Nihayet bir beşinci dükkânda bir perîpeyker görür ki, gözleri kapuda müşteri bekler. Oraya da girer. Genç ve güzel berber buyurun der, peykeye oturur, boynuna peşkiri bağlar, adamın başını dizine alıp tıraş edecek, fakat görür ki ne saç, ne sakal, ne bıyık, ne kaş var. cascavlak bir kelle. Adam zarif kişi imiş, gencin hayretini görünce, 'Oğul' der, 'Bu hale sizin yüzünüzden geldim, kanım sana helal olsun, hazır ustura elindeyken, sen de boynumu vur, beni halâs eyle!"[29]

PERUKÂRLIĞA GEÇİŞ

Berberliğin ilk büyük değişimi Tanzimat'ın ilanından sonra gerçekleşir. Ekrem Işın bu meslek kolundaki değişimleri şöyle anlatır:

"Tanzimat'tan sonra açılan modern okullar, berberlik türü meslek gruplarının parçalanmasına neden oldular. Bu parçalanmadan bağımsız meslekler doğdu. Öte yandan bu okulların ilk öğrencileri, berber ve attar dükkânlarından yetişme, becerikli çıraklardı. Gördükleri kısa süreli eğitimden sonra berber çırakları cerrah ve dişçi; attar çırakları da eczacı diploması alarak meslek hayatına atıldılar.

29 *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 2522.

Modern berberlik mesleği ise, tam anlamıyla 2. Abdülhamid döneminde ortaya çıktı. Bu mesleği moderleştiren okul eğitimi değil, gündelik hayat içinde olgunlaşan toplumsal görgüdür. (...) Mesleklerini kahve köşelerinde icra eden bazı eski berberler, zamana uyup kendi dükanlarını açmaya başladılar. Bu yeni dükkânların iç düzenlemeleri de Avrupa modeline göre yapılıyordu; duvarlara aynalar asıldı, kahvehane peykesi yerine arkalıklı berber koltukları, büyük leğenler yerine de küçük tıraş tasları ve fırçalar mesleğin yeni araç gereçleri arasına katıldılar."[30]

Bu değişimin ortaya çıkardığı sonuçları da Münir Süleyman Çapanoğlu anlatır:

"Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul berberlerinde bir inkılap oldu; berber dükkânı perukâr salonuna çevrildi. Nezafet Berberi, Sıhhî Perukâr gibi isimler kondu. Dükkânlara büyük duvar aynaları asıldı, küçük dolaplar yaptırılıp havlular, usturalar buralara yerleştirildi. Saç ve sakal tıraşı beş kuruşa çıktı. Bazıları müşterileri bağlamak için tenzilatlı abone kartları ihdas ettiler, adım başında berber dükkânı açıldı. Rekabet çoğaldı, gazetelerde şatafatlı berber ilanları görüldü. O yılların en lüks berber dükkânları da Sirkeci berberleriydi. En meşhuru da Selanikli Motoş'un dükkânı idi. Bu havalide gayet meşhur bir berber de Sabah Matbaası'nın altında (Ebussuud Caddesi infilakında üst kısmı yıkılmış olan Tan Matbaası'nın binası) idi; aynı infilakda yıkılmış olan Üniversite Kütüphanesinin yeridir. O devrin bütün matbuat erkanı orada tıraş olurdu; şen hoş sohbet, kısa boylu bir Rum idi. (...) Meşrutiyet'in ilk yıllarında bazı büyük berber salonlarında lavanta, kolonya, elbise ve

30 Ekrem Işın, *İstanbul'da Gündelik Hayat*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s. 179-180.

saç fırçası, bıyık yastığı, keten ve lastik yakalık, boyunbağı, baston, şemsiye, sabun, kozmetik, tarak, saç boyası, tuvalet suyu gibi şeyler de satılırdı."[31]

PEŞTEMAL KUŞANMA

İstanbul'da berberlerin loncalarda nasıl örgütlendiğini Sadık Müfit Bilge Osmanlı Arşivi belgelerine dayanarak şöyle aktarıyor: "İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar'da ayrı loncaları olan berberlerin diğer esnaf birliklerinde olduğu gibi kendi aralarından seçtikleri şeyh, kethüda, duacı, çavuş/yiğitbaşı denilen yöneticileri ve yazıcıları vardı. Bu heyetin görevi; berber esnafı arasında çıkan mesele, ihtilaf ve suiistimalleri çözmek, hükümetle, kadı ve subaşı gibi adlî-beledî yöneticiler karşısında esnafı temsil etmek, işle ilgili düzenlemeler yapılmasını ve narhın uygulanmasını sağlamak, çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa geçiş sınavlarını yapmak ve icâzet vermekti."[32]

Bir mesleği icra etmek için gerekli gedik uygulaması berberler için de geçerliydi. Gedik sayesinde berber dükkânı sayısı belirli bir düzeyde tutuluyordu.

> "İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar ile bağlı nahiyelerdeki berber dükkânı sayısı belli idi. Bu nedenle esnafın dükkân sahibi olması ya bir gediği devralması ya da yeni bir berber dükkânı açılmasına izin verilmesi hâlinde mümkündü. Meslekle ilgisi olmayan 'ahvâl-i nâ-mâlum acemî' kişilerin, kendilerinin haberi olmadan dükkân açmaları her zaman berber esnafının şikâyetlerine neden olurdu. Berberler devlete dükkân yevmiyesi denilen bir ihtisab vergisi öderlerdi.

31 *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 2519.

32 Sadık Müfit Bilge, *a.g.y.*

(...) Berberler meslekî bilgilerini usta-çırak ilişkisi içinde öğrenirlerdi. Berberlik mesleğine girecek çocuk 9-10 yaşında törenle yamak olarak çalışmaya başlar, iki yıl ücret almadan çalıştıktan sonra çırak olur ve haftalık almaya başlardı. Üç yıl çırak olarak çalıştıktan sonra şedd bağlama denilen törenle peştamal kuşanılır ve kalfa olunurdu. Kalfalık süresi üç yıldı. Fasd, hacamat ve cerrahlık sanatlarını öğrenmek isteyen kalfaların icâzet almak için beş yıl çalışması gerekliydi. Ustaların sayısı sınırlıydı. Kalfalık süresini ikmal eden kişiler, ilkbaharda yapılan törenle usta olur ve dükkân açmaya hak kazanırlardı. Buna usta çıkmak denilirdi."[33]

Cumhuriyet'ten sonra berber esnafı derneklerde örgütlenmeye başladı. Bursa'da 1925 yılında kurulan Perukâr Esnafı Cemiyeti'nin 200'ü aşkın üyesi vardı. Bunların üçü kadın berberiydi. Geriye kalan miktarın 30'u yalnız perukâr, diğerleri ise hem kahvecilik, hem de perukârlıkla meşguldü. *Meslek* gazetesinin verdiği bilgiye göre Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Bursa'da en temiz berber salonları Ermeni ve Rumlar tarafından işletilmekteydi. Mübadeleden sonra ise tüm berberlerin Türklerden oluştuğu görülüyordu. Bu gelişmede Bulgaristan muhacirlerinin önemli rolü vardı. Aynı durum İstanbul'da da görülebilir. İstanbul yakasının en temiz berber salonlarının çoğunu muhacir gençler açmıştı. *Meslek* gazetesi 1925 yılında Bursa berberlerinin geleneksel peştemal kuşanma törenlerini şöyle anlatır: "Törene katılan meslek mensuplarının her biri temiz giyimli, mesleğinden geçinmeye karar vermiş mübarek bir grup olarak karşımızda yer almışlardı. Tören Bursa'nın Abdal Musa mesiresinde icra edilmiştir. Esnafın taamiye dedikleri bu sevinçli merasimin Abdal Murad'da yapılması gelenektendir. Bir gün

33 *A.g.y.* Ondokuzuncu yüzyılda berberler ve gedik sistemi hakkında bkz. Nalan Turna, *a.g.y.*

öncesinden gidilir, çadır kurulur. Kazanlarda yemekler pişirilir. Ertesi gün meslek evlatları, ululara huzurunda yiyip içer, merasim yapılır, diplomalar dağıtılır. İşret katiyen yoktur. O kadar yürekten bir merasimdir ki dinî bir mahiyet alıyor gibidir."[34]

BERBERLERİN HAFTA TATİLİ

Cumhuriyet'ten sonra "Perukâr" adı yavaş yavaş bırakıldı, yeniden berber adı kullanılmaya başlandı. 1925 yılında "İstanbul Umum Berberler Cemiyeti"[35] kuruldu.[36] Cemiyetin ilk yıllardaki en önemli faaliyetlerinden biri de hafta tatili mücadelesidir. 1927 yılında Berberler Cemiyeti olarak hafta tatili için Dahiliye Vekaleti'ne bir başvuru yapmışlar ama bir cevap alamamışlardır. Cemiyet Reisi İsmail Hakkı Bey bu konuda şunları söyler: "Günde onbeş onaltı saat çalışmak zorunda kalıyoruz. Sabah erken saatlerden gece yarılarına kadar çalışmak elbette insanı yoruyor. Ve onun için cuma tatilinden biz de istifade etmek istiyoruz."[37]

1931 yılında ise 3 Mart tarihinde Berberler Cemiyeti'nde toplanan İstanbul berberleri, 800 üyenin kabul oyuyla bundan sonra cuma günleri "umumiyetle ve istirahat maksadile dükkânları kapamaya" karar verirler.[38] Bu karar uyarınca 6 Mart Cuma günü berber dükkânlarının hemen hepsi tatil yapar. "Karar hilafına olarak dükkânlarını açan bazı berber-

34 Bursa ile ilgili bilgiler şu kitaptan aktarılmıştır: Erdoğan Bilenser (Haz.), *Prusia'dan Bursa*'ya, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 253, 255.

35 Sula Bozis'in araştırmalarından Rum berberlerin 1908 yılında "Uluslararası Berberler Derneği: Enosis"i kurduğunu öğreniyoruz. Derneğin Başkanı Ahilleas Drapanaskis, genel sekreteri Odisseas Fotiadis'tir. (*İstanbullu Rumlar*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2001, s. 147.)

36 Derneğin tarihçesi için bkz. *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 2525.

37 *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1927.

38 "Berberler Cuma tatili yapmak istiyorlar," *Cumhuriyet*, 15 Ocak 1931.



1930'larda İstanbul Berberler Cemiyeti azaları.

ler, aralarındaki tesanüde [dayanışmaya] riayet etmedikleri cihetle, kapayan berberler tarafından hoş görülmezler."[39] Tatil yapan İstanbul berberleri bu ilk cumayı "grup grup olarak eğlence ve mesire mahallerinde geçirmişlerdir. Bunlardan bir kısmı da İstanbul, Beyoğlu ve Kadıköy semtlerini dolaşarak kapanma kararına mutali olmayan arkadaşlarını ikaz etmek suretile tatil kararının tamamiyle tatbikine çalışmışlardır. Ellişer, yüzer kişilik gruplarla Beyoğlu ve İstanbul cihetinde dolaşan berberler, sokaklarda tesadüf ettikleri fotoğrafçılara resimlerini çıkartmışlar ve tatil kararının tatbik edildiğini isbat etmek için Berberler Cemiyetine göndermişlerdir".[40]

Ama kısa sürede bu konuda çatlak sesler çıkmaya başlar. Kadıköy yakasındaki bir bölüm berber (Kızıltoprak'tan Bostancı'ya kadar), bu karara uymayacaklarını, çünkü "köylerde oturanların işbaşına erken gidip geç gelmekte olmaları dolayisiyle ekseriyetle cuma günleri tıraş olduklarını ve di-

39 *Cumhuriyet*, 7 Mart 1931.

40 *Cumhuriyet*, 8 Mart 1931.

ğer günlerdeki işlerin kendilerini yaşatamayacak kadar cüzi olduğunu"[41] belirtirler. Bu durum tartışmalar yaratır ve cuma günleri dükkânlarını açan bazı berberlerin taşlandığı bile olur. Vali Muhittin Bey, verdiği demeçte bu tür saldırılara karşı sert çıkar ve "cuma ruhsatiyesi" ödeyen her berberin cuma günleri dükkânını açabileceğini söyler. Hatta "Cuma günleri çalışmak isteyen esnafı himaye edeceğiz" bile der. Bu ruhsatiye berberin yıllık gelirlerine göre 5 ila 50 lira arasında değişmektedir.[42] Artık ortalık iyice karışmıştır. Berberler Cemiyeti ile Vilayet ve Belediye arasındaki ziyaretler, konuyu çıkmaza sürükler. Tatil kararına başkaldıran berber sayısı giderek artar. 27 Mart 1931 Cuma günü Fatih, Eyüp, Aksaray ve Küçükpazardaki bütün berberler dükkânlarını açarlar. Tatil kararına uyanlarla bunlar arasında şiddetli münakaşalar olur. Açık dükkânlar kapattırılmaya zorlanır. Zabıta araya girerek kavgayı önler. Hatta işlerin böyle yürümeyip, bir kısım zabıta memurunun berberleri dükkânlarını açmak için teşvik ettikleri bile ileri sürülür. Anlaşıldığına göre, berberler cuma ruhsatiyesini çok yüksek bulmakta; belediye de bu ruhsatiyelerden geleceğini umduğu geliri arttırmak için cuma günü açık dükkân sayısını arttırmaya çalışmaktadır. Bütün bu gelişmeler sonucu Berberler Cemiyeti yönetim kurulu da istifa etmek zorunda kalır. Nisan başında birçok berber cuma günleri dükkânlarını açmaya başlarlar. Bunlarla konuşan gazeteciler şu bilgileri alırlar: "Dükkânımızı açmamaya söz vermiş, imzamızı dahi atmıştık. Fakat bugün, memleketimizin menfaati dükkânlarımızı açmayı emrediyor. Bize sözümüzden dönmüş nazarıyla bakılamaz. Çünkü ruhsatiye meselesi adeta berberlerin bir izzeti nefsi meselesi olmuştur. Güya vergi vermemek için kapadığımız zehabı hasıl olmuştu. Bunu ortadan kaldırmak için dükkânları-

41 *Cumhuriyet*, 19 Mart 1931.

42 *Cumhuriyet*, 22 Mart 1931.

mızı açıyoruz."[43] Bu gelişmeler sonunda Berberler Cemiyeti yönetimi de görev başına döner ve dükkânların cuma günleri yeniden açık olması karar altına alınır. Belediye tarafından cuma günleri açık olmalarına izin verilen diğer işyerleri ise kunduracılar ve hamamlardır!

HAFTA TATİLİ MİLLET MECLİSİ'NDE

Ama tatil yapmak isteyen berberler ipin ucunu bırakmazlar. 1931 Mayıs ayında üç kişilik bir heyet hazırlayarak Ankara'da Dahiliye Vekaleti'nde kulis yaparlar. Bu heyet "havaların güzelleşmeye başladığını ve cuma günleri ailelerini alarak bir taraflara gezmeye gitmek istediklerini" anlatır. Ardından bu kez Haziran başında konuyu Büyük Millet Meclisi'ne götürmeye karar verirler. Hazırladıkları mazbata için imza toplarlar. Ama nedense bu girişim sonuç vermez ve işler bir süre oluruna bırakılır. Ta ki 1935 yılında Berberler Cemiyeti olarak yeniden vilayete başvurarak "berberlerin de pazar günleri tatil yapmalarının mecburi tutulması" talebini iletinceye kadar (tabii bu arada tatil günü de Cuma'dan Pazar'a alınmıştır). Belediye (o zamanlar adı Uray), yaptığı inceleme sonunda "pazar günleri berberlerin dükkânlarını kapatmaya mecbur tutulamayacağı, ancak tatil yapmak istiyorlarsa aralarında bir birlik yaparak hepsi beraber dükkânlarını kapatabilecekleri"ni karara bağlar. Berberlerin İzmir ve Ankara'da yapılan hafta tatili uygulamalarını örnek göstermeleri de bir işe yaramaz. Ankara'da berberler zorunlu olarak 27 Haziran 1930 tarihinden itibaren Cuma günleri tatil yapmaktadırlar.[44] İzmir Berberleri de İzmir Esnaf Bürosu'nun kararıyla Pazar günleri tatil yapabilmektedirler. Bu

43 *Cumhuriyet*, 4 Nisan 1931.

44 *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1930.

karara uymayanlara 5 liradan 200 liraya kadar para cezası kesilmektedir. İstanbul Belediyesi bu emsallere aldırmaz ve kararını değiştirmez. Aslında baştan beri gelişen karşılıklı duruşlarda değişen hiçbir şey yoktur.[45]

1935 yılında ihtiyaç sürmektedir. Berber kalfaları kendileriyle yapılan bir röportajda bunu şöyle belirtiyorlar: "Bütün işçiler gibi, biz de hafta tatilinden istifade etmek istiyoruz. Haftanın yedi günü sabahın en erken saatinden en geç saatine kadar ardı arkası kesilmeden ayak üstü çalışmak vücutlarımızı yoruyor. Öyle günler oluyor ki, bir sigara yakacak, iskemleye oturup azıcık yorgunluk alacak vakit bulamıyoruz. Biz de insanız. Ve her insan gibi bizim de haftada bir gün istirahate ihtiyacımız vardır."[46]

1936 yılında İstanbul Berberler Cemiyeti, Büyük Millet Meclisi'ndeki milletvekillerine (o zamanlar saylav deniliyor) dağıtılmak üzere bir broşür bastırır. Broşürde, tahmin edileceği gibi "berberin hafta tatilinden istifade etmesi için kanuna bir madde konulması" rica edilmektedir.[47] Hatta 7 Haziran Pazar günü bu kanunun çıkmasını bekleyen berberler dükkân açmayarak eylem yaparlar. Cemiyet, Ankara'ya yeniden bir heyet yollar. Konu, sonunda milletvekili General Hakkı Şinasi tarafından hazırlanan bir kanun teklifi ile Meclis gündemine gelir. İstanbul Berberler Cemiyeti Başkanı İsmail Hakkı da, kanunun tartışılmasından önce bilgi vermek üzere Ankara'ya gelir. Konumuzla bir ilgisi yok ama aynı gün *Cumhuriyet* gazetesinde Nimet [Abla] Gişesi bir ilan verir: "Bu keşidede [büyük ikramiye olan] 30.000 lirayı, 24082 numaralı bilet sahibi olup Ankara'da bulunan ve yıldırım telgrafla müjdelenen Eminönü Şark Perükar Salonu sahibi ve Berberler Cemiyeti Reisi İsmail Hakkı Bey" kazanmış! Allahın işine bak...

45 *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1935.

46 *Tan*, 15 Mayıs 1935.

47 *Cumhuriyet*, 20 Mayıs 1936.

Berberlerin tatil kanunu İstanbul'da ancak 1936 yılı sonuna doğru çıktı (20 Kasım tarihli Resmi Gazete'de yayımlandı) ve ilk kez uygulanabildi. Şöyle yazıyordu gazetede: "Senelerce uğraştıktan, bekleştikten sonra nihayet berberler de hafta tatiline kavuştular ve dün bu şerefe tezahürat yaptılar. Dün berberlerin Tatil Kanunu ilk defa tatbik edildi ve şehirde bütün berber dükkânları kapandı." Habere göre bu kanun İstanbul berberlerini ikiye ayırmıştır. Bir bölümü kazançlarından kaybedeceklerini düşünerek tatilin karşısında yer almışlardır. Geriye kalanların bu bayramı nasıl kutladıkları ise şöyle anlatılıyor: "Tatile kavuşan İstanbul berberlerinden büyük bir kısmı dün on birde Beyoğlu'ndaki Berberler Cemiyeti'nde toplanmışlar, burada nutuklar verilmek suretiyle sevinçlerini göstermişlerdir. Sonra berberler kalabalık bir kafile halinde caddeye çıkmışlar ve ellerinde bayraklar taşıyarak Taksim abidesine gitmişler, bir çelenk koymuşlardır. Abideye gidilirken alayın önünde muzika çalıyor, en önünde genç kadın berberleri, arkada da ihtiyar berberler yürüyordu. Tıraşçılar kafilesi böylece Taksim'e giderken caddenin iki tarafındaki halk da alkış tutuyordu."[48]

USTURA VE JİLET

Berber tarihinde usturanın tartışılmaz bir yeri vardır. Evliya Çelebi'nin "Alman usturaları"ndan bahsettiğini hatırlatalım. Ama arada bir şeyler değişmiş olacak ki 1930'larda Burhan Felek "Usturaya merakım vardı" dedikten sonra şöyle devam eder: "Usturanın daniskasını İngilitere'de yaparlar." Üstad bizzat memleketinde konuyu incelemiştir:

48 *Tan*, 30 Kasım 1936. Ankara'da ise berberler zorunlu olarak 27 Haziran 1930 tarihinden itibaren cuma günleri tatil yapmaktadırlar. *Cumhuriyet*, 28 Haziran 1930.

"Orada gördüm. Yedi usturayı bir kutuya koymuşlar, her birinin üzerine de cuma, cumartesi, pazar diye haftanın yedi gününü yazmışlar. Bu kutuyu alan adam her gün birini kullanacak ve böylece usturalar dinlenecek. Ben bunu evvelâ bir ukâlalık, bir şıklık sanmıştım. Fakat berberlerle görüştüğüm zaman öğrendim ki; bir ustura bir müddet kullanıldıktan sonra kesmez oluyor. Bileseniz de kesmiyor. Onu bırakıyorlar. Bir iki hafta sonra tekrar ele aldıkları zaman tekrar işlemeye başladığını görüyorlar. Önce ben bunu bir nevi esnaf efsanesi sanmıştım; fakat tecrübe ile gördüm ki hakikaten eşyanın da insanlar gibi dinlenmeye ihtiyacı var. Bu müşahededen sonra hayatın her safhasında bu dinlendirme işini tetkik ve tatbik ettim. Gördüm ki; tabiattan itibaren her canlı ve cansız dinlenmeye, nöbetleşe çalışmaya mecburdur."[49]

"Jilet" denildi mi berberlerin gözleri nefretle parlar. Yirminci yüzyılda evlere sızmış bu zararlı mahlukatın, bir de berber dükkânlarına sokulmaya çalışan bir türevi vardır: Jilet usturası. İstanbul Berberler Cemiyeti'nin 21 Mayıs 1935 tarihli kongresinin haberi verilirken bu konuya da değinilir:

"Bütün dünya berberlerini olduğu gibi İstanbul berberlerini de tıraş makinesi işi meşgul etmektedir. Kongrede bu iş de görüşülecektir. Berberler Cemiyeti'nin şimdilik tıraş makineleriyle mücadele için bulduğu çare bir tıraş bıçağı fiyatına tıraştır. Yani tıraş ücretlerini 7,5 kuruş yahut 10 kuruşa indirmektir. Diğer taraftan makinelerden fazla vergi alınmasını isteyenler de vardır."[50]

1935 yılında berberleri dolaşan *Tan* gazetesi muhabiri bizi şöyle bilgilendirir:

49 *Cumhuriyet*, 16 Aralık 1942.
50 *Cumhuriyet*, 16 Mayıs 1935.

"Berberler jilet usturasını sevmezler. Jilet usturası kullananlardan hoşlanmazlar ve hatta jilet usturasını görmeye tahammül edemezler. Hakları da yok değildir. Bir jilet usturası ile en aşağı üç defa tıraş olunur. Bazı işini bilen kimseler, jileti bardağın kenarına sürmek suretiyle bileyerek tıraş etme kabiliyetini birkaç misli artırmanın yolunu da bulmuşlardır. Demek oluyor ki, elli kuruşluk bir tıraş makinesi alıp içine beş kuruşluk jileti yerleştirince tıraş meselesi kendiliğinden hallediliyor. Berber artık müşteri yerine, isterse sinek avlasın."

Röportajcımızın söylediğine göre, berberler bir ara bu tehlikeli icadı ortadan kaldırmak için uğraşmışlar, fakat elbette başarılı olamayınca da keyifleri kaçmış. Çünkü müşteriler gitgide azalmaya başlamış. Ayda bir-iki kez saç kestirmeye gelen beş-on müşteri ile dükkân nasıl dönecek diye kara kara düşünürken, birden ortaya çıkan yeni bir durum her şeyi değiştirmiş:

"Haşmetli moda hazretleri, umulmadık bir zamanda kadın saçına el attı. Günün birinde baktık ki, tanıdığımız kadınlar, birer ikişer, kimi daha rahat olduğunu, kimi saçı uzun, aklı kısa olmaktan kurtulacaklarını öne sürerek, fakat hepsi de seve seve o canım saçları feda ediyorlar. Moda salgını, ilkin şehrin yüksek tabaka kadınlarını avucu içine aldı. Sonra yavaş yavaş, şehrin kenar mahallelerine yayılmaya başladı. Bugün artık uzun saçlı kadın çarşaflı ve peçeli kadından daha azdır."

İşte bu gelişmeler sonucu "berberlerin önünde yeni açılan bu iş ve çalışma alanı" jilet davasını unutturmuş. *Tan* gazetesinin röportajcısı Berberler Cemiyeti Reisi İsmail Hakkı'ya jilet mücadelesinden vazgeçip geçmediklerini soruyor. Elcevap: "Bugün için ortada bir jilet meselesi kalmadı. Çün-

kü berberlik, çok ince bir sanat olmuştur. Ustura-jilet rekabeti, bizi hiç meşgul etmiyor. Bir zaman, bunların memlekete sokulmasının yasak edilmesini isteyen berberler vardı. Şimdi, buna hacet kalmamıştır. İsteyen makine ile tıraş olur, isteyen olmaz. Biz usturamızı satmıyoruz, sanatımızı satıyoruz." Refik Halid de Beyoğlu berberlerinin jilet sorununu çözmek için açtıkları bir kampanyadan söz eder: "Tıraş makineleriyle rekabet için Beyoğlu berberleri gayet ucuza gelen bir karne ve kupon usulüne başvurmuşlardı. Hatırımda iyi kalmamış, galiba beş tıraşlık karneler on kuruşa idi. Dükkândan çıkarken para yerine karneden kopardığınız kuponu veriyor, kurtuluyordunuz."[51]

Tan gazetesi röportajcısını hemen bırakmıyoruz. Çünkü kendileri ilginç bazı bilgilere ulaşmamızı sağlayacak. İstanbul berberleri en çabuk kaç dakikada tıraş ederler diye sorup öğrenelim mesela: "İstanbul berberleri çabuk tıraş etme rekorunu, bir aralık 3 dakikaya kadar indirmişlerdi. Fakat kusursuz, temiz tıraş 7 dakikadan evvel yapılamıyor. En eli çabuk berber, müşterinin yüzünü kesmemek şartiyle, taranmak, yıkanmak da dahil olduğu halde 7-8 dakikadan önce işini bitiremiyor."[52]

Tan gazetesi sadece ustura-jilet rekabeti ile ilgilenmemiş elbette. Gazetenin sahibesi Sabiha Sertel 1 Temmuz 1938 tarihli *Tan* gazetesindeki sütununu berber çıraklarının sorunlarına ayırmış mesela. Sertel, on üç-on beş yaşlarındaki çırağa

51 Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 139-140.

52 Bu hız konusuna 1930 yılında yine *Cumhuriyet* gazetesinde değiniliyordu. "Hem Nalına Hem Mıhına" köşesinde, "İstanbul'da bir berber 61 saniyede bir tıraş rekoru tesis etmiş, sonra diğer bir meslektaşı bu müddeti 51 saniyeye indirmiş, fakat tıraş sürat rekoru 47 saniye ile İzmirli bir berberde imiş," denildikten sonra şöyle devam ediliyor: "Ben, bir yüzü 61, 51, 47 saniyede tıraş eden berberlere değil, böyle tehlikeli bir yarış için o berberlerin usturası önüne oturanlara daha çok şaşıyorum. Berberin rekor kırayım derken maazallah insanın ya burnunu ya gırtlağını kesmesi ihtimali pek çoktur da ondan..." *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1930.

burada kaç saat çalışır, ne iş yaparsın diye sorar. Çocuk "Sabah yediden gece bire kadar çalışırım" diye cevap verir ve devam eder: "Sabah gelir dükkânı şununla beraber temizleriz (şu dediği on beş yaşlarında bir berber çırağı idi). Akşama kadar burada müşterilere, kalfalara yardım ederim, sokak işlerini yaparım, yerlere dökülen saçları süpürür temizlerim, gece on ikiden sonra müşteri kalmaz. Şununla beraber bütün aletleri siler, dükkânı süpürür, saat birde giderim." Çırak bütün bunlara karşılık haftada sadece bir lira almaktadır.

Söze giren 30-35 yaşlarındaki berber kalfası da ek bilgiler verir:

> "Bütün berber dükkânları bu çocuklarla doludur. İş kanunu çıktıktan, bu küçük çocukların fabrikalarda vesair tehlikeli işlerde çalışması menedildikten sonra, bütün bu çocuklar berber, bakkal sair bu gibi yerlere yerleştiler. Bizde mesai saati olmadığı, iş kanununa tabi olmadığımız için bu çocukları istedikleri gibi çalıştırıyorlar. Bu çocuk (onbeş yaşındaki çocuğu gösterdi), küçüğün anlattığı gibi, sabah yedide işe başlar, dükkânı temizlediği gibi, akşama kadar saç keser, gece saat birde dükkânın kepenklerini indirir. Bütün bunlara karşılık ayda on beş lira alır. Bizi bilmem niye iş kanununa dahil etmediler. Bizler de işçi değil miyiz?"

1936 yılı başında İstanbul'da 4000 civarında berber vardır ve bunların ancak 1416'sının ehliyetnamesi bulunmaktadır. Ama bu bilgi de çelişik. *Tan* gazetesi Berberler Cemiyeti'nin verdiği bilgilere dayanarak, İstanbul'da 6000 kadar berber olduğunu, bunların ancak 1240'ının "sıhhat cüzdanı" olduğunu, geriye kalanların muayeneye dahi gitmediklerini söylüyor. Ayrıca Cemiyet bütün bu berberlerin ancak 12'sinin Berber Mektebi'nden diplomalı olduğunu da açıklıyor. Ardından Cemiyet'in, İstanbul berberlerinin Berber Mektebi

derslerine katılmaları ve katılmayanların da sınava alınmalarının sorunlu hale getirilmesi için ilgili makamlara müracaat edeceklerini öğreniyoruz.[53]

BERBERLER MEKTEBİ

Dönelim yine Berberler Cemiyeti'nin faaliyetlerine. Cemiyet 10 Ağustos 1934 tarihinde üyeleri için bir gezi düzenler. Bu tarihte sabah saat 11'de Köprü'den bir vapur berberleri alacak; Beşiktaş, Üsküdar ve Kadıköy'e uğradıktan sonra Suadiye Plaj ve Gazinosu'na götürecektir. Gazetelere yansıdığı kadarıyla bu gezinin programı şöyledir:

1. Berberlik mesleğinin mucit ve banisi ve sanatının tarihçesi hakkında izahat
2. Meslek hakkında izahat
3. Esnaf teşekkülleri menafii hakkında izahat
4. Permenant ve daimi altı aylık ondüle müsabakası
5. Ondüle müsabakası
6. Manikür müsabakası
7. Erkek saç kesmek ve tuvalet müsabakası
8. Sanatkârlar arasında dans müsabakası
9. Meslektaşlar arasında yüzme müsabakası
10. Birinci çıkanların ilan ve tevzii mükafat merasimi.

Mükafatlar da hiç fena değil. Permenant birincisine altın madalya, ondüle birincisine 30 lira, manikür birincisine 20 lira ve bir buket; saç kesmek ve tuvalet birincisine 30 lira, dans birincisine 1 buket ve yüzme birincisine de 1 şişe kolonya![54]

53 *Cumhuriyet*, 3 Ekim 1936.

54 *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1932.

İstanbul Berberler Cemiyeti'nin önemli bir girişimi de Berber Meslek Mektebi'ni kurmasıdır. Bu konuya ilk olarak 1927 yılında Berberler Cemiyeti Reisi İsmail Hakkı şöyle değinir:

> "Berber salonlarının nezafet ve intizam noktai nazarından ne büyük itinayı icap ettirdiği malûmdur. Berberlik sadece tıraştan ibaret değildir. Şurasını da bilmek lâzımdır ki, fenni berberlik etme ve endam güzelliğini yani başın, derinin ve adelelerin intizam ve ahengini temin etmeye yarayacak bütün bilgileri bilmek lazımdır. Bunun için ilerde küçük bir mikyasta bir berber dükkânı açmak tasavvurundayız."[55]

Çeşitli ilanları takip ederek Berber Meslek Mektebi'nin kuruluş ve çalışmalarını takip edebiliriz. 1934 yılı Şubat ayında Berberler Cemiyeti'nin Bahçekapı Dördüncü Vakıf Hanı 14 no'da yer alan mekânlarında, "cumartesi salı erkekler; pazartesi çarşamba kadınlar kısmının" kursları başlayacaktır. 1935 yılında berber ihtisas kursları (erkek ve kadın berberlerine ayrı ayrı ayrı olmak üzere) Berberler Cemiyeti'nin Sirkeci 4. Vakıf Hanı'ndaki mekânlarında düzenlenir. Giderek bu tür eğitim çalışmaları kurumlaşacak ve zorunlu hale gelecektir.

Berber dükkânlarının en önemli sorunlarından biri de hıfzsıhha kurallarına uygun olup olmamalarıdır. 1936 yılında Belediye Zabıta Talimatnamesi'ne eklenen bir fıkra ile berberler bazı sağlık koşullarına uymaya mecbur tutulurlar. Buna göre: "Berberler tıraştan sonra, şimdiki gibi taslarla müşterinin yüzünü yıkayamayacaklardır. Her berber dükkânında mutlaka birer musluk bulunacak, tıraştan sonra müşterilerin yüzleri bu muslukta yıkanacaktır. Bundan başka,

55 *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1927.

her tıraştan sonra usturalar muhakkak surette ya lizole, yahut süblümeye sokulacaktır." Berberlere belirli bir süre verilmiştir. Bu sürenin sonunda istenilen koşulları yerine getirmeyen berberlere ceza kesilecektir.[56]

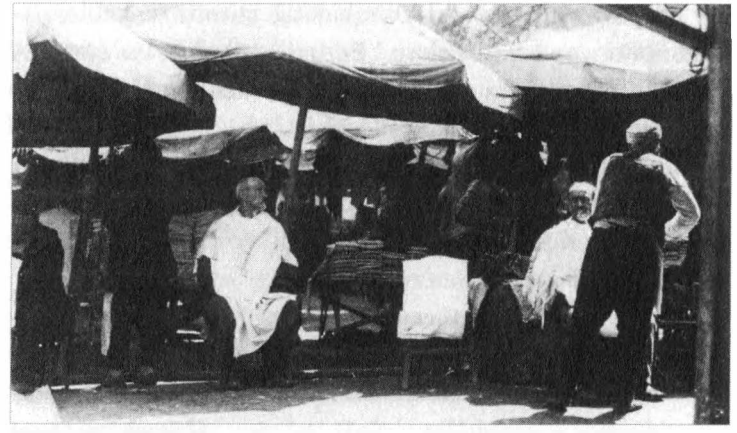
Osman Ergin'in *Beledi Bilgiler* kitabında ise "Belediyeci Gözüyle Bir Berber Dükkânını Görüş" başlıklı ilginç bir bölüm vardır. Olduğu gibi aktarıyorum:

> "Bir memur bir berber dükkânına girdiği zaman her şeyden önce temizlik, sıhhilik ve güzelliği aramalı ve bunu hem berberlerin dükkânında, hem üzerlerinde ve elbiselerinde, hem de kullandıkları eşyada bulmaya çalışmalıdır. Misal olarak bu maddeyi biraz daha izah edelim: Berber dükkânlarının zemini çini veya beton döşenmiş olacak, şayet tahta döşeli ise üzerinde muşamba bulunacak, eşyaları ve aynaları temiz ve tozsuz olacak, saç kırpıntıları yere atılmayacak, havlular, önlükler gayet temiz olacak ve bir müşterinin kullandığı eşya başka bir müşteriye verilmemek için sepete atılacak, yeniden yıkanıp ütülendikten sonra ikinci müşteri için kullanılacaktır. Pudralar, kremler kapalı kaplarda bulunacak ve bir pamukla sürüldükten sonra o pamuk atılacaktır. Usturalar her tıraşta ispirto alevinden geçirilecek yahut %2 lizol mahlülüne batırıldıktan sonra kullanılacaktır. Berberler daima beyaz gömlek giyecekler, fakat bu gömleklerle sokaklarda ve tramvaylarda gezemeyeceklerdir. Kahve ve gazinolarda berberler için bölmelere ayrılmış yerler olacak ve bu yerler kahve ocağından uzakta bulunacaktır. Berber dükkânlarında başka bir sanat ve sokaklarda seyyar berberlik yapılamayacaktır."[57]

---

56 *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1936.

57 Osman Ergin, *Beledi Bilgiler*, İstanbul 1945 (4. baskı), *m* içinde, *İBB* Yayını, İstanbul, 1987, s. 200.



Pazar yerinde seyyar berber.

ELEKTRİKLİ TIRAŞ MAKİNESİNİN İLK ETKİLERİ

Berberlerin elektrikli tıraş makinesiyle (görmeden de olsa) "erken" tanışması 1931 yılına denk gelir. Almanya'dan dünya belediyelerine, bu arada İstanbul Belediyesi'ne de gönderilen bilgi ile sakal tıraşını bir dakikada yapan bir elektrikli tıraş makinesinin icat edildiği duyurulur. Bu keşfin gösterimi için 15 Mayıs 1931 tarihinde Paris'te uluslararası bir kongre düzenlenmesine karar verilmiş ve bütün dünya berberlerinden birer temsilciyi davet etmişlerdir.[58] Bu haberin çıkmasının ardından *Cumhuriyet* gazetesi muhabiri İstanbul berberlerini dolaşır ve gözlemlerini ertesi gününü gazetede yayımlar. Beyoğlu İstiklal Caddesi'ndeki berberlerden biri şöyle der: "Berberlik bir sanattır. Yalnız tıraş olmak demek değildir. Zaten bizim tıraştan kazandığımız masrafımızı bile kurtarmaz. Tıraşa gelinceye kadar daha neler var. Saç boyaması, bıyık düzeltmek, kaş yolmak, yüzdeki buruşukluklara masaj yapmak! Acaba elektrikli tıraş makinesi bunların

58 *Cumhuriyet*, 27 Mart.

hepsini de yapabilecek mi?" Berberler Cemiyeti Reisi Mustafa Bey de şöyle buyurmuş: "Bu haberi biz de okuduk. Bize de davet vaki olursa biz de Paris'teki içtimaa iştirak edeceğiz. Elektrikli tıraş hakkında şimdilik bir fikrim yoktur."[59]

Aslında berberlerin bir dönem belası olan jiletin de bir numaralı rakibi elektrikli tıraş makinesi olacaktır. 1950'li yıllarda geniş kitlelerin kullanımına sokulan bu makinenin ilanlarında, o güne kadar çok zevkli bir iş olarak sunulan jiletle tıraş olmanın, artık nasıl bir külfet haline dönüştüğünü öğrenmeye başlarız! "Zamandan tasarruf etmek ve usturanın sebep olduğu deri tahrişatından kurtulmak için en emin vasıta", tabii ki elektrikli tıraş makinesi olacaktır. Ama ilk heyecan geçtikten sonra, bu elektrikli oyuncağın yüzlerini harap ettiğini düşünen birçok sakal düşmanı erkek (sanırım tıraş bıçaklarının artan reklamlarının da etkisiyle) eski sevgililerine dönüş yaparlar. Ama bu konu artık berberler tarihinin dışına çıkmaya başladığı için bir kenara bırakıyoruz.

KAMUSAL ALAN OLARAK BERBER DÜKKÂNI

Berber dükkânları Osmanlı'dan bugüne kadar uzanan bir çizgide, biçim değişiklikleri gösterse de bir "semt mekânı" olarak öne çıkarlar. Münir Süleyman Çapanoğlu mahalle içinde berberi bize şöyle anlatır:

> "Müslüman berberler bir kahvehanenin köşesine yerleşmemiş ise, dükkânı, mahallenin semtin kahvehaneyi aratmıyan bir mahfili olurdu; yaz ve kış, mangalında bir çaydanlık kaynar, dükkânda muhtazam kahve takımı bulunurdu. Gayrımüslim berberler ise çay ve kahve yerine likör, konyak ikram ederlerdi. Berber ile senli benli olanlardan içkiciler, rakı

59 *Cumhuriyet*, 28 Mart 1931.



1940'lı yıllarda bir berber salonu.

> şişeleri ceplerinde, hafif tertip çerez meze ile gelir, dükkânın bir köşesinde demlenirdi. Berberlik öyle bir meslekti ki bu gibi halleri hoş görmenin, kendisi de hoş sohbet olmayanın yüzü bu meslekten gülemezdi. Kibardan müşterilerinin evlerinde, konaklarında tertip edilen edebi meclislere, musiki meclislerine davet olunurlardı; çoğu musikiye aşına idi, hatta o sahada ilerleyüp berberliği bırakmış olanlar vardır."[60]

Bir zamanlar berberlerin bir adı da "ayaklı gazete"dir.[61] Bir araştırmacı berberlerin bu özelliğini şöyle açıklar:

> "'İnsan sarrafı' olarak tanınan berberler; toplumun her kesiminden çok farklı mizaçlarda ve çok değişik meslek gruplarına mensup insanlarla, onların farklı ilgi alanlarına, zevklerine ve kültürel yapılarına göre davranarak iletişim kur-

60 *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 5, s. 2519.

61 Berberlerin bu özelliklerinden hareket ederek yaratılmış bir kahraman için bkz. Ünal Küpeli, *En Palavracı Berber. Havlucu Memet*, Destek Yayınları, İstanbul, 2013.

mak zorundadır. Bu bakımdan berberler, yaşadıkları toplumun bütün meseleleriyle ilgilenmeli; kültürel ve sportif faaliyetlerden sağlık sorunlarına ve politik olaylara varıncaya kadar pek çok konuda sohbet edebilecek bir bilgi birikimine sahip olabilmelidirler."[62]

Bu idealize edilmiş berber figürünü bir kenara koyarsak, berberlerin genel olarak geveze olduklarını, hadi öyle demeyelim de çok konuşmayı sevdiklerini iddia edebiliriz. Burhan Felek bir yazısında berberlerin niye çok konuştuklarını iki şeye yorumlar: "Birisi müşteriyi avutup tıraşı hissettirmemek. İkincisi eli çalışan adamın mutlaka dilinin de işlemesinde fizyolojik bir zaruret bulunmak."[63]



Müşteri — Yahu, bu ne biçim traş..? Durmadan dil döküyorsun..
Berber — Bu biçim traşı harbin gidişatından öğrendik başım.. Evvelâ dilimizle tıraş edip arkadan usturayı kullanıyoruz!

Ramiz'in bir karikatürü, 13 Mayıs 1941.

62 Şehnaz Aliş, "Berberlik ve Sosyal Hiciv," *Saç Kitabı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 374.

63 *Cumhuriyet*, 10 Mart 1950.

Büyükada berberlerini anlatan Hayati Ferdi Kocal, "Berber dükkânları, ekseri koyu sohbetlerin yapıldığı mahallerdi. Berberlerin hem elleri hem de dilleri beraber çalışırdı," der.[64] Mehmet Ali Yeşilbaş ise Beykoz Yalıköy'deki Berber Ahmet Yoğurtçu'nun muhabbetini şöyle anlatır: "Eli ve dili hiç durmaz, hem konuşur, hem de sanatını icra ederdi. Herkesin zevkine göre tıraş ettiği gibi adamına göre mevzu da bulur, muhabbeti koyulaştırırdı. (...) Berberlerin muhabbeti boldur. Dükkâna gelen bir müşteri ustaya 'Üçünü de kısa kes' demiş, usta pek anlayamamış ki, 'Ne üçü' deyince müşteri 'saçı sakalı çeneyi,' yani lafı demiş."[65]

Refik Halit Karay, "bizim devrimizde olurdu" dediği "aile berberleri"nin (Karayların aile berberi Ermeni Aris Efendi'dir) bazı aile içi işlerde de parmağı olduğunu anlatır: "Aile Berberleri (...) yarı sır ortağı oldukları gibi hayırlı işlere de karışırlardı: Mesela gelin veya damat bulmak biraz da onların vazifeleri icabındandı. Zira başka tanınmış ailelerin de berberliğini ettiklerinden gelin ve damat olacak şahısları yakından tanırlar, hüsnü şehadette bulunabilirlerdi."[66]

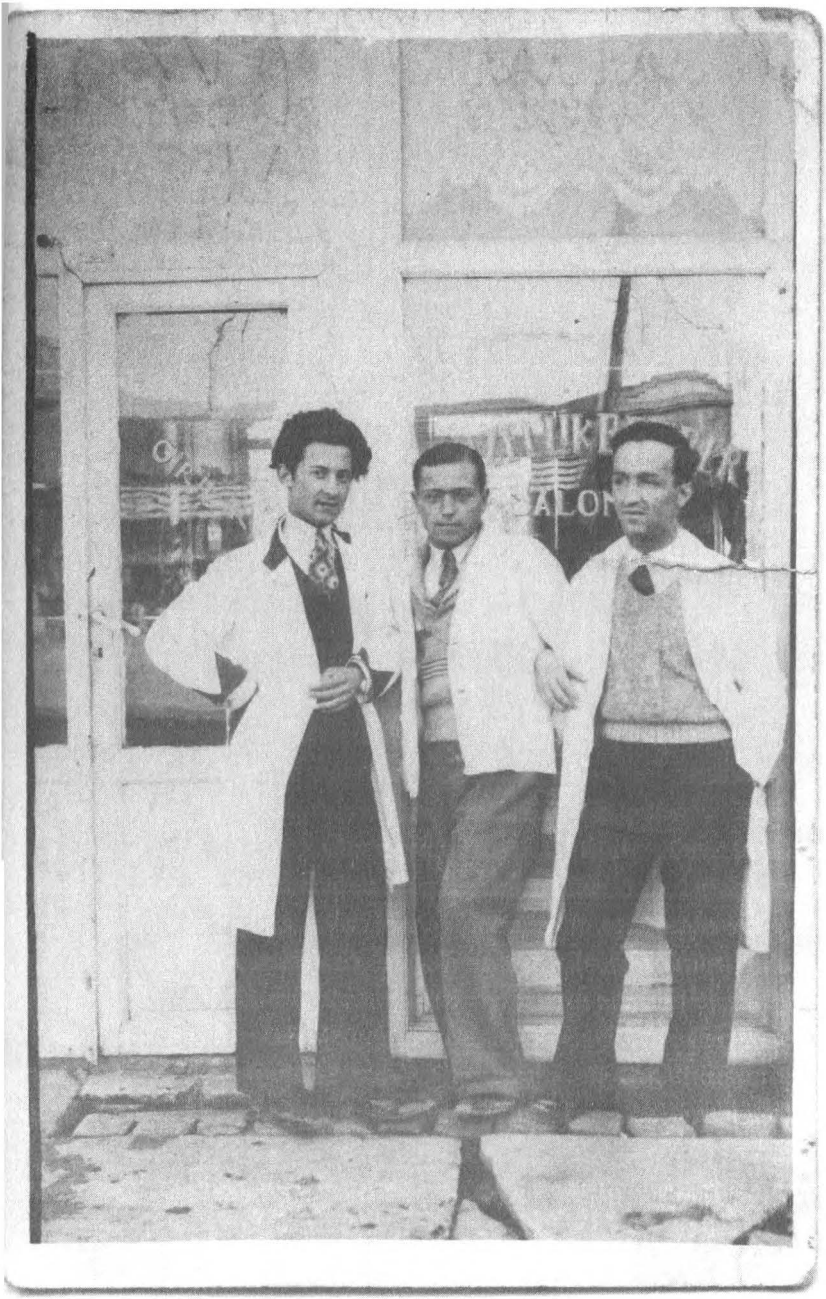
Berber dükkânlarında siyasi içerikli ve iktidar karşıtı sohbetler de yapılır ve bunlara "devlet sohbeti" denirdi.[67] Nalan Usta da berber dükkânlarının siyasi eleştiri mekânları olarak işlevinden söz eder: "Berber dükkânları kamusal alanlardı. Tıraş olmak için berber dükkânlarında giden müşteriler sosyalleşir ve siyasi eleştiri yaparlardı. Örneğin, 1808 yılında, devletin Yeniçeri Ocağı'nı kaldıracağı dedikoduları berber dükkânları gibi kamusal mekânlarda körüklenmişti. Ayrıca, halkın gerginliği, Rusya'ya toprak kaybedilmesi

64 Dr. Hayati Ferdi Kocal, *Büyükada Hatıralarım*, Büyükada Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayını, İstanbul, 2001, s. 26.

65 Mehmet Ali Yeşilbaş, *Bir Beykozlu'nun Anıları*, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 202, 203.

66 Refik Halid Karay, *a.g.y.*, s. 139.

67 Sadık Müfit Bilge, *a.g.y.*



Büyükada'da bir berber dükkânı.

endişesiyle iyice tırmanmıştı. Bu olaylar sırasında halk arasında devlet çokça eleştirilmişti. Merkezî hükümet, kahvehane ve berber dükkânlarında yapılan bu eleştirilerin önünü kesmek istemişti. Bu nedenle, Galata kadısına bir hüküm göndererek, bölgedeki esnafın kendi işleriyle meşgul olmalarını yani devlet eleştirisi yapmamalarını istemişti. Benzer şekilde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması nedeniyle, berber dükkânlarında sayım yapılmış ve İstanbul'da kefilsiz berber ve esnafın kalmamasına çalışılmıştı. Kısacası, berber dükkânları, bireylerin gönüllü olarak bir araya geldikleri, sosyalleştikleri, devleti eleştirip kamuoyu oluşturdukları mekânlardı."[68]

SONUÇ

Önemli bir esnaf birimi olarak kendine özgü bir tarihleri bulunan berberlerin, Cumhuriyet'ten bu yana işlevlerini aynı çizgiyi koruyarak sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Elbette zamanın ilerlemesiyle dükkânlarına giren yeni teknolojik buluşlar (saç kurutma makinesi, elektrikli kesim aletleri vb.) sanatın icrasında bazı farklılıklar getirmiştir. Bekleme salonundaki dergi ve gazeteler de, doğal olarak aynı değildir. Erkek berberlerine de manikür, pedikür girmiş; bazı kibar semtlerinde masajcılar da kadroya alınmıştır. Ama berberler hâlâ bol bol sohbet edilen, belirli aralıklarla mutlaka uğranılan mekânlar olmaya devam etmişlerdir. Her erkeğin tarihinde uzunca bir zaman diliminde değiştirmediği, değiştiremediği bir berberi vardır. Berberler erkek dünyasının vazgeçilmez alışkanlıkları arasında dün olduğu gibi bugün de yer almayı sürdürmektedirler.

68 Nalan Turna, *a.g.y.*


ISTANBUL
BERBERLER CEMİYETİ

Adı Reşat Akçura
Baba adı Süleyman
Doğum yeri Kırım
Doğum tarihi 912
Tabiiyeti T C
Cemiyet kayıt numarası 1114
Sicilli Ticaret numarası
San'atla derecesi Ehek berber ustası derece orta
Belediye sicil numarası 1498

Yukarda ismi yazılı Reşat Akçura
yapılan imtihanda ustalığa ehil olduğu
anlaşılarak kendisine bu ehliyetname verilmiştir

İstanbul İbrahim Matbaası — İstanbul

GÖkhan Akçura'nın amcası Reşat Akçura'nın berber ehliyeti, 1937.

BERBER DÜKKÂNLARI: İKİ KURU LAVABO, İKİ AYNA, İKİ DE KOLTUK

ADEM ERKOÇAK

Biz erkeklerin, erkekliklerini ilk bakışta belli eden en önemli görünüş bilgisi saçlarımızın kısa olmasıdır. Başka ayırt edici birçok şeyin dışında, ilk öğrendiğimiz hususlardan biridir bu. Çok ufak yaşlarda babamızın elinden tutup gittiğimiz, berber koltuğuna yerleştirilen tahta bir sıranın üzerinde kâh ağlayarak, kâh somurtarak, kâh da merak içinde olduğumuz ilk tıraşın imgesini hatırlamayan/yaşamayan erkek çok azdır. Tabii, bu durum kentli erkekler için çok daha büyük oranda geçerli. Köylük yerde bazen babanın kendisi, bazen anne ya da bir akraba berberlik görevini üstlenebilir; hatta ilerleyen yıllarda eşler bunu devralabilirler.

"Erkek Berberi" ve onun ürünleri olan bizlerin görünümü, küçüklüğümden itibaren erkeklikle ilgili en güçlü çağrışımlardan biri olmuştur benim için. Daha okula bile gitmezken saçları bizden uzun olan mahalle arkadaşlarımızla "Kız bilmem ne" diye dalga geçen güruhtandım ne de olsa. İlginçtir, uzun saçlı yaşıtlarım hayatımdaki ilk statü farkını hissetmemi de sağlamıştı. Onların anne-babaları ve gittik-

leri okullar, saçlarının uzunluğuna pek karışmazlardı. Bizde ise berbere gitmek kaçınılmaz son olduğundan mümkün olan en kısa saç uzunluğuyla dönmeye gayret edilir, bu sayede "ne kadar geç uzarsa o kadar iyi" denilerek, yani ne kadar seyrek tıraş parası ödediğimize göre teselli edilirdik.

Seyrek berbere gitmenin ekonomik nedeninin yanında, beni asıl rahatsız edense mavi önlüklü, cami yanındaki baraka dükkânlardan birinde işini yapan Mahmut Amca ve onun mekanik saç kesme makinesiydi. O makinenin kesmeyip de kopardığı kılların acısını hâlâ hissederim. Daha ilk dokunuşuyla tüylerim diken diken olurdu. Tıraş ilerleyip "o acıyı" biraz olsun unutmaya ve rahatlamaya başladığım bir anda ise, yeniden birkaç telimi çekerek koparır ve nerede olduğumu hatırlatırdı. Berber tıraşını bitirip de peykesini üzerimden sıyırdığında makinenin verdiği acıyla kenetlenen ellerim bir süre bu şeklini korurdu. Akranım olan berber çırağına rezil olmamak için yüzümdeki acı ifadesini gizler ve hızla berberden ayrılırdım. Saç tıraşım, bir sonraki ziyaretimi mümkün mertebe geciktirsin diye, en kısa modellerden "3 numara" ya da "alabros" olurdu.

Bu "berber fobisi" bir yönüyle hâlâ üzerimdedir. Şimdi bile mümkün olan en uzun aralıkta gitmeye gayret ederim içgüdüsel olarak. Ve saçlarım ne kadar uzarsa uzasın, ne kadar şekilsiz bir hale gelirse gelsin, berber koltuğuna oturup da aynaya her baktığımda "En az iki hafta daha geç gelebilirdim" diye düşünürüm. İşim bitip de evde duş alınca –berberde saç yıkatmam, ekstraya girer!– bu kez kendi aynama bakar ve "Fazla uzun kestirmişim, yine çabuk uzayacak" diye aklımdan geçiririm. Ezcümle, berbere gitmek, diğer tüm sosyal "faydalarının" yanında, ömrümün sonuna kadar bana bu hissiyatı yaşatacak gibi...

Kişisel anılarıma yeni olaylar katacak olan berber deneyimlerimi aktardığım bu yazıda berberler ve berberlikle il-

gili gözüme çarpan konuları bazı başlıklar altında aktarmaya çalışacağım.

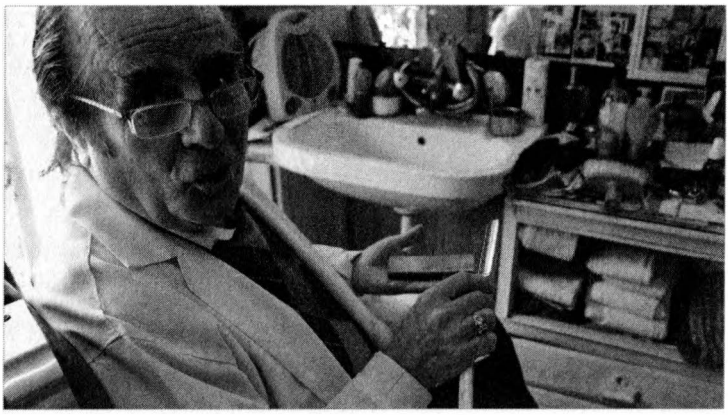
BERBERİN TIRAŞI

Bende bu gibi hissiyatlar uyandıran berberler nasıl insanlardır? Neden ve nasıl berber oldular? En sevdikleri müşteri tipi nasıldır? Bu yazıda büyük oranda İstanbul'da ziyaret ettiğim berberlerle birlikte arayacağız cevapları. Kısaca bilgi verirsek, neredeyse tamamını çatkapı yaptığım ve genelde sıcak karşılandığım bu ziyaretlerde ağırlığı, en az 40 yıldır mesleklerini icra eden mahalle berberleri oluşturuyor. Genç kuşağın görüşme sayısı ve ağırlığı nispeten daha az. "Yeni nesil" kuaför salonları ise çok çok az. Genelde yoğun oldukları için konuşmaya yanaşmadıklarından en az kişisel bilgi sahibi olduğum grup onlar oldu. Öyleyse uzatmadan başlayalım!

Bu noktada en önemli (!) soruyu sormanın yeridir: Berberler kime tıraş oluyorlar?

Genelde birlikte çalıştıkları diğer berbere ya da başka bir dükkânda işini yapan meslektaşlarına. Eğer meslek babadan devralındıysa ve babamız hayattaysa mutlaka ona, yoksa mesleği öğrettiği ya da devrettiği oğul berbere. Bunun bir "aile içi" meselesi kalmasına özen göstererek. Veyahut da kendi kendilerine. Burada asıl ilginç olan şu: Berberler kendi tıraş anlarını mümkünse göstermemek derdindeler. 54 yıllık berber Cavit Durukan şöyle söylüyor: "Kendi tıraşımı kendim olurum. Perdeleri çekerim, müşteriye göstermem. O anda biri gelirse de hemen elimle bir şekil verip müşterinin görmesini engellerim." Yani, gece-gündüz her daim açık olan camlar perdeyle kapandığında bilin ki içeride berberin tıraşı var!

Rahmetli olana kadar önce dükkânda, sonra da evde babasına yaptırırmış tıraşı Cavit Amca. Bakırköy'ün en eski ber-



Babadan kalma çelik usturayı bileyen Cavit Durukan'ın "İstasyon Berberi" bir müze gibi.

berlerinden Mehmet Amca ise yanındaki oğluna tıraş oluyor mesela. Kendi halinde bir berber olan Nadir Amca ise bir başka meslektaşının dükkânına gidiyor. Bütün bu tıraşların ortak yanı ise bunları hiçbir müşterinin görmeyeceği saatlerde ve şekilde yapmak. Gururla mesleklerini günboyu sergilemelerinin aksine, kendi tıraş ihtiyaçlarını büyük bir mahrumiyet içerisinde gerçekleştiriyorlar. Ama biz müşteri tarafındakilerle onların da bir noktası var: Alışık oldukları ellere kendilerini teslim etmek.

Peki, dükkânda perde yoksa? O zaman bir seyirlik ortaya çıkar ve gelen geçen herkes duraksayarak kendi kendini tıraş eden berberin "törenini" dikkat, şaşkınlık ve gülümseyerek izlermiş...

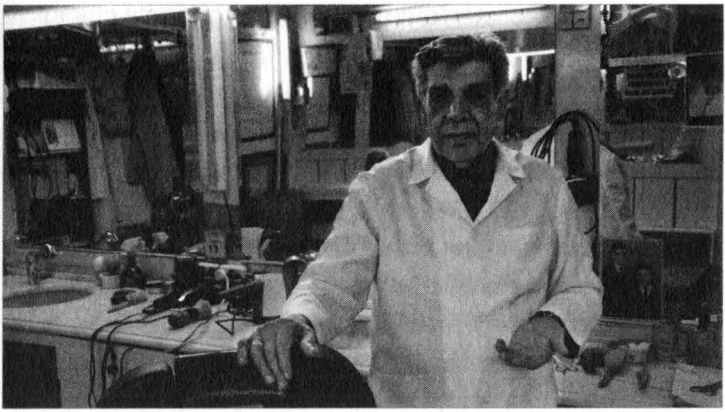
NEDEN BERBER OLUNUR?

Mesleğe Aydın-Nazilli'de başlayan Dursun Amca, kendi deyimiyle "yokluk ve kıtlık yıllarında", yani Demirel'in

"70 sente muhtacız" dediği zamanlarda babasından şunları duyar: "Oğlum, ekonomik nedenlerle seni okutmam zor. O nedenle artık bir meslek seçmek zorundasın. Ya terzi ol, ya berber. 'Neden?' dersen, ikisi de fazla sermaye gerektirmez ama bana sorarsan berberlik daha güzel. Yağmurda yaşı, kavgada taşı yok. Zengin etmese de aç bırakmaz." Genç berberlerden Müjdat ise berberliği seçerken "Temiz ve garantili bir iş. Tornacı, araba tamircisi gibi üstün başın kirlenmiyor, onlar gibi ağır da değiller. Hem bitmeyen bir kaynağı var, günlük paranı çıkarabilirsin en kötü" diye düşünmüş.

Neredeyse bütün berberler ekonomik nedenlerle meslek hayatına erken yaşta atılmış ve bu mesleği seçmeleri için yönledirilmişler. Mesela, Çengelköylü Halil Zeybek, kendisine seçim şansı sunulmadan, berber olan babası tarafından ilkokul biter bitmez işe başlatılmış. "Babam öyleydi, dinletemezdin. Otoriter bir insandı. Onunla çalışmak çok zordu" diyor o yıllar için. İstasyon Berberi Cavit Durukan ise tam tersine, berber olan babasından böyle bir baskı görmeden işe başlamış. "'Oğlum, sen bilirsin. Okuyacaksan elimden geleni yaparım' dedi ama" diyor, "ben kendimde o cesareti bulamadım. Günler ilerleyip de bir meslek sahibi olmanın zamanı geldiğinde ise babam 'Oğlum ben baskı yapmak istemiyorum ama istersen bu mesleği öğren, benim böyle bir hayalim var' dedi," diyerek o günki karar alma sürecini anlatıyor.

Bütün bu öykülerden en hazini ise Hatay-Samandağlı Memet Amca'nın. İlkokuldan sonra abisi ile birlikte Mersin'de bir bahçeye tarım işçisi olarak giderler. Arazi sahibi Memet Amca'nın abisine "Şu oğlanı gönder de, yengesine biraz tahta kırsın," der. Gerisini Memet Amca'dan dinleyelim: "Tahtaları kırdım. İşim bitince yenge bana öğle yemeği için ekmek arası köfte getirdi ama bunu elime vermedi. Bir defter



Şimdi Bakırköy'de berberlik yapan Memet Amca, Hatay'a gittiğinde mutlaka ustasının elini öpmeye gidermiş.

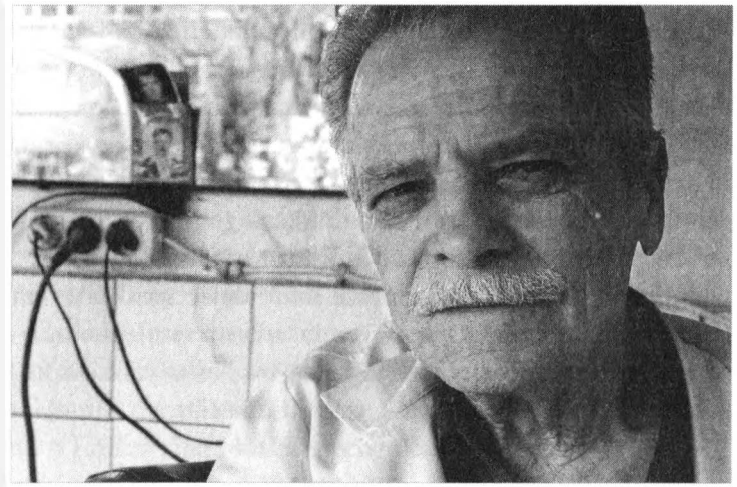
sayfasının üstünde, kedi-köpeğe verir gibi yere bıraktı. Bu çok zoruma gitti. O günün sonunda 'Gidip tıraş olayım' dedim. Fakat gittiğim 3-4 berber üstüm, başımdan dolayı beni dükkânlarına almadılar. Memlekete dönünce babama dedim, 'Beni berber yapar mısın?'"

Neyse ki şu an durumu iyi. 1959 yılında, sadece bir kez gördüğü ve şu anki eşi olan kadının peşinden İstanbul'a gelir. En eski berberlerden ve İsmet İnönü'nün de müşterisi olduğu Eşref Çelik'in yanında 32 yıl çalışır. Ondan sonra da aynı isimle dükkânı işletmeye devam eder. Yaz-kış beyaz önlüğü ve kravatı ile çalışan Memet Amca, her sabah sakal tıraşını olur ve yediye yirmi kala dükkâna gelirmiş. "61 yıllık meslek hayatımda bu hep böyle olmuştur" diyor.

Velhasıl, berberlik ekonomik nedenlerle okula devam edemeyen ya da etmek istemeyen insanların mesleği olmuştur bir bakıma. Ve ağız birliği edilen bir başka yanı ise "temiz bir iş" olması nedeniyle tercih edilmesidir.

Kadıköy, Hasanpaşa'da küçük ve üçgen şeklinde bir berber dükkânı var. Osman Amca tam 25 yıldır bu dükkânda, 47 yıldır da Türkiye'de. Doğum yeri, o zamanlar Yugoslavya içerisinde olan Makedonya. Müslüman tebaaya ait olduğundan okula devam ettiği takdirde zanaat eğitimi veren bir kuruma devam etmek, o kurumda da terzilik, ayakkabıcılık ve berberlikten birini seçmek durumundalarmış. Üç sene bu okula devam edip sonunda diplomasını almış. Başladığı ilk yer 18 berberli bir kooperatif. "Orada öyle tek başına, kendi hesabına çalışmak yoktu," diyor Osman Amca. "19 yaşındaydım Türkiye'ye göçtüğümüzde. Eminönü'nde bir dükkânda kalfalığa başladım. Tıraş etmek filan değil de, orada 8 saatten fazla çalışmazdık, burada ise 12 saatten az çalışmıyorduk," diye devam ediyor.

Onu anlatmamın nedeni mesleğine bu kadar yıl önce başlayan berberler arasındaki tek okullu berber olması. Bizde

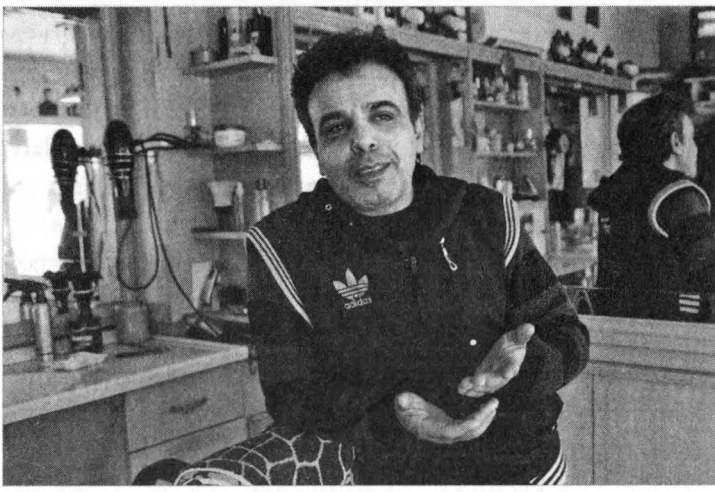


71 yaşındaki Osman Amca'nın dükkânı görülmeye değer.

ise bütün berberler alaylı olarak yetişirler. Kimisi 3 ay, kimisi 1 yıl, kimisi 1 hafta, kimisi de tamı tamına 61 gün içinde tıraş yapmaya başladığını söylüyor.

İlk tıraştan önce balonla tıraş yaptırdıkları doğruymuş: "Balonu şişirtirlerdi, hem de ne şişirme, zar gibi olurdu. Onu sabunlardık. Patlamadan sıyırırsak gerçek tıraşa geçmemize izin verilirdi," diyen Halil Usta, sadece 2 balon patlamış mesela. Ancak gerçek cesareti dükkâna epeydir gelen müdavim müşteriler verirmiş: "Kesilirse kesilsin ulan!" Cavit Amca'ya ise baba dostu Sabri Amca'sı vesile olmuş: "Acemi nalbant çoban eşeğinde öğrenirmiş. Ben de koyunlarımın çobanıyım, sen de bende atlat acemiliğini."

Bir de mecburiyetten acemiliğini atlatanlar var, mesela Musa Baysan. İlkokula neredeyse yeni başlamışken amcasının yanına çırak verilen Musa, Urfa'nın sıcağında küçük yaşta çalışmak zorundayken, üstüne bir de dükkânı bırakıp S. Arabistan'a gidecek olan amcasından şu lafı işitir: "Senden berber olmaz!" Hırslanır Musa ve aynı dükkândaki kalfa-



Artık yüzü gülmeye başlamış Musa'nın...

dan işi öğrenir. "3 ayda öğrendim" diyor Musa, "ama 12 yaşımdayken o kalfa da gidince dükkânda tek başıma kaldım! Tam bir sene bu şekilde dükkânı çalıştırdım. Sonra amcam geldi ve kovdu beni".

Evin en büyük erkek çocuğu olan Musa'nın yükü ağırdır. Kamyon şoförlüğünden, pamuk tarlasında işçiliğe, oradan noter katipliğine derken 1997'de İstanbul'a gelir. "Dükkânda yatardım, kartonları serip, havluları da üstüme örterek. Yumurta, peynir, ekmek dışında bir şey yemezdim. Bir an önce ailemi yanıma getirecek parayı edinmem lazımdı" diye anlatan Musa'nın işleri nihayet yoluna girer. Şimdi 12 senedir Silivrikapı'da kendi dükkânını işletiyor.

Titreyen eller, çarpan yüreklerle yapılan ilk tıraşların ardından acemilikler atılır. Yavaş yavaş çocuk tıraşları, asker tıraşları gibi işlerle saç kesimi de öğrenilir. Yazması ve bugünden geriye bakıp anlatması kolay fakat rahmetle ve minnetle andıkları ustaları az çektirmemişler. 12 yaşından beri beyaz önlüğüyle çalışan Mehmet Amca "Sokağa bakarsan anında kulağın çekilirdi" diyor. Her türlü angarya iş, dükkândaki saçları ve kapının önünü süpürmek, su ısıtmak ve bunların yanında yapılan tıraşı pür dikkat izlemek gerekiyormuş. Babası ile çalışan Halil Usta, "Babamdan ayrı bir yere gidemezdim, ne oyun oynadım, ne gezdim. Sabah altı buçukta dükkânı açar, gece 12'ye kadar çalışırdık" diye anlatıyor o günleri. Eğer varlıklı bir ailenin çocuğu değilseniz sömürü çok erken yaşlarda gelip sizi buluyor.

Gezdiğim dükkânlar içerisinde çıraklı dükkân sayısı çok azdı. Yazıda bahsi geçen hiçbir berberin çırağı yoktu örneğin. O günlerin otoriter meslek öğretim biçiminden şikâyet eden ve bunu "öyle görmüşler, öyle yaptılar; dünyaları bu kadardı" diye ifade eden berber büyüklerim, bugünler için çırak yetişmeme sorununu ise yine disiplinle açıklıyorlar: "Artık anneler çocuklarına kıyamıyorlar. Otoriter olamıyor-

sun, çocuk sözünü dinlemiyor. Yemek molasında eve gönderiyorsun, internet kafeye gidiyor, akşama kadar da gelmiyor. Dükkânın önünü süpürmüyor, gören olur diye..."

Biri, ikisi değil, hepsi birden "Meslek ayağa düştü" diyorlar. "Dükkândan 'iş bilmez' diye gönderdiğimiz çırak, başka berbere 'kalfa' olduğunu söylüyor. Kimse belge filan sormuyor. Zaten meslek okulunda öğrettikleri bir şey yok. En büyük eksiklik denetimsizlik" diyorlar. Yaşça büyük berberler "yeni yetme" berberleri hiç beğenmiyor, mesleğe ve kendilerine saygıları olmadığından dem vuruyorlar. Bunun için de en büyük kanıtları "önlüksüz" çalışmaları.

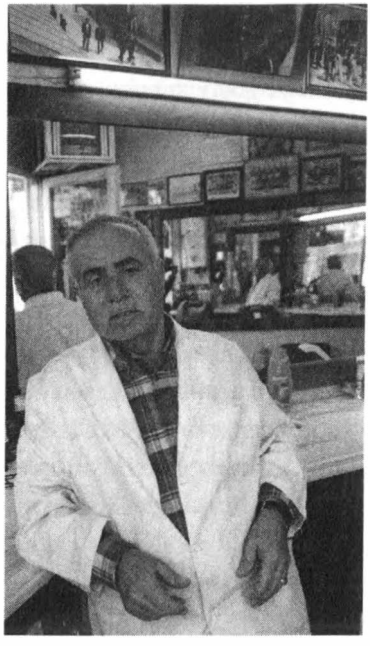
Diyorlar ki: "Makasın yerini makine, usturanın yerini jilet aldı, el becerisi öldü." Teknolojik gelişme iş hacmini de düşürmüş. Mesela, sakal tıraşı için gelenlerin sayısı büyük ölçüde azalmış. İlk tıraşını yaptığı yıllarda hem yaş hem de boyu küçük olduğu için altına bir sandık koyup işini yapan Mehmet Amca, "Gençler tıraştan anlamıyor" diyor. Bunu söylerken hem berberleri hem de müşterileri kastediyor ve ekliyor: "Model saçlar çıktı, hatayı göstermeyen tıraşlar bunlar. İşin beceri kısmı geriledi, şov kısmı öne çıktı. Saçı ıslatıp, üstüne de fön çektin mi yanlışlıkları kapatırsın. Halbuki kendine güveniyorsan kuru saçı makasla tıraş edersin."

Yeni nesilde beğenilmeyen sadece saç kesim tarzları değil. Artık berber dükkânlarının birer güzellik salonuna dönüşmeleri. Ağda, kaş alma, pedikür gibi işlemlerin yapılıyor olması. Eski nesil berberler bu hizmetleri sunmuyorlar ve diyorlar ki: "Bunları isteyenler bize gelmesinler." Bunu öyle kızarak da söylemiyorlar, "bizim işimiz bu değil" tadında belirtiyorlar. Cavit Amca'nın dükkânına gelen bir müşteri, bir gün de arkadaşını getirir. Onu da tıraş eder Cavit Amca. İşini bitirdiğinde yeni müşteri kaşlarını da almasını ister. Cavit Amca'nın olumsuz yanıtıyla arkadaşına döner ve "Kaş almayan berbere niye getirdin beni?" diye sorar.

Günümüzün koşulları da, standartları da değişti. Artık herkes "iş görüşmesi şıklığında" görünmek, en azından berberinden öyle çıkmak istiyor. Artık "iyi ve temiz görünmek" yeterli değil, bunların yanında "dikkat çekmek" de gerekli. Büyük bir sektör haline gelen kozmetik ve giyim sanayiinin bizden talebi bu yönde en azından.

SEÇİM: BERBER Mİ, "BİZ" Mİ?

Bir aksilik olmadığı müddetçe ne kadınlar kuaförlerini ne de erkekler berberlerini değiştirmek isterler. Berberde de bir müdavimlik mevcuttur. Müşteri tarafı ile yaptığım konuşmalarda "muhabbeti güzel", "iyi tıraş ediyor", "az konuşuyor", "dükkânı beğendim", "ücreti uygun" gibi çeşitli yanıtlar aldım. Berber dükkânı sabit, müşteriler de dışarıdan geldiklerine ve onlarca aday arasından o kapıdan girdiklerine göre, orada olmayı seçen taraf da onlarmış gibi. Lakin işin aslı öyle değil. "Biz", yani müşteriyi her zaman berberler seçmişlerdir.



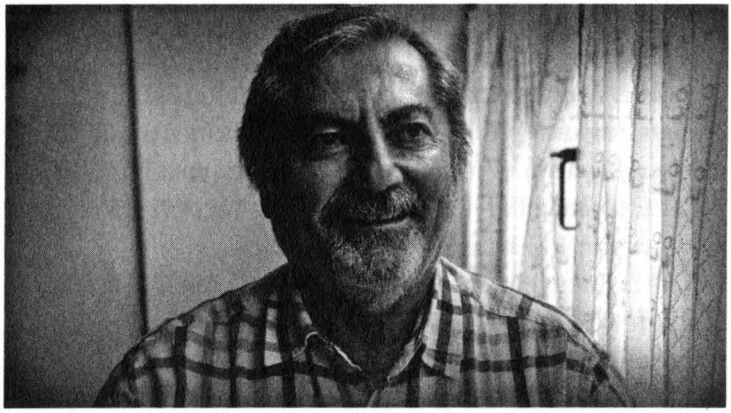
Elbette kapıdan herkesin girmesi serbest, konu bu değil. Konu, kimin o dükkânın daimi müşterisi olacağı. Bizim seçimimiz gibi duran özellikler, dükkânın görünümü, berberin muhabbeti, ekonomik kriter, vesaire, berberin dükkânına kim-

lerin gelmesini istediğine bağlı olarak kurduğu bir yapı aslında. Biz o kapıdan "seçici" olarak değil, "seçilmiş" olarak giriyoruz. "Ben istemediğim müşteriyi bir kereden fazla tıraş etmem," diyor Mehmet Amca, "burası benim alanım, kuralları ben koyarım. Tamam, sen müşterisin ama buradaki sınırlar içerisinde hareket ettiğin sürece. Müşteri velinimettir ama her zaman haklı değildir".

Berber, hitap etmek istediği müşteriye yönelik bir dükkân kurarak işe başlıyor. Çok süsü olmayan, amaca yönelik dekore edilmiş ve dikkat çekmeyecek bir tabela ile taçlandırılmış küçük bir dükkânın başka, saç kesiminden, masaja, cilt bakımına, pediküre kadar geniş bir yelpazede hizmet veren "saç merkezi"nin başka müşterileri oluyor. Yani, aslında top berberlerin; isterlerse bizi oyuna alıyor, isterlerse de aradıklarını bulana kadar yeni oyuncular deniyorlar.

BERBER SİYASETİ

Berber siyasetine bakmadan evvel, "siyasi" bir berberden bahsetmek istiyorum: Komünist Mustafa. Genel berber davranışının aksine o siyasi fikirlerini paylaşmak ve hayata geçirmek konusunda bir engel hissetmiyor. "Benim lakabımı aslında 1. Şube taktı. Düşman yaratmakta çok mahir olan devletimiz, Gayrettepe'den bir ekibi dükkânın karşısına yollar, onlar da gün boyu beni izlerdi" diye anlatan Mustafa Amca, berber olduktan sonra komünist olmuş. Fener-Balat'ta mesleğe başlayan ve aralıksız burada devam eden Komünist Mustafa, memleketin o dönemki havası ve dükkâna gelen isimlerin etkisiyle bu yolu seçmiş. Aziz Nesin, Mehmet Ali Aybar, Doğu Perinçek, Yılmaz Güney gibi isimleri hem tıraş etmiş hem de siyasi fikirlerini geliştiren sohbetler gerçekleştirmiş.



1950 yılında mesleğe başlayan ve 65 yaşına kadar çalışan Komünist Mustafa: "İş seni bırakıyor, yerçekimine yenik düşüyorsun."

Dükkânda bulundurduğu gazeteler, müşterilerle yaptığı sohbetler ve de mesleki tercihlerle, komünist kimliğini her zaman açık etmiş Mustafa Amca. Bugün bile kurduğu cümleler, seçtiği kelimeler ve hayatı ele alırken kendini konumladığı yerden bu anlaşılıyor; değişen bir şey yok yani. Berberliğine etkisine somut bir örnek verelim: "Amerikan tıraşı yapmazdım. Bunu talep eden müşteriyi ikna ederdim. Gerekirse ona yakışacak tıraşı bir portresini çizip gösterirdim. Halkçı bakışımızı tıraşımıza da yansıtmıştık" diyor mesela. 6-7 Eylül saldırıları yaşandığında yaklaşık 13 yaşında olan Mustafa Abi, ülkenin şu anki tekdüze ve kuru atmosferinin oluşmasında, bu olayları başlangıç olarak değerlendiriyor.

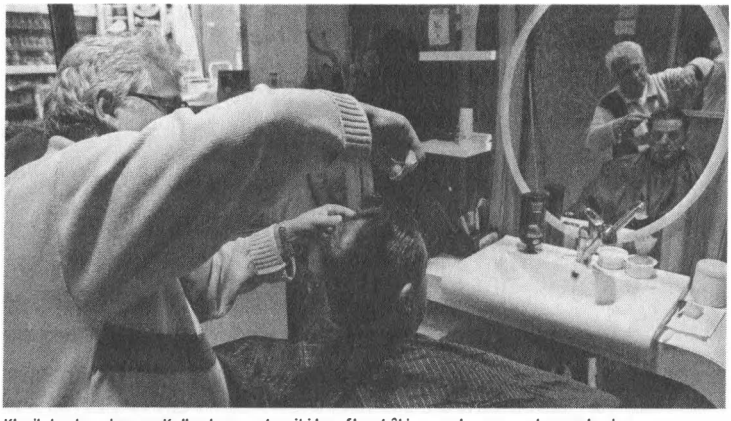
Siyaset yapma hakkımız her yerde mevcut; eğer hâkim anlaşıya aykırı şeyler dile getirmiyorsak. Bol muhabbetin, geleni gideni çok olan berber dükkânlarında da siyaseti belirleyen "semboller" mevcut.

Dükkânlara asılan posterler, bayraklar, fotoğraflar bu amaca yönelik kullanılıyor. Atatürk posterleri, fotoğrafları veya sözlerinin duvarları süslediği berberler bu konuda

çok hassaslar örneğin. Mecburiyetten asılan tek bir çerçevesi olan dükkânlar değil kastım. Neredeyse tamamı benzer şekilde "O'nu sevmeyen bu dükkâna gelmesin!" diyorlar. Dükkâna ilk kez gelenlere uyguladıkları birtakım testler bile var. Sorulara istenilen yanıtlar verilmezse, iki taraf da birbirini kırmadan yollarını ayırıyor. Bazı durumlarda, sırf tahammül sınırlarını görmek adına hassas konulara değindiğimde muhatabımın hayli hararetlendiğini görüp, susmak zorunda kalıyorum.

Muhafazakâr bölgelerdeki berberlerde ise bu durum görünür sembollerden çok kullanılan dille açığa çıkıyor. Bunu bizzat denedim. Kapıdan girerken "Merhaba, iyi günler, kolay gelsin" gibi dinî referansı olmayan ifadelerim genelde karşılık bulmadı. Koltuğa oturduğumda ise sadece nasıl tıraş istediğim sorulup işe konuldu. Onun dışında da pek sohbet olmadı. Asıl rahatsız edici olansa sıra beklediğim yerlerde orada bulunan tüm gözlerin üzerimde olmasıydı. Yanımdaki kitabı da açsam, sehpada duran ve genellikle *Akit*, *Yeni Şafak* gibi gazeteleri de okusam bu bakışlardan kurtulamadım. Öyle ki, gazeteleri okumasam da bu bakışların rahatsız ediciliğiyle yüzleşmemek adına başımı sayfalardan kaldırmadım. Yaşı daha ileri olan berberler ise ben içeri girerken ne dersem diyeyim "Ve aleyküm selam" diyerek karşıladılar ve genelde küpem üzerinden muhabbete girip öğütler vermeye çalıştılar ve oldukça cana yakın davrandılar.

Geneli yansıtan özet şu sanırım: Türklük, Müslümanlık ve Atatürk tabular. Eğer bunlardan biri konusunda berbere ipucu verecek bir görünüm sergilemiyorsanız, mekâna girmiş yabancı bir öğe, sanki bir "kadın" gibi algılanıyorsunuz: Varlığınızla ortamda gerginlik, suskunluk yaratan, tedirginlik veren alışılmışın dışında bir bünye. Aslında laik bir berber de, dindar bir berber de yeri geliyor ve aynı noktada, aynı hassasiyette birleşiyorlar.



Klasik berber duruşu: Kollar konuya her iki taraftan hâkim ve olması gereken açılarda.

Tarafsızlık en önemli siyasi duruş. Tıpkı "Sakala göre tarak" sözünde olduğu gibi berberler genellikle renklerini belli etmiyorlar. Genelgeçer muhabbetlerin dışında her zaman destek bulabilecek, hayat pahalılığı ya da gençlerin mevcut halleri gibi konular konuşuluyor. Hemen hemen her dükkânda var olan televizyonda haber ya da spor kanallarından çok, yarışma veya evlilik programları izleniyor. "Eskiden ya haber ya spor olurdu. Birkaç yıldır böyle durum. Baktık ortam geriliyor, o kanalları hiç açmıyoruz artık" diye anlatıyor bu durumu otuzlu yaşlarda olan berber Murat. Onunla benzer yaştaki bir başka berber olan Ümit ise "Genelde *Hürriyet*, *Milliyet* gibi tarafsız gazeteler almaya çalışıyorum. Hiç olmadı *Fanatik* alıyorum," diyor.

Gazete meselesi ilginç bir durumda şu anda. Yakın bir vakte kadar *Zaman* gazetesi alan berberler kendi içlerinde ikiye bölünmüş durumdalar: Bir kısmı aynı şekilde devam ederken, diğer kısım *Yeni Şafak* ya da *Akit*'e geçmiş durumda. Yukarıdaki siyasetin doğrudan bir etkisi var. Ya da bir süre önce suya sabuna dokunmayan ve hükümet eleştirileri yayımlamadığı

için *Posta* okuyan bir berber, şimdilerde bunu hükümete yakın yayınlar yapan *Takvim*'le değiştirmiş. Spor gazeteleri bile hangi medya grubuna bağlı olduğuna göre seçilir hale gelmiş. Toplumdaki kutuplaşma berberleri de etkilemiş. Dolayısıyla "tarafsız" kalmak eskisi kadar kolay değil şimdilerde. Her gazetenin, her yayının temsil ettiği bir görüş var çünkü. Fakat tüm bu olup bitenin arasında değişmeyen bir şey var: Sol ya da sosyal demokrat yayınlara hiç rastlanılmıyor.

Berber dükkânlarında gezerken bir kez daha idrak ettim ki, biz siyasette de, muhabbette de "kimin eli kimin cebinde" tarzını çok seviyoruz. Konu ister siyaset, ister futbol, isterse de evlilik programı olsun, olaylar dedikodu ve komplo ekseninde ele alınıyor. Nedensellik, empati, çözümleme yerine referans olarak kendilerini gösteren bir kitlenin hamasi konuşmaları yankılanıyor duvarlarda.

Berberlerin bunca olan biten şeye rağmen tarafsız kalmaya çalışmalarına en iyi örneği ise Nadir Amca'nın dükkânında gördüm: İstanbul'un üç büyük takımının flamasını da asmış duvara. "Bari futbol muhabbetinden yırtalım" diyor. Eskisi gibi tatlı atışmalar kalmamış, en ufak bir anlaşmazlık ciddi tartışmalara dönüyormuş. Kısaca söylersek, berber dükkânlarındaki siyaset, bağlamı ve pek bir anlamı olmayan, siyasi fikir üretmeyen ve vasatın altında bir seviyede tartışılır durumda.

Berberlerin ve müşterilerin birbirlerinden ne kadar farklı görüşleri olsa da üzerinde mutabakata vardıkları güçlü bir durum var: Erkeklik.

BERBERLİK VE ERKEKLİK

Berberler, her şeyden önce erkek meclisleridir kanımca; bir buluşma noktası, tekerrür abidesi, demlenmiş çay, kuru-

tulmuş saç ve losyon kokularının birbirine karıştığı samimi meclisler. Diğer esnaf yerleri gibi dükkân komşusu ya da muhasebecisiyle kurulan zoraki ilişkiler gibi değil üstelik. Bizzat orada canlanmış, orada başlamış muhabbetler ve ilerletilen dostlukların olduğu bir meclis. Bu meclislere, AVM ya da şehrin hareket merkezlerinde konumlanmış olan büyük dükkânlardan ziyade, mahalle arasındaki ufak berberlerde rastlamak mümkün.

Erkekliğin körpelikten olgunluğa eriştiği dört aşaması mevcut: sünnet, askerlik, damatlık ve babalık. Bu süreci başarıyla tamamlayan her bünyede güçlü bir erkeklik de tesis edilmiş olunur. Bir dönem berberler bu aşamaların hepsinde de rol oynarken, şimdilerde sünnet yapmasalar da asker tıraşı, damat tıraşı ve babanın oğlunu getirdiği ilk tıraşta bu önemlerini koruyorlar. Kaba erkekliğin minyatür kaleleri olan erkek berberlerinin en sevimsiz yüzü burada açığa çıkıyor.

Genelde söze şu şekilde başlıyorlar: "Biz kimsenin kişisel tercihlerine karışmayız. Ama..." İşte o "ama"dan sonrası mühim. "Ama bir erkek bence kısa saçlı olmalıdır", "Ama erkek adam dağınık saçla gezmemelidir", "Ama bir erkeğe uzun saç ya da sakal yakışmaz. Temiz yüzlü, taranmış saçlı olmak en güzeli" gibi vecizelerle fikirler ortaya konuyordu. "Tıraş olmuş bir erkek sokağa çıktığında herkese örnek olur. Eğer bu kişi bir babaysa oğlunu, oğulsa da babasını utandırmamalıdır." Yani, "erkek" dediklerinde standart bir görünüm ve davranış tipolojisi ortaya koyarak, bu konuya pek de esnek bakmadıklarını göstermiş oluyorlar.

Erkek olmaktan utandığım anların başında, sırf erkek olduğum ve bu duruma müsamaha göstereceğim düşüncesiyle, yanımda rahatça cinsiyetçi küfürler edilen, ifadeler kullanılan zamanlar gelir. Bunların üretim yeri değilse de dolaşıma girdiği mekânlardan birisi de berber dükkânları. Bura-

da birini ya da bir kurumu suçlamaktan çok, erkeklerin baskın olduğu her ortamda karşılaştığımız bir durumun, burada da tekrar ettiğini söylemek istiyorum sadece; yani istisnai bir durum söz konusu değil.

Bu ifadeler, herhangi bir olay anlatılırken cümle geçişlerinde ya da can alıcı noktalarda bol bol "kıvam artırıcı" olarak kendine yer bulurken, karşı cinsle ilgili hislere tercüman olan durumlarda da "sevgi sözcükleri" olarak sıklıkla sarf ediliyorlar. Bu ifade biçiminden rahatsızlığınızı dile getirdirdiğiniz zamanlarda ise yanıt net: "Ne var kardeşim, erkek değil miyiz?" Dayanışma kültürünün çok zayıf olduğu ülkemizde çok yanlış anlaşılmış ve uygulanmış bir birliktelik: erkek dayanışması.

Bir dükkân sahibi, üstüne basa basa "Ben dükkânımda küfür ettirmem, edeni anında dışarı çıkarırım" dedikten sonra hayat hikâyesinin anlatırken sık sık "siktir et", "anasını satayım" gibi ifadeler kullanmıştı. Bir başka berber ise benzer şekilde, "bel altı muhabbeti olmaz" demesine rağmen kayıt cihazı kapanır kapanmaz galiz küfürlerle anlatısını sürdürdü; yanlış anlamayın, "normale" döndü.

Aslında, berberlik-erkeklik üzerine berberlerin piri olarak anılan, genellikle peygamberin berberi olduğu için bu sıfatı hak ettiği bilinen Selman-ı Pak'ın berberlerde anlatılan hikâyesini dinlemek faydalı olacak: Selman-ı Pak Hazretleri bu sıfatını edinmeden evvel bir berberin yanında çırakmış. Ustası hacca gitmek arzusuyla hazırlıklarını yapmış, dükkânı çırak Selman'a emanet ederek yola çıkmış. Çırak demiş ki: "Usta madem gidiyorsun, sana bir kutu vereceğim. Ama dönene kadar açmayacaksın. Geldiğinde senden alırım." O zamanlar kâh deve sırtında, kâh yürüyerek gidilen bu uzun yolu sadece gitmek ve gelmek 1 yıl sürmüş. Ustasının yokluğunda dedikodular başlamış: "Adam genç karısını bırakıp gitti, çırak da her gece kadını koynuna alıyor!"

Zaman geçip de ustamız geri döndüğünde hoş-beşten sonra kendisine bu dedikodular iletiliyor. Hışımla çırağını bulup öldürme niyetiyle yakasına yapışan ustasına Selman, "Ustam, sana bir kutu vermiştim. Onu açar mısın?" diyor. Kutuyu açtıklarında ne görsünler, Selman'ın dalaveresi! Meğer ustasının gideceğini öğrenince kesip pakete koymuş. Ustası bunu alıp tek seferde yerine oturtmuş ve demiş ki: "Sen pakoğlu paksın. Bundan sonra berberlerin pirisin!"

SONSÖZ

Yola çıkarken bu kadar çok eski berber dükkânı bulacağımdan habersizdim. En çok mutlu olduğum şey bu oldu. Fakat yaşlarının 70'lere gelmesi ve hatta geçmesi, üstelik yanlarında o dükkânı o haliye yaşatacak birilerinin olmaması ise üzücü. Yılların birikimi ve yaşanmışlığını barındıran her yapının yok oluşuna üzüldüğüm gibi, bu yapıların yok olacağı günlere de şimdiden üzülüyorum. Fakat bundan sonra saç tıraşlarımı sırasıyla her birine giderek olacağım. Hem berber hem müşteri için alışkanlık önemlidir ve her yeni müşteri berberleri tedirgin eder, biliyorum. Lakin, bu da benim alışkanlığım olsun varsın!

BERBER KOLTUĞU

GÜLNAME TURAN

Bir berber bir berbere:
- Gel, şu berber koltukları hakkında bir düşünelim.
demiş.

Günlük yaşam içerisinde birçok nesne sıradanlaşıp görünmez oluyor. Neler mi? Sabah keyifli ya da keyifsiz içinden çıktığımız yatak, bizi sarmalayan yorgan, başucumuzda duran komodin ve üzerindeki tik tak ya da dijital saat. İşte çoğumuz için bu gizli öznelerden biri de koltuklar olabilir. Salonumuzda, bazen de yatak odamızda, ofislerimizde, bankalarda, muayenehanelerde, dişçide, berberde farklı farklı koltuklar. Bu koltukların biçimleri, renkleri, dokuları, işlevleri, kapladıkları kütleleri, rahatlıkları ya da rahatsızlıkları farklılaşmış ama sıradanlaşmıştır.

Bir nesne olarak koltuk hakkında detaylı düşündünüz mü hiç? Art arda "koltuk, koltuk, koltuk" dediniz ve ne demekti koltuk dediniz mi? Sıradan mekânlardaki varlığı şeffaflaşmış, günlük yaşamımızda varlığını kanıksadığımızdan görünmezleşmiş bu nesne üzerinde düşünsek biraz? Gözlerinizi kapatıp içinizden koltuk dediğinizde zihninizde beliren imge nasıl? Oturma düzlemi var mı? Ya sırt dayama kısmı ve tabii ki kollarınızı üzerinize koymanız için kolçakları?

Bacakları? Öyle ya da böyle çoğumuzun gözü önüne benzer bir kütle geliyor ki bu da aslında koltuk atatipi. Koltuk deyince gözümüzün önünde benzer işleve sahip bir tabure ya da sandalye gelmiyor. İnsan olarak bizler bu noktada benzer işlevlere sahip nesneleri ayırt etmekte çok detaycıyız. Fincan ile bardak, sandalye ile koltuk ya da tabure benzer işlevlere rağmen başka imgeler canlandırıyor zihnimizde.

Bir yanda insan bulabildiği herhangi uygun bir yüksekliğin üzerinde oturabilir bir varlık. Öte yandan arkeolojik bulgular bize sıradan yükseltilerden hareketli yani bir yere sabit olmayan nesnelere geçiş hakkında M.Ö. 1500'lerden sandalye örnekleri sunuyor. Görüyoruz ki en az 3500 yıldır insanlık özelleşmiş şekilde tasarlanmış koltuklar kullanıyor. Belki de bu nedenle koltuklar bizler için sanki her zaman vardı. Öte yandan tarih boyunca Adem ile Havva'nın cennette ayakta resmedildiğinin farkında mıyız? Sanki sanatçılar insanın cennetten düşüşünün oturmamıza işaret ettiğini, cennetten çıkmadan önce insanın hep ayakta olduğunu düşünmemizi istemişler. Oturmak dünyevi bir duruma işaret etmiş. İnsan yavrusu gelişiminde önce oturuyor sonra da ayakta durmaya çabalıyor. Hedef ayakta durmak... oturma onun dik durma adına bir aşaması. Hepimiz bir bedensel özrümüz olmadıkça oturuyoruz, ayakta duruyoruz. Oturma ve ayakta durma tarzlarımız aynı zamanda toplumsal olarak kazanılmış bir davranış. Toplumlara göre ayakta durma tarzımızda az olsa da değişiklikler var. Konu oturma olduğundaysa ayakta durmaktan farklı olarak bu eylemin ve onun karşılayıcısı olan eşyanın toplumdan topluma büyük değişiklikler gösterdiğini görüyoruz. Birçok durumda oturmanın insan davranışları / eylemleri içerisinde üst sınıf hatta belki de lüks bir durum olduğu da söylenebilir. Belki bu nedenle oturmak için tasarlanan ilk nesnelerin statü ve konfor sağlamak için yapıldığını görüyoruz.

İnsan zamanla soğuk ve nem gibi rahatsız edici koşullardan korunmak için yerle olan temasını düşürüyor ve tasarladığı uygun nesnelere oturuyor. Özellikle Batı'ya baktığımızda, sandalye ve koltukların günlük yaşamın vazgeçilmez parçalarını oluşturduğunu görüyoruz. Zaman içerisinde sandalyeler de koltuklar da evriliyor ancak insan vücudunun değişmediğini biliyoruz ve görüyoruz. Bildiğimiz en eski sandalyelerden olan Mısır'daki M.Ö. 1400'lere uzanan bir sandalyeye baktığımızda günümüz sandalyesinden çok da farklı değil. Sandalye koltuk ayrımı bu yazının konusu değil, ikisi de insanın oturma eylemini karşılayan nesnelerdir. Oturma eylemi de temel bir insan ihtiyacını karşılıyor olduğundan evrensel niteliklidir. Dünya üzerinde her kültürde fiziksel oturma söz konusudur ve bu insanlar neden oturuyor demeyiz. Bununla birlikte evrensel nitelikli oturma eylemi, değişik kültürlerde ve alt kültürlerde oturma pozisyonu olarak yere mindere, halıya, sedire, tatamiye, tabureye, sandalyeye, koltuğa oturmak gibi farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Kimin nereye, ne şekilde, nasıl oturduğu kültürel anlatımlar olarak ortaya çıkmaktadır. Önce varlıklı kesimde yayılan bu oturma nesneleri daha sonra geniş kitlelere yayılıyor. Ortaçağ'da ve sonrasında sandalye ve koltukların hiyerarşi sembolleri olarak kullanılmalarının yazısız kuralların yerleştiğini görüyoruz. Shakespeare III. Richard'da bunu çok güzel ifade ediyor:

Sandalye boş mu? Hançer sallanmadı mı?
Kral öldü mü? İmparatorluk sahipsiz mi?[1]

1 Is the chair empty? Is the sword unswayed?
Is the King dead? The Empire unpossessed.
(III.Richard, Act IV, Scene IV, 470.)

Bazı koltuklar anlamları, sembolik ya da birincil işlevleriyle diğerlerinden daha özelleşmiş durumdalar. Bir koltuk nasıl özelleşebilir demeyin! Televizyon koltukları, psikiyatr koltukları, masaj koltukları, emzirme koltukları ve hatta masal koltukları günümüzün parçalarıyken, voyeuse ve voyelle adlı iskambil izleme koltukları, vertigo tedavi koltuğu gibi geçmiş zaman nesneleri de var. İnsanlık tarihinin bir parçası koltuğun ölümcül olanı elektrikli sandalyeyi de unutmamak lazım.

En temel işlevi oturma eylemini karşılamak olsa da bir koltuk size rahatlık / konfor sağlama vaadiyle sizi kendine çekebileceği gibi sizi kendisinden uzaklaştırabilir. Bir koltukta kendinizi güvende hissedebileceğiniz gibi tam tersi de olabilir. Neymiş bu koltuk!

Oturulmaktan genelde hazzedilmeyenleri jinekolojik muayene ve doğum koltuğu, dişçi koltuğu gibi acı, ağrı ve teslimiyetle ilgili olanlar. Ama aynı koltuklar duruma göre ağrıdan, sızıdan, bakımsızlıktan kurtulmak için arzulanan, derman bulunan koltuklara da dönüşebiliyor. İşte bu bakış açısıyla bir de berber koltuğuna bakalım. Berber deyince doğrudan erkeklere saç ve sakal konularında ilgili bakımı servis eden müesseseden bahsediyoruz. Berberlerin neden kendilerine özelleşmiş koltukları var? Bir berbere gidildiğinde neler oluyor da bu iş için özelleşmiş koltuklar var?

Berber koltuğu hem fiziksel hem de anlamsal niteliklerinden dolayı öyle sıradan bir koltuk değildir. Erbaba kendimizi teslim ettiğimiz koltuktur. Üstelik teslim ettiğimiz başımızdır. Bu bakımdan dişçi koltuklarıyla benzeşir. Geçmişte, mesleklerin günümüz düzenlemeleriyle sınırları belirginleşmeden önce berberlerin diş çekme işini de üstlendiklerini biliyoruz. Böylece kişi konu özbakım olduğunda ken-

disini farklı farklı kişilere teslim etmemiş oluyordu belki de. Bu teslimiyet aslında yazısız, sözsüz bir anlaşma ve teslimiyetin bazı gereklilikleri var. Bu gerekliliklerin mekâna, zamana, topluma ve kültürlere göre değişiklikler gösterdiğini görüyoruz. Teslimiyet ise değişmiyor. Mesela Beliğ Mehmed Emin'in divanındaki Berbername şiirinde teslimiyetin berbere boynunu uzatıp esir olmak olarak ifade edildiğini görüyoruz:

Hâlelveş urdı o meh-pâreye rengîn pişkîr
Ser-terâşa uzadup boynın o da oldı esîr
Dik turup herkese ol serv iderken perhâş
Ser-fürü eyledi zânûsına yârin kodı baş
(Beliğ Mehmed Emin, *Divan*, VII/2; VIII/1; IX/1, 2; X/1, 2, 3, aktaran Atik Gürbüz, 2012: 236.)

Berberin hangi hizmetleri verdiğinden tutun, verdiği hizmetin maddi veçhesini oluşturan "şeyler" ki buna koltuk, tabure de dahil, değişiyor, evriliyor, çeşitleniyor bazen de var olmuyorlar bile. Bizim buralarda Evliya Çelebi'nin esnâf-ı berberân-ı sünnetçiyân olarak bahsettiği berberler saç kesip diş çekmekle de kalmayıp cilt rahatsızlıkları için merhem yapıyor, hacamat ve sülük ile kan alıyordu. Sakal ise daha çok kısaltılıp düzeltiliyordu. 16. yüzyılın ilk yarısına ait fetvâlarda sakal tıraş etmenin ve sakal tıraşı ücreti olarak alınan paranın haram olduğu ifade edilmişti. Seyyar sokak esnafının yaygın olarak iş yaptığı dönemde berberler de geziciydi. Özellikle kahvehanelerin çevresinde hizmet veriyorlardı. Bu berberlerle ilgili elde olan görüntülere bakıldığında müşterinin tabure veya sandalyede oturduğunu görüyoruz. 19. yüzyılın meşhur hafif ve uygun fiyatlı Thonet sandalyeleri tabii ki burada da karşımıza çıkıyor. Öncesinde de peyke adlı ahşap tabure kullanılıyor. Ama seyyarların

kullandıkları oturma elemanları berberlik için özelleşmiş değil henüz. Burada tasarımlarının işlevleriyle biçimlendiği yüz yıkama tasları ve ibriklerin kullanıldığını görüyoruz. Berberlerin yaptığı tıraşın aşamalarını şiirlerden, sünnet törenlerindeki geçit alaylarına ait minyatürlerden, seyahatnamelerden takip edebiliyoruz. Dükkâna ya da seyyar berbere gelen müşteri peykeye oturuyor ve başını berbere teslim ediyor. Berber de müşterisinin başını dizlerine yatırıyor. Bu esnada bir ayağını müşterinin oturduğu peykeye dayıyordu (Koçu, 1974: 32). Böylece bir yandan müşterisine konfor sağlıyor, diğer yandan da müşterisinin başını dizinde sabitleyerek kontrollü tıraş için gereken sabitliği sağlıyordu. Minyatürlerde berberin müşterisinin başını koltuğunun altına alarak da tıraş ettiğini görüyoruz. Kelle koltukta deyimi de kendini berbere teslim etmeye ve tüm inisiyatifin onda olduğu duruma işaret ediyor. Müşterinin saçı yıkanırken, kesilirken, kurulanırken hep bu peykede oturuyor. Farsça kökenli peykenin Türk Dil Kurumu sözlüğünde karşılığı genellikle eski iş yerlerinde bulunan, duvara bitişik, alçak, tahta sedir olarak geçiyor. Saç sakal kesim işleminde ise peykenin duvar kenarında değil, berberin müşterisi etrafında hareket edebileceği şekilde kullanıldığını düşünmek yanlış olmaz. Berber koltuğu kapsamında baktığımızda burada berber ve peyke bir arada bir oturma sistemi oluşturmuş oluyordu. Koltuk tek başına peyke değildi, berber de bütünün parçasıydı, peyke de. Erkekler arası bedenen temasın Batı'ya nazaran daha rahat olduğu bir toplum buna olanak da sağlıyordu. 19. yüzyılda Batı'ya baktığımızdaysa ilk berber koltuğu patentleriyle karşılaşıyoruz ve yavaş yavaş bir berber koltuğunun olmazsa olmazları ürün standartlarıyla belirlenmeye başlıyor. Koken ve Kochs aldıkları patentlerle bu konuda öncüler ve bugün onların 1880'lerde ürettikleri berber koltukları müzayedelerde karşımıza çıka-

biliyor. Koken ve Kochs'un berber koltuklarının öncesinde mobilya ustalarının dönemin tasarım estetiğini izleyen sandalyelerinin berberlerde kullanılmak üzere uyarlandığı örnekler görüyoruz. Edward stili, Queen Anne stili ya da kolonyal bir berber koltuğundan bahsedebiliyoruz (Resim 1 ve 2). Geleneksel sandalye ya da koltuktan uyarlanan berber koltuklarında en temel unsur başlıktı.

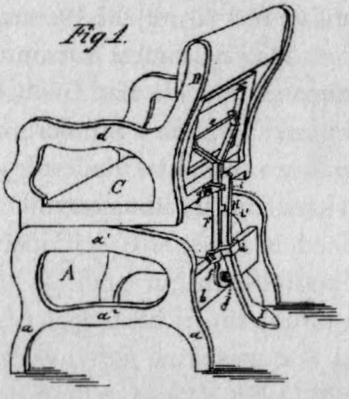
Berber koltuğu gittikçe kendini buluyor; sırt açısı değiştirilebilen, arkaya doğru yatabilen, başlıklı, kolçaklı, kendi etrafında dönebilen ve yüksekliği ayarlanabilen bir "maki-

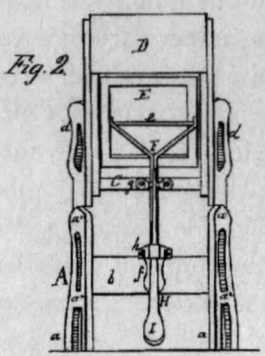


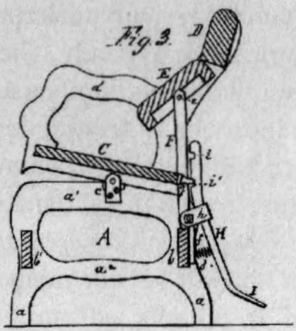
Resim 1: Joseph Clough marka kolonyal berber koltuğu, 1880.

H. A. CANDRIAN.
Barber's Chair.

No. 233,140. **Patented Oct. 12, 1880.**





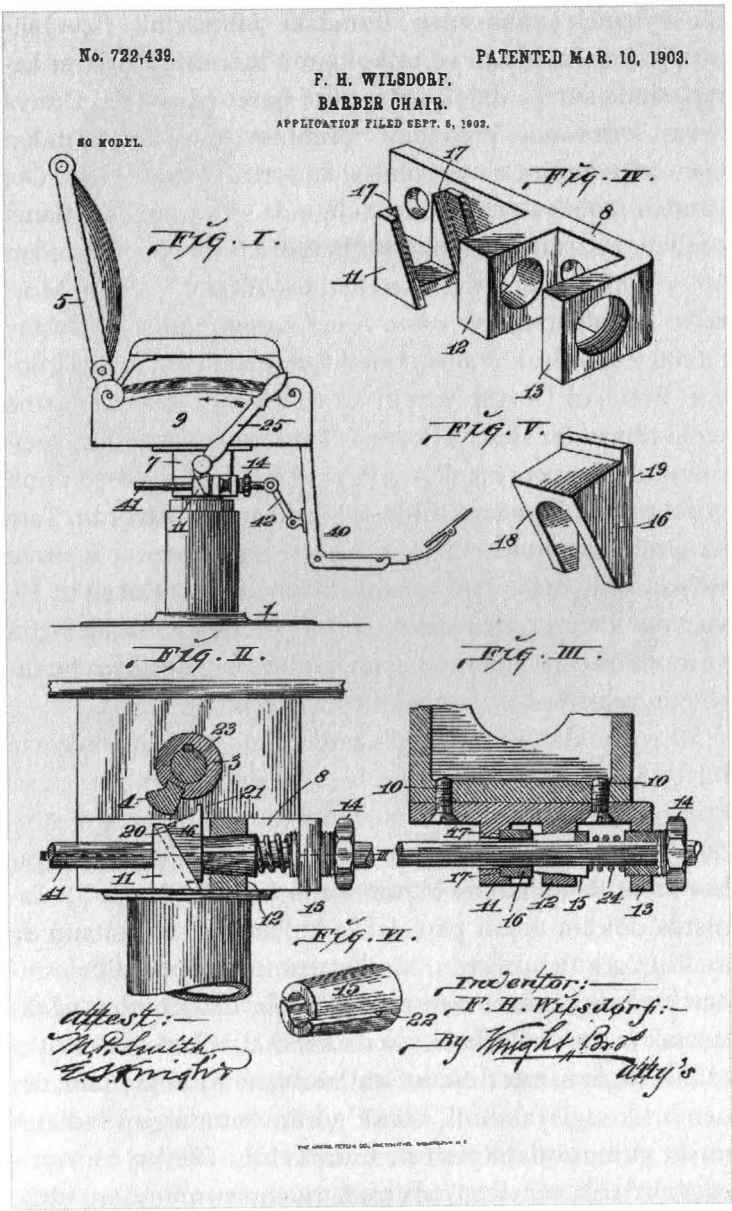


Witnesses:
F. B. Townsend
Emil H. Dammann

Inventor:
Human A. Candrian
per Wm H. Lotz
Attorney.

Resim 2: 1880 yılında ABD'de alınmış berber koltuğu patenti.

ne koltuğa" dönüşüyor ve bu konuda patent üstüne patentler alınıyor. Aslında bu dönüşümün 1880'lerden itibaren olması kaçınılmaz. Berber koltuğu gibi sık kullanılan bir nesnenin Endüstri Devrimi'nin mekanikleştirici etkisinden etkilenmemesi mümkün olabilir miydi? 19. yüzyılın ikinci yarısındaki nesnelerin makineleşmesi durumunu "Mechanization Takes Command"inde ele alan Giedion'a göre dönemin ivmelenen bilimsel yönetim kuramlarının ve eylem çalışmalarının nesnelere yansıması, modernleşen çevrede insan ihtiyaçlarının karşılanması adına kaçınılmaz ve gerekliydi (1948: 721). Giedion'a göre sırtı ayarlanabilen yatar koltuk, başlı başına insan bedeninin etrafında birbirleriyle ilişkilenen mekanik birimlerin iyi bir temsilcisi, yapay çevreyi bedenin hatlarına ve duruşlarına göre uyarlamanın sembolik örneklerindendi (1948: 419). Özelleşmiş koltuklar hem işlevselcilik (*functionalism*) akımı hem de tasarımcıların bilinen, tanıdık eşyanın yüzlerini yaratıcı güçleriyle yenileyebilmelerine çok uygundu. Giedion'un nesneler üzerine bu kitabının ilk baskılarının kapağında ayarlanabilir bir berber koltuğunun olması tesadüf değildi. Farklı pozisyonları sağlayan ve kullanıcının bedenine ya da o sırada yapılacak işleme göre ayarlanıp uyarlanabilen 19. yüzyılın sonuna işaret eden berber koltuğu, insanın dönemin moda kavramını aşan objektif yenilik yapma karakterini temsil ediyordu (Resim 3). Bilindik, edilgen bir gündelik yaşam eşyası olarak berber koltuğu yeni yüzüyle insanın geldiği yeni noktanın anlamının maddi yanını açığa vuruyordu. Bir organizma olarak insanın organik çevresi ve içindeki yapaylık arasında bir uzlaşma arayışına bedene konforunu odağa alarak cevap veriyordu ki Giedion da berber koltuklarına yer verdiği kitabında insanın fiziksel konforunu artırmak üzere çevresindeki nesneleri yeniden ele alışını anlatmaktaydı. "Bilimsel bir konfor" arayışının berber koltuğunu dönüştürdüğü-



Resim 3: 1903 yılında ABD'de alınmış berber koltuğu patenti.

nü söylemek yanlış olmaz. Buradaki "bilimsellik" fizyolojinin, antropometrinin ve psikolojinin tasarım ve üretim kararlarında sürece dahil edilmesine işaret ediyor. II. Dünya Savaşı sonrasında "ergonomi" teriminin ortaya atılmasından epey önce bunun oluyor olması da ayrıca dikkat çekici. Öte yandan mobilya tarihine bakıldığında sırt açısını ayarlama özelliği, tasarımın demokratikleşmesinin savunucularından 19. yüzyıl Arts & Crafts hareketinin öncüsü William Morris'in koltuklarında ve onun Amerika'daki takipçisi Gustav Stickley'in koltuklarında da belirgin olarak karşımıza çıkıyor. Endüstri Devrimi'nin insan üzerindeki vahim etkisine tepki duyan bu akımın bedenin konforuna yönelmesi kaçınılmazdı. Sonuçta bu akım ruh ve beden sağlığının yolunun güzel eşya kullanmayla ilişkisini kuramsallaştırıyordu. Tam karşısında durdukları mekanikleşmenin de benzer konuyu işliyor ve ikonlaştırıyor olması dikkate değer. Koken'in 19. yüzyılın sonundaki ahşap ve deri ile ürettiği, Ortaçağ biçim ve motif diline gönderme yapan bazı berber koltukları bu tutumun yansımalarını içermekteydi (Resim 4).

20. yüzyılda özellikle 1930'larda, modernist düşünceyle hijyen kavramının yerleşmesi berberlerin verdiği hizmeti ve onun nesnelerini etkiledi. Koltuklarda klinik bir görüntünün hâkim olmaya başladığını söyleyebiliriz. Beyaz ve siyahın krom ile kullanımı bunun bir örneğiydi (Resim 5). Zamanla döküm demir parçalarda kullanılan süslemenin de azaldığı görülebiliyordu. Modernizmin en temel ilkelerinden tarihin yükünü taşıyan süslerden, desenlerden uzaklaşmak berber koltuklarında da kendini buluyordu. Hijyeniklik bağlamında döşeme kullanılmaması kolay temizlenebilirlik sağlayabilirdi, klinik görüntünün ahşap kullanımıyla yumuşatılabilmesi de mümkündü (Resim 6). Ayrıca 1930'larda tüm dünyada modernizmin yumuşamış yüzü olarak benimsenen Art Deco'nun koltuk tipolojisine silindi-



Resim 4: 1890'lardan Koken marka meşe ve deri berber koltuğu.

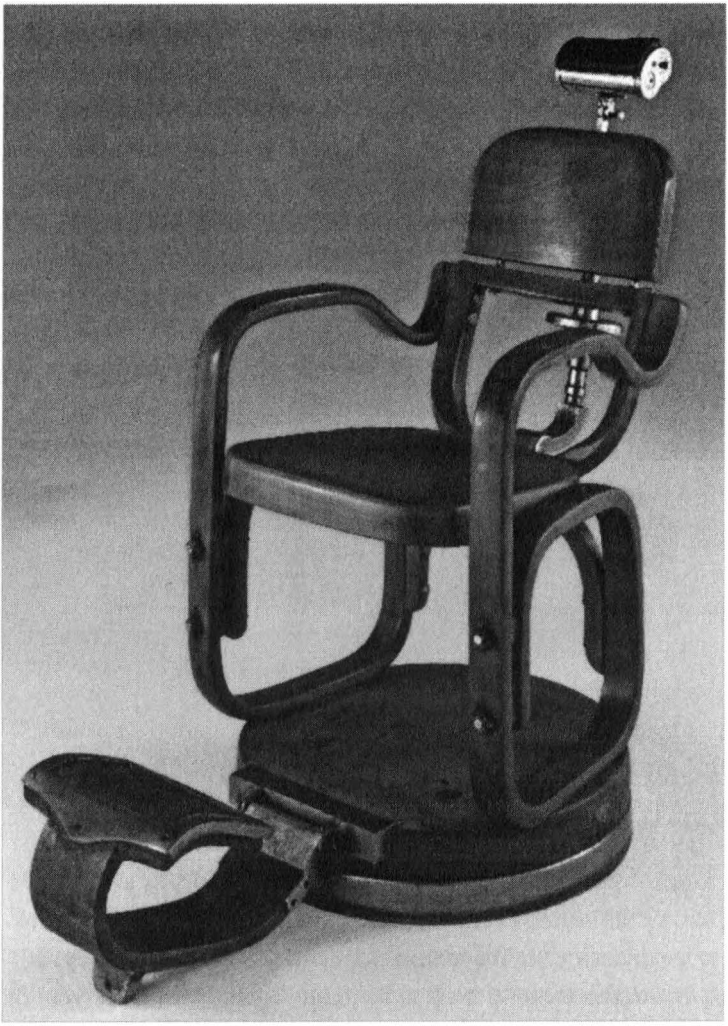
rik kütleden hacim boşaltmaları yaparak müdahil olduğunu görüyoruz. Art Deco berber koltukları da bütünü oluşturan parçaların görünürlüğünün azaltıldığı yapılarıyla dönemin modasına uyum sağlıyordu (Resim 7).

Berber koltuklarında hizmet alan ve tedirgin ya da memnun olan kişiler yalnızca yetişkinler değil. Çocukların saçlarının rahat kesilebilmesi için iki konu önemli. Koltukta otu-



Resim 5: 1930'lardan Koken marka klinik görünümlü bir berber koltuğu.

ran çocuğun doğru yükseklikte oturması ve korkmaması. Çoğumuzun gördüğü ya da deneyimlediği üzere hem berberin rahat kesim yapabilmesi hem de çocuğun aynayı görebilmesi için genelde ya özelleşmiş yükseltici ya da kolçaklar üzerine konulan basit bir "tahta" kullanılır. Orhan Pamuk *Cevdet Bey ve Oğulları*'nda Muhittin'in Beşiktaş'ta gittiği berber dükkânında çocukluğunu hatırladığında sahneyi şu şekilde tasvir ediyor:



Resim 6: 1930'larda her türlü süs ve gereksiz ayrıntıdan arınmış ahşap berber koltuğu.



Resim 7: 1930'lardan Art Deco bir berber koltuğu.

> "Muhittin, çocukluğunda buraya geldiği ilk yılları hatırlıyordu. Boyu aynanın düzeyine erişsin diye berber, koltuğun iki kolu arasına bir tahta koyar, oturulacak yere de ayakları kirletmesin diye bir gazete sererdi."

Geçmişte de günümüzde de böyle. Çocukları hedefleyen bazı berber koltuğu tasarımlarında korku unsurunun önüne berberin saç kesme sürecinin oyunla birleştirilmesiyle geçilmiştir. Bugün İstanbul'da da yalnızca çocuklara hizmet ve-

ren berberlerde bu tip koltuklar kullanılıyor. Ama ilk örnekleri neredeyse profesyonel berber koltukları kadar eski. Otomobil, uçak, at, uzay gemisi gibi konular çocuk koltuklarında kullanılıyor. Aynen büyükler için olduğundaki gibi, çocuk berber koltuklarının ilk örnekleri de geleneksel günlük kullanımdaki sandalyelerin uyarlanmasıyla yapılmış.

Berber koltuğu özelleşmeye başladığından itibaren onu bir oturma birimi olarak diğer koltuklardan ayıran en temel fark başlık olarak belirmişti. Bu başlık çeşitli işlevler ve anlamlar içeriyor. Sıradan koltuklara eklenen başlık sayesinde berber, müşterisi kendini teslim ettiğinde onun üzerinde hem fiziksel hem de psikolojik kontrol sağlıyordu. Bu özellik daha sonra kendi etrafında dönebilme ve yükselip alçaltılabilmeyle birleşti. Böylece berber müşterisinin bedeninde farklı kontrollere sahip oldu. Başlık sayesinde hafif arkaya devrilerek sabitlenen baş fiziksel konumunun aksine bir boyun eğme olarak da görülebilir. Böylece berberin ellerinin altında kıpır kıpır hareket edip hataya sebep olacak bir baş olmamış oluyor. Yükseklik ayarı berbere ve müşterisine konfor sağlayan bir özellik. Yükseklik artırıldıkça ayağın yerden temasının kesilmesi rahatsızlık yaratabileceği için genelde bir ayaklığı da oluyor koltukların. Omurgası itibariyle ayakta ya da düşey durmaya meyilli insanın daha yatay pozisyona geçmesi genelde teskin edici bir rahatlık sağlar. Berber koltuğunda sırt açısıyla sağlanan yataylık, bir yandan müşteriyi edilgen kılıp berberin onun üzerindeki etkisini artırırken diğer yandan müşterinin çevresiyle olan ilişkisini de dönüştürür. Yatay pozisyon kısmen de olsa onu varsa diğer müşterilerden ayırır, izole eder. Günümüz üretim kısıtlarını yok eden endüstrisinin berber koltuğu alanına getirdiği "yenilikler" ise ısıtma, masaj gibi entegre rahatlık sağlıyor ve bu koltuklar da ünlü otomobil tasarımcısı Ferdinand Alexander Porsche gibi yıldız tasarımcılardan nasibini alıyor (Resim 8).

Nesneler kullanıcılarıyla, kullanım esnasında anlam kazanır çoğu zaman. Sistem kullanıcı dahil olunca bütün olur. Berber koltuğuna müşteri oturur, berber ona yanaşır, hizmetine başlar ve çevrim kapanır. Ancak berber koltuklarının üzerlerinde kimsecikler yokken ki hallerinin anlamı da es geçilmemelidir. Aynanın önünde bir beden yansıması gibi kolları açık bekler bu koltuklar. Başlığı sanki bir baş, sırtı sanki bir beden, kolçakları kollar ve aşağıda ayaklar...



Resim 8: F.A. Porsche tasarımı berber koltuğu.

KAYNAKÇA

Giedion, Sigfried (1948). *Mechanization Takes Command: A Contribution to Anonymous History*, New York: Oxford University Press.

Koçu, Reşat Ekrem (1974), "Eski İstanbulda Berberler", *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 10(5), s. 30-37.

İncinur Atik Gürbüz, İncinur (2012), "Divan Şiirinin Sevimli Yüzleri Osmanlı Şiirinde Berberler," *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/3, Summer, 2012, s. 233-255.

"ÖMER AMCA, O BERBER ÖLDÜ ARTIK"

SÜHA ÜNSAL

Rivayet olunur ki Muhammed, Medine'de saçlarını tertemiz kesen, sonradan Hıristiyan olmuş ve belki de o güne kadar Selmân-i Isfahanî diye bilinen Isfahanlı Mecusî köleyi sahibinden satın alıp azad etmiş ve o günden sonra adı Selmân-ı Pâk olmuştur. Makamı Nusaybin'de bulunan ve kimi Alevi-Kızılbaş kaynaklarında, Muhammed Mustafa, Ali el Mürteza, Fatıma-tül Zehra, Hasan-ı Müçteba, Hüseyn-i Deşti Kerbelâ ve Hatice-i Kübra ile birlikte Yediler'den biri sayılan Selmân-ı Pâk, berberlerin piri olarak bilinir; gerçi uzun zamandır berber dükkânlarının duvarlarında "Her sabah besmele ile açılır dükkânımız / Hazret-i Selmân-ı Pâk'tır pirimiz, üstadımız" hatları görünmez olduysa, hatta tabelaları çoktandır "kuaför"e dönmüş ve genç berberlerin çoğu pirin adını bile bilmese de, hikâyesini anlatmaya Selmân-ı Pâk ile başlayan berberler hâlâ hayatta; 1938 Aksaray doğumlu Ömer Faruk

(*) Bu metin, 1948 yılında çırak olarak işe başlayan Ömer Faruk Dişikitli'nin anlatısı üzerine kurulmuştur; yaşam hikâyesini paylaştığı için çok teşekkür ediyorum. Metindeki kimi tarihi bilgiler ise Kudret Emiroğlu'ndan aktarılmıştır. Bkz. Emiroğlu, Kudret, *Gündelik Hayatımızın Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2001, s. 193, 453-454.

Dişikitli de hikâyesini anlatmaya Selmân-ı Pâk ile başlıyor.

Elini, alet edevatını, dükkânını temiz tutan bir berberin bereketinin eksilmeyeceğini söyleyen bu berberlerden biri, Ömer Faruk, pirinden neredeyse bin üç yüz elli yıl sonra, 1948'de, babasının elinden tutmuş, Niğde'nin Aksaray ilçesinde, Yahya Usta'nın berber dükkânına girdiğinde henüz on yaşındaydı. Ne "leğençe" ne "ince bileğ taşı" ne de Selmân-ı Pâk adını duymuştu.

İnce bileğ taşı, çarkta inceltilmiş ustura ağzının her seferinde yeniden keskinleştirildiği o siyah taşın adıdır. Anadolu'nun birçok yerinde "küçük leğen" anlamına gelen "leğençe", Aksaray yöresinde, kenarında çene dayamak için kesik yeri bulunan berber leğenine verilen isimdir. Tıraş sonrasında müşterinin yüzünü, hatta saçını yıkamakta kullanılan bu küçük leğen, berberin aynı zamanda dişçi de olduğu dönemlerden kalmadır. Eski berber dükkânlarında görülen kırmızı-beyaz şeritli silindirin ucundaki topuz, leğençenin simgesidir. Silindir, sıkması için müşterinin (hastanın) eline sıkıştırılan sopayı, kırmızı şerit kanı, beyaz şerit ise bandajı simgeler.

1328'de (1912) doğmuş ve 1940'ların sonunda iyice yoksul düşmüş olan Ekmekçi Besim Ağa'nın Ömer Faruk'u dördüncü sınıfta alıp yanına verdiği Yahya Usta, hacamatçılığı, dişçiliği çoktan bırakmış, "Asrî Berber Salonu" sahibi bir berberdi. Okuma yazmayı çoktan öğrenmiş olan Ömer Faruk şimdi hatırlamıyor; ama biraz korku, biraz merak ve şüphesiz heyecanla girdiği dükkânın duvarına asılmış levhadaki dörtlüğü muhakkak okumuş olmalı:

Hamd ü minnet Hüda'ya, bize verdi devleti
Hazret-i Selmân-ı Pâk'tır pirimizin şöhreti
Hem Resul'ün berberidir ol kemâl-i zat-i pâk
Gafil olma gel tıraş ol, eyle icra sünneti

Selmân-Pâk hazretleri Nebî'nin ümmetini sınıflara ayırmış mıydı bilinmez; ama duvar levhalarında pirin adı yazılı berber dükkânlarında bazı ayrımlar vardır.

> "Erkek berberinde müşterinin dikkat ettiği taraf, başta temizlik. Elinin ayağının temizliği. Bir de eskiden, bu bıçaklarımızı filan, "Lizor" diye bir mikrop öldürücü ilaç vardı, kavanozlara kor, oraya batırırdık. Müşteri ekseriyetle temizliğe dikkat eder. Şimdi bile aynıdır; ama şimdi artık berberler aynı peçeteyi sana da atıyor, bana da. Bizde öyle değildi. Bizde mesela çocuk peçetesi ayrıydı, büyük adam ayrıydı, hamalınki ayrıydı, fırıncınınki ayrıydı. Kirli gelir, normal atarsın; bir de tertemiz adam gelir, mesela Muhittin Bey gibi bir zat gelir, ona da hiç kullanmadığımız bir peçete atardık."

Ekmekçi Besim Ağa, oğlunu Yahya Usta'ya emanet ederken âdet olduğu üzere, "eti senin kemiği benim" dedi mi, bilmiyoruz, çünkü Ömer Faruk da hatırlamıyor. Yahya Usta dükkânının temizliğine de çırağının eğitimine de kendince özen gösteren biridir; Ömer Faruk daha ilk günlerden başlayarak sabahın ilk saatlerinde dükkânı açar, yerleri süpürür, sandalyeleri koltukları siler, çinko leğençeleri kömür külüyle parlatır, sıcak suyu döküp leğençenin içine bir kalıp da sabun atar; yaz ise mangalı kış ise sobayı yakıp suyu ateşe koyar. Sıcak su kabına "kazan" derler; ama bildiğiniz, üstü açılmış yağ tenekesidir ve içinden bir kase sıcak su alındığında hemen bir o kadarı eklenir içine ki sıcak su eksilmesin. O zamanlar söylendiği gibi: "Berberin sermayesi bir el makinesi, bir ustura, bir makas, bir kazan, bir ibrik ve bir de sabundur."

Saç tıraşı çoğu zaman el makinesi ile saçların tamamını eşit uzunlukta kesmektir; ama usturayla kazıtanlar da çok-

tur. Her saç tıraşından sonra müşterinin kafası yıkanır. Küçük çırağı en çok şaşırtan saç kesim modeli ise, bazı yaşlılarda gördüğü at kuyruklu kesimdir.

> "Bazı eski adamlar şurada şöyle bir saç bırakırlardı. Her taraf kazınır, burada upuzun saçı olurdu. Çinlilerin saçları gibi. Biz sorardık, derdik ki 'Hasan Emmi, Mehmet Emmi, Ahmet Emmi bunu niye bıraktın?' 'Oğlum, düşman gelip de oradan tutsun, öyle vursun kılıcı.' Bunlar altmış, yetmiş yaşlarında insanlardı; iri yarı, babayiğit. Aksaray'da böyle sekiz-on kişi vardı yaşlılardan..."

Yahya Usta on yaşındaki çocuğun etini kemiğinden ayırmaz ayırmasına da, üç öğütle birlikte üç defa tokadın acısını duyar çırak. Her seferinde iki yanağında patlayan bu tokatlar bir "kabahat"in ardından değil, "olur da bir kabahat işlenirse" diye vurulmuş "eğitim" araçlarıdır.

> "Bizim diyaloglarımız kötüydü. Şöyle kötüydü; ustaların yanında ayak ayağa atamazdık. Usta konuşurken biz konuşmazdık. Mesela ben üç gün tokat yedim, şöyle ki; halbuki ustanın yanında böyle bir konuşmam ama, bana öğrettiği terbiye, bir gün sabahleyin geldim, dükkânı açtım, yıkadım yuğdum, Yahya Usta iki tane şamar çekti. 'Usta niye vurdun bana?' dedim, 'İki insan konuşurken araya girme,' dedi. 'Ben girmiyorum ki,' dedim. 'Bunlar kulağına ders olacak,' dedi. Ertesi gün bana iki tokat daha vurdu. 'Bunu niye vurdun usta?' dedim, 'Gittiğin yerden çabuk gel,' dedi. Üçüncü gün iki daha vurdu, 'Bunu niye vurdun?' deyince, 'Kalkacağın yere oturma,' dedi."

Dükkânın açık olmadığı Pazar günleri dahil haftanın yedi gününde "parasız" olarak çalışan küçük oğlan çocuğunun

eline üç yıl boyunca makas, bıçak verilmez; hatta Yahya Usta herhangi bir nesne üzerinde küçük alıştırmalara bile izin vermez. Ömer Faruk'un kendisini ustasına gösterebileceği yegâne alan temizliktir, bir de elinin yumuşaklığı.

> "Orada öyle hemen bıçak, makine, ustura vermezlerdi ustalar. Her gün sabahleyin geldiklerinde ustamız kolumuzu kırardı. Şimdiki berberlerin kolu sert, bu yok onlarda, bizim elimiz dönüktür. Bu el serbest oynasın, yorulmasın diye."

Ömer Faruk'un kol kırılması diye anlattığı temrin, ustanın çırağın elini tutup bükerek parmak uçlarını bileğine değdirme çalışmasıdır. Usta berber bileğiyle çalışır, dirseğinden güç almaz, eli kıvraktır, kolay yorulmaz...

Küçük oğlan çocuğu her fırsatta seyreder ustasını, leğençenin içindeki kalıp sabunu köpürtmesini, köpükle uzun uzun sakalı yumuşatmasını, usturayı tutuşunu, ince bileğ taşında keskinleştirip her seferinde müşterinin yüzünde kaydırmasını. Gün geçtikçe öğrenir sessiz sedasız; ama kimi tıraş edecektir, usta izin vermez. Merak coşunca, yoksulluk diz boyuna çıkınca, gönüllü bulmak da kolay iştir; mesele Usta'ya duyurmadan, gizli kapaklı yapabilmektir.

Dediğimiz gibi, dükkân kapalıdır kapalı olmasına da, Ömer Faruk için dip köşe temizlik günleridir pazarları. Dükkânda iki koltuk, iki ayna, birkaç sandalye, alet edevat kutuları, soba, mangal. Silinir süpürülür de, musluk yoktur; çünkü Aksaray'da daha evlere dükkânlara su hattı çekilmemiştir; beş yüz elli yaşına merdiven dayamış Ulu Camii, nam-ı diğer Karamanoğlu Camii'nin şadırvanından tenekelerini doldurup omuzlarındaki askının iki ucunda taşıyan sucular dağıtır suyu dükkânlara; yoksuldurlar, bir sakal tıraşı için kim bilir kaç teneke su çekmek zorundadırlar.

Ömer Faruk Aksaray'ın bu yoksullarını Pazar günleri bedava tıraş etmeye başlar; sucular sırdaşı olur, uzun bir zaman Yahya Usta'ya fark ettirmeden iyice ustalaştırır elini. Sucularla Ömer Faruk sırlarını bir yıldan fazla saklarlar; ta ki hafta içi bir sabah erken saatte, kırk yaşlarında, uzunca boylu, mavi gözlü, tertemiz giyinmiş yakışıklı bir yabancı dükkânın kapısından girene kadar.

Çıraklığının üçüncü yılındaki Ömer Faruk günlük temizliğini bitirmiş Yahya Usta'yla kalfanın gelmesini beklemektedir ve dükkâna giren bu yakışıklı adamı hemen tanır.

"Akıncılar", "Şehitler Kalesi", "Ya İstiklâl Ya Ölüm" filmlerinin ünlü oyuncusu Atıf Kaptan ya da asıl adıyla Atıf Terzioğlu, 1932'de Muhsin Ertuğrul'un senaryosunu yazıp yönettiği Türkiye'nin ilk sesli filmi olan "Bir Millet Uyanıyor"u, grubuyla birlikte tiyatro sahnesinde sergilemek üzere Aksaray'a gelmiş, ihtimaldir ki yeni geldiği şehirde daha ilk sabah iki günlük tıraşla gezmeyi istemediği için gördüğü ilk berber dükkânına girmiştir. Aksaray'dan bildik bir müşteri girse, büyük bir ihtimalle, üç yılın alışkanlığıyla "Usta az sonra gelir" diyecek olan Ömer Faruk heyecanla sorar: "Siz Atıf Kaptan değil misiniz?"

Sırdaşı sucular bir yana bırakılırsa, o güne kadar bir tek müşteriyi tıraş etmemiş olan çırağa güvenen Atıf Kaptan koltuğa oturur ve Ömer Faruk ilk müşterisini tıraş etmeye başlar. Kendisini bu çok önemli tıraşa öylesine kaptırmıştır ki, dükkânın kapısına dayanmış seyreden Yahya Usta'yı fark etmez bile; Usta da hiç müdahale etmeden çırağının ilk tıraşını sonuna kadar seyreder. Sakal tıraşı elli kuruştur; Atıf Kaptan bir elli kuruş usta için bir elli kuruş da çırak için verir. Üç yıllık çalışmasının sonunda ilk parasını kazanan Ömer Faruk bir cesaretle sorar:

> "'Ağabey,' dedim, 'bugün sizin tiyatronuza gelebilir miyim?' Cebinden Yenice kutusu çıkardı, Yenice kutularının içinde

ince kâğıtlar vardı, o kâğıda benim tiyatroya girmem için yazıp imzaladı. Ben de 'Bana verdiniz ama benim kalfa da var, usta da var, onlar kızar bana,' dedim. Onların da ismini yazdı, çıktı gitti."

On üç yaşındaki berber, ilk müşterisinden, dükkâna kazandırdığı elli kuruş dışında bir elli kuruş, kendisi, ustası ve kalfası için de, haydi tiyatro biletinin tanesi de bir lira desek, üç lira kazanmıştır. Çırağına biraz şaşıran Yahya Usta "Sen ne vakit berberliği belledin?" diye sorunca, az önce yaptığı ve beğenilen tıraşın verdiği cesaretle Ömer Faruk, "Usta, üç senedir senin yanında çalışıyorum. Üç senedir bedava çalışıyorum, müsaade et de artık bellemiş olayım" diye cevap verir. Yahya Usta aynı gün küçük çırağa günde iki tıraş parası yani bir lira yevmiye vermeye karar verir. 1951 yılıdır; vasıflı bir işçinin yevmiyesi resmi rakamlara göre dört buçuk liradır ve Ömer Faruk artık evine para götürebilecektir.

Lâkin, ünlü sinema oyuncusunu bi-hakkın tıraş eden çırağın daha işi tam bellediğinden emin değildir ustası. En kısa zamanda bellemesinin yolu da, tıraş için harman zamanı bir "köy tutmaktır" ve ertesi yılın harman zamanında, şimdiki adı köyden yetişen en ünlü adamın, eski Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mehmet Altınsoy'un adına izafeten Altınsoy olan Çardak Köyü'nü çırağı için tutar Yahya Usta. Yüz haneli, kuru tarım yapan, berber hesabıyla üç yüz, üç yüz elli baş (erkek nüfus) çıkan Çardak Köyü'ne her hafta bir sefer, iki-üç günlüğüne gidecek ve edebildiği kadar erkeği tıraş edecektir; kâh makine ile saçlarını kesecek kâh ustura ile sakallarını. Harman sonunda da her bir yetişkin için iki şinik, her bir çocuk için de bir şinik buğday alacaktır. Aksaray yöresinin hesabına göre bir şinik sekiz kilogramdır; yani her bir yetişkin için on altı, her bir çocuk için de sekiz kilogram buğdaydır bir mevsimlik tıraş ederi. Toplanacak buğda-

yın aslan payı tabii ki yine ustanındı; harman sonunda usta da gelmiş, kapı kapı dolaşılmış ve hak toplanmıştı.

> "Harman sonu geldi, hak topladık. Usta da geldi. Usta şimdi mesela senin kapına geliyor; üç tane büyük var, üç tane büyükten ne alıyor, altı şinik buğday alıyor. Üç tane de çocuk var, üç şinik de çocuklardan alıyor; dokuz şinik. Dokuz şinik, bizim hesabımızda iki buçuk kile eder; yani beş teneke eder. Onlardan beş teneke aldığında ben diyordum ki, 'Ağabey, ben güzel tıraş ettim, bana da yarım şinik buğday ver.' Böyle böyle o sene Usta'ya elli kile buğday getirdim, ben de yirmi beş kile buğday toplamışım kendime. Getirdim, rahmetlik babam sevincinden..."

Dokuz şinik buğday iki buçuk kile, yani yaklaşık yetmiş iki kilogram olduğuna göre, Ömer Faruk'un evine getirdiği buğday neresinden bakılsa yedi yüz kilogramdan fazladır ve parasal değeri, küçük çırağın bir aylık yevmiyesinin en az beş-altı katıdır; Fırıncı Besim Ağa'nın sevinci kolaylıkla anlaşılabilir.

Ertesi yıl, on dört yaşına gelen çırağa Aksaray dar gelmeye başlamıştır; yine bir cesaret, bir gün ustasına, "Ben gideceğim" der; fakat bu arada, babası Ömer Faruk'u dayısının kızıyla nişanlar.

> "Kâh gönlüm oldu, kâh olmadı; bir arkadaşım Ankara'ya geldi, onunla beraber ben de geldim. Ankara'da, Yenimahalle İvedik Caddesi'nde, Berber Fikret isminde bir arkadaşın yanına kalfa olarak girdim. Aşağı Yukarı 1954 senesi; aynı sene de Bahçelievler'e geldim. Ercüment Yüksel isminde Çankırılı bir çocuğun iki koltuklu dükkânına girdim. Aslında ondan önce, Osman Karatoprak vardı, Berberler Cemiyeti Başkanı. Ulus'ta, şimdiki Ulus Çarşısı'nın ol-

duğu yerde, işkembeciler, lokantacılar arasında, on koltuklu dükkânı vardı. Beni önce oraya verdiler, orada biraz çalıştım; öbür kalfaların gözü açık, kapıdan gireni kapıyorlar, bana vermiyorlar müşteri. Akşam oldu, Osman Karatoprak o zamanın parasıyla bana beş lira verdi ve 'Sen iki koltuklu yerde çalış, buralarda sana iş vermezler,' dedi, işte Bahçelievler'de Ercüment Yüksel'in yanına gönderdi."

Ömer Faruk, tenis kortları, bahçe içindeki iki katlı evleri ile Cumhuriyet elitinin 1930'ların sonlarında yerleşmeye başladığı Bahçelievler'de, Üçüncü Cadde ile Beşinci Cadde'nin birleştiği köşede, şimdiki kapalı pazar yerinin az ilerisindeki dükkânda dört yıl kalfa olarak çalışır. Ömer Faruk için bu dönemdeki ilk önemli karşılaşma, 1957'de CHP'den Niğde Milletvekili olarak seçilecek olan Aksaraylı Ali Gürün ile olmuştur. Ali Gürün, genç hemşehrisini Bahçelievler'de yaşayan çevresiyle tanıştırır ve Devlet Bakanı Osman Kapani, Emlak Kredi Bankası Genel Müdürü olan ve 1957 seçimlerinde Niğde Milletvekili seçilerek DP iktidarının son aylarında Başbakan Yardımcılığını üstlenen Medeni Berk, eski Niğde Milletvekili Rıfat Gürsoy ve Meclis Başkanı Refik Koraltan gibi isimler düzenli müşterileri olur.

"Tek katlı evler vardı; çiçekli, çok güzel evler vardı, orada otururlardı milletvekilleri. Ben sabahları bunlar Meclis'e gidene kadar dört-beş milletvekili tıraş ederdim. O vakitler kırmızı iki buçuk liralar vardı; sakal tıraşımız elli kuruştu. Ustayla şöyle anlaşmıştık. Tarifenin üstü benim. Yani elli kuruş tıraşa iki buçuk lira verdiyse adam, iki lirası benim, tıraş tarifesini de yarı yarıya bölerdik... Bu vaziyette, 1958'in beşinci ayının yirmi sekizinde ben asker oldum, Sivas'a gittim, Tekaüt Tepe'ye...

... Bir gün bir onbaşıyla dövüştük. O da şöyle dövüştük; askerin bir tanesi şapkasını çıkardı, 'Gel teskere gel,' dedi, ben de 'Gel yirmi üç ay yirmi yedi gün,' dedim. Üç günlüğüm. 'Ulan benim üç günüm kaldı, sen diyorsun yirmi üç ay yirmi yedi gün,' deyip beni dövdü; ben de ona vurdum. Bizi içeriye attılar. Orada İstanbullu yedek subay, Birkay Ediz isminde genç bir subay gezerken bizi gördü, 'Sen burada ne arıyorsun?' dedi. Dedim, 'böyle böyle'. 'Nasıl döverler ya hu!' dedi, ne iş yaptığımı sordu, berber olduğumu söyleyince odaya aldı beni, tıraş etmemi istedi. Çok beğendi benim berberliğimi ve beni aşağıya, Kabakyazı'daki birliğe, bir arkadaşına gönderdi, beni oranın berberhanesine aldılar."

Kabakyazı'daki berberhanede kırk beş gün çalışan Ömer Faruk, ordu için kazandığı yüz yirmi beş liranın haricinde verilen bahşişlerden altı yüz lira para biriktirmiştir. Dağıtım geldiğinde, yine Birkay Ediz'in yardımıyla Diyarbakır'a gider ve bir süre sonra Diyarbakır Astsubay Orduevi'nin berber dükkânını çalıştırmaya başlar. Askerlik bitince niyeti berberliği bırakmaktır ve bunun için de askerliği sırasında mors alfabesi öğrenmiştir. Ancak, yirmi ayda aldığı bahşişlerle bin lira daha para biriktirir ve askerliği bittiğinde cebinde bin altı yüz lirası olmuştur.

"Astsubaylar subaylardan çok çok iyi. Hem cömertler hem de genç ve samimi. Bizim Aksaray'dan da dört-beş tane havacı astsubay çocuklar çıktı... Yani o parayı ben getirseydim işte, annemin babamın fakir olmaları beni üzdü. O paramı ben babama verdim. Aslında ben o parayla buraya (Ankara) gelecektim, evliydim, buradan ev, dükkân alacaktım."

27 Mayıs Darbesi'ni askerliğinin son günlerinde karşılayan Ömer Faruk hayalindeki evi ve dükkânı alamaz; ama Ankara'ya döner, Bahçelievler Yedinci Cadde Hal İçi'nde, yine Aksaraylı olan Ali adında bir berberin yanında kalfa olarak başlar. Bu dönem, berberlikte kimi yeniliklerin yaygınlaşmaya başladığı bir dönemdir; artık dükkânlara "tıraş sabunu", "jilet", "şampuan", "elektrikli tıraş makinesi" gibi yeni ürünler girmeye başlamıştır. Bilindiği gibi bu tür ürünler Batı dünyasında yaygınlaşmaya başlayalı epey zaman geçmiştir; Jacob Schick'in 1923'te patentini aldığı elektrikli tıraş makinesi ABD'de 1931'de üç bin adet satılmıştır. Yine bir Amerikalı olan ütopik sosyalist King Camp Gillette'in "kullanılıp atılabilen ustura bıçağı" üretme fikri 1895'e kadar uzanır; ama ilk ürün 1903'de piyasaya çıkmıştır. Amerikalıların "usturanın keskin tarafı" anlamına gelebilecek *razors blade* adını verdikleri bu kâğıt kadar ince ürün Türkçeye mucidi ve ilk üreticisinin adından, jilet olarak geçmişti; tıpkı tıraş sabununun adına da ilk zamanlar bir markadan, "arko sabunu" denildiği gibi. Ancak bu ürünler Ömer Faruk'un dükkânına 1962-1963'ten itibaren girmeye başlamıştı.

Yeni ürünlerle zenginleşmeye başlayan bu dükkânda iki sene çalıştıktan sonra, dükkân sahibi Ali kadın kuaförlüğüne başlar ve altı ay kadar Ömer Faruk tek başına çalışır; ancak kira ödemekte, vergileri üstlenmekte, elektrik-su giderlerini karşılamakta ve eline bir şey kalmamaktadır. Bunun üzerine Ali dükkânı 1963 yılında, dört eşit taksitte, bin lira karşılığında Ömer Faruk'a satar. Ömer Faruk, 1960'da girdiği bu dükkânda 1999 yılına kadar çalışır; ama 1970'lerin ikinci yarısı işleri zora sokmaya başlamıştır.

> "O zamanlar işte dükkânlara 'kurtlar, köpekler' yazdılar. Benim dükkânımın ismi Gençlik Berberi Ömer Faruk Usta. Biraz gençlerden ayağı çekildi, korktular, gelmediler. Bi-

raz bocaladım. O zamanlar Yol Su Elektrik Genel Müdürü Kaya Çakmak benim müşterimdi. Bana dedi ki, 'Gel, sen iyi bir berbersin, seni YSE'ye alalım'. Ben önce korktum, 'Gitsem mi gitmesem mi?'

... 1976'da, İl Müdürlüğü'nde altı ay kadar mevsimlik işçi statüsünde berber olarak çalıştım. Daha sonra kadroya geçtim... 1976'dan 1999'a kadar akşamları hep dükkâna geldim; iki tarafta idare ettim... Ben 2000 yılında emekli olacağımı bilseydim dükkânımı devretmezdim. 1999'un Mart ayında devrettim, 2000 yılının on ikinci ayının yirmi birinde, altmış üç yaşını doldurduğum için bizi arkamızdan emekli yaptılar."

Ömer Faruk, elli yıldan fazla süren berberliğini artık sadece yakın çevresini, oğullarını, torunlarını tıraş ederek sürdürüyorsa da mesleğinde öğrendiği bir geleneği de uzun süre devam ettirmiş; hasta ve yaşlı müşterilerini evlerinde tıraş etmiş ve bunun karşılığında hiç para almamış. Emekli olup daha sakin bir hayata geçtikten sonra, kendi deyişiyle elli berber dolaşmış; ama hiçbirinden memnun kalmamış.

"Kapıdan girince müşteriye 'Hoşgeldiniz, nasılsınız, iyi misiniz?', çay kahve muhakkak söylenirdi. Şimdi yok; adam takıyor makineyi, senin nasıl istediğini sormadan. Ben mesela, emekli olalı on beş seneye geldi, elli tane berber dolaştım, kafama göre berber bulamadım. Kimseye de 'Ya hu! Ben berberim, şöyle yapın,' diyemiyorum. Emek Mahallesi'ne gittim geçende, eski berber, dedim ki, 'Şöyle güzel bir tıraş et'. Adam makası dayandı, dedim, 'Ne yapıyorsun Ekrem? Eski berber böyle değildi, sen ne yaptın?' 'Ömer Amca, o berberler öldü artık,' dedi. Adam resmen bana böyle dedi. On lira da para verdim, ona da çiğ gözle baktı.

... Ben tıraş ederdim; kafaya göre tıraş yapardım. Sonra, 'Üç kuruş beş kuruş ver' ne demek? 'At cebime Allah bereket versin.' Yani adam gücünün yettiği parayı atardı...

... Ya hu! Ben isterim yıkatırım, isterim yıkatmam. Kafamı eğiyor, ondan sonra saçını kesiyor, bir daha yıkıyor. Ben sana sordum mu, benim saçımın nasıl kesileceğini biliyor musun? Baştan bana bir sor. Ben bunu kaç sefer, kaç arkadaşa dedim. İlk evvela bana bir sor; ben nasıl istiyorum. Ben natürel ense istiyorum, açık ense, yakaya değmesin. Şimdi, saç kesiyor, enseye bıçak vuruyor. Enseye bıçak vurulmaz. Biz burada gördük, bunlarda gördüm ben enseye bıçak vurulduğunu; ben enseye bıçak vurdurmam. Affedersin, enseye bıçak vurmak çok kötüdür, sakal gibi çıkar. Ama şimdi adam enseye bıçak vuruyor, kulakların içine bıçak vuruyor. Kulak yanar, yakmak lazım... Şimdi kulağı alıyor, bunun için para alıyor; bıyığını kesiyor para alıyor. Berberlikte bunlar olur mu? Berberin görevi bunlar. Ben berbere ne için geliyorum? Temizlenmeye, pâk olmaya geliyorum. Peygamber Efendimiz ne demiş? 'Ya Selmân! Beni pâk ettin, ümmetimi de pâk et.' Yok, şimdi öyle değil."

DEDEM BERBERDİ

ÖZER KORKUNÇ

Sadece dedem değil ki; teyzem ve dayım da berberdi. Ailemin meslekleriyle ilgili öyküsünden önce, bu yazının nasıl oluştuğunu anlatmakla başlamak istiyorum işe.

Geçtiğimiz yıl İzmir Kitap Fuarı'nda çalışmalarını ve yazılarını hayranlıkla izlediğim Tanıl Bora'ya "Memleket Kitapları" serisinin devamını sorduğumda, bana çok sıcak bir yaklaşım göstererek bununla ilgili önerilerimi beklediğini ifade etmişti, ben de açıkçası çok şaşırmıştım. Neden mi, orta çapta bir okuyucu olan, ufak ufak yazma çabaları olsa da, o da ancak orta şekerli olan benden Tanıl Bora bir kitap için yazı istemişti (berberlik ile ilgili değil). Neyse, daha sonra geçen günlerde Tanıl, üzerinde kararlaştırdığımız konunun projesinin şimdilik rafa kalktığını, "berberler kitabı" projesinin ortaya çıktığını ifade ederek, bana diğer kitap için "usul usul düşünmeye devam edelim" dedi.

Tanıl'ın "berberler kitabı" projesini duyunca ben daha da heyecanlandım. Nedenini zaten girişte yazmıştım. Dedem, önce gurbet ellerde bir başına öğrendiği "berberlik" ve onun yanına eklediği "sünnetçilik" meslekleriyle geldiği İzmir'in

Kemeraltı bölgesinde yaklaşık elli yılı aşkın süre boyunca aynı dükkânda çalışmıştı. Dedem erkek berberiydi, oğlu yani Rıdvan dayım ve kızı Meral teyzem de dedemden öğrendikleri bu meslekle babalarının izinden gitmişlerdi. Yani erkek berberliği ve kadın kuaförlüğü, ayrıca, dedemin yaptığı sünnetçilikle geçimini sağlayan bir aileydi bizimkisi. Ben küçükken dedemin berberliği ile sünnetçiliği arasında pek bağlantı kuramazdım. İki meslek de kestikleri şeyleri farklı olsa da, yapılan iş kesmek eylemiyle ilgiliydi ama ben o yaşta bu durumu anlayamazdım. Daha sonra berberlerin sünnetçilik yanında dişçilik de yaptıklarını öğrendiğimde iyice şaşırmıştım.

Dedem dişçi değildi ama sünnetçiliğiyle ilgili olarak kartvizitinde ve evin giriş kapısının üstündeki tabelada "40 yıllık Fenni Sünnetçi" yazdığını çok iyi hatırlarım. Sünnet randevularını yazdığı defterin sayfalarının hep dolu olduğu yaz döneminde, dedemin özellikle cumartesi ve pazar günleri sabahtan gecenin ilerleyen saatlerine kadar sünnetlerle ilgili olarak koşturduğunu iyi bilirim. Bu sünnetçilik olayına daha sonra değiniriz.

Biz kaldığımız yerden devam edelim. Dayım önceleri bayan kuaförüyken aynı zamanda, erkek berberliği de yaptı. Dayım dedemle birlikte gittiği sünnetlerden edindiği pratik deneyimle sonradan çok kısa süre de olsa sünnetçilik işini de yapmıştı. Teyzem istikrarlı bir şekilde dedemin dükkânının üst katında sadece bayan kuaförlüğü yaparken, dayım özgürlükçü ruhuyla başlangıçta bir süre çalıştığı babasının yanından ayrılarak Alsancak, Kemeraltı, İkiçeşmelik, Karşıyaka bölgelerinde, hatırlamakta bugün bile zorlandığı sayıda değiştirdiği dükkânda mesleğini sürdürdü. Dayımın özgürlükçü ruhu derken bunu iki satır da olsa açıklamakta yarar var. Bu satırların yazıldığı bugünlerde 81 yaşında olan dayım, yaşamı boyunca edindiği sayısız motorsikletlerle bu tutkusu-

nu bugün de ilerlemiş yaşına rağmen sürdürmekte olup, yazın motoruna binmekte, kış mevsiminde de diğer aracını sürmektedir. Yaşam sevinci hiç kaybolmayan dayım bugün de seyahat tutkusunu gerçekleştirmekte, her gün İzmir kazan o kepçe gezmesine devam etmektedir. Geçmişte iki çocuk, bir yengem ve kendisi de olmak üzere dört kişiyle, Vespa motoruna yüklediği küçük piknik tüpü, mangalı, çadırı ve diğer eşyalarıyla çıktıkları uzun konaklamalı yolculukları, ve yaşadıkları kamp hayatı *Sayfiye-Bir Hafiflik Hayali* kitabına yazı konusu bile olurdu. Bunu şimdilik geçelim.

İşte ben, ailemin hep ilgilendiğim geçmişte yaşadıkları yerler ve mesleklerini yaptıkları İzmir'in mekânlarını, onların geçmişte yaşadıkları anılarını kaleme alma düşüncemi bir türlü eyleme dönüştürememişken, Tanıl'ın bu projesi beni daha da heyecanlandırdı. Bunları kendisine yazdığımda cevaben, "Senden 'dedem berberdi' yazısı bekliyoruz" dedi.

Evet sevgili okur, benim gibi kitap yazma deneyimi olmayan birisi de bu cesaretlendirmeyle, yaşayan aile üyelerinin ağzından dinlediği anıları, yaşadıkları, iş yaptıkları mekânları yazdı, albüm yaprakları arasında unutulmaya yüz tutan çeşitli resimleri de bu yazıya eklemeye çalıştı ve ortaya bu yazı çıktı.

Dedemin adı "Ali Erdoğan Çermik" olsa da, dükkânının bulunduğu Mezarlıkbaşı ve Kemeraltı esnafı için dedemin unvanı "Paşa" idi, Ali Paşa. Bu unvanın nereden geldiği konusunda çeşitli rivayetler var. Teyzemle yaptığım görüşmede teyzem dedemin yetenekli, akıllı bir çocuk olduğundan dolayı, o dönemde Çorum'da bulunan dedemin burada yaşayan yakınları tarafından o şekilde adlandırıldığını söylemişti. Ancak yıllar sonra nüfus kayıtlarından çıkan bir sonuç bizleri çok şaşırtmıştı. Bu kayda göre dedemin gerçek adı "Paşa" idi. Bunun neden olduğu bilinmemekte. Bu da herhalde ailenin küçük bir gizemiydi.

Dedem bugün Gürcistan sınırları içerisinde bulunan coğrafi ismi Meshetya olan bölgede yaşayan "Ahıska Türkleri"ndenmiş. 1 Temmuz 1899 tarihinde doğmuş. O dönemde yaşadığı yerde Müslüman Türklere uygulanan olumsuzluklardan dolayı, anne ve babasının da ölümünden sonra abisiyle birlikte iki yetim önce Kars, daha sonra da Erzurum'a gelmiş, bir anlamda akrabalarının yanına sığınmışlar. Kazım Karabekir'in bölgede bulunan yetim çocuklarını askerî okula yerleştirme projesinde dedem askerî okula yerleştirilmişse de, burada fazla kalmayarak Çorum'a diğer akrabalarının yanına gelmiş. Çorum'da bir süre kaldıktan sonra gittiği Samsun'da, bir berberin yanına çırak olarak girmiş ve mesleğine ilk adımını atmış. Yetimlikten kaynaklanan ve ekmeğini kazanma kaygısıyla göçebe hayatı süren dedemin Samsun'daki yaşamı fazla uzun ömürlü olmamış, yolu İstanbul'a kadar uzanmış. Daha sonra İstanbul'da edindiği İzmirli arkadaşlarının önerisiyle yaşamının geri kalan yıllarını geçireceği İzmir'e gelmiş ve ilk olarak Müslüman Türklerin ağırlıkta olduğu Tilkilik semtinde bir otele yerleşerek, artık bu şehirde kök salmaya başlamış.

Dedemin İzmir'deki ilk işi Kemeraltı bölgesinde bulunan bir incir mağazasında olmuş. Burada bir süre çalıştıktan sonra Mezarlıkbaşı'ndaki bir berberin yanında çalışmaya başlamış ve İzmir'de ilk olarak burada mesleğini yapmış. Çok kısa bir süre sonra, bu çalıştığı berberin 50 metre ilerisinde çalışma hayatının, hatta yaşamının son günlerine dek çalışacağı iki katlı küçük dükkânı kiralamış ve üst katı kadın kuaförü, alt katını da berber dükkânı olarak işletmeye başlamış.

Dedemin o yıllarda kısa süren ilk evliliğinden sonra, bu evlilikten doğan ilk çocuğu Müzeyyen teyzem ile birlikte ikinci eşi olan anneannem Fatma Hanım'ın annesi Binnaz Hanım'ın Selvilimescit semtindeki evine yerleşmiş, yani, "içgüveysi" olmuş. İlerleyen yıllarda Namazgah, Selvilimescit

semtlerindeki yaşadıkları evlerde annem, dayım ve teyzem dünyaya gelmiş, eşi ve toplam dört çocuğuyla birlikte yaşamını sürdürmüş.

Yakın zamanda vefat eden dedemin en büyük kızı Müzeyyen teyzem, dedemin çocukları arasında dedemin berber dükkânının üst katındaki kuaför dükkânında ilk çalışan olmuşsa da bunun devamı gelmemiş. Müzeyyen teyzem yıllar öncesinden hatırladığım kadarıyla İzmir'in önemli ev terzilerindendi. İzmir'in ünlü aileleri önceden gelir, teyzemi bulur, ona kendilerinin istediği şekilde, kendilerine özel elbise sipariş ederdi. Müzeyyen teyzemin, terzilik eğitimini aldığı Kız Enstitüsü'nden çok zaman önce o dönemde Namazgah bölgesinde yaşayan Musevi komşularının kızı olan Ester sayesinde terziliğe ilk adımını attığı söylenir.

Dedemin elli yılı aşkın berber dükkânının bulunduğu yer, Kemeraltı Çarşısı'nın ana caddesini oluşturan Anafartalar Caddesi'nin Mezarlıkbaşı bölümündeydi. Bu caddenin geniş bir kavis çizmesinin nedeninin, caddenin geçen yüzyıllarda var olan iç limanın etrafını dolaşmış olmasından kaynaklandığı ifade edilir. Geçmişte de bugün de Kemeraltı, İzmir'in ticaret yaşamının kalbinin attığı önemli bir merkezdir, kısacası İzmir denince akla ilk gelen Kemeraltı'dır. Anafartalar Caddesi üzerinde yer alan dükkânın bulunduğu Mezarlıkbaşı semtinin adı ise bölgede uzun yıllar önce bulunan Müslüman mezarlığından gelmektedir. Eşrefpaşa semtine uzanan İkiçeşmelik Caddesi'nin açılarak, güzergâh genişletilme çalışmalarında mezarlık kaldırılsa da, Mezarlıkbaşı'nın adı devam ederek bugünlere kadar gelmiş.

Dükkânın bulunduğu yerin konumu benim her zaman ilgimi çekmiştir. Bilmeyenler için bölgeyi anlatmakta yarar var. Mezarlıkbaşı'ndaki dükkânın hemen yakınında İzmir veya Smyrna Agorası olarak adlandırılan antik yerleşim yeri ile ilgili kalıntılar bulunmaktadır. M.Ö. 4. yüzyıl-

da kurulan Agora, M.S. 178'te meydana gelen depremin ardından Roma İmparatoru Marcus Aurelius'un desteğiyle yeniden inşa edilmiş ve Osmanlı döneminde mezarlık olarak kullanılmış. Bölgede yaşayan ilginç kişiliklerden birisi de 17. yüzyılda Agora'da doğan, 22 yaşında Mesihlik iddiasında bulunan ve aforoz edilen Musevi din adamı olan "Sabetay Sevi"dir. Burada vurgulamak istediğim husus bu bölgede ciddi sayıda Yahudi nüfusunun olduğudur. Müslümanlar ile diğer gayrimüslim nüfus, bugün bile örneğini göremeyeceğimiz bir hoşgörü ortamında birlikte yan yana yaşamışlar ve güzel dostluklarla yaşamlarını sürdürmüşler. Dedemin de bu şekilde güzel komşuları, arkadaşlıkları ve esnaflık ilişkileri olmuştu.

Buna dayım ile yakın zamanda bölgede birlikte yaptığımız gezide bir kez daha şahit oldum. Gerçekleştirdiğimiz Kemeraltı gezisinde, son zamanda yaşanılan olaylardan dolayı güvenlik nedeniyle hep kapısı kapalı olan "Havra Sokağı"ndaki bir havranın kapısını tesadüfen açık bulduğumuzda dayımla birlikte içeriye girdik. Görevlinin uyarısıyla dışarıya çıkmamız istendiğinde, dayımın görevliye eski Musevi arkadaşlarının, esnafların kısaca dostlarının adlarını tek tek sayarak onların şu anki durumlarını öğrenme telaşı, aldığı cevaplarla hüzünle noktalanmıştı. Dayımın merak ederek sorduğu Musevi arkadaş ve dostlarının kimisi bu dünyadan göç etmiş, kimisi de doğdukları, yaşadıkları bu yerlerden başka yerlere gitmişti. Dayımın o anları gözleri dolarak yaşaması, geçmişte bu insanlarla birlikte yaşadığı güzel anılarını ortaya sermişti zaten. Ben, dayımın geçmiş yıllardaki bu anılarını o anda görevliyle birlikte tekrar yaşamasının sonrasında, görevlinin "Gir içeri amca, buranın kapısı sana açılmayacak da kime açılacak" demesiyle açılan kapıdan, yıllarca önünden geçtiğim Havra Sokağı'ndaki sinagoga o gün dayımın anıları sayesinde girebilmiştim.

Dedemin iş yaşamının geçtiği dükkânının bulunduğu yeri anlattıktan sonra ailenin yaşadığı evleri de anlatmakta yarar var. O yıllarda Levantenler, Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler şehrin diğer bölgelerinde bulunurlarken, Müslüman Türkler ailemin de yaşamının geçtiği Namazgah, Tilkilik ve Selvilimescit bölgelerinde yaşamaktaydılar. İzmir'in çok eski yıllarda geçirdiği yangınlardan sonra, şehrin yangın yerleri ile dolambaçlı ve dar yollarının yeniden düzeltilmesi, yeni bulvarların açılması gibi şehircilik çalışmalarına rağmen, Kadifekale'nin altı ile Kemeraltı arasında yer alan Namazgah, Tilkilik, Selvilimescit semtlerinin görüntüsü değişmemiştir. Bugün bile bu bölgede gezdiğinizde, yapımı 1900 ve önceki yıllara uzanan evlerin dimdik ayakta durduklarını, o günden bu yana sadece bu evlerde yaşayan ailelerin profillerinin değiştiğini görürsünüz. Bir anlamda zaman bu semtte durmuş gibidir. Şehrin koşturmacasından uzak olarak buralarda yaşayan insanlar için zaman burada farklı bir şekilde akmaktadır.

Dedem ve ailesi Selvilimescit'te yaşadığı ilk evden sonra, 1940'lı yıllarda bugün Agora kalıntılarının tam karşısındaki sokakta yer alan eve taşınmışlar. Sıkı durun, yaşadıkları bu evin hemen yanında Aya Ioannis Theodoros Ortodoks Kilisesi bulunmakta. Kilise 1859 yılında yapılmış, bugün virane durumda. Dikkatinizi çekti mi bilmiyorum, iş ve ev yaşantılarının sürdüğü ortam küçük mahalle camileri, türbeleri, fazla sayıda havraların olduğu bir bölge. Gördüğünüz gibi buna bir de kilise eklendi. Aile burada da bir süre oturduktan sonra buradan ayrıldıkları evin yakınında, Mezarlıkbaşı'nda, yani dükkâna çok yakın bir eve yerleşmiş ve 1950'li yıllarda kendi mülkleri olan Karşıyaka'da yaptırdıkları eve taşınmışlar.

Karşıyaka'daki evimiz ailenin mülkiyetindeki bir evdi. Ev önceleri tek katlı müstakil bir evken, ailenin ihtiyaçları doğ-

rultusunda evin ikinci katı da yaptırılarak iki katlı eve dönüştürülmüş. Önceden yaşadıkları evler ile berber dükkânı yaklaşık iki kilometre çapında bir alanda yer alırken, taşındıkları evlerinin olduğu Karşıyaka'dan Mezarlıkbaşı'ndaki dükkâna gitmek için artık aradaki denizi geçmek gerekiyordu.

İzmir'de en az 150 yıl olduğu ifade edilen bir vapur kültürü vardır. Özellikle Karşıyaka'nın nüfusunun artmasıyla birlikte sabah ve akşamları iş yaşamının o yıllarda kalbinin attığı yer olan Kemeraltı bölgesine gidip gelme ihtiyacı vapurlarla karşılanıyordu. İzmir'in vapurları, en çok Konak-Karşıyaka hattında yolcu taşıyordu. Dedem her sabah Karşıyaka'da eski pazar yerindeki evden yaklaşık beş yüz metre mesafedeki vapur iskelesine hava koşuluna bağlı olarak yürür, 8.30 Konak vapurunda her zaman boş olan, bir anlamda kendisine ayrılan oturma yerine oturur ve köpüklü kahvesi eline verilirdi. Ben küçükken dedemle birlikte olduğumuzda, dedemin vapurda gördüğü bu "izzet, ikram" çok hoşuma giderdi. Düşünsenize "Buyurun paşam, kahveniz" diyerek kahvesi ikram edilen kişinin torunuydunuz.

1952'li yıllardan sonra, Karşıyaka'da yaşayan ünlü şairimiz Attilâ İlhan da sabah 10.00 vapurunda görülürmüş. Denilir ki, o yıllarda *Demokrat İzmir Gazetesi*'nin genel yayın müdürlüğünü yapan şairimiz, 1954 yılında yayımladığı "Sisler Bulvarı" ve birçok şiirini de bu vapur yolculuğu sırasında kaleme almış. 1975 yılına kadar gel zaman git zaman, Karşıyaka'nın nüfusunun kalabalıklaşmasına bağlı olarak vapur çeşit ve adedi de artış göstermiş.

Dedem Karşıyaka'dan vapurla geçtiği Konak'ta vapur iskelesinden iner, işe giderken kullandığı Kemeraltı'ndaki Anafartalar Caddesi'nde yürürken, yaz-kış hiç başından eksik etmediği fötr şapkasıyla kendisine günaydın diyen esnafı selamlar ve dükkânına ulaşırdı. Akşam saatlerinde işe dö-

nüş de yine vapur ile olurdu. İş durumuna göre dükkândan çıkışta Havra Sokağı'ndan aldığı taze sebze veya meyvelerinin olduğu filesiyle vapura biner, iskelenin önünde kendisini bekleyen iki atın çektiği fayton ile eve dönerdi. Yaz döneminde fayton her akşam dedemin sürekli alışveriş yaptığı karpuzcusunun önünde durur, iki-üç karpuz da faytona yüklenirdi.

Geçen yıllar sonucunda 1978'li yıllarda dedemin artık iyice yaşlanması ve hastalığına bağlı olarak evden çıkamaması zamanlarında dedem o günleri hatırladıkça gözleri dolar, ben de belli etmeden ona eşlik ederdim.

Karşıyaka'daki bu evle ilgili olarak diğer hatırladığım da, uzun kış gecelerinde komşulara misafirliğe gidildiği zamanlardı. Dedemin evinde olduğum zamanlarda misafirliğe gidilecek evin o akşam uygun olup olmamasının sorulma işi bana aitti. Gideceğimiz evde ilgimi çeken oyuncak veya bana eşlik edecek arkadaşın olması durumunda büyük bir heyesle o evin kapısını çalıp, "Müsaitseniz akşama dedemler gelecek" derdim. Karşıyaka'daki 1858 no.lu sokakta yaşayanlar üzüntü ve mutluluklarını birlikte paylaşan güzel insanlardı

Aile geçimini berberlikle sağlıyordu ama "berber" kime deniyordu? Bunun için bir araştırma yaptığımda, saç sakal kesmeyi, tıraş etmeyi kendine meslek edinen kimseye berber denildiğini gördüm. 15. yüzyıldan önce herkes karşılıklı olarak birbirlerine berberlik yaparken daha sonraları tarih sahnesine berberler çıkmış. O zamanlarda berberler sadece saç sakal kesimi değil, yeterli sayıda doktor ve sağlık memurunun olmaması nedeniyle sünnet, hacamat, diş çıkarmacılık, sülükçülük, kellik, uyuz, bit tedavisi, kulak yıkama ve halk hekimliği de yapıyorlarmış.

Tamam, dedemin berberliği ile ilgili açıklama çok basitti ama dedemin bir de sünnetçiliği vardı. Dedem öğrendiği berberlik mesleğinin yanına sünnetçiliği neden eklemiş

olabilirdi? Bunu yıllar sonra öğrenebilmiştim. Dedem Erzurum'dan sonra akrabalarının yanına geldiği Çorum'da, bu işi yapan akrabasının birinden sünnetçiliği öğrenmiş. Belki buna yaşamının ileriki dönemlerinde geçim kaygısına karşı iki meslek öğrenme çabası da denilebilir. Yıllar sonra dedemin askerliğini sıhhiye olarak yaptığını öğrendiğimde, sivil yaşamda berber olan dedemin neden sıhhiye sınıfında askerlik yaptığını da merak ettim. Belki de esas işi berber olan dedemin yaptığı diğer sağlık işlerinden dolayı dedemi askerlik döneminde sıhhiye sınıfına ayırdılar.

Benim hatırladığım dönemde, dedem küçük çapta o dönemdeki sağlık memurlarının işini yapabiliyordu. Dedem berberlik malzemelerini titizlikle seçer, böylece kelliğe, kepeğe, saçkırana engel olmaya çalışır, hacamat bile yaparmış. Kellik ile ilgili işlemi saç diplerine zeytinyağı sürerek uygularken, hacamat işlemini şöyle gerçekleştirirmiş: Usturasıyla hacamat yapılacak olan kişinin başının arka tarafına kesik atar, oradan çıkan pis kanı bir kapta toplarmış. Herhalde bu işlem iyi geliyormuş ki, hacamat işlemine talep oluyormuş.

Berberlik konusuna daha da derinlemesine girmeden önce, o günün şartlarında bazı berberlerin sünnetçilik de yaptığı dönemde dedemin sünnetçiliğini anlatmakta yarar var. Sünnet geleneği değişen yaşam koşullarıyla bugün anlamını yavaş yavaş kaybetse de, yakın tarihimize kadar çocuğun doğumundan sonra hayatındaki ilk önemli aşama sayılmış ve erkek çocukların beş ila on iki yaş arasında sünnet olmaları âdet olmuş. Eski dönemlerde sünnet olacak çocuğun o günlerin koşullarında canı epey yanacağı ve sekiz-on gün sürecek bir yarası olacağı için çocuğu eğlendirmek, acısını duyurmamak, güldürmek ve hoş tutmak amacıyla düğün ve eğlence geleneği de ortaya çıkmış. Dedemin sünnetçilik yaptığı yıllarının son dönemine ben de yetişmiştim. Dedem ve yardımcısı ile birlikte ben de dedemin yaptığı sünnetlere git-

miştim. Dedemin sünnet aletlerini içine yerleştirdiği büyük bir sünnet çantası vardı. Aletlerini şöyle bir hatırladığımda jiletsiz ustura, kıskaç, maşa, usturayı bilemeye yarayan bileme tahtası, içinde uyuşturmaya yarayan bir sıvının bulunduğu sprey, bandaj, tendürdiyot, kanamayı durdurmaya yarayan sarı toz aklıma geliyor.

Yaz döneminde sünnetler çok artmakta, bunlar da cumartesi ve pazar günlerinde ağırlıklı olarak yapılmaktaydı. Dedem "40 yıllık Fenni Sünnetçi" olduğundan İzmir ve çevresinde mesleğinde saygın bir kişi olarak tanınıyordu. Sünnet öncesi gittiği evlerde, düğün salonlarında çok iyi ağırlanıyordu. Aletlerin konduğu tepsiye sünnet sonrası kesilen et parçası konulur ve o tepsiye sünnetçi bahşişi adı altında düğün davetlileri arasından para toplandığını da hatırlarım.

O dönemden aklımda kalanlardan birisi de, "Zeki Müren"'in baş kemancısı Fikret Karahan'ın oğlunun Fuar'daki Göl Gazinosu'nda yapılan sünnet düğünüydü. Operasyonunu dedemin gerçekleştirdiği bu sünnet düğününde Zeki Müren de bulunmuş ve dedemi tebrik etmiş, bununla ilgili haberler de gazetelerde yer almıştı. Yine o yıllarda yetişkin Müslüman olmayan yabancıların sevdikleri uğruna sünnet olarak Müslümanlığa geçmesi ile ilgili haberler basında oldukça sık yer alırdı. Burada tercih edilen sünnetçilerin başında da dedem gelirdi.

Dedem "erkek berberi", dayım ve teyzem de "kadın kuaförü"ydü. Yani ailemizde hem erkek berberi, hem de kadın kuaförü vardı. Ama ben o yıllarda neden böyle iki farklı sözcük kullanıldığını bilmiyordum. Bu iki kelime bu işi yapan onlar için önemliydi. Daha sonraları teyzem ve dayımın kuaför, dedemin de erkek berberi olarak aşağı yukarı aynı işi yapsalar da, yaptığı işlerin aralarında farklılıklar olduğunu öğrendim. Faaliyet alanı erkek berberliği olan dedem, saçları ve sakalları uzayan erkeklerin saç ve sakallarını keserken,

teyzem ve dayım kadınların saçlarını o zamanki modaya göre kesmekte, saçların bakımını yaparak saçları mizanple, ondüle uygulamaları ile şekillendirmekteydi.

Mizanple ve ondüle berberlikte o dönem için çok önemli iki kavramdı. Küçükken dayım ve teyzemin kuaför dükkânlarının camında "Mizanple ve ondüle yapılır" yazılarının bulunduğunu hatırlarım. O dönemde saç ile ilgili bu iki uygulamayı yapan fazla kuaför yoktu. Mizanple, ıslak bayan saçının bigodiyle sarılarak ayaklı olan kask makinesi tabir edilen bir nevi saç kurutma makinesiyle kurutulması işlemiydi. Bugün kolayca yapılan fön çekme işleminin karşılığı da denilebilir. Bu işlemle de saç iki gün şeklini korurmuş. Ondüle işlemi ise ıslak bayan saçlarının amonyak destekli ilaçlı maşaya takılarak kask makinesinde uzun süre kurutularak saçların kıvırcık görüntü almasını sağlayan bir işlemmiş. Bu işlemle de saç kıvırcık görüntüsünü bir yıl korurmuş. Sıcak ondüle uygulanırken saçların yanmaması için sigara paketlerinin içerisindeki parlak alüminyum folyo kağıtlara saçların sarıldığını da hatırlarım. Burada anlatmaya çalıştığım uygulamaları, o yıllarda küçük olan benim ve şimdi ileri yaşlarda olan, bu uygulamaları yapan teyzem ve dayımın aklında kaldığı şekilde yazmaya çalıştığımı vurgulamakta yarar var. Teyzeme göre saça yaptıkları ondüle işlemi migren ağrısına da iyi gelirmiş. Hem uzun süre görünümünü koruyan saçlar, hem iyileşen migren. Git kuaföre hem konuşarak terapi ol, hem de güzel saçlara ve sıhhatine kavuş.

1970'li yılların başında Alman kozmetik firması "Wella" Berberler Derneği ile işbirliği yaparak, sınav sonucu başarılı olan berber ve kuaförlere sertifika vermişti. Teyzemin sınavındaki manken Müşerref ablasıydı, yani annem. Teyzem annemin saçına yaptığı uygulamayla sınavı geçmişti, yani abla-kardeş dayanışması. Wella'dan sınav sonucu alınan bu sertifika o yıllarda çok önemliydi. Bu sertifikalar teyzem ve

dayım dükkânlarını kapatana dek dükkânlarının en güzel köşesinde duvarlarını süslemişti.

Dedemin, formülü kendisine ait olan bir de kremi vardı. "Göçmen Kremi" olarak adlandırılan bu krem, yüzü beyazlaştırıp, parlaklaştırarak, ağır makyaj tahribatları ile deri çatlaklarını gidermek suretiyle ciltte mucizeler yaratıyormuş. Yıllar sonra bu yazı vesilesiyle, bu kremin formülünü dayıma sorduğumda biraz biraz hatırladı. Vazelin, gliserin, kolonya ve esans karışımından elde edilen bir kremmiş bu. Az önce de dedim ya, efsane krem diye. Dayım bunu anlattıktan sonra bir şey daha fark ettim. Dayım bana bu kremin ölçeklerini anlatmamıştı. Belki dedem de bu kremin ölçeğini oğluna vermedi, bilinmez. Sonuçta bu insanlar o zamanki şartlarda insanları güzelleştirme adına mesleklerini yaparken, kendi çabalarıyla meslekleri ile ilgili bir şeyler bulmaya çalışmışlar ve uygulamışlardı.

Kuaförlerde yapılan saç uygulama işlemlerine ek olarak diğer yapılan işlemlere manikür, pedikür ve cilt bakımlarını da eklemek gerekir. Günümüzde erkek berberleri aynı işi yapsalar da, o yıllarda ben dedemin berber dükkânında bu işlerin yapıldığını hatırlamıyorum. Bugün kimi erkek berberlerinde "erkek berberi" tabelası olduğu gibi, bazılarında da "erkek kuaförü" tabelası bulunmaktadır. Ben bunun ayrımını kendi kafamda şöyle yaptım. Kadın kuaförlerindeki tüm uygulamaları yapabilenler Fransızca kökenli kuaför kelimesini kullanmakta, diğerleri de Farsça kökenli berber kelimesini. Günümüzde bazı dükkânlarda aynı mekânda hem erkek, hem de kadınlar güzelleşmekte olup, doğaldır ki bu mekânlar da erkek ve kadın kuaförü olarak adlandırılmaktadır.

Dedemin berber dükkânının sadık müşterileri olduğu gibi, dükkânda çalışan elemanların her birinin ayrı birer müşterisi vardı. O müşteri sıkılmadan kendi berberi olan o şa-

hıs için kalabalık olan dükkânda sırasını beklerdi. Berber ve kuaförlerde bulunan koltuk sayısı da önemliydi. Koltuk sayısı berberin büyüklüğünün, kapasitesinin belirtilmesi açısından çok önemliydi. Dedemin berber dükkanında üç adet berber koltuğu vardı. Bu koltuklardan bir tanesi dedeme aitti. Hatırladığım yıllarda dedem çok hatırlı dostlarını sadece kendi koltuğuna oturturdu. Diğer koltuklar elemanlarının çalıştığı koltuklardı.

Dedem dükkânda kullandığı işiyle ilgili yardımcı malzemeler konusunda da çok titizdi. Örneğin o yıllarda tıraş olacak müşteriler için sadece kumaş örtüler kullanırdı. Bu kumaş örtüler berber koltuğuna oturan müşterinin boynuna, göbeğine inecek şekilde bağlanırdı. Bembeyaz olan bu örtülerden kirlenenler her hafta sonu dükkândan eve getirilir, çamaşır makinesinin olmadığı ortamda bile beyaz rengine kavuşuncaya dek o zamanki yıkama tekniğiyle yıkanırmış. Burada da en önemli görev, o yıllarda evli olmayan ikinci çocuğu olan kızı Müşerref'e, yani anneme düşermiş. Bembeyaz renk alana dek zor şartlarda yıkanan bu örtüler bir de tek tek ütülenirmiş. Düşünsenize çamaşır makinesinin olmadığı zamanda yıkama ve o zamanki ütü tekniğiyle bunların ütülenmeye çalışıldığını. Beyaz, kokulu ve ütülü örtüyü müşterinin boynuna asma, yani kısaca hep müşteriye saygı çabaları.

Bu arada dedemin berber dükkânındaki hiyerarşik yapıyı da anlatmakta yarar var. Dükkânda çırak, kalfa ve usta vardı. Hiyerarşik yapı böyleydi. Çırak genellikle okula gitmek istemeyen, okumaya gönlü olmayan veya sınıfta kalmış çocukların aileleri tarafından kısa yoldan bir meslek öğrenmesi amacıyla dükkâna getirilen çocuklardan seçilirdi. Çırak dedemin yanına çocuğun ailesi tarafından yerleştirilirdi, bir anlamda dükkânda meslek öğrensin, yani "eti senin kemiği benim" durumu. Çırak 4-5 yıl bu şekilde çalıştıktan sonra yeteneğine göre kalfalığa terfi edermiş. Kalfalıktan sonra da,

o yıllarda Berberler Derneği'nin gece kurslarına gider, yapılan sınavdan sonra ustalık belgesi almaya hak kazanarak usta olurmuş. Kalfa olan çalışanın ücretinin yüzdelik hesabına göre ödendiği de olurmuş. Dükkânda bulunan deftere o kalfanın tıraş adedi ve müşteriden alınan ücreti yazılır, hafta sonu o hafta kalfanın yaptığı tıraş cirosu üzerinden belli bir yüzdeyle (30-50) kalfaya ödeme yapılırmış.

Berberler Odası kalfalara ustalığa terfi etmeden önce sınav uygulasa da dükkânda çalışanlar için esas sınav, yılların ustası dedemin yaptığı sınavdı. Dedemin, dükkânında iş yapan elemanların yetkin olması ile ilgili bazı kriterleri vardı. Sakal tıraşı sonrası tıraş olanın yüzünde kan olmamalı, saç tıraşında eleman "güzel ense" çıkarmalı, enseler sıfırlanmalı, düz ense olmalıydı. Usta olarak çalışan elemanlar genellikle bir süre sonra kendi adına dükkân açarak, dedemin elini öperek yanından ayrılırdı.

Tıraş çeşitlerinden de alegarson tıraşı, damat ve asker tıraşını hatırlarım. Asker tıraşında kafa sıfıra vurulduğundan tıraş çabuk biterdi. Ama damat tıraşı önemliydi. Bazı zamanlarda damat ve gelin aynı dükkâna gelirdi. Gelin dükkânın üst katında bulunan teyzeme çıkar, damat da alt katta damat tıraşı olurdu. Damat, tıraş koltuğuna oturduğunda tıraşı en az bir saat sürermiş. Yani tıraş öyle bir yapılmalıydı ki, düğünde damadın "damat tıraşı" olduğu belli olmalıydı.

Damat tıraşını dayımdan dinlediğim kadarıyla anlatayım: Damat berber sandalyesine oturtulur, önüne havlu konulurmuş. Damadın koltuğunun yan tarafına da damadın akrabaları otururmuş. Sıcak su dolu tasa fırça batırıldıktan sonra tıraş sabununa fırça sürtülerek köpürtülür, sıra ustura ile sakalı kesmeye gelince, berber usturayı yavaşça damadın suratına değdirir ve "Damat bey ustura kesmiyor, bahşiş istiyor" denirmiş. Damat da cebinden daha önceden hazırladığı para zarfını verir ve sakal tıraşı başlarmış. Bu sırada damadın ya-

nındaki akrabaları da "Hayırlı, uğurlu olsun, hayırlı damat olsun" der ve alkış tutarlarmış.

Damat alt dükkânda damat tıraşı olurken gelinin saçı da teyzem tarafından yapılırdı. Aslında bunun yaygın adı "gelin başı" idi. Gelin başı dükkânın maddi getirisi açısından çok önemliydi. Çünkü gelinin yanında, anne, kayınvalide, kardeşler, akrabalar derken o gün damatla birlikte en az bir düzine insanın saçına işlem uygulanır, bunun ücretlendirilmesi tek bir rakam üzerinden olur ve bunu da damat karşılardı.

Damat tıraşına göre daha uzun süren bu "gelin başını" hatırlamaya çalıştığım kadarıyla anlatmakta yarar var. Saçı yapılacak olan gelin adayının saçı "bigodi" ile sarıldıktan sonra, ayaklı kurutma makinesinde kurutma işlemi başlardı. Saç kuruyup kurutma makinesinden çıktıktan sonra, gelin adayının manikür ve pedikürleri yapılırdı. Kafadaki bigodiler çıkarılıp, saç fırçalanır, saça parlatıcı krem sürülür, saça topuz yapıldıktan sonra, gelinin makyajı da yapılır, kaş ve yüzdeki tüylerinin alınması işlemleri tamamlanır ve son olarak da gelinin gelinliği giydirilirdi. Kuaförden çıkmadan önce ufak paramana ile saç tutturulur, saça sertleştirici sprey de sıkılırmış. Dayımın kuaförlük yaptığı ilk dönemlerinde röfle olmadığından, spreyden sonra saça yaldız sıkılarak röfle görüntüsü veriliyormuş.

Damadın tıraşının tamamlanması ve gelin ile yanında gelen akrabalarının saç ve diğer bakım işleri tamamlandıktan sonra, kuaförün kapısından çıkmadan önce damat kapıda bekler, kararlaştırılan ücret ile dükkân çalışanlarına bahşişi vererek gelin arabasına biner, nikâh veya düğün salonuna doğru yola çıkardı.

Dedemin, teyzemin ve dayımın dükkânlarının en yüksek ciroyla iş yaptığı dönemlerin başında İzmir Fuarı'nın açık olduğu ay gelirdi. İzmir Fuarı geçmişte 20 Ağustos ile 20 Eylül tarihleri arasında düzenlenirdi. Fuarın açılması aile için

çok önemliydi. İzmir çevresinde kırsal kesimde yaşayanlar tütün, üzüm ve incir paralarını aldıktan sonra düğün yaparlardı, İzmir Fuarı açılış dönemleriyle birleşen bu dönem işlerin en hareketli olduğu zaman olurdu. Fuarın açılmasıyla birlikte fuarda sahneye çıkan sanatçılar Fuar'a akın ederdi. Fuar zamanı demek yazlık eğlence yerlerinin artması, yapılan düğünlerin en yüksek sayıya ulaşması, bu da dükkâna gelen müşterilerin sayısının artışı demekti.

İzmir Fuarı, İzmir'in ekonomik yaşamına çok katkıda bulunmuştur. Öyle ki, ayakkabı boyacısından, taksi şoförüne, otellerden, otel çalışanlarına, lokantacısına kadar birçok kişi fuarın açık olduğu bu dönemde fuardan olumlu bir şekilde yararlanırdı. İzmir Fuarı'nın bir de sosyal ve kültürel yönü vardı. Düşünsenize fuar içinde en az 20 tane gazino bulunur, ayrıca 2-3 tiyatro topluluğu da diğer mekânlarda oyunlarını sergilerdi. Buna dünyanın en önde gelen sirklerini, Türkiye'nin en büyük çay bahçelerini de ekleyebiliriz. Bu gazino olayına da kısaca değinmek gerek. Sanatçıya sanatçı ilk defa İzmir Fuarı'nda denilirmiş. Yani fuar bir anlamda sanatçılara İstanbul piyasası için onay yeriymiş. En görkemli yıllarına tanık olduğum fuarda, benim çocukluk ve gençlik yıllarımda birçok ünlüyü buradaki gazino sahnelerinde seyrederek dinlemiştim. Bu ünlülerden aklımda kalanlar arasında Zeki Müren, Bülent Ersoy, Ajda Pekkan, Barış Manço, Emel Sayın, İbrahim Tatlıses, Sezen Aksu ve Cem Karaca var. Hele Cem Karaca'nın Akasyalar Gazinosu'nda 1980 İhtilali'nden önce sahne aldığı sırada sabaha karşı yeşil parkasını giyerek seslendirdiği "İşçisin sen işçi kal, giy dedi tulumları" nakaratı hâlâ kulaklarımdadır.

Fuar döneminde dükkâna gelen müşteriler saçlarını yaptırdıktan sonra, İzmir Fuarı'na ya gezmeye, ya da yukarıda anlatmaya çalıştığım ünlülerin sahne aldığı gazinolara giderdi. Kuaför dükkânına uğrayarak bakımlı olmak çabaları, yıl-

da bir kez İzmirlilerin Fuar sayesinde görebildiği, buradaki gazinolarda sahneye çıkan ülkenin ünlü sanatçılarına saygı gösterisi de denebilirdi belki.

Özellikle bayan kuaförü olan dayım ve teyzem bu Fuar döneminde bir anlamda dükkâna gelen müşteriye yetişemezdi. Her ikisinin de dükkânının gerek Fuar için gelen, gerekse o dönemde sonradan ünlü olacak İzmirli sanatçılardan oluşan müşterileri vardı. Benim hemen aklıma ilk başta gelen Kibariye, Gönül Yazar ve Muazzez Ersoy oldu.

Bayram zamanları da Fuar gibi, dedem, teyzem ve dayım için çok önemliydi. Bayram öncesi arefe günleri iple çekilirdi. Eskiden İzmir'de bayram demek Kemeraltı demekti. Yaşamları son derece sakin geçen İzmirliler dinî bayramların yaklaşması ile hareketlenirdi, Kemeraltı'na bayram öncesi muhakkak uğranılır, günler öncesinden Kemeraltı'ndaki tatlıcılara sipariş verilir, giysi, lokum, şeker gibi bayram alışverişleri buradan yapılırdı. Bayram zamanları öncesinden başlayan hareketlilik bizim dükkânlara da yansırdı. Bayrama yeni saç şekilleriyle ya da bakımlı girmek isteyen müşteriler özellikle arefe günleri dükkânlara uğrardı. Talep çok olunca arefe akşamları da dükkânlar Kemeraltı'ndaki esnafların dükkânları gibi gece yarısına dek açık olurdu.

Yazıyı kaleme aldığımda şunu gördüm ki ailenin bu işi yapan fertleri bu berberlik mesleğini gönülden yapmışlar. Bu mesleği bu insanlar başka bir iş yapamadıklarından değil, gerçekten severek yaptıkları bir iş olduğu için yaşamlarının en az yarısından fazla süresince yapmışlar. Geçtiğimiz günlerde bu çalışma kapsamında bu meslekte geçmişi 50-60 yıl önceye dayanan yıllar önceye dayanan meslekleriyle ilgili bir belge bulma umuduyla, önceleri aynı çatı altında hizmet verirlerken bugün birbirinden ayrılmış İzmir "Berberler Odası" ile "Kuaförler Odası"nın kapılarını çaldım. Berberler Odası'nda karşıma konuyla ilgili iki belge çıktı. Görevli

arkadaşın arşivlerden benim için yaptığı araştırmada, o zamanda elle tutulan kayıt defterinde dayımın bu odaya kaydı ve bundan da ilginci en az 20 yıl önce dayımın odanın çıkardığı dergide yer alan yazısı bulundu.

Bugün 81 yaşında olan dayım, bugün bile hatırlamakta zorlandığı "Mesleğimi Seviyorum" başlıklı kendi kaleme aldığı bu yazısında, 50 yılı aşkın sürede gerçekleştirdiği "berberlik" mesleğinin dünyanın en eski mesleklerinden birisi olduğundan bahisle, toplumumuzda işini, eşini, çocuklarını sevmenin en güzel meziyet olduğuna değinmiş, yazısında "sevgi ile yapılan her işin güzel olduğunu" anlatmış. Dayımın bu mesleği sevgiyle ve zevkle yaptığını o gün bir kez daha anlamıştım. Hem Berberler Odası ve hem de Kuaförler Odası'nda artık sararmaya yüz tutan yapraklarda bulduğum oda kayıtlarını kendilerine gösterdiğimde teyzem ve dayım oldukça heyecanlandılar. Yıllarca yaptıkları mesleklerini artık tamamlamışlardı ve uzun yıllar geçmişti üstünden. Uzun yıllar abi ve kız kardeş, babalarından öğrendikleri mesleği hem onun yanında onunla birlikte, hem de ayrı mekânlarda yapmışlardı ve geçmişte zor koşullarda yaptıkları bu meslekte geçirdikleri yılları o gün bir kez daha hatırladılar. Her iki odanın başkanları da anlamlı bir davranışta bulunarak mesleklerindeki geçmiş yılların anısına "Yaşam Boyu Onur Belgesi" hazırlamışlar, teyzem ve dayımı buraya götürdüğüm soğuk bir kış gününde bu belgeleri kendilerine sundular. Onur belgelerinde şu satırlar vardı: "Odamız üyeliğinde geçen yarım asırlık mesleki faaliyetiniz süresince meslek ahlakınız ve mesleki disiplininden örnek bir 'usta', ahilik geleneğini çağdaş normlarda harmanlayarak sayısız genç kuşaklara ışık tutan öğretiniz ile büyük 'üstat' olmanızdan yaşam boyu onur belgesini takdim ederiz".

O gün orada olmayan biri vardı. Sevgili dedem, benim çocukluğum ve gençliğimin ilk yıllarını yaşadığım "Ali Pa-

şamı". Birlikte sıcak yaz günlerinde bu satırlarda anlatmaya çalıştığım dükkândan kaçamak yaparak beni denize yüzmeye götüren, İstanbul'a geldiğinde birlikte İstanbul'un en güzel yerlerini gezdiğimiz, bunlar gibi bizde kalan güzel anları birlikte paylaştığımız insan. O gün orada o yoktu ama ben bu çabalarımla, o gün tüm yüreğimle geçmiş günler anısına kendisine belgesini sunmuştum içimden, kimsenin fark etmediği o anlarda.

Sevgili okur, burada elimden geldiğince, kalemimin döndüğünce aile fertlerimin 1920'li yıllardan başlayarak son ferdinin 2000'li yıllara dek uzanan, gönülden severek yaptıkları bu mesleği anlatmaya çalıştım. Anlattıklarım sadece bununla sınırlı kalmadı. Ailemin uzun yıllar iş ve evlerinin bulunduğu hepsi hepsi iki kilometre çapındaki İzmir'in bu eski yerleşim yerlerini, daha sonra tarihsel süreçle birlikte gittikleri yerleri, yaşadıkları çevreyi, o yerlerin insanlarını, kısacası İzmir'in bir dönemini de anlatmaya çalıştım. Sizlerle paylaşmaya çalıştığım bu satırları bugün seksen yaşını aşmış yaşayan aile fertlerinin ağzından ya da o dönemde çocuk olan bendenizin aklında kalanlarıyla birlikte harman ederek yazmaya çalıştım.

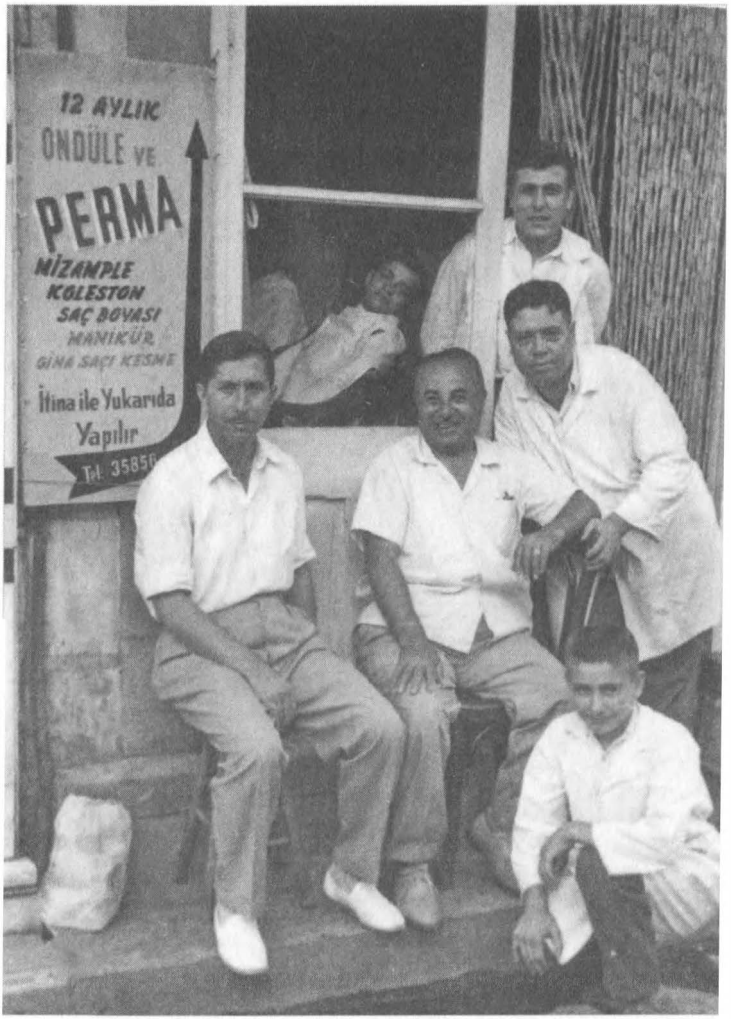
Burada yazarak paylaşmaya çalıştığım anılar ve bana da yaşattıkları güzellikler için ailemin güzel insanlarına teşekkürlerimi sunuyorum.



Dedem ve anneannemin 1931 yılında evlendiklerinde çektirdikleri fotoğraf.



Dedemin dükkânında ondüle makinesi ile çekilmiş bir fotoğrafı (Mayıs 1956).



İzmir Mezarlıkbaşı'nda dükkânın önünde dedem kalfa ve çırakları ile birlikte (Temmuz 1960).



Dedem ve dayım (Mayıs 1956).



Dedem, dayım ve tüm çalışanlar (Mayıs 1956).



Dedem, anneannem ve üç çocuğu ile birlikte Çeşme'ye yaptıkları gezide, Ilıca'daki bir evin önünde (Temmuz 1939).



Karşıyaka-Konak vapurunda tüm aile bir arada (1949).



Dedem ve anneannemin kırkıncı evlilik yıl dönümünde çocukları ve torunları ile çekilmiş bir hatıra fotoğrafı (1971).



Fotoğrafın arkasında "Oğlumu ağrısız en güzel şekilde sünnet eden Ali Bey'e bu mutlu günden güzel bir hatıra" yazısı yer almaktadır (Eylül, 1971).



Dedem sünnetini gerçekleştirdiği bir çocuk ile birlikte (1970).

40 YIL ÖNCE

YENİ ASIR 1 ARALIK 1970

Nişanlısını görmeye gelen Alman genci sünnet ettirildi

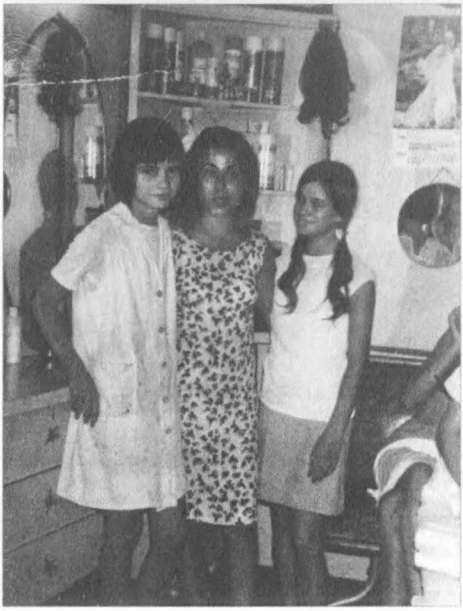


Gerd Klahr, Türk nişanlısının doğduğu şehri görmek üzere İzmir'e gelişinin ilk günü, kızın akrabaları tarafından apar topar sünnet ettirilmiştir. Evdeki olağanüstü hazırlıktan kendisi için bir sürpriz hazırlandığını fark eden genç, sünnet ettirileceğini öğrenince "Öyle ise hemen şimdi" demiş ve 40 yıllık sünnetçi Ali Erdoğan Çermik tarafından sünnet edilerek müslüman olmuştur.

Sevdiği ile evlenebilmek için din değiştiren bir yabancı uyruklu kişinin dedem tarafından sünnet edilmesi ile ilgili dönemin gazetesinde yer alan bir haber (1 Aralık 1970).



Teyzem kuaför dükkânında yeni bağlanan telefon ile görüşürken (1968).



Teyzem Mezarlıkbaşı'ndaki dükkânında çalışanları ile birlikte (1972).



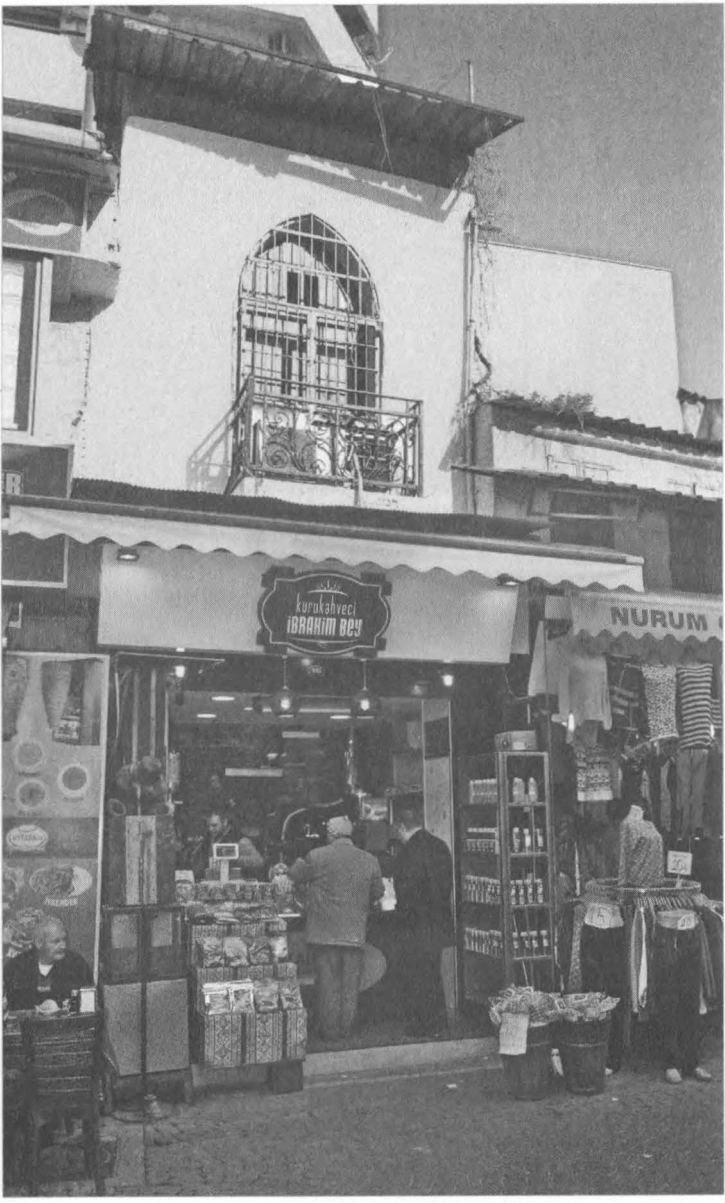
Alman bir kozmetik firmasının kursuna katılan teyzeme, sınavı başarı ile geçmesinin sonucunda verilen diploma (Ekim, 1969).



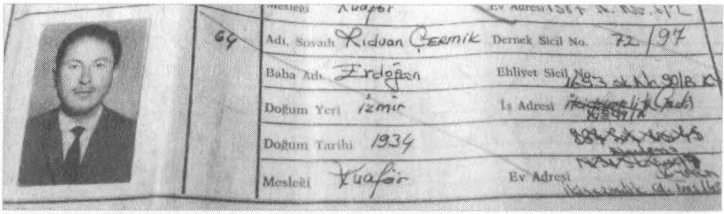
Ailenin İzmir, Selvilimescit Mahallesi'nde ilk oturdukları evin bugünkü görünümü. Fotoğrafın solunda yer alan direk, İzmir'in ilk elektrikle sokak aydınlatmasının yapıldığı dönemden kalan elektrik direğinin günümüze ulaşan bölümü (Şubat, 2015).



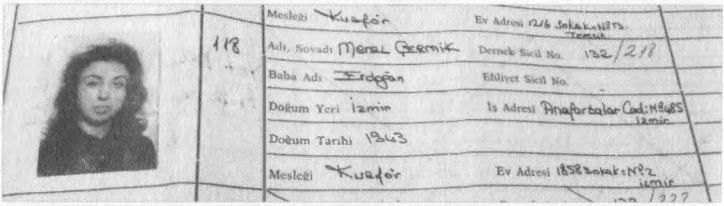
Dayım ve teyzem İzmir, İkiçeşmelik semtinde bulunan geçmişte oturdukları üçüncü evin önünde (Şubat, 2015).



İzmir, Mezarlıkbaşı'nda bulunan, altı dedemin erkek berberi, üstünde teyzemin bayan kuaförü olarak işlettikleri dükkânın günümüzdeki hali (Şubat, 2015).

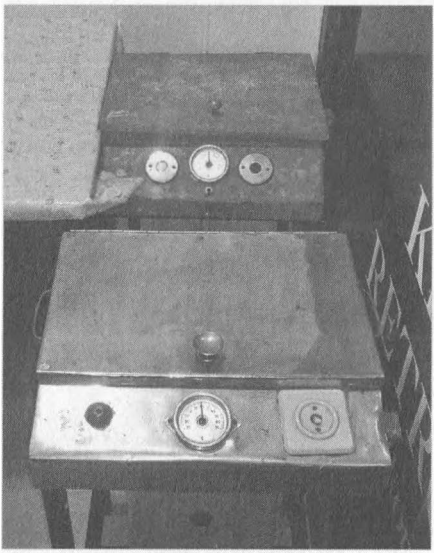


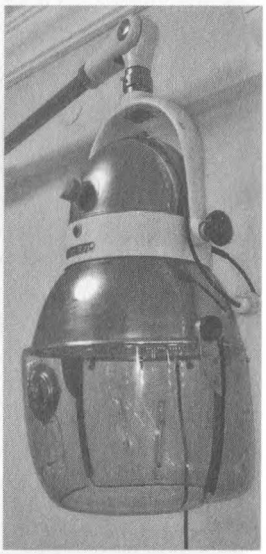
69	Adı, Soyadı	Rıdvan Çermik	Dernek Sicil No. 72/97
	Baba Adı	Erdoğan	Ehliyet Sicil No.
	Doğum Yeri	İzmir	İş Adresi
	Doğum Tarihi	1934	
	Mesleği	Kuaför	Ev Adresi



118	Mesleği	Kuaför	Ev Adresi 12/6 Sokak:No:12 Izmir
	Adı, Soyadı	Meral Çermik	Dernek Sicil No. 132/218
	Baba Adı	Erdoğan	Ehliyet Sicil No.
	Doğum Yeri	İzmir	İş Adresi Anafartalar Cad:No:85 İzmir
	Doğum Tarihi	1963	
	Mesleği	Kuaför	Ev Adresi 1858 Sokak:No:2 İzmir

Dayımın ve teyzemin Berber ve Kuaförler Odası'nda bulunan kayıtları.





Bayan kuaförlerinin o dönemde kullandığı ondüle ve saç kurutmada kullanılan kask makinesi. Bu makineler şu anda İzmir Kuaförler Odası'nda bulunmaktadır (Şubat, 2015).



İzmir Kuaförler, Manikürcüler ve Güzellik Salonu İşletmecileri Odası Başkanı H. Sezai Apaydın, teyzem ve dayıma "Yaşam Boyu Onur Belgesi" verirken (Şubat, 2015).



İzmir Berberler Odası Başkanı Şükrü Bilgin dayıma "Yaşam Boyu Onur Belgesi" verirken (Şubat, 2015).

KASIMPAŞA'DA BİR BERBER DÜKKÂNI

NECİP SARICI

Çiviciler İçi Sucular No: 4'te mukim, Berberler Cemiyeti'nde 977 numarayla kayıtlı, Rumi 1308, Miladi 1892 senesinde Kastamonu Dadaylı Zefur Hanım'dan doğma Necip oğlu; Yemen, Bingazi, Filistin ve en son Çanakkale gazisi; 1910'dan 1923'e, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e 13 yıl aralıksız askerlik esareti ve sefaleti yaşamış Berber İbrahim'in kısa hikâyesidir.



Berber İbrahim Sarıcıoğlu.

*

İbrahim Çanakkale'den 1925'te Kasımpaşa'ya gelmiş ve üç adet tıraş koltuğu, taş aynalar, yanında kalfa olarak iki Musevi mat-

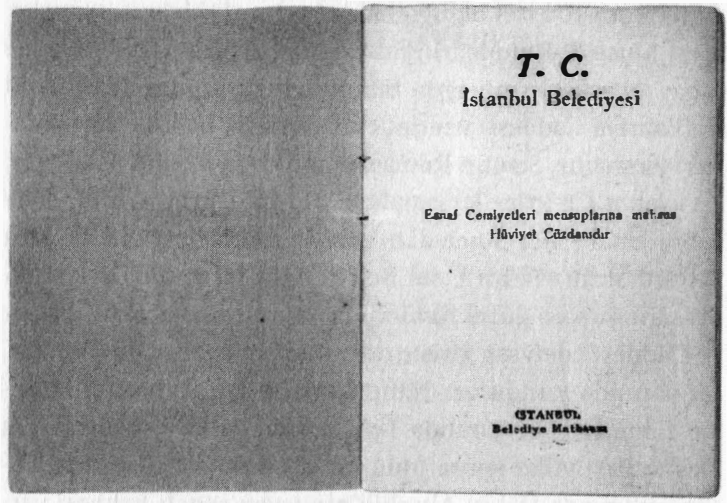
mazel Roza ve Lizet olduğu halde berber dükkânını açmıştır. Semt Musevi, Rum ağırlıklıdır. Bahriye Birlikleri nedeniyle subay ve askerlerin yoğun bulunduğu Tonoz'un ana caddesi, (Bahriye Caddesi) üzerindedir. Yerleşik halk tersane ustaları ve esnaftır. Semtin Romanlarının çoğu musiki üstadıdır.

Gelelim Çiviciler İçi esnafına... Ekmek fırını sahibi, daha sonra Ünal Zafer Sinemaları'nın da işletmecisi olacak olan Safranbolulu Hasan Ünal Bey'in oğlu İrfan da Türk sinema tarihinin en güzel filmlerinin yapımcısı olacaktır. Bahriye Caddesi'nden sağ girişte dört numara Berber İbrahim'dir. Bir yanında kunduracı Halit, karşısında meyhaneci Hüseyin Efendi, diğer yanında Tenekeci Leon Pasi vardır. Oğlu Nesim Pasi yıllar sonra ünlü bir diş doktoru olacaktır. Diğer yanımızda Hakkı Aksekili'nin yağcı esnafı kahvesi vardır. Sokağın maruf Asmalı Kahvesi'nde Leon Usta'nın yanında Çankırılı leblebicilerce kavrulan leblebi ve helvaları elekli seyyarlar gelip heybelerine doldururlar, kurşun çinko teneke karşılığı çocuklara külahla leblebi ve helva verirlerdi. O sokak tarihî Büyük Pera Mezarlığı'na çıkardı. Kasımpaşa çukurundan Beyoğlu Tepebaşı görünürdü.

Açık ve kapalı esnaf kahveleri Yahudi torba eskicilerinin toplanma yeriydi. Sabah Beyoğlu'na çıkarlar, "eskiye rağbet olsa bitpazarına nur yağardı" diye diye toplarlar, antikaları o sokakta pazarlarlardı.

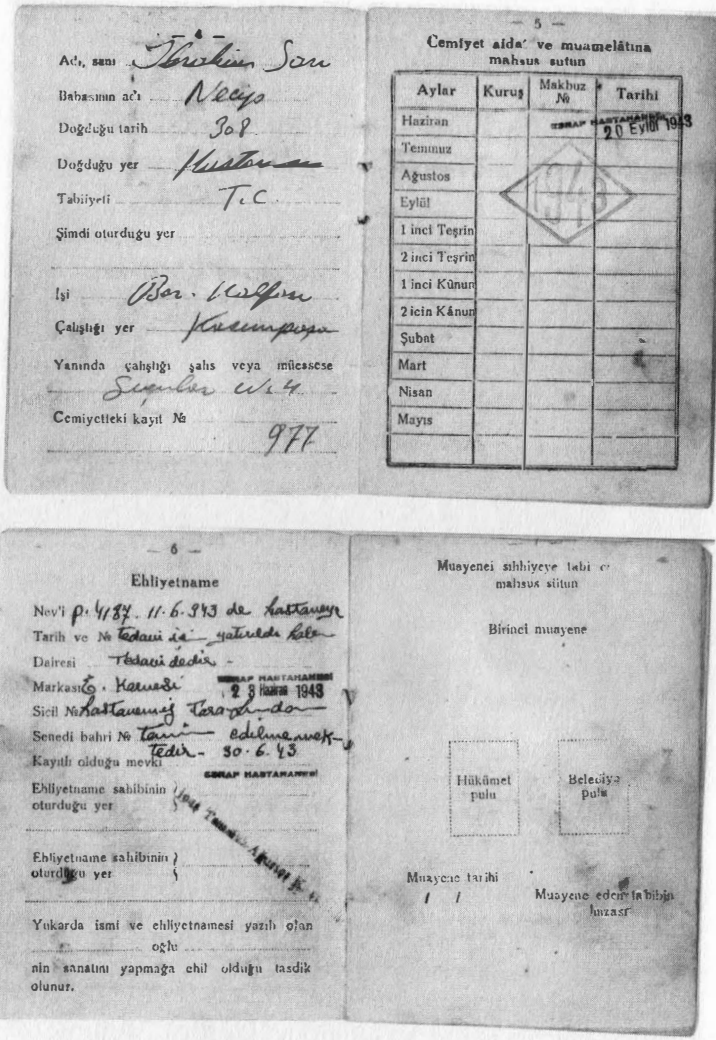
*

Dönelim berber dükkânımıza... Aynanın önünde üç tıraş koltuğu diziliydi. En sağda aynalı, musluklu, çekmeceli komodin dururdu. Ustura biley köselesi vardı. Yağlı biley taşı tıraştan sonra yüz yıkama tasıyla yıkanırdı. Aynalar önünde henüz musluk yoktu, saç yıkanmazdı. Önlük, havlular, peşkirler pırıl pırıldı. Musevi kızlar saç tıraşını yapar, yaşlı erkekler kafalarını usturayla kazıtırlardı.





Berber İbrahim'in görevleri saç kesmekten ibaret değildi: hacamat, çürük diş çekme, sarılık tedavisi için dil altına kesik atma, çocuklarda saçkıran tedavisi, yakınları için nadiren sünnet... Bu işlemler için dükkânda ayrı bir oda vardı.



— 5 —

Cemiyet aidat ve muamelâtına mahsus sütun

Aylar	Kuruş	Makbuz No	Tarihi
Haziran			20 Eylül 1943
Temmuz			
Ağustos			
Eylül			
1 inci Teşrin			
2 inci Teşrin			
1 inci Kânun			
2 inci Kânun			
Şubat			
Mart			
Nisan			
Mayıs			

Adı, sanı İbrahim Sarı

Babasının adı Necip

Doğduğu tarih 308

Doğduğu yer Kastamonu

Tabiiyeti T.C.

Şimdi oturduğu yer

İşi Bor. Usta

Çalıştığı yer Kastamonu

Yanında çahştığı şahıs veya müessese Seyhan ve ş.

Cemiyetteki kayıt No 977

— 6 —

Ehliyetname

Nev'i p. 4187. 11.6.943 de Kastamonu

Tarih ve No Tedavi da yatarak Kalo

Dairesi Tedavi dedir.

Markası Ö. Kamerâ SEMRAP HASTAHANESİ 23 Kasım 1943

Sicil No Kastamonu Tarafından

Senedi bahri No Tarafından edilmemiştir

Kayıtlı olduğu mevki Tedavi - 30.6.43

SEMRAP HASTAHANESİ

Ehliyetname sahibinin oturduğu yer 1944 Tarafından Alınmıştır

Ehliyetname sahibinin oturduğu yer

Yukarıda ismi ve ehliyetnamesi yazılı olan ..... oğlu ..... nin sanatını yapmağa ehil olduğu tasdik olunur.

Muayenei sıhhiyeye tabi c mahsus sütun

Birinci muayene

Hükümet pulu

Belediye pulu

Muayene tarihi / /

Muayene eden tabibin imzası

Giriş kapısının üstünde renkli taşbaskı Hz. İbrahim'in İsmail'i kurban etme ritüelinin, ne olduğunu anlamadan bakıp etkilendiğim tablosu asılıydı. Duvarda bir levhada da şöyle yazardı:

Her sabah besmeleyle açılır dükkânımız
Hazreti Selman Pâkdir Pirimiz üstâdımız.

Peygamber efendimizi Selman Pâk Hz. tıraş edermiş. O mübarek başı, sakalı kesen Selman Pâk, berberlerin piri sayılırmış.

Bu levhanın bir de uzunu vardır:

Hamdü minnet ol Hüdâya bize virdi devleti
Hazreti Selman Pâkdir pirimizin şöhreti
Hem resulün berberidir ol Kemâli Zati Pâk
Gaafil olma gel tıraş ol eyle icrâ sünneti.

*

Derken, onca savaşların gazisi Berber İbrahim evlenmeye ikna edilmiştir. Taş kızaklarda kazancı ustası olan müşterisi Salih Usta'nın Trabzonlu Emine Hanım'dan tek kızı, tanıyanlarının delaletiyle istenir. 11 Nisan 1929'da nikâh kıyılır.

1929'da Sabahat, 1932'de Necla, 1934'te Necip doğar – yani bendeniz. 1938'de Nuran gelir dünyaya ama 2. yaşına doğru vefat eder. Dönemin Kasımpaşa'sında annelerin doğumlarını yapan Ebe Sadberk Ana vardır. Bir de oğlanların sünnetlerini yapan sağlık memuru Şeref Abi.

Dönelim yine Berber İbrahim'in dükkânına. Avrupa kıtasında harp patlamıştır. Musevi kızlar evlenerek ayrılmıştır. Gelen müşteriler semt esnafı ve bahriyeye gelen erattır; bu ikinciler saçlarını sıfıra vurdururlar. Berber İbrahim'in cephe hikâyeleri ve gazi arkadaşlarıyla ilgili anıları bitmez. Filistin, Gazze, Yemen, Bingazi, Şam... Arap kızlarıyla evlenip orada kalanlar, ölenler... Gazi Mustafa Kemal'in kahramanlıkları da efsane olarak eklenir anlatılanlara... Derken Gazi'nin hastalık haberleri gelir. Gazi Paşa öldüğünde 4 yaşındaydım, herkes hıçkırarak ağlıyordu. Hissettim ama anlaya-



Berber İbrahim Bey, solunda teyze kızı Sadiye Hanım, sağında eşi Memnune Hanım.

madım. Evler boşaldı, dükkânlar kapandı halk Dolmabahçe'ye koştu. Gazi İstanbul'dan çığlıklarla uğurlandı.

Bu arada ben 3. yaşıma gelmiş, dükkânın maskotu olmuşum. Tıraştan sonra sandalyeye çıkartılarak müşterinin sırtını fırçalarım. 1 kuruş bahşiş alırım. Gülünür eğlenilir. Mavi gözlü gürbüz bir çocuğum. Bu halim ustura tıraşına bağlanır. Hikâye şudur: Kasabın oğlu o kadar et yemesine rağmen cılız, berberin oğlu ise tombuldur. Çünkü berberin oğlu başı kazındığı için hava alıyor, kasabın oğlu saçı uzun olduğu için kilo alamıyordur! Bir de elime beş kuruş verip "Aktar amcaya git davul tozuyla, minare gölgesi al" diye yollarlar. Aktar "Oğlum, babana söyle kalmadı, gelince ona yollarım, sen bu parayla kendine leblebi helvası al" der, dükkâna helvayla dönerim, yine eğlenirler. Babamı tıraş dışında ustura bilerken görürdüm hep, çok yorucu bir işti. Havlular, peşkirler birikir, eve taşınırdı yıkanmak için.

*

O günlerde orduya ihtiyatlar alınmaktaydı. "Savaş yeni kurulmuş Cumhuriyet'e de bulaşır mı" dedikoduları dükkânın değişmez gündemiydi. Sonra seferberlik ilan edildi. Babam para isteyen anneme işlerin kesat gitmeye başladığını söylüyordu. Tersane Gölcük'e taşınmaya başladı. Çalışan siviller de Gölcük'e gittiler. Kasımpaşa adeta boşaldı. Esnaf sıkıntıya düştü.

Cumhurbaşkanı İnönü tedbirlerini almıştı. Karne dönemi başladı. Romanya, Yunanistan, Bulgaristan Almanya tarafından işgal edilince karartma geceleri başladı. 7 yaşındayım, artık sıkıntıları kavrıyordum. Her şey katık edilerek yeniyordu. Başka geliri olmayan aile Beyoğlu'ndan eve ilik açma, düğme dikme gibi çok ufak paralara işler alıyordu. Berber dükkânının bile işleri azalıyordu. Kimsenin ağzını bıçak açmazdı, dükkân ortalama 1-2 siftahla kapanırdı. Babam has-



Necla-Necip-Sabahat Sarıcı, arkalarında ünlü aktrist Gülüstan Güzey.

talandı. Annem, ben, üçümüz, Berberler Cemiyeti mensubu olduğu için Sultanahmet Esnaf Hastanesi'ne gittik. Başhekimin odasına girdik. Efendi bir insanla karşılaştık. Muayene etti, elle yapılan tetkiklerle siroz ihtimalinden bahset-

ti, içki içip içmediğini sordu. Babam hayatında içki içmediğini, namazında niyazında bir insan olduğunu söyledi. Askerlikten bahsedildi. Babam "1892 doğumluyum," diye anlattı: "1910'da asker oldum. Arap yarımadasında savaşmadığım yer kalmadı. İki sene esaretim var. Kurtuldum, Çanakkale'ye gönderildim. Silah arkadaşlarımın hepsi şehit düştü. Ben Kastamonuluyum, savaşlara en çok asker ve şehit vermiş vilayetidir. Çanakkale'den sağ salim Kasımpaşa'ya döndüm. 15 yıl cephelerde süründüm. Gaziyim ve bitkinim."

Sizi yatıracağız, belki karnınızdan su alırız, dediler. Doktor anneme döndü, "Bayan," dedi "bu siroz denen illetten Gazimiz öldü. Efendi hayatında içmemiş ama bu bir cephe hastalığıdır. 15 sene askerlik yaptım, diyor. Vatanı için hayatını ortaya koydu, büyük sorumluluklar taşıyarak cepheden cepheye koştu. Stres, mesuliyet, açlık... Yüreği dayanmış ama ciğerleri bitmiş..." Babam Berber İbrahim 8 Aralık 1943'te sirozdan vefat etti. Dükkânı kalfa idare edemedi, bir tanıdığa 50 liraya devredildi. Anne Memnune Hanım iki kız bir oğlana hem analık hem babalık ederek büyüttü. Tek kalan Necip bugün 81 yaşında, diğerlerine Allah rahmet eylesin.

ÖDEMİŞLİ BERBER SARKİS PARSEG'DEN BİRGİ'DEKİ BERBERE YOLCULUK

ÖZER KORKUNÇ

Geçtiğimiz günlerde yolum Ödemiş'e düştü, böylece burada bulunan Ödemiş Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi'ni de gezme fırsatı buldum. "Burada fazla zaman harcamam" düşüncesiyle müzenin kapısından içeri girdim ama buradan çıkmak ne mümkün. Binanın hikâyesi zaten ilginç. Müzedeki bilgi, belge ve dökümanlara göre bina, eski Keçecizade Hanı'nın kuzey cephesi ve avlusunun bir bölümü üzerine 1926 yılında inşa edilerek 1927 yılında Yıldız Oteli olarak hizmete açılmış. Otel Cumhuriyet döneminde Anadolu'da açılan ilk otel. Zamanında Necip Fazıl Kısakürek, Safiye Ayla, Zeki Müren gibi ünlüler bu otelde ağırlanmış. Üstad lakaplı şair Necip Fazıl Kısakürek, İş Bankası müfettişliği yaparken, bir süre bu otelde ve hep aynı odada kalmış. Necip Fazıl'ın Paris'te yazdığı ünlü 'Otel Odalarında' adlı şiirinin esin kaynağının, 'Yıldız Oteli' olduğu vurgulanıyor. Bina 2009 yılında restore edilerek Ödemiş ve Küçük Menderes Havzası'nın kültürünün tanıtılması amacıyla Kent Arşivi ve Müzesi olarak kullanılmaya başlanmış. İki katlı binada; alt katta Saatçi Odası, Berber Odası, Tütün Odası sergilenmekte. Gerçek-

ten olağanüstü güzel bir merdivenle çıktığımız üst katta toplam 11 oda ve 3 koridorda; Oturma Odası, Çeyiz Odası, Efeler Odası, Otel Odası, Mutfak, Şükrü Saraçoğlu Anı Odası, Dr. Mustafa Şevket Bengisu Anı Odası, Ödemiş Tarihi Odası ve Görsel Tanıtım Odası bulunmakta. Müze görevlilerinin bu gezide bizlere eşlik ederek bilgilendirme ve gezdirme çabaları da o gün bende hayranlık uyandırmıştı.

Müzeyi gezdiğim o gün burada en fazla ilgimi çeken bölüm "Berber Odası" olmuştu. Bu odada yirminci yüzyıl başlarında kullanılan berberlik malzemeleri sergilenmekte, ayrıca, Ödemişli Ermeni Berber Sarkis Parseg'in 1901 tarihli berber tezgâhı da bu bölümde bulunmaktaydı. Muhtemelen berberimiz Sarkis, o yıllarda Ödemiş'te önemli sayıda bulunan Ermeni vatandaşlarımızdan birisiydi ve dükkânında bedeniyle, alın teriyle mesleğini icra etmekteydi. Bu berber tezgâhı neler gördü, nelere şahitlik etti, sahibi olan ustamızla neler yaşadı, bilinmez. Ben bu tezgâha bakıp düşüncelere dalmışken müze görevlisi olan arkadaşın konu ile ilgili olarak "Ödemişli Berber" adında kısa bir belgesel film de olduğunu ve üst katta bunu seyredebileceğimizi söylemesiyle geçmişten bugüne dönmüştüm.

Müzenin üst katındaki odaya çıktım ve belgeseli izlemeye başladım. Belgesel, eldeki kısıtlı bilgilerle Ödemişli bu Ermeni berber Sarkis'den kısaca bahsederek, müzedeki berber odasındaki görüntülerden sonra bizleri bir başka mekâna doğru yolculuğa çıkarmaktaydı. Yapımcılığını Ödemiş Belediyesi, yönetmen ve metin yazarlığını Prof. Dr. Engin Berber'in üstlendiği dokuz dakika süren bu belgesel filmden biraz daha ayrıntılı bahsedecek olursak film, "100 yıl önce bir berber dükkânı, dükkân sahibi Ödemiş Ermeni cemaatinden berber Sarkis Parseg" diye başlangıç yaparak, müzedeki bu odadaki görüntülerin ardından, "100 yıl sonra Ödemiş'e 8 km uzaklıktaki Birgi'de bir berber dükkânı, berber Meh-

met Emin Çetin"in dükkânı diyerek, dükkânın içindeki görüntülerin eşliğinde, o anda bir müşterisine yaptığı tıraşı güzel bir müzik eşliğinde bize anlatmaktaydı.

Belgesel benim çok ilgimi çekmişti. Bu belgeselden yola çıkarak Birgili usta berber Emin'in izini sürmeye karar vermiştim. Belgeselin yapım yılı 2012. Acaba ustamız şimdi ne yapıyordu, sağlığı nasıldı, en önemlisi dükkânı açık mıydı? Önce müze görevlisi Tuğba Hanım'ın, onun aracılığıyla ulaştığımız Ödemiş Berberler Odası başkanının ve onun Birgi'de ulaştığı berber arkadaşının sayesinde berberimizin yaşadığı ve dükkânını da arada sırada açtığı bilgisi gelmişti. Daha sonra gelen telefon ustamızın şu anda dükkânında bulunduğuyla ilgiliydi. Ödemiş'ten bindiğim minibüs beni çok kısa sürede Birgi'ye ulaştırdı. Birgi'de bana yardımcı olan berber Ejder Bey'in çabalarıyla, aradığım berberimiz sonunda karşımdaydı.

Berberimiz "Mehmet Emin Çetin" Usta 1939 doğumlu, hep Birgi'de yaşamış, hep burada berberlik yapmış. Babası berberliği dayısından, kendisi de 1953 yılında babasından öğrenmiş. Baba ve nöbeti devraldığı oğlu hep birlikte çalışmış. Dükkânın önceki yeri Birgi Saklıbahçe'deki çarşıdayken, Birgi'de 1939 yılında yaşanan sel felaketinden sonra babası berber dükkânını şimdiki aşağı çarşıdaki yere, yani bugün dükkânın bulunduğu yere taşımış. Usta o gün bugün hep aynı dükkânda.

Usta dört çocuklu ailenin çocuğu. Diğer kardeşleri ikisi kız, biri erkek, abisi ise vefat etmiş. Baba ölünce dükkân babadan ustaya miras kalmış. Ustam 29 yaşında evlenmiş, iki kız bir oğlan, üç çocuğu var. Oğlu baba mesleği olan berberliği öğrenmeye meraklanmamış, şimdi Birgi'de kahve işletiyor. Yani ailede baba ve oğluyla devam eden berberlik mesleği Mehmet Emin ustayla sonlanacak.

Ustayla dükkânının karşısındaki kahvede yaptığımız söyleşide kendini, geçmişini bazen coşkulu bazen duraksaya-

rak, bazen de uzaklara bakarak anlatıyordu. Anılar, yaşanmışlıklar, belki söyleşi fırsatıyla geçmişe yaptığı yolculuklardı onu durgunlaştıran, bilinmez.

Neyse, ustamın tek çırağı olmuş, adı Mehmet Nuri. Çırak Mehmet Nuri ustasının deyimiyle "bir mevsimde jet gibi usta olmuş". Belgeselde de belirtildiği gibi dükkâna su ve elektrikten başka yeni bir şey girmemiş. Yaptığımız söyleşide 1953 yılından itibaren yeni nesil el tıraş makinesini kullanmaya başladığını özellikle eklemişti. Önceleri aktif çalışma yıllarında berber dükkânı haftanın yedi günü açıkken, sonraları pazar günü dükkânı kapatmış, yani tatil etmiş.

Mehmet Emin Usta sigarayı uzun yıllar içtikten sonra terk etmiş.

Şimdilerde sağlığı iyi, tek sıkıntısı ayaklarında yanma olması. Onu da dert etmiyor. Ustam sağlığı elverdiği ölçüde her gün dükkânını açmakta. Şu anda pek fazla dükkâna gelen olmasa da o yine de dükkânını açmaktan büyük bir keyif alıyor. Çok uzun yıllardır Birgi'den hiç dışarı çıkmamış. Yıllar önce İzmir Fuarı'nın olduğu zamanlarda İzmir'e "burunlu otobüslere" binerek gidermiş. Fuarda en ilgisini çeken yer de hayvanat bahçesi. Kendi deyimiyle "aslanları, kaplanları, sırtlanları görmek için" fuara gidermiş. Ustaya artık İzmir Fuarı'nın içinde hayvanat bahçesi olmadığını anlattım. İzmir'de Sasalı'da bulunan Doğal Yaşam Parkı içinde onun sevdiği vahşi hayvanların kendi doğal ortamlarında yaşadığını anlattığımda şaşırmıştı. Onu İzmir'de buraya götürebileceğimi söylediğimde gözleri parıldadı. O Ödemiş'ten trene binecek, ben onu Basmane Garı'nda karşılayarak oradan onun sevdiği hayvanları görmeye birlikte gideceğiz. Birgi'den hiç çıkmayan, sadece Bozdağ eteklerindeki yaylasına giden birisinin uzun yıllar sonra sevdiği bir yere gitmesine, güzel zaman geçirmesine önayak olma düşüncesi o gün beni mutlu kılmıştı.

Ustamdan dükkândaki bir gününü anlatmasını istedim, o da anlattı. Berberlik yapmaya başladığı günden bu yana sabahları dükkânını besmele ile açmış. Dükkânını açtıktan sonra, önce dükkânın iç temizliğini yaparak, temizliğe kapı önünü süpürerek devam edermiş. Önceden ilk iş olarak da usturalarını bilermiş. Şimdi artık usturaya jilet takıyor. Bütün bu fasıllardan sonra müşteriyi beklemeye başlarmış. Dükkâna gelen müşteriye hep "Hoş geldin", gidene de hep "Uğurlar olsun" demiş.

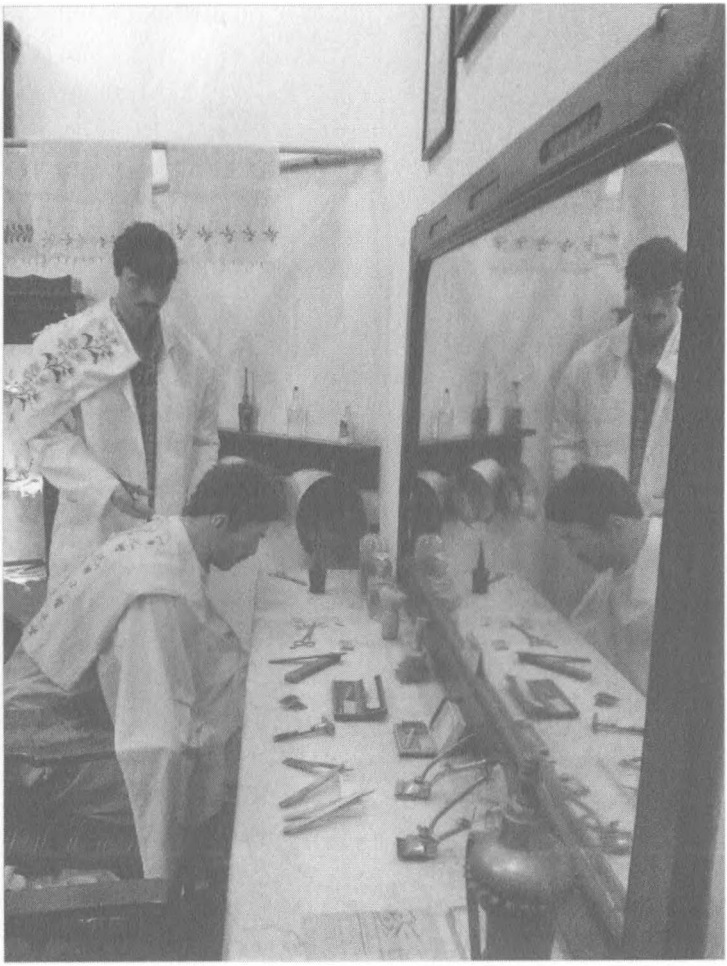
Ustanın sonra anlattıkları daha da güzeldi. Dükkâna gelen ilk müşteriden aldığı parayı, yani siftah parasını yere atar,

> "Siftahı senden bereketi Allah'tan,
> Allah bir Peygamber hak,
> Emin Usta'nın kesesine berekat"

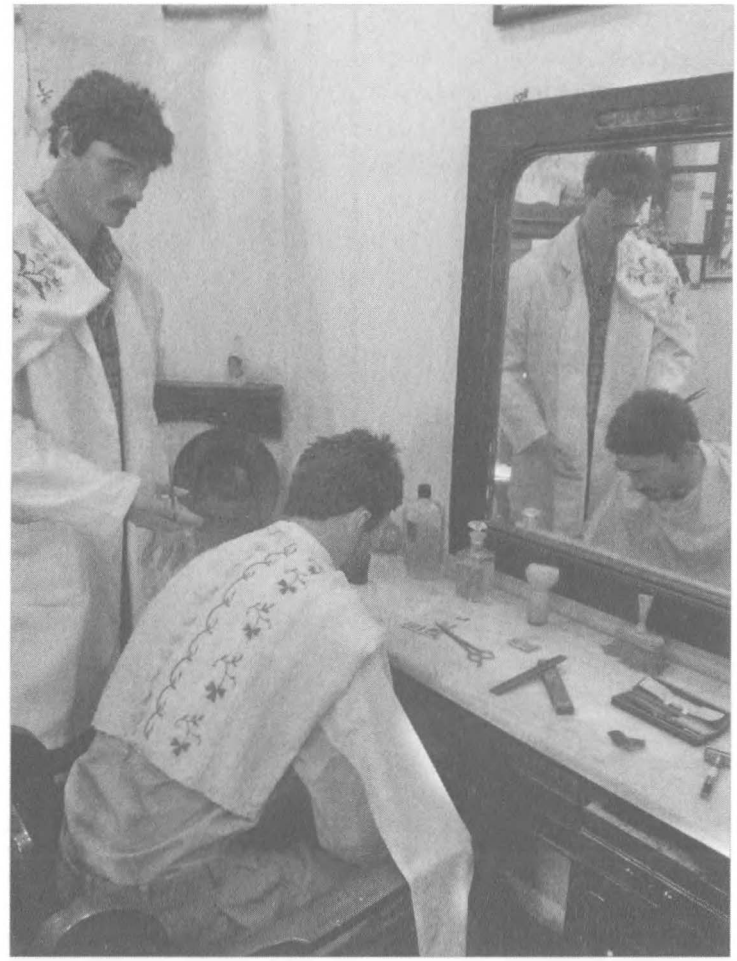
dermiş.

Dükkânın kapanışında "Allah Halil İbrahim bereketi versin, bugün de nasibimiz neyse onu aldık, Allah ağız tadıyla yemek nasip eylesin" diyerek dükkânın kapısını kilitler, evine doğru yollanırmış. Bütün bunları bugün de yaptığını bana heyecanla anlattı.

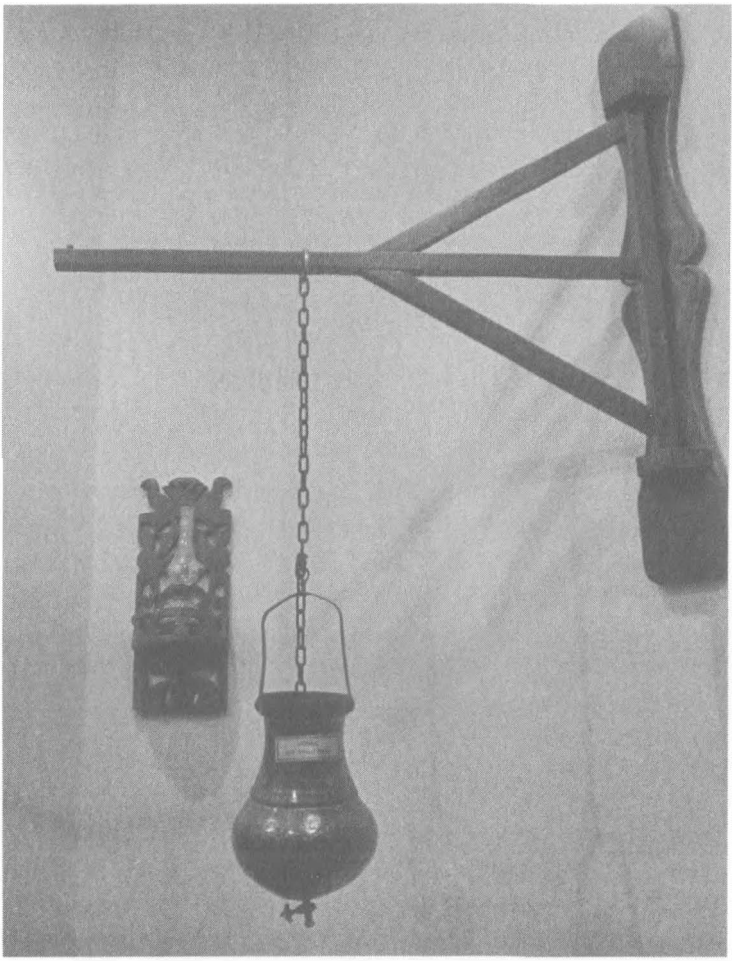
Sohbetimizde ustaya "Başka ekleyeceğin var mı?" dedim. Uzun uzun düşündü ve dedi ki: "Yazasın oraya tek kelimeyle: 'Ben işimi sevdim, huzurlu hayat sürdüm.' Hepsi bu..."



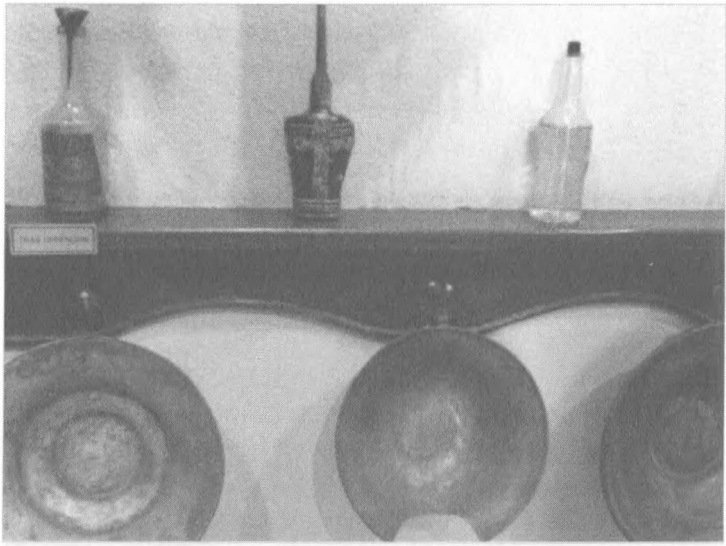
Berber Sarkis Parseg'in Ödemiş Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi'ndeki 1901 tarihli berber tezgâhı.



Berber Sarkis Parseg'in 1901 tarihli tezgâhı.



Müzede sergilenen "dübeç". Dübeç müşterinin saçını yıkamada kullanılmakta.



Berber tasları.



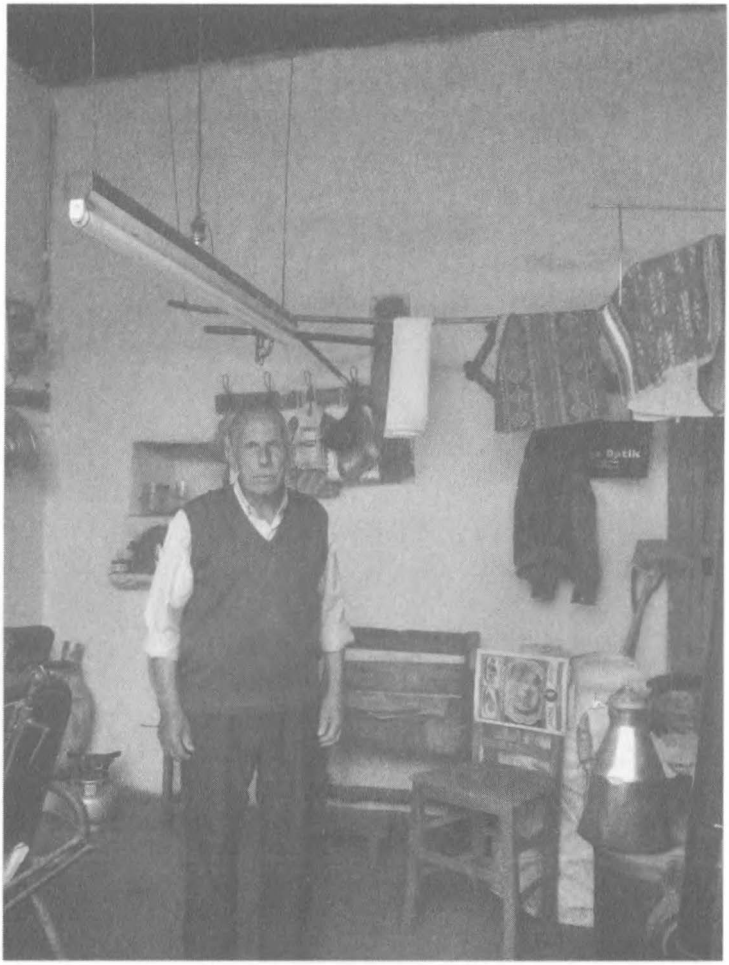
Müzede sergilenen 20. yüzyıl başlarında kullanılan berber aletleri.



Müzede duvarda yer alan bir fotoğraf. İzmir Valisi "Vali Kazım" 1930'lu yıllarda Ödemiş'teki bir berberde tıraş olurken.



Berber Mehmet Emin Çetin'in Birgi'deki dükkânının önünde.



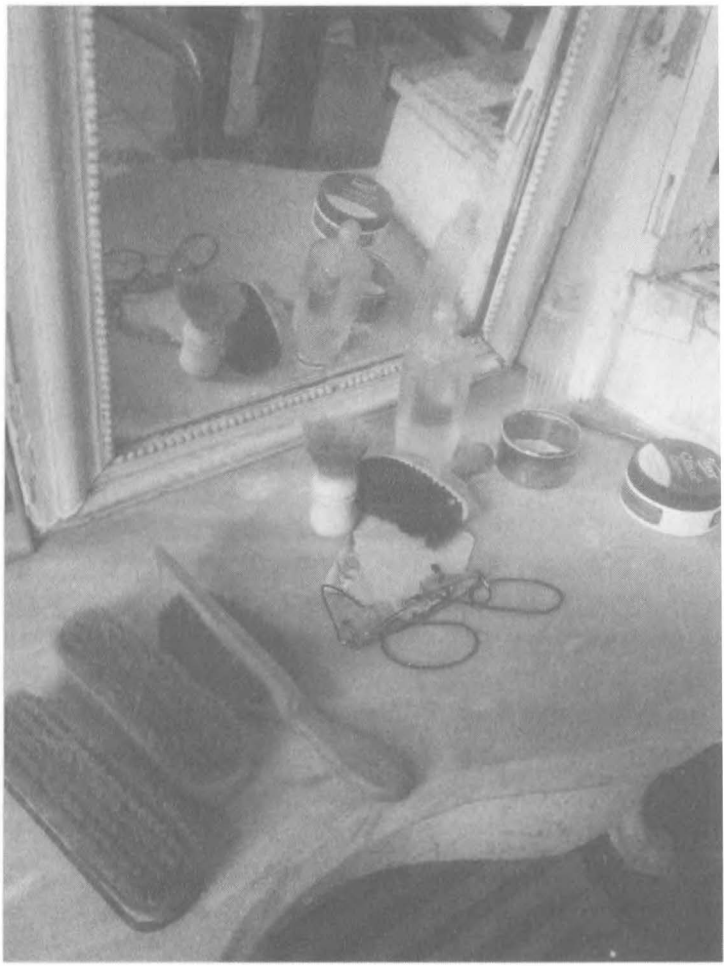
Usta, dükkânının içinde.



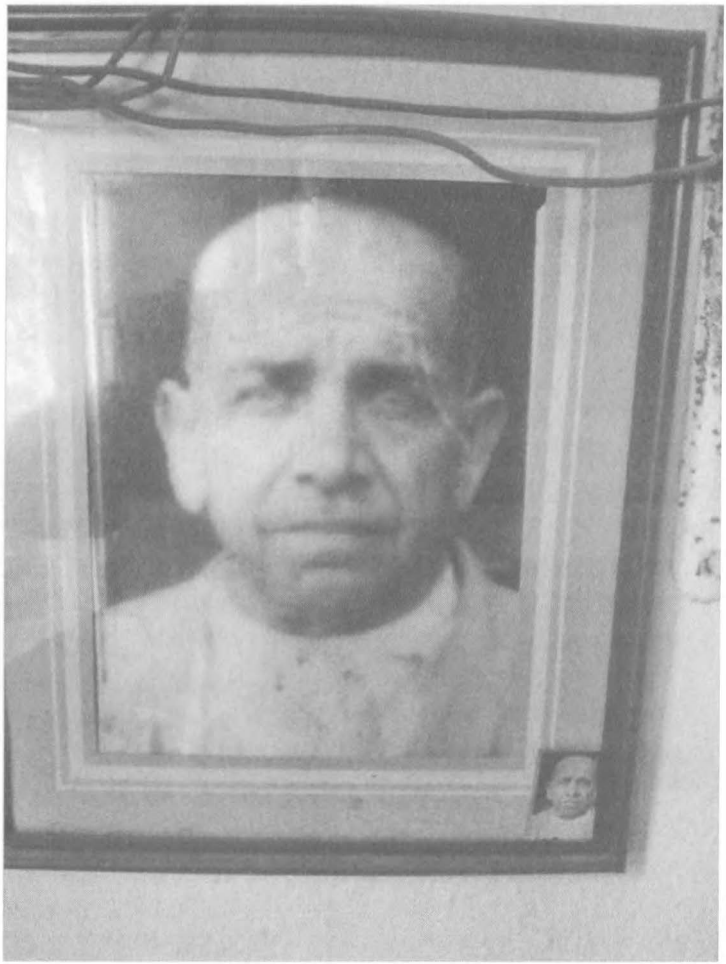
Berber tezgâhı ustaya babasından kalmış. Babası tezgâhı "müstamel" almış.
"Yüz yaşından fazladır bu tezgâh" diyor usta.



Kullandığı berber malzemeleri.



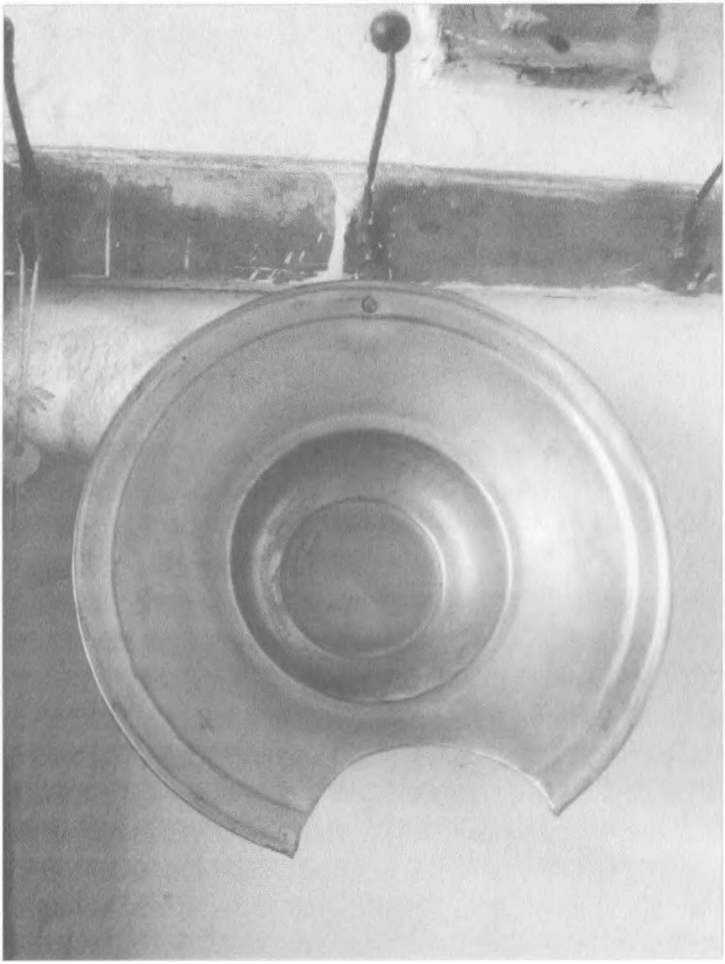
Berber malzemeleri çok sevdiği tezgâhının önünde. Müşteri gelse de gelmese de hep düzgün duruyor.



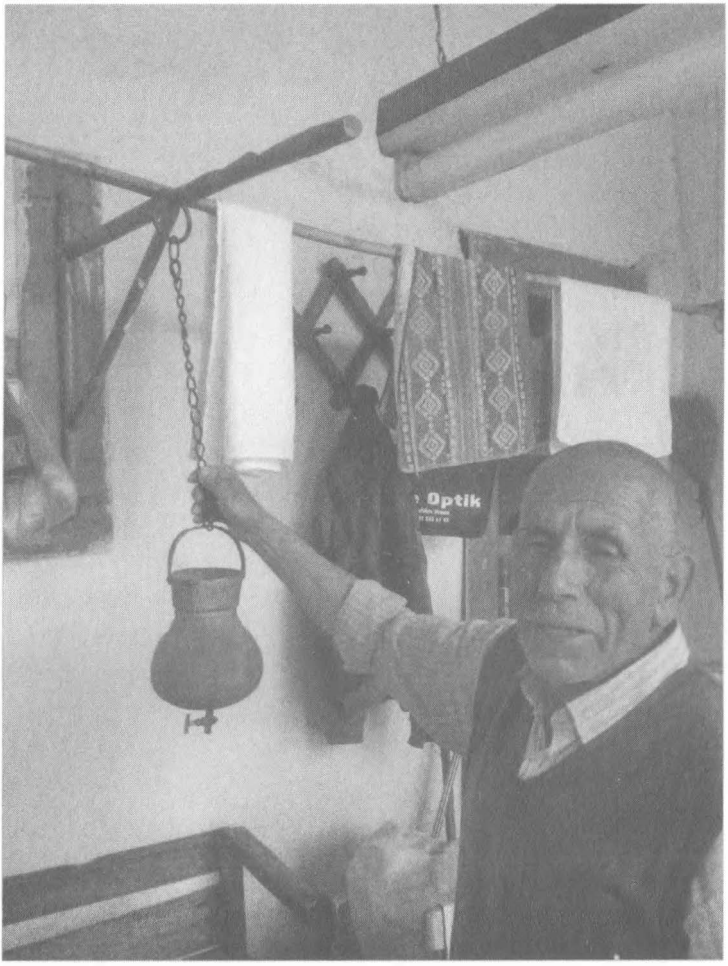
Mehmet Emin Usta'nın babası. Baba, berberliği dayısından öğrenmiş



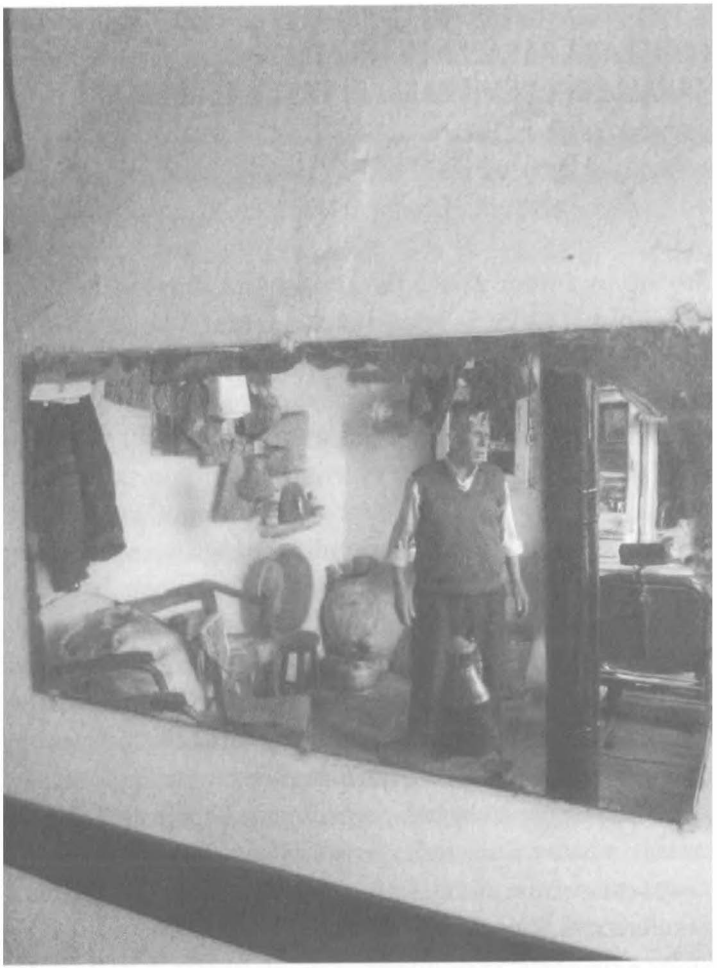
Tıraş tarifesi. Belediyenin belirlediği fiyatları buraya tebeşirle yazarmış.



Saç yıkamada kullandığı tas.



Saç yıkamada kullandığı "dübeç". Altında musluk var. Sobada ısıttığı suyu dükkânın köşesinde bulunan küpten aldığı soğuk suyla ılıştırarak dübeçin içine döküyor, daha sonra saçın üstüne denk gelecek şekilde dübecin musluğunu açarak saç yıkama işlemini gerçekleştiriyor.



Ustanın eski aynasına yansıyan görüntüsü.

KADINLARA KAPALI MEKÂNLAR: MAHALLENİN DEMİRBAŞLARI ERKEK BERBERLERİ

SİNEM ERENLER

Dedem, çocukluğumda çevremde gördüğüm erkeklerden, hatta kadınlardan da desem abartmış olmam, çok daha fazla özen gösterirdi dış görünüşüne. Özel terzisi vardı, takım elbiseler diktirirdi ona. Uzun, mavi pardesüsünü giyer, güneş gözlüğünü yanından ayırmazdı. Ayakkabılarının boyası cilası eksik olmazdı ve hep çok güzel kokardı. Saçında hiç beyaz olmaması bilmecesini, muhtemelen bir pazar günü, açık banyo kapısının aralığından gördüğüm keşifle aydınlattım: Dedem, tuvalet aynasında özenle yaktığı mumun alevinde, bir iğnenin ucuna taktığı fındığı çevirerek yakıp, kapkara olduktan sonra bıyıklarına, ağaran saçlarına sürüyordu ve beyazlar kahverengiye dönüyordu.

1960'larda çocuklarını ve karısını Dersim'de bırakıp çalışmaya İstanbul'a gelen bu adamın, İstanbul'a ayak basar basmaz hızlı bir değişimden geçip, görünüşte bir İstanbul beyefendisi adabına sahip olmaya ve hayatını bunun üzerine inşa etmeye çabalaması oldukça hayret vericiydi. El örgüsü pantolonların, kazakların olmazsa olmaz olduğu, don lastiğinden saç tokaları yapılan, kaçak katların aile fertle-

rince imece usulüyle kotarıldığı, köy yaşamının şehirlerde yeniden yorumlanıp kurulduğu dönemlerde ve böyle bir zamanı yaşayan bir ailede dedemin bu güzellik merakı, dış görünüşün tüm kusurlarını gizleyeceğine olan inançtan kaynaklanıyor olmalıydı. Ve böyle bir görünüşle dış dünyanın saygısını, hürmetini kazanacağı fikri dedemin aklını çelmiş olmalıydı.

Torunu olarak ona hayran olmamak mümkün değildi, bu nedenle dedemin erkek kardeşimi elinden tutup berbere götürme ritüellerini fazlaca kıskanmam anlaşılır bir durum sanırım. Kardeşimin berbere gitmekte ayak diretmesi sebebiyle saç kesimi için bizim eve yollanan berber çırağının zahmetini, salonun ortasına serilen beyaz örtünün üzerine konulan ve evdekilerin seyrine açık olan sandalyenin üzerine oturtulan kardeşimin saçları için gösterilen özeni, dedemin kardeşimi berbere götürmek için verdiği uğraşı düşündüğümde, buna benzer anıları olan kadınlar için de erkek çocuklarına gösterilen bu ihtimamın, bir şeylerin yanlış gittiğine dair düşünmelerine delalet etmiştir muhtemelen.

Erkekleri evden çıkararak onları dış dünyaya hazırlayan ilk pratiklerden biri olarak erkek berberlerine gitme ritüelleri, çocukluğun gözünden, erkekler arasında kurulan, kadınları dışarıda bırakan bir birliği gözler önüne seren ilk örneklerden biri olarak karşımıza çıkıyor. Bu nedenle erkek berberleri benim gözümde hep belalı(!) yerler olmuştur: Hem kadınların girememesi sebebiyle, hem yoğun erkek mevcudiyetiyle, hem de farklılıklara izin vermeyen standart ve sıkıcı doğasıyla, erkek çocuklarının gitmekte ayak direttiği ama gitmekten de kurtulamadığı ve bu mecburiyeti bana da hissettirmesi dolayısıyla.

KAMU ÜZERİNE SÖYLEŞME AYRICALIĞI; DIŞ DÜNYADA ERKEKLERİN ÖNCELİĞİ

Antik Yunan *polis*inin özgür yurttaş tanımı kadınları, köleleri, zanaatkârları, yaşlıları ve çocukları dışlayarak, onları çalışma ve özel alanın zorunluluklarını yerine getirme mecburiyetinde bırakırken, politika yapma yetisiyle donatılmış, tüm çalışma ve diğer zorunluluklar alanından bağımsız özgür yurttaşını "erkek" olarak imler (Aristotle, 1992: 387). Klasik siyaset felsefesi metinlerinde, kamusal alanın doğal öznesi olan erkek, agoranın açık ve aydınlık alanında kamu üzerine söyleşme ayrıcalığına sahipken, kadınlara evin karanlık ve kapalı alanında haneye ait ev içi işleri sağlamak görevi reva görülür. Ama bu demek değil ki, yaşamı genellikle ev ekseninde kurulu kadınlar, bu düzenlemelerin dışına çıkma kabiliyeti gösterememiş olsunlar. Örneğin Antik Yunan'da, geceleri herkesten gizli toplanan kadınlar, *Adonia* şenliklerinde evlerin çatı katlarında buluşup, birbiriyle konuşma imkânı yaratabilmişlerdir (Sennett, 2002: 68).[1] Fakat kamusal alanda kabul görmemeleri, kamusal alanın doğal öznesi olamamaları, dış dünyayla olan mesafelerinin açılmasına ve bu mesafenin yarattığı bir kabul görmeme, tanınmama halinin ortaya çıkmasına neden olur.

Hannah Arendt *İnsanlık Durumu*'nda, her ne kadar kadınlık sorununu kendi düşünce dünyasının dışında biçimlendirmiş olmasına rağmen,[2] kamusal alan ile özel alan arasın-

1 *Adonia* şenlikleri bir mitten yola çıkarak, kadınlara haz verici bir tanrı olarak bilinen Adonis'in genç yaşta bir domuz tarafından ısırılıp marul tarlasında ölmesi üzerine Adonis'e ithafen düzenleniyor. Bu ritüellerin başlangıcını belirleme hakkı kadınlara ait. Kadınlar çatı katlarında yetiştirdikleri marul tohumlarıyla ilgilenmeyi bıraktıklarında, filizler solmaya başlıyor ve bu an şenliklerin başlama anını belirliyor. Kadınlar bu şenliklerde diğer kadınlarla geceleri buluşup dilediğince konuşma imkânı yaratıyorlar. (Sennett, 2002)

2 "Felsefe kanonu kelimenin hem cinsiyet hem de cinsiyetçi anlamında erkektir; bu kanona giren çok az kadın vardır ama bu kadınların çoğu için de 'kadın' fel-

daki ayrımın, kamusal alana ait biricik eylem etkinliğini diğer zorunluluklar alanına ait olan iş ve emek etkinliğinden ayırırken, kadınları özel alanın sınırları içerisinde üstlendiği rollerin, üretim ve yeniden üretimi sağlayarak yaşamın devamlılığını sağlamasına zorlayan cinsiyete dayalı toplumsal işbölümünü *tuhaf* olarak nitelendirir[3] (Arendt, 1998: 48). Kadınların geleneksel roller gereği sarf ettikleri emek etkinliği, Arendt'in dünyasında *Vita Activa*'yı oluşturan emek, iş, eylem üçlüsü içinde, en az insani faaliyet olarak nitelendirdiği emek etkinliğine denk gelir.

Marshall Berman da "Arendt'in, kamusal alan ve eylem üzerine söyledikleri, politik hayatın insanların her gün yaptığı işleri, iş ve üretim ilişkilerini içermeyeceği, örneğin ev yönetimini Arendt'in insani değer yaratma yetisinden yoksun gördüğü politika altı bir alana" aktardığından bahseder (Berman, 1999: 179). Bu insani değer yaratma yetisinden yoksun olarak görülen karşılıksız ev emeği, kadınların birincil sorumlu görüldüğü alan olarak, onların vakitlerinin çoğunu evde geçirmelerine neden olur. Kadınların üstlenmek zorunda kaldığı ev yönetiminin günlük hayatla iç içe geçmiş

sefi bir problem olmamıştır. Felsefe kanonuna girmeyi 'hak etmiş' (!) nadir kadınlardan biri, yüzyılımızın en önemli politik düşünürlerinden biri, eylem ve politik katılımın varoluşsal anlamını kurmanın filozofu olan Hannah Arendt de 'kadın olma'yı düşünme ufkunun dışında bırakmıştır. Ancak bu kez 'erkek' filozoflarda olduğu gibi görmezden gelme biçiminde ya da felsefenin ulvi problemlerine kapanmanın yol açtığı bir dışta bırakma, konu etmeme değil, tanımlı bir dışta bırakma söz konusudur." (Kılınç, 2012: 147)

3 Arendt'in geliştirdiği *Vita Activa* insanın emek, iş ve eylem etkinliğini içeren bir kavram. Emek etkinliği türün devamı için insan bedeninin biyolojik faaliyetine tekabül eder. Arendt'e göre doğanın dairesel hareketine benzediğinden üretilir ve tüketilir, kalıcı değildir. Bu yüzden en az insani olandır. Arendt, emeğin kölelikle eşdeğer olduğunu ve özgürlüğün tezatı olduğunu iddia eder. İş, doğal olmayan şeylerin üretildiği faaliyettir. Ortaya çıkan ürün kalıcıdır ve fiziki dünyayı değiştirir. Emek bireysel ihtiyaçları gidermek, biyolojik ve doğal ihtiyaçları gidermek için sarf edilirken, iş ortaya çıkardığı ürünün niteliği açısından kamusal olabilir. Eylem ise şeylerin, nesnelerin aracılığı olmadan insanlar arasında geçen biricik ve diğer etkinliklere göre en insani etkinliktir. (Arendt, 1998: 7).

doğası, kadınların ev için didinip durmalarının sonu yok gibidir, çalışma haricinde kalan kendilerine ait özgür, boş vakitleri belirsizleşir. Kadınların evin önceliği düşünülerek biçimlenen hayatları onları ev ekseninde yaşamaya yönlendirirken, dış dünyanın kurulumunda mekânların erkeklerin öncelikli kullanımı gözetilerek oluşturması da kadınların erkeklere kıyasla zamanlarının çoğunu evde geçirmesine neden olur.

Pratik hayatta, kamu üzerine söyleşmenin gerçekleştirildiği alanlardan olan erkek berber dükkânları, kadınları dışarıda bırakan kurulumlarıyla, erkekleri evin dışında toplaşmaya ve söyleşmeye davet eden mekânlardan biridir. Bu toplaşma ve söyleşme mekânının belirgin özelliklerinden biri de, berbere gelen erkeklerin, ortak bir söylem etrafında sohbetlerini genişleterek, büyük bir ailenin üyeleriymiş gibi davranmalarının beklenmesidir. Erkekliğin tarihsel, kültürel ve toplumsal bir inşa sürecinin sonucu olduğu düşünülürse, erkeklik kabullerinin aşırılığı ve farklılığı kaldıramayacak şekilde düzenlenmiş yapısı, berber dükkânlarında da kendini gösterir.

Erkek berberleri, ortalama bir ideolojinin taşıyıcısı olduğu, sokaktaki adamın ortalama fikriyatını yansıttığı ölçüde, berbere gelenlerin belli bir davranış kalıbının dışına çıkmasını, kendiliğinden ve özgür eylemde bulunması engelleyecektir. Berbere gelen erkeklerin saç kesimlerinden, –asker tıraşı, damat tıraşı, sinek kaydı tıraş vb.– anlaşılacağı üzere hem gündelik hayatın politikasının oluşumunda önemli olan dış görünümün yaratılması, hem de standartlaşmış bir toplumsal ifadenin, anlamın oluşturulmasında berberlerin üstlendiği rol açığa çıkıyor. Bu bağlamda, toplumsal süreçler içerisinde kurgulanan ve idealize edilen beden imgesine berberler de katkı sağlıyor. Örneğin, eğitim sistemimizin ruhumuzu karartan ve içimizde ona karşı gizli gizli örgütlenme-

lere neden olan yapısı, kadın ve erkek öğrencilerin kurallara uygun bir görünüşe sahip olmasını bekler. Bu ideal görünüş, erkek öğrenciler için, kimi zaman aileler, kimi zaman da öğretmenler tarafından ceplerine konulan tıraş paralarıyla erkek berberlerine yollanmaları şeklinde sağlanır.

Erkek berberleri, kadınların güzellik ve kimi ihtiyaçları için gittikleri *bayan kuaförler*inden farklı olarak, geçmişten devraldığı eski bir geleneğin, erkeklerin arasında ve kadınların dahil olamayacakları *birliğinde* ve bu anlamıyla kadınlar için *bilinmezliğinde* mekânlarıdır. Theodor W. Adorno, *Minima Moralia*'da kuşkuyla karşılamamız gereken bir erkeklik halinden bahseder. Sigara dumanı, deri ve tıraş kremi kokmayan her şeyi ve özellikle kadınları küçümseyen bir erkeklik halinden, bunun bağımsızlık ve yönetme gücüyle ilişkili olduğunu söyler (Adorno, 2002: 47). Berber dükkânları, erkekler arasındaki birliğin kadınlar aleyhine, onları dışarıda bırakarak cinsiyete dayalı bir üstünlüğün taşıyıcılarındandır. Erkeklerin bazı ritüellere, toplumsal kurallara uymak için erkek berberlerine gitmeleri ve bu nedenle de berber dükkânlarına sadece erkeklerin girebilmesi ve kadınların bu mekânları kullanmaması doğal karşılanabilir. Fakat bu mekânlar, kadınları erkeklerle denk görmeyen, kadınları öncelikle cinsiyetleriyle tanımlayan bir algı eksenindeki kurulumları ile problemlidir.

Virginia Woolf, *Kendine Ait Bir Oda* kitabında Oxbridge'de, kadın ve kurmaca üzerine düşüncelere dalmış çimlerde yürürken, öfke nöbetleri geçiren bir üniversite görevlisinin ona doğru koşar adım gelip, bir kadın olarak üniversiteye ait çim sahaya basamayacağını, çakıl taşları ile döşeli patika üzerinden yürümesi gerektiğini, çim sahaya sadece öğretim görevlilerinin ve öğrencilerin girebileceği uyarısında bulunuyor. Bir kadın olarak çimlere basmasına izin verilmemesi, onun yerine daha zorlu bir yol olan çakıl taşları döşe-

li patikadan gitmeye zorlanması, dış dünyada erkeklerin önceliğini ve ayrıcalığını kadına hatırlatıyor. Kadının bu alana girmesi, açık denizdeki gemide kadının varlığının uğursuzluk getireceği inancı gibi, mekânın ayrıcalıklı üyelerinde şaşkınlık ve telaşa neden oluyor. Kadınların erkek berberlerine girme deneyimlerinde de berber dükkânı sakinleri sus pus oluyor, aynı şaşkınlığı yaşıyorlar. Örneğin, çocuğunu berbere getiren bir kadın içeride buz gibi bir hava estirirken, berber dükkânında kadının varlığı, kadının erkekle olan farklılığının altını çizerek onun cinsiyetini öne çıkarıyor.

ÖRTÜLMEYEN PERDELERİYLE, KOSKOCAMAN CAMLARIYLA İÇERİDEKİNİ SEYREDEBİLME İMKÂNI İLE BERBER DÜKKÂNLARI

Modern hayatın sürekli değişen devingen yapısı sokakları, toplumun farklı gruplarının bir araya gelip, karşılaşacakları ve etkileşime geçebilecekleri bir toplumsallaşma alanı olarak öne çıkarıyor. Sokak, *agora*dan farklı olarak hem daha kontrolsüz, daha tekinsiz bir alan, hem de daha eşit ilişkilerin kurulduğu, insanların politika yapmayı öğrendiği ve yaptığı bir alan sunuyor.

Arendt, *İnsanlık Durumu*'nda kamusal alanda her şeyin herkes tarafından duyulduğunun ve göründüğünün altını çizer (Arendt, 1998: 50). Kamusal alan görünmenin alanıdır. Fakat bu ayrıcalığa sahip olmak için özel alanın zorunluklarından arınmış bireyler olmanız gerekir. İnsanlar ekonomik ve biyolojik yükümlülüklerden azade olduklarında konuşmaya ve eyleme imkân bulurlar. Kadınların ve erkeklerin kenti ve o kentin sokaklarını nasıl kullandığı, aralarındaki farklar, kullanma imkânları ve kısıtları toplumsal düzenin yapısını ele verir. Bu nedenle, yalnızca erkeklerin girebileceği ve kullanabileceği şekilde düzenlenmiş mekânlar ve bunun

kamunun seyrine açık yapısı, kadınların kamusal alanda hareket etme koşullarını ve biçimlerini sınırlamaktadır.

Antik Yunan'da idealize edilmiş erkek bedenlerinin çıplaklığının kamusal alanlarda gururla sergilenmesi, berber dükkânlarındaki erkeklerin deneyimleriyle benzerlik taşır. Antik Yunan'da erkek bedeninin çıplaklığı ve görünürlüğü ile berber dükkânlarındaki erkek bedenlerinin kamunun seyrine sunulması, hem erkeğin gücünü, hem de kamusal alandaki erkek önceliğini ve üstünlüğünü hatırlatır. Platon'un *Devlet*'inde, kadınların erkeklerin yaptıkları işleri yapabilip yapamayacakları üzerine sorgulamalarda, kadınların erkeklerle denk sayılamayacağı ve kadınların erkekler gibi çıplak spor yapıp bedenini sergilemesinin gülünç karşılanacağı doğallık içerisinde verilir (Platon, 2003: 128). Antik Yunan'da spor yapan erkeklerin kasları gelişirken ve vücutları eğitilirken bunun yanında onlara hitabet sanatı da öğretilir. Güçlü bir bedene sahip olmak, güçlü bir söylev yeteneğine sahip olmak yurttaşlık için önemlidir. Kadın için yasak ve mahrem olan bedeninin görünürlüğü, erkek için bir güç gösterisi, gurur duyulan bir özellik olarak öne çıkarılabilir. Kadının kendi cinselliğiyle ilgili detayların başkaları tarafından görünürlüğü ayıp sayılır, namus gibi gerekçelerle baskılanır.

Antik Yunan'dakine benzer biçimde, erkek berber dükkânları içindekiler, örtülmeyen perdeleri, koskocaman camlarıyla sanki içerde seyirlik bir gösteri varmış gibi sokağın izlemesine sunulmuştur. Erkek berber dükkânlarının önünden geçerken göz ucuyla bakmak bile içeride neler olup bittiğini anlamak için yeterlidir. Berman, Baudelaire'in "Yoksulların Gözleri" şiirinde, bulvarda bir kafede parlak ışıklar altında oturan sevgililerin, başkaları tarafından görülmeyi umursamadıkları bir rahatlık içinde oturduklarından bahseder (Berman, 1999: 208). Bu rahatlığın sebebi, çevrelerin-

deki insanların da benzer alışkanlıklara sahip olması, onlar gibi olmalarıdır. Berber dükkânlarında da bu rahatlığın, dışarıdan görünmenin umursanmamasının sebebi, dışarının kendine benzeyenler tarafından oluşturulması, erkeklerin kadınlara oranla etkilerinin ve görünürlüklerinin belirgin olması düşüncesinden kaynaklanır. Berman'ın da bahsettiği bu rahatlık, kafede oturan çiftin dışarıdaki yoksulların gözleriyle karşılaşmalarıyla bozulur, değişime uğrar. Böylelikle çift, kendileri dışındakilerin farkına varır. Eğer berber dükkânındaki bir çift erkek gözü, kendisini inceleyen, hemen çevrilmeyen bir kadın bakışıyla karşılaşırsa, berber koltuğunda uykuya dalabilecek kadarki rahatlığı bir anda bozulacaktır.

Bu bakış ve bu bakıştaki ısrar, Berman'ın bahsettiği, insanın kendisine ilişkin tasavvurunun zenginleşmesini sağlar mı bilinmez, ama kadınların kamusal alanda etkisinin artmasına, kamusal alanda erkeklerin kapsadığı hâkim alanın sarsılmasına neden olabilir. Sadece berber dükkânlarına doğru değil, hayatın her alanına, sokağın her köşesine daha çok dikelim bakışlarımızı. Bu anlamda vereceğimiz "rahatsızlık" için özür dilemiyoruz.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor W.: *Minima Moralia: Sakatlanmış Yaşamdan Yansımalar*. Çev. Orhan Koçak - Ahmet Doğukan, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

Arendt, Hannah: *The Human Condition*, The University of Chicago, Londra, 1998. [*İnsanlık Durumu*. Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008]

Aristotle, "Politics" *Classics of Moral and Political Theory*, (der.) Michael L. Morgan, Hackett Publishing Company, Indianapolis, 1992. [*Politika*. Çev. Mete Tuncay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000]

Berman, Marshall: *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*. Çev. Ümit Altuğ-Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Kılınç, Nilgün Toker: *Politika ve Sorumluluk*, Birikim Yayınları, İstanbul 2012.

Platon: *Devlet*. Çev. Sabahattin Eyüboğlu-M. A. Cimcoz, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2003.

Sennett, Richard: *Ten ve Taş, Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*. Çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.

Woolf, Virginia: *Kendine Ait Bir Oda*. Çev. Suğra Öncü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Yazarlar Hakkında

GÖKHAN AKÇURA 1951 doğumlu. DTCF Tiyatro Kürsüsü'nü bitirdikten sonra, aynı alanda öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1981 yılında üniversiteden ayrıldıktan sonra reklam ve senaryo yazarlığı, yayıncılık, editörlük, radyo programcılığı gibi işlerde çalıştı. İstanbul Devlet Tiyatrosu'nda dramaturg olarak görev yaptı. 1998 yılında *Albüm* dergisinin genel yayın yönetmenliğini üstlendi. Tiyatro, sinema, günlük yaşam tarihi gibi konularda yirmiyi aşkın kitabı yayımlandı. Özellikle *Ivır Zıvır Tarihi* ve *Zaman Makinesi* başlığıyla yayımladığı kitap dizileri ilgi çekti.

BARIŞ BIÇAKÇI 1966'da Adana'da doğdu. Hüseyin Kıyar ve Yavuz Sarıalioğlu ile birlikte, Ocak 1994 ve Ekim 1997 tarihlerinde iki şiir kitabı yayımladı. Öykü ve romanları (İletişim Yayınları'ndan): *Herkes Herkesle Dostmuş Gibi* (2000), *Veciz Sözler* (2002), *Aramızdaki En Kısa Mesafe* (2003), *Bizim Büyük Çaresizliğimiz* (2004), *Bahar-da Yine Geliriz* (2006), *Bir Süre Yere Paralel Gittikten Sonra* (2008), *Sinek Isırıklarının Müellifi* (2011).

TANIL BORA 1963 Ankara doğumlu. İstanbul Erkek Lisesi'nden ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden mezun oldu. İletişim Yayınları ve *Birikim* dergisinde editördür.

AHMET BÜKE 1970'te Manisa'da doğdu. 1997 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü'nden mezun oldu. Ölümsüz Öyküler Yayımevi'nin düzenlediği Xasiork 2002 Kısa Öykü Yarışması'nda *Kayıp Dua Kitabı* isimli hikâyesi birincilik ödülüne layık görüldü. 2008'de *Alnı Mavide* ile Oğuz Atay Öykü Ödülü'nü, 2011'de *Kumrunun Gördüğü* adlı kitabı ile Sait Faik Hikâye Armağanı'nı aldı. Öyküleri, *e edebiyat, AdamÖykü, Özgür Edebiyat* ve *Patika* dergilerinde yayımlandı. *Sosyal Ayrıntılar Ansiklopedisi* ve *Derkenar* isimli internet dergilerinde kısa öyküler yazmaya devam ediyor. Kitapları: *İzmir Postası'nın Adamları* (Kanat Kitap, 2004), *Çiğdem Külahı* (Kanat Kitap, 2006), *Alnı Mavide* (Kanat Kitap, 2008), *Kumrunun Gördüğü* (Can Yayınları, 2010), *Ekmek ve Zeytin* (Can Yayınları, 2011), *Cazibe İstasyonu* (Can Yayınları, 2012).

ABDULLAH ÇELİK 1977 yılında Diyarbakır'da doğdu. Çeşitli dergi ve günlük gazetelerde yazılar yazdı, çeviriler yaptı. *Büyük Geçit* (2009) adlı şiir kitabı ve Diyarbakır'ın 90'lı yıllarını konu alan *Bıçak Sırtında* (2010) isimli bir çalışması yayımlandı. Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü'nde yüksek lisans yaptı. Yazıları *Duvar, Kitap Zamanı, Varlık, Mühür, Yokuş Yol'a, Azadiya Welat, Şewçila, Weje û Rexne, Zarema* gibi dergilerde yayımlandı. Kürt dilinde yayımlanan *Weje ü Rexne* (Edebiyat ve Eleştiri) isimli derginin editörlüğünü yapmaktadır.

MUSTAFA ÇİFTÇİ 1977 doğumlu, ilk ve orta öğrenimini Yozgat'ta tamamladı. 1999 yılında Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi'nden mezun oldu. 2000-2001 yılları arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'nde bulundu. Dönüşünde İngilizce okutmanlık, metin yazarlığı, radyo ve TV programcılığı yaptı. Halen Yozgat Belediyesi AR-GE Ofisi sorumlusu olarak çalışıyor. Evli ve iki çocuk babası. Hikâye kitapları: *Âdem'in Kekliği* ve *Chopin* (Ülke Edebiyat, 2012; yeni basımları İletişim'den çıkacak), *Bozkırda Altmışaltı* (İletişim, 2014).

ADEM ERKOÇAK 1982 Ankara doğumlu. 2002 yılında okumaya, film izlemeye ve amatör fotoğrafçılığa başladı. 2007'de Ankara Üniversi-

tesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü'nü bitirdi. Sonrasında İstanbul'a gelip önce Kadir Has Üniversitesi'nde Spor İletişimi, sonra Nâzım Hikmet Akademisi'nde sinema eğitimi aldı. 2011 yılında "Gâvurun Parası" isimli bir belgesel hazırladı. Halen Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde yüksek lisansına devam ediyor.

SİNEM ERENLER 1982 İstanbul doğumlu. 2010 yılında ODTÜ Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 2013 yılında İTÜ Siyaset Çalışmaları Bölümü'nden yüksek lisans derecesi aldı.

TARHAN GÜRHAN 1969'da Ankara'da doğdu. Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü'nü bitirdi. *25 Kare, Leman, Gösteri, Edebiyat ve Eleştiri, Kedici, Üç Nokta, Psikeart, Akköy* gibi dergilerde çeşitli makale, deneme, öykü ve şiirleri yayımlandı. *Çizgilerle Deprem Albümü* (Leman Kitapları, 2000), *Aşık Öyküler* (Okuyanus Yayınları, 2002) adlı iki ortak kitabı bulunmaktadır. *Oyuncaklar Görmesin* (Yasak Elma Yayınları, 2007) ve *Ekmek Balığı* (Bencekitap Yayınları, 2001) adlı kısa öykü kitapları vardır. *Bir Gece Kediniz Eve Sarhoş Gelirse* (Bencekitap Yayınları, 2012) isimli mizahi kedi kitabını da kaleme almıştır. İletişim'de *Alkoliçe*'yi yayımladı (2012).

ERCAN KESAL 1959 Avanos (Nevşehir) doğumlu. 1984 yılında Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Uzun yıllar Ankara-Keskin, Bala ve köylerinde sağlık ocağı hekimliği yaptı. Serbest hekimliğe başladığı yıllarda uygulamalı psikoloji ve sosyal antropoloji eğitimleri aldı. İlk şiir ve yazıları, tıp fakültesi öğrencisi iken, İzmir'de çıkan *Dönem* dergisinde yayımlandı. Mecburi hizmet yıllarında *Son Reçete* dergisinde söyleşiler yaptı, yazılar yazdı. 1990 yılından sonra geldiği İstanbul'da, Era Yayınları'nın kurucularından oldu. *Şizofrengi*'de yazdı. *Radikal* ve *BirGün* gazetelerinde güncel hikâyeler ve denemeler yayımladı. Senaryolar yazdı. Uzak filmindeki rolüyle başlayan sinema serüveni, daha sonra birçok filmde oyuncu ve senarist olarak devam etti. Kitapları: *Peri Gazozu* (İletişim, 2013), *Evvel Zaman* (İthaki, 2014).

ÖZER KORKUNÇ 1962 yılında İzmir'de doğdu, 71 yılından 85 yılına kadar İstanbul'da yaşadı. Bu arada Marmara Üniversitesi İşletme Bölümü'nden mezun oldu. İzmir'e geri dönerek konusuyla ilgili işlerde çalıştı. Şimdi arada danışmanlık yapsa da aslen emekli. İflah olmaz derecede okuma, yazma, gezme, bir de arkeoloji tutkunu.

NECİP SARICI 1935'te doğdu. 15 yaşından beri sinemayla meşguldür. Binlerce filmin üretim sürecinde, teknisyenlikten yapımcılığa her aşamasında yer aldı. Kapanan Lale Film Stüdyosu'nu bir sinema müzesine dönüştürdü. Aralarında İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı Onur Ödülü (2002), Antalya Altın Portakal Yaşam Boyu Onur Ödülü (2012), Adana Altın Koza Yaşam Boyu Onur Ödülü'nün (2013) de bulunduğu çok sayıda ödülü vardır.

MURAT TOKLUCU 1973 doğumlu. Bursa Erkek Lisesi'ni ve Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Basın Yayın Bölümü'nü bitirdi. 1995 yılından itibaren çeşitli gazete, dergi ve televizyon kanallarında çalıştı. İletişim Yayınları'ndan çıkan *Taraftarın Senle* (2001) ve *Türk Erkeği ve Diğer Mucizeler* (2014) adlı iki kitabı bulunuyor.

HASAN ALİ TOPTAŞ 1958 yılında Denizli'nin Çal ilçesinde doğdu. İlk öykü kitabı *Bir Gülüşün Kimliği* 1987'de, ikinci öykü kitabı *Yoklar Fısıltısı* 1990'da yayımlandı. *Ölü Zaman Gezginleri* adlı öykü dosyasıyla 1992 yılında Çankaya Belediyesi ile *Damar* edebiyat dergisinin düzenlediği yarışmada birincilik ödülü aldı. Aynı yıl *Sonsuzluğa Nokta* adlı yayımlanmamış romanıyla Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği yarışmada mansiyon aldı ve *Sonsuzluğa Nokta* Kültür Bakanlığı tarafından yayımlandı. 1994'te *Gölgesizler* adlı yayımlanmamış romanıyla Yunus Nadi Roman Ödülü'nü aldı. *Bin Hüzünlü Haz* adlı romanı ise 1999 Cevdet Kudret Edebiyat Ödülü'ne değer görüldü. Yazarın ayrıca *Yalnızlıklar* adlı şiirsel metinlerden oluşan bir kitabı, *Kayıp Hayaller Kitabı* adlı bir romanı, *Ben Bir Gürgen Dalıyım* adlı bir çocuk romanı, *Harfler ve Notalar* adlı bir deneme kitabı ve *Uykuların Doğusu* adlı bir romanı vardır. Toptaş'ın son romanı *Heba*, 2013 yılında yayımlanmıştır.

GÜLNAME TURAN İstanbul Teknik Üniversitesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü'nde lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2009 yılında Erken Cumhuriyet dönemi gündelik yaşamında tasarımın kendine yer buluşuyla ilgili doktora tezini İTÜ Sanat Tarihi programında tamamladı. Kuramsal olarak nesnelerin anlamları ve tasarım tarihi konularında araştırma yapmakta, İTÜ'de öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

H. BAHADIR TÜRK 1979'da Adana'da doğdu. 2001 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans, ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Siyaset Bilimi Anabilim Dalı'nda doktora öğrenimi gördü. *Birikim*, *Toplum ve Bilim* başta olmak üzere çeşitli dergi ve derlemelerde yayımlanmış yazıları bulunmaktadır. Çankaya Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesidir. İletişim'den yayımlanmış kitapları: *Şirket ve Parti - Genç Parti ve "Yeni Siyaset"* (2008), *Çoban ve Kral - Siyasetnamelerde İdeal Yönetici İmgesi* (2012), *Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler* (2013), *Muktedir* (2014).

SÜHA ÜNSAL 1957'de Ankara'da doğdu. Hacettepe Üniversitesi'nde ekonomi ve Akdeniz Üniversitesi'nde tarih okudu. Bir süre kamu ve özel kurumlarda çalıştı, çeşitli araştırma projelerinde yer aldı. Yayınları arasında *Mardin: Aşiret Cemaat Devlet* (Suavi Aydın, Kudret Emiroğlu ve Oktay Özel ile birlikte, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000) *İnşaatçıların Tarihi* (Türkiye Müteahhitler Birliği, 2006), *Cumhuriyet Döneminde Yapı Konut Kentleşme* (Kudret Emiroğlu ile birlikte, INTES, 2006) ve *Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e: İkazcı Mehmet Şükrü* (Dipnot Kitabevi, 2007) bulunmaktadır. Halen Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisidir.



Sünneti, dişçiliği çoktandır erbabına devretti ama saç-sakal hâlâ onda. Berberlik, en eski mesleklerden biri. Esnaf-zanaatkârlığın son kalelerinden biri belki de. Kimi ketum bir sırdaş, insan sarrafı, kimi ayaklı gazete, kimi nabız şerbetçisi, hafif palavracı... Berberin şahsiyeti nasıl olursa olsun, sosyal işlevinden de bir şey kaybetmiyor. Berber dükkânı, mühim bir sosyal ortam, bir sohbet meclisi. Bir erkek mekânı...

Bir Berber Bir Berbere...'de berberliğin sosyal tarihiyle, berber hatıralarıyla, berberlik üzerine izlenimler ve düşüncelerle ilgili yazılar tatlı tatlı makas şıkırdatıyor. Edebiyatçı gözüyle – en mühimi, herkesi makas altında eşitleyen berber müşterisi gözüyle...

Gökhan Akçura, Barış Bıçakçı, Tanıl Bora, Ahmet Büke, Abdullah Çelik, Mustafa Çiftçi, Sinem Erenler, Adem Erkoçak, Tarhan Gürhan, Ercan Kesal, Özer Korkunç, Necip Sarıcı, Murat Toklucu, Hasan Ali Toptaş, Gülname Turan, H. Bahadır Türk ve Süha Ünsal'ın katkılarıyla.



iletişim

ISBN-13: 978-975-05-1772-3